

ҲАСРАТ КЕЧАСИ

Б и р и н ч и қ и с м

Дунёдаги ҳар бир инсоннинг ўз бахти, ўз фожиаси бор, бу кунга олиб келган ўтмиши бор. Ана шу кечмишни ўрганиш бировга йўл кўрсатади, бировни қайтаради. Қандай баҳолаш, ҳуло-са чиқариш эса ҳар кимнинг тарбияси, дунёқараши, ахлоқига боғлиқ.

Солиҳ Қаҳҳорнинг мазкур асарини юзаки қараб бир «қўғир-чок»нинг саргузаштлари, деб баҳолаш ҳам мумкин. Бироқ ҳукм чиқаришга шошилманг. Бу асар — ишқий ўйинлар, жиноятчилар ҳаётининг тафсилотигина эмас, балки аччиқ бир ҳаётнинг изти-роблари, Шайтон билан Раҳмон ўртасидаги зиддиятлар талқини-дир.

Қ 3 5

Қаҳҳор, Солиҳ.

Дайди қизнинг дафтари: (Роман).—Т.: «Шарк», 2001.—
336 бет.

Ў32

М У А Л Л И Ф Д А Н

Арабларда шундай ҳикмат бор: «Дунёдаги жамийки нарса вақтдан, вақт эса эҳромлардан кўрқади».

Вақтдан қудратлироқ, вақтдан даҳшатлироқ, вақтдан шафқатсизроқ ҳукмдор йўқ. Бу ёруғ оламда мавжуд неки бўлмасин, вақт уни аста-секин кемириб, кўпориб, тугатиб боради. Унинг ниҳоясини, пировард-натижасини барибир Вақт белгилайди.

Вақт фақат бир нарсадан, биз иймон келтириб сажда қиладиган, сиғинадиган, эъзозлайдиган, авайлаб-асрайдиган, муттасил бойитиб борадиган эҳромларимиз — қалбимизда, онгимиз ва шууримизда жо бўлган инсоний пок ақидаларимиздан кўрқади. Бу нарсаларни ҳеч қачон емириб, кемириб, ўлдириб бўлмайди. Бу бизнинг иймонимиз, руҳимиз, ёлғиз Оллоҳимиздир. Вақт инсонни жисмонан ўлдиради, бироқ у яратган, у бойитган муқаддас эҳромлар наслдан-наслга ўтиб яшайверади, янаям пойдор бўлиб бораверади. Шул эҳромлар борки, Ёруғлик ва Поклик, Эзгулик ва Гўзаллик, Севги ва Садоқат, Меҳр ва Шафқат, Умид ва Ишонч, Илҳом ва Қўшиқ яшайди. Шул эҳромлар борки, Инсон инсон бўлиб оёқда туради. Шул эҳромлар боис, Олам мунаввар, Ҳаёт барқарордир. Бироқ бу ёруғ дунёга инсон бўлиб келибдики, ул эҳромлар унинг қалбидан жой ололмапими, бундайин одамнинг оддий ҳайвондан фарқи йўқ — Вақт ҳукми билан ўлиб кетаверади, бунга ҳеч ким ажабланмайди, ачинмайди.

Бандаси гуноҳлардан фориғ эмас ва ундан қочиб қутулолмайди ҳам. Бироқ гуноҳларни кимки билиб туриб қилса, бундайин бадбахтлик ва рўйсиеликдан Ўзи асрасин. Кимки билмай туриб гуноҳ қилса, Ўзи раҳм ва шафқатини дариғ тутмасин. Шунинг учун ҳам Оллоҳ олдидаги тавба-тазарру чоғида гуноҳларимни ўзинг кечир, деб эмас, балки билиб-билмай қилган гуноҳларимни ўзинг кечиргил, дегувчимиз.

Иллатни ҳеч қачон унинг айнан ўзини кўрса-тиш учунгина тилга олманг. Иллатдан фақат кўзингизга табиий бўлиб кўринаётган қайсидир ҳақиқатни очиб бериш мақсадидагина фойдала-ниш лозим. Шундай вақтлар бўладики, одамлар-га ҳаётда ана шундай ҳақиқат ҳам борлигини ва ундан халос топиш ҳамда аҳволни ўзгартириш зарурлигини эслатиб қўймоқ зарур. Зеро, нуқул яхшилик ва гўзаллик ҳақида гапириш ҳамиша ҳам иш беравермайди.

Уильям ФОЛКНЕР

— Менга бирорта фоҳиша топиб берсангиз...

Милиция участкаси бошлиғи капитан Суннатов менинг бу илтимосимдан донг қотиб қолди.

— Кечирасиз... бу ер мелисахона. Биз қўшмачи-лик билан шуғулланмаймиз, — чиндан ҳам таажжуб-да ғўлдиради у. — Иккинчидан, сиз ўзингизга яраш-маган ишни қилмасангиз бўлармиди...

— Узр, узр. Мен сизни озгина қитиклаш мақсади-да, томдан тараша тушгандек...

Капитан энди енгил тортиб, юзига табассум югур-ди.

— Э-э, шундай демайсизми! Қизиқчилик бўлса, мен ҳам ўзимни томдан ташлашимни биласиз-ку, — у бошини бошимга яқинлаштириб, ҳузур билан қикир-лади. — Қани, ёрилинг, ўртоқ журналист. Кеннойим уйдан кетиб қолганларми дейман?

Мен унинг ҳазил ва кулгисига оз-моз қўшилган бўлдим-да, кейин юзимга жиддийроқ тус бериб:

— Кеннойингиз, худога шукур, уйда, — дедим, — лекин мен ҳозир чиндан ҳам фоҳиша қидиряпман.

Суннатов яна сергак тортди.

— Мен сизни тушунмаяпман...

— Очикроқ айтсам, редакция топшириғи шундай. Фоҳишалар ҳаётидан материал тайёрлашим керак. Сиздан ёрдам сўраб келдим. Рўйхатингизга тушган бирон нуқта бўлса...

Капитан «хаммаси тушунарли» деган маънода бош кимирлатиб кўйди-да, вазминроқ ўрнидан туриб, хона ичида иягини қашиганича уёқ-буёққа ҳорғин юра бошлади. Энди унинг кайфияти бузилгандек эди.

Мен Суннатовнинг эғнидаги оҳори тўкилиб бўлган пўримига, кийимидаги тугмаларни ҳолдан тойдириб турган йўғон гавдасига, силлиқ килиб таралган сийрак оқ сочи-ю, ҳорғин қадам ташлашига зимдан назар ташлаб жим ўтирибман. «Қарибди, кечаги Суннатов эмас... — ҳаёлдан ўтказаман ўзимча. — Яқиндаям қанақа эди-ю. Пошнасининг товуши юз метр жойдан эшитилиб турарди. Ҳалол одам. Ўзи шундай, яхшилар тез ишдан қолишади...»

Суннатов билан танишганимизга кўп бўлгани йўқ. Исми Турдимат ака. Милиция ҳаётидан материал лозим бўлганда унча-мунча ёрдами тегиб турарди. Газетани, газетачиларни хуш кўради. Ҳузурига мухбир кириб борса, худди генерал кириб келгандай, астойдил хизмат қилишига бормиз.

Нихоят у қаршимга келиб ўтирди. Кейин менга синовчан бир назар ташлаб олди-да, аста томоқ кириб, босикроқ оҳангда сўради:

— Илгари ҳам ёзганмисиз?

— Тушунмадим...

— Фоҳишалар ҳақида илгари ҳам ёзганмисиз, демокчиман?

— Илгари... Ҳа, шунга яқинроқ бир нарсa ёзганман. Бунга анча бўлди. Нима эди?

Турдимат ака саволимга жавоб беришга шошилмайди. Менга ўйчан ва лоқайд тикилиб тураверди. Шу тобда ўша, бундан анча йил илгари вилоят рўзномасида чоп этилган «Шантаж» номли мақолани эслайман. Таъбим хира тортади. Ахир ўша мақолани деб озмунча азиятлар чекмадимми...

Кечагидек эсимда. Шаҳарда миш-миш тарқалиб қолди: Куйдирги деган фоҳиша қиз чиқибди! Гўё олов эмиш. Ўзиям шунақа чиройли эмишки, ҳар қандай тошбағир эркак уни кўрганда тутдай тўкилиб қолармиш. Дидиям жуда баландмиш.

Ўша кунлари менга ҳуқуқ-тартибот ходимлари томонидан фош этилган ва анча шов-шувга ҳамда шар-

мандаликка сабаб бўлган бир жиноий ишни газетада ёритиш вазифаси топширилди-ю, ана шу бахонада худди ўша «куйдирғижон» билан тасодифан учрашиб қолдим.

Жиноий гуруҳ Рашод исмли ашаддий бир товламачи бошлиқ рекетчи зўравонлардан, улар билан ҳамкорлик қилган бир гуруҳ фоҳиша қизлар ҳамда шаҳардаги бир меҳмонхонанинг масъул ходимларидан иборат эди. Жабрдийдалар эса... Пул деган нарсани хазондек йиғиб олиб, хазондек совуриб яшаётган бир гуруҳ маишатпараст корчалон-амалдорлар!

Маълум бўлишича, четдан жалб қилинган ва бу атроф учун ҳали нотаниш, гўзал ва ёш фоҳиша қизлар ана шу ишратпарастларга тузоқ ўрнида- ишга солинган. Учрашувлар, одатда, ўша меҳмонхонанинг оромийон хоналарига белгиланган.

Мана, ўша ишратпараст жаноб «қирчиллама йигит» бўлиб тайинланган хонага кириб келди, дейлик. Меҳмонхона бекаси унга «ҳали анча ғўр ва гўллиги туфайли шу ишга рози бўлган «бокира момақаймоқ»-ни рўпара қилади. «Бокира» буткул ечиниб олган йигитга энди «мажбуран таслим» бўлган пайтда давангирдай-давангирдай йигитлар пайдо бўлишади. Улардан бирининг қўлида видеокамера, ётганларни ипидан игнасиғача бошлаб суратга оляпти. Шундан сўнг уёғи нима бўлиши ўзингизга тушунарлидир. «Бокира»лиғича қолган ҳалиги киз юз берган воқеадан сираям ажабланмайди. Охистагина ўрнидан туриб кийинади-да, индамай хонадан чиқиб кетаверади. У билан ҳеч кимнинг иши йўқ.

Гап нимадалигини эндигина тушуниб етган, кўркув ва шармандаликдан дир-дир титраётган жанобни маромида суратга олиб бўлишгач, зўравонлар асосий мақсадга кўчишади:

— Жонингдан, амалингдан, обрўйингдан умидинг бўлса...

Ана шу тарзда тузоқка тушиб, катта-катта тўловлар эвазига кутулиб қолганлар орасида шаҳар умумий овқатланиш трести директори Ҳаким Саматов деганлари ҳам бор эди. Унга юқорида гап бораётган Куйдирғини рўпара қилишган экан. Бу гал ҳам «опе-

рация» бинойидек ўтган, бироқ Саматов шартлашилган пулнинг ҳаммасини беролмаганидан, ўртада жанжал чиқади. Куйдирги «ҳал қилувчи» хизмати учун арзимаган ҳақ тўлашганига аччиғланиб, товламачи Рашодни прокуратурага «сотиб» кўяди. Шунинг учун ҳам терговга оширилган мазкур жиноий ишда Куйдирги иштирокчи сифатида эмас, балки асосий гувоҳ ҳисобланарди.

Бир мунча кексайиб қолганига қарамай, баланд ва барваста жуссасини ғоз тутиб юрадиган, қиёфаси жиддий, бироқ хуш табиатли шахар прокурори Мирзаматовнинг иш кабинетига ўтирибмиз. Тергов ишлари тугаб, бугун-эрта судга оширилиши лозим бўлган «рашодчилар делоси» бўйича прокурорнинг шахсий мулоҳазаларини оляпман. Шу пайт кабинет эшиги очилиб, ичкарида... баланд пошна туфлию жинси шим кийган, дуркун кўкраклари ялтир-юлтур кофтасидан потирлаб чикиб кетаётгандек, қадду баста қолипдан чиккандек ғоят хушбичим, 23—25 ёшлардаги оппоққина, сулув бир қиз пайдо бўлди. Қайрилма қошлар, ўнг ёноғига қўнган нўхатдай тим қора холини кўриб, уч кунлик ҳилол билан йўлдош турган Зухро юлдузи кўз олдимга келди.

— Мумкинми, прокурор ака?..

— Бунга қабулхонада сўраш лозим эди, — бироз жеркиброқ жавоб берди Мирзаматов. — Раз кирдингми, энди киравер.

Қиз прокурорнинг танбеҳига эътибор бермади. У ўзини эркин ва бамайлихотир тутар эди.

— Қабулхонангизда ҳеч ким йўқ экан. Терговчингиз «прокурорга учранг» деганига тўғри кириб келавердим, — деб қўйди у биз томон бир мунча нозу ишва билан яқинлашаркан. Хона ичига фаранги атирининг ўткир ҳиди таралди.

— Анави ерга ўтир, — уни тўхтатиб, бир четдаги қатор стулларга ишора қилди прокурор. Кейин менга маъноли боқиб:

— Бу аёл Холида Тошматова, — деб қўйди. — Лақаби Куйдирги...

— Вой, унақа деманг, прокурор ака. Мени аёл дейишларига ҳали анча бор, — нозу фирокда чирой-

ли дудокларини чўчайтирди Куйдирги. У стуллардан бирига ёйилиброқ жойлашиб, кўлидаги кўкноригул сумкачасини тиззаси устига оларкан, яна кўшиб кўйди: — Агар аёл ёшида бўлсам Ҳаким ака мени қизлигимга ишонармиди...

— Мен сени бу ерга таклиф қилишимдан мақсад, манави йигит... журналист Собир Қаноат, сен билан бир-икки оғиз гаплашиб олмоқчилар.

Куйдирги менинг афт-ангоримга қараб кўйди-да, кейин хотиржам оҳангда кинояомуз сўради:

— Ҳозир вақтим зикроқ эди. Адресимни берсам, уйда гаплашиб ола қолсак-чи?..

Унинг нимага шама қилаётганини тушуниб, ичим-да кулиб кўйдим. Мирзаматовнинг ҳам кўзлари хиёл қисилгандек бўлди, муштини оғзига тутиб, аста йўталиб олди-да, кейин:

— Гапни калта қил, — деди унга хўмрайиброқ, — бу ерда сени вақтинг ҳам, уй адресинг ҳам ҳеч кимни қизиқтирмайди.

Куйдирги прокурор томон енгил «уф тортиб» кўйди-да, сўнг яна менга юзланди:

— Хўп, акажон, ихтиёрим сизда...

Мен уни чўчитмаслик ниятида стол устида турган ён дафтарим билан ручкамни олиб, чўнтагимга солиб кўйдим. Кейин имкон қадар мулоимлик билан мулоқотга киришдим.

— Мени ҳаммаси бўлиб учтагина савол қизиқтиради.

— Овозингиз қаймоқдай экан. Ашула-пашула айтмайсизми?

Прокурор яна унга хўмрайди.

— Жим ўтир, бўлмаса...

Куйдиргининг ҳам юзига энди жиддийлик югургандек бўлди.

— Бўпти, кечирасиз, — у шундай дея менга савол-ломуз бокци.

— Агар сир бўлмаса... Холида деган чиройли исминг бўла туриб, нега сени Куйдирги деб аташади?

Куйдирги аввалига жимиб қолди. Менга ўйчан боққанича ниманидир эслади, хиёл жилмайиб, кейин сўз қотди:

— Болалигимда жуда шўх, куйдирги бўлиб ўсганман. Текканга тегиб, тегмаганга тош отардим. Аям раккоса эди, баъзан хафталаб тўйма-тўй кетарди. Пиёниста ўгай дадам бўларди. Бир куни... Ўшанда мен ўн ёшларда, яна иккита укачам ҳам бор. Ухлаб ётувдик. Бир вақт чўчиб уйғонсам, ўгай дадам ўлгудай маст, кип-яланғоч гандираклаб устимда турибди. Мен ўрнимдан шошиб туриб, ўзимни ташқарига отдим. Ҳовлига ўтиб, юм-юм йиғладим. Ўша-ўша, уйдан чиқиб кетганимча, қайтиб бормаганман.

Мирзаматов иккала тирсагини столга тираганча, қўллари билан юзини беркитиб ўлтирипти. Ичида ачинаётганга ўхшайди, шунча йил прокурорлик қилиб, эҳтимол бунақасини кам учратгандир.

— Сени онанг қидирмадими? — сўрадим ундан.

— Қидирган. Учрашганмиз ҳам. Мен унда Уфада яшардим. Бир қариндошимизникида. Икки-уч йил қайтиб келмадим, ўша ерда қолиб кетдим.

— Нима, онанг бу ерлик эмасми?

— Йўк... Дадам ўша ёқда армияда хизмат қилиб юрганда уйланган экан.

— Сен ҳозир «ўгай дадам» дединг. Ўз дадангга нима бўлган?

— Ў... онамга развод бериб, бошқага уйланиб кетган. Аллақайси гўрда яшайди, дейишади. Мен уни умуман кўрмаганман. Мендан кейинги иккита укам онамнинг иккинчи эридан...

— Униси қаерда қолган?

— Унисини онамнинг ўйнашлари заҳарлаб ўлдиришган. Армани бўлсаям яхши одам эди, раҳматли, чем учинчиси... — анча маъюслик билан жавоб берди Куйдирги. Кейин хушёр тортиб, қўшиб қўйди: — Саволларингиз кўпайиб кетди.

— Сендан сўрамоқчи бўлган саволим... ўзбеклар учун «фоҳиша» сўзидан оғирроқ тавқи лаънат йўк. Сен шу фикримга қўшиласанми?

Куйдирги жимиб қолди. Ё саволимнинг мағзини чакяпти, ёки мени бу ҳақорат учун боплаб қўйиш мақсадида керакли жавоб қидиряпти.

— Мени... ўн яшар бегуноҳ, етимча кизни булғомоқчи бўлган ўша паразит ҳам... ўзбек эди, — деди у

нихоят қатъиятлироқ оҳангда. — Уйдан чикиб кетганимча не-не даргоҳлардан паноҳ топмадим. Лекин бирон жойда менга холис ният билан меҳрибонлик кўрсатишмаган. Ҳамма жойда «чиroyли киз бола» сифатида қабул қилишган. Қани айтинг-чи, журналист ака, сиз қайси ўзбеклар ҳақида гапиряпсиз?

Мен ундан бу тарзда жавоб кутмаган эдим. «Чакки эмассан, бозор кўрган эчки, — кўнгилдан ўтказдим. — Сен билан тортишса арзийди». Мирзаматов ҳам «Кўрдингми?» маъносида назар ташлаб кўйди.

— Мен... ўзбек деган номга доғ туширмай яшаётган, очдан ўлиб қолган ҳолдаям номусини, виждонини сотмайдиган миллат тўғрисида гапиряпман, — босиклик билан жавоб қайтардим унга. — Сен мени чалғитяпсан, саволимни жавобсиз қолдиряпсан.

— Фоҳишадан фоҳишабознинг аъло жойи йўқ...— гудранди у. Кейин сумкачасидан кичкинагина нафис рўмолча чиқариб, ёноқларига майин-майин босиб кўйди. Назаримда, кейинги гапим уни оз-моз чакқандек бўлди. — Сиз мени... фоҳишаликда айбламоқчимисиз, буни сезиб турибман, — яна сўзида давом этди у. — Ихтиёрингиз, лекин менинг кўрқадиган жойим йўқ. Мен эркин қушман.

— Ҳа, ҳозирча яҳши учаётган эркин қушсан. Лекин тез орада бу қанотлар ҳолдан тойиб, учарга мадор қолмайди. Унда сени ким ўз ҳимоясига оларкин?

Кутилмаганда, Куйдирги бутун хонани жарангли овоз билан тўлдириб кулиб юборди:

— Хайрият, минг хайрият, бу дунёда менинг тақдирим учун қайғурадиган одам ҳам бор экан!

— Саволимга жавоб бер.

Куйдирги кўлидаги рўмолча билан кўз ёшларини артган бўлди. Кейин ўзини оз-моз босиб олиб сўради:

— Учинчи саволингиз шуми?

— Шундай десак ҳам бўлаверади.

У яна хандон отиб кулди. Бироқ Мирзаматовнинг жаҳли келиб, ўшқириб берди:

— Бас қил, қаерда ўтирганингни унутма.

Куйдирги прокурорнинг важоҳатини кўриб, ўзини тутиб олди. Бироқ унинг юзларида аллақандай ёввойилик зоҳир бўп турипти. Гоҳ прокурорга, гоҳ

менга истехзоли табассум билан ўғринча назар ташлаб кўяди.

— Кечиринг, прокурор ака. Мен ўзим ҳакимда эмас, бошқа аёллар ҳақида гапирдим, — деди у эғнидаги аломат гулли кофтасини кўкракларидан жўрттага кўчириб елпинаркан. Кейин менга юзланди:

— Сизга бир маслаҳатим бор...

— Нима дейсан?

— Фоҳишалар... шу йўл билан кун кечирадилар. Сиз, яхшиси, ғарлар ҳақида ёзинг. Уларнинг уйлари, мол-дунёси, эри, бола-чақалари бўла туриб, хиёнат кўйнига киришади.

Прокурор ҳам, мен ҳам Куйдиргидан бундай мушоҳадани сира кутмаган эдик. Мен унга тегишли жавоб беришга эндигина чоғланган эдимки, прокурор Мирзаматов гапни илиб кетди:

— Қўйни ҳам, эчкини ҳам ўз оёғидан осадилар. Худони олдида ҳам, ўз виждони олдида ҳам, қонун олдида ҳам ҳар ким ўз қилмиши учун жавоб беради, буни унутма. Иккинчидан, фоҳишалик билан тирикчилик қилгандан кўра, ўлиб кўя қолиш афзал эмасмикан...

Куйдирги бу гапга ҳам нимадир деб жавоб қайтармок ниятида прокурор томон бош кўтарувдики, мен ўртага қўшилдим:

— Сенга бошқа саволим йўқ.

Куйдирги «Кетаверайми?» деган маънода прокурорга бокди. Мирзаматов унга қисқагина қилиб «жавоб» деб кўя қолди.

Куйдирги индамай ўрнидан турди. Жинси шимининг белбоғидан кафт тикиб, кофтасининг этак таҳламини созлаб қўйган бўлди-да, кейин эшик томон йўл олган жойида ногоҳ яна тўхтаб, менга юзланди:

— Нахотки, бошқа бирон оғиз гапингиз бўлмаса?..

— Мен сенга инсоф ва иймон тилайман...

Бу гапимга жавобан у истехзоли жилмайиб, чиройли тавозе қилиб қўйди. Қўлидаги сумкачасини елкасига олиб, эркаланган бир киёфада деди:

— Ҳали қирчиллама йигит экансиз. Дуогўйлик қилишга шошманг...

Прокурор сохта йўталиб қўйди.

Тез орада ўша жиноий гуруҳ устидан суд бўлиб, шантажчилар ва улар билан ҳамкорлик қилганлар ўз жазоларини топишди. Бироқ мақолани чоп этишга тайёрлаётган кунларим муҳаррир икковимизнинг' бошимиз гавғодан чиқмай қолди. Жабрдийдалар йирик одамлар эмасми, янаям йирикроқ казо-казолар томонидан илтимос устига илтимослар, баъзан эса дўқ-пўписалар бошланиб кетди. «Ҳариф»ларни бир умр соғиб юриш учун бўлса керак, жиноятчилар меҳмонхоналарда суратга олинган видеотасмалардан нусхалар сақлаб қўйишган экан...

Албатта, мақолада жабрдийдаларнинг оилалари ва фарзандлари шаънини ҳисобга олган ҳолда, уларнинг номлари ва иш жойларини аниқ айтмасликка мажбур эдим. Фақат биттаси, шаҳар умумовқатланиш трести директори Ҳаким Саматовни — асосий ишқал шундан қўзғалгани учун ҳам ошкор қилишга тўғри келди.

Буни Саматовнинг ўзи яхши тушунарди. Шунинг учун ҳам мақолани тайёрлашим давомида оёғи куйган товукдек югуриб қолди. Мен уни олдиндан танийман, ёши элликлардан ошган, паст бўйли, бақалоқ одам. Бошидаги тақа нусха тўрт энлик оқ сочини қорага бўятиб, йигитчалардек олабайроқ кийим кийиб юради.

Гап бошида у анча мулойимлик қилди. «Хом сут эмган бандалармиз. Баъзан шайтон йўлдан оздираркан. Энди ўзингиздан қолар гап йўқ...» — деди манг-лайнини тер босиб. Бироқ мен ён босавермагач, бирдан дағаллашиб қолди:

— Инсон ўз эрки билан яшаши керак. Нима, менинг биронта билан юришга ҳақким йўқми?

— Мен сизнинг эркингизга дахл этаётганим йўқ,— дедим унга, — лекин одамда шуур, идрок деган нарсалар бўлади. Инсоний эрк, айниқса, сиздек, ёши бир жойга бориб қолган пайтида фарзандларига, невараларига ҳаромдан, ифлос шахватдан, зино ишлардан сабоқ бериш, деган маънони билдирмайди.

Шундан кейин орадан икки кун ўтиб, олдимга бир кўзи ғилай, иягида чандиғи бор, айикдай қўпол гавдали бир йигит кириб келиб: «Агар Ҳаким ака газетага чиккудек бўлса, энангни Учқўрғондан кўрсатаман!»—

деб қолди. Мен эсам ундан устунроқ келдим: «Афту башаранг жудаям кўзга яқин экан, шу бугуноқ милицияни огохлантириб қўяман. Бундан кейин менга бирор гап бўлгудек бўлса, энг аввало сени ушлаб келтиришади». Ғилай нима деярини билмай, чиқиб кетди.

Кейинроқ бир гап эшитиб қолдим. Ана шу ғилай аслида Куйдиргининг яқинларидан экан. Ҳаким Саматов Куйдиргини тезда топтириб: «Мен энди сени жазолайман. Ўша меҳмонхонада гап нимадалигини ишора қилиб қўйганингда, сен мукофотингни олардинг, мен эса шарманда бўлмас эдим», деди. Шунда Куйдирги: «Сен мени ҳеч қачон жазолай олмайсан. Аксинча, ўзингни ўлдиртириб юбораман. Яхшиси, муро-са қилайлик. Мақолани ёзаётган журналист танишим бўлади, мен уни олдига ўз одамимни юбориб, сенга гап тегмайдиган қилиб қўяман», деб қутулган экан.

Мухарриримиз Талъат Алимовга обкомнинг ўзидан ҳам «Анча жанжалли иш экан, аралашиб юрманглар» деган маънода бир-икки кўнғироқ бўлган. Лекин Талъат ака қатъиятли ва журъатли киши бўлгани учун ҳам ҳар қандай илтимос ва огохлантиришларни рад этгани ҳолда менга: «Ёзавер, болам. Қўрқма. Яхши журналист бунақа воқеалардан кўз юммаслиги керак», деб таъкидлади.

Шундай қилиб, мақола вилоят газетасида чоп этилди. Кутганимиздек, ўша куннинг ўзидаёқ Алимов икковимизни обкомга чақиртиришди.

Идеология котиби Московга малака ошириш курсига кетган, бизни тарғибот ва ташвиқот бўлими мудири, яқинда комсомолдан кўтарилиб келган «охиратнинг шотиси» Сафар Қораев қабул қилди.

Бу лақаб унга қоқсуяк гавдаси шотирдек узунлиги учунгина берилган эмас. Бунинг ўз тарихи бор. Комсомолда ишлаб юрган кезлари шаҳар чеккасидаги Лақабчи маҳалласида танҳо яшаётган кекса онаси вафот этиб қолади. Ўша пайтлар Сафарнинг амал курсиси илинжида минг бир нағмага йўрғалаб юрган кезлари. Ўзини коммунистик идеаллар учун ҳақиқий жангчи қилиб кўрсатишда, агар лозим келса, борбудини «ғинг» демасдан берворадиган шахси бор.

Сафар ярим кечада онасининг ўлими ҳақида хабар келтирган кишини: «Маҳалла оқсоқолига бориб айт. Бу ердан катталар боришади. Жаноза-паноза деган нарсани хаёлига келтирмасин. Биронта саллали одамни кўриб қолсам, мендан омонлик кутмасин», деб жўнатади.

Эртасига у ўрис хотинию, уч-тўрт «комсомол» жўралари билан гулчамбар кўтаришиб тушга якин кириб боришади. Боришса, маҳалла-қўй ҳамма расм-русумларни бажо келтириб, кампир раҳматлини вақт-ликкина қабристонга қўйиб келишган, мотамхонада кўни-қўшнилардан бўлак ҳеч ким йўқ, ҳамма уй-уйига тарқалиб бўлган экан.

Шунда Сафар дарғазаб бўлиб, бир зумда кишлоқ оқсоқолию мачит имомини олдиртириб келади.

— Онамни менсиз кўмишга ким рухсат берди?! — ўшқирди у.

Мачит имоми унга: «Ўзингизни босинг. Биз раҳматли волидангизнинг васиятларини бажо келтирдик холос. Анчадан бери бетоб бўлиб ётган кампир кеч-гина бизни ҳузурларига чақиртириб: «Боламнинг кимлиги ўзларингга маълум. Қачонлардан бери ҳолимдан хабар олмай қўйган, тақводорлигимни суймайди. Энди мен ўлиб-негиб қолсам, у етиб келгунча жаноза ўкиб кўмиб қўйинглар, илоҳо, иймонсиз кетмайин, охиратим куймасин», деб илтимос қилувдилар. Кампир ҳақ эканлар, мана, ўзимиз ҳам кўриб турибмиз...» дейди. Маҳалла оқсоқоли ҳам имомнинг гапини тасдиқлаб: «Худди шундай» дейди.

Бу гаплардан Сафар қизариб-бўзариб, яна ўшқиради:

— Охират-похирати нимаси?! Қачон қутуламиз бу бидъатлардан?! Йўқ, йўқ, бу каллаварамлар умрини ўтаб бўлмагунча коммунизм куриб бўлмайди!

Шунда, ўз умри давомида жуда кўп муттаҳаму муштумзўрларга дуч келган, ҳар қандай шароитда ҳам бундайларнинг думини тугиб қўя оладиган маҳалла оқсоқоли уни гапидан маҳкам тутди:

— Тўхта, нима дединг? Коммунизм куриб бўлмайди, дедингми? Ана энди мард бўлсанг, ана шу гапингдан тонмайсан. Ҳамма гувоҳ, сени халқ ичида «ком-

мунизм куриб бўлмайди» деб айтди, деб тўппа-тўғри Москoвга ёзамиз!

Кутилмаганда бу хужумдан Сафар ҳам, унинг шериклари ҳам каловланиб қолишади.

— Мени тўғри тушунинглар! Мен ундай демокчи эмасман! — энди дағ-дағани илтижо оҳангига буради Сафар.

— Йўқ. Айтдинг, айтдинг! маҳалла оқсоқолининг кўнглидагини тушуниб етган кўни-қўшнилари ҳам уни маъқуллаб кичқиришади.

Шундан кейин вазият қай даражада қизиганлиги ўз-ўзидан маълум. Ҳикоя қилишларича, Сафарни кийин аҳволдан донишманд мачит имоми қутқазган...

— Майли, мен ўртага туша қолай, — депти у. — Раҳматли волиданг ҳурмати «коммунизм куриб бўлмайди» деган гапинг шу маҳалланинг ўзида қолади. Илоҳо, айтганинг келсин... Лекин охиратга шак келтирдинг. Бунинг учун сенга «охиратнинг шотиси» деб лақаб қўямиз, токим умр бўйи «охират» сўзи оёғингга кишан бўлиб юрсин!

Уша-ўша, Қораевни яқиндан танувчилар уни «Охиратнинг шотиси» деб қўйишаркан. Менга бу ҳақда комсомолда ишловчи бир дўстим ҳикоя қилиб берувди..

Шоти биз билан ўрнидан туриб кўришмадиям, саломлашмадиям. Менга ҳатто қараб ҳам қўйгани йўқ. Ўтирган жойидаёқ Талъат акага қараб: «Келдиларингми? Ўтиринглар», деб қўя қолди. Кўпчиликнинг обрў-эътиборини қозонган, иззатталаб Алимов кечагина бу ерга осмондан тушган янги мудирнинг бунчалик совуқ муомаласидан қаттиқ ранжиди. Буни мен унинг касалманд юзи «лоп» этиб қизариб кетганидан сездим.

Ўтирдик. Шоти олдидаги қизил духобали қалпоқча кийдириб қўйилган чойнақдан чой қуйиб, бирикки бор пўриллатиб хўплаб олди-да, кейин қисик ва совуқ кўзларини Талъат акага тикканича, ясама оҳанг-да сўради:

— Нима иш қилиб қўйдиларинг?

— Нима иш қилиб қўйибмиз? — гап нима ҳақида бораётганини яхши билса-да, жўрттага ҳеч нарсадан

хабарсиз одамдек, саволга савол билан кесатиброк жавоб берди Талъат ака.

Шотининг қисик кўзлари янаям қисилиб кетди. Бу кўзлар очикми-юмуқми, бизни кўриб туриптими-йўқми, англолмайман. Бироқ унинг узун ва озгин, ўлимтик бармоқлари сезиларли даражада титраётганини сездим.

Шоти стол устида тахлоғлиқ турган газетамизни олиб, бир дам уёқ-буёғини хафсала билан ағдариб чикди. Кейин тўртинчи бетдаги «Шантаж»га тўхтаб:

— М... да-а... — деб қўйди юпка ва қонсиз лабларини қимтиб. — Ҳамма ёқни фоҳиша босиб кетипти-ю, обком беҳабар!

Мен уни дарҳол тушундим. Мақоланинг эътироз билдириш мумкин бўлган жойлари йўқ, бунинг учун жон куйдириб меҳнат қилганман, сиёсатдон ғаним чиқиб қолган тақдирда, фақат ана шу фоҳиша масаласигагина осилишини олдиндан билардим. Демак, Қораев бизга қарши. Дорилфунун домласи бўлмиш бир ҳамсоям: «Ҳаким Саматовдан хушёр бўлинг. Қораев иккиси бир охурдан ем еб юрган одамлар» деганда, бу гапга эътибор бермаганимни эсладим. Яна ким билади...

— Пашшадан фил ясаманг, Қораев, — уни жеркиб берди Талъат ака. — Мақоланинг бош мавзуси уюшган жиноий гуруҳнинг фош этилишидир, наҳотки шуни тушунмаётган бўлсангиз?

Муҳаррирнинг бу гапидан мен «Саводинг борми ўзи?» деган маънони англадим. Бироқ бу аччиқ мағиз Шотининг қисик ва ҳиссиз кўзларига илашмай қолаверди.

— Тушунганмиз, жуда яхши тушунганмиз, — сўзида давом этди у. — Советлар мамлакатида, коммунистик жамият шароитида фоҳишалар кўпайиб боряпти, деган фикрга урғу берилаётганини тушуниб турибмиз. Қани айтингчи ўртоқ Алимов, шунинг ўзи буржуа диверсияси эмасми? Шунинг ўзи партиявий газетадаги сиёсий кўрлик эмасми?

Шоти шундай дея, рақиб шохга усталик билан мот қўйган ғолиб ўйинчидек, иккала қўлини стол устига тираганча вкор билан ўрнидан турди. Гўё ана

шу фоҳишалар туфайли даҳшатли воқеа рўй бериб, «у бошлик» вилоятда фавқулодда ҳолат эълон қилингандек, энди у бутун вужуди билан мотамсаро бир қиёфага кирди.

Талъат ака иккимиз янги бўлим мудирининг кутилмаган бу мушоҳадасидан ҳангу манг бўлиб қолдик. Нималар бўляпти ўзи? Бу одам соғми, ё...

Бу ерга кириб келганимиздан бери бизга қилинаётган совуқ муносабатдан, тирноқ остидан кир қидиргандек мақоламга ноҳақ сиёсий тус бераётгани ва айниқса, мени умуман одам қаторига қўшмаётганидан портлашим мумкинлигини Талъат ака сизди. Отaxon «шошма» маъносида бир кўли билан тиззамни аста босиб қўйди.

— Ўртоқ Қораев, бу мақолада номлари келтирилган фоҳишалар маъмурий органлар томонидан фош этилган ва жазога тортилган жиноятчи шахслардир. Ойни этак билан ёпиб бўлмаганидек, мазкур мақолада уларни четлаб ўтишнинг иложи ҳам йўқ эди, — изоҳ берган бўлди Алимов. — Энди сизнинг кейинги мушоҳадангизга келсак, фоҳишалар учун коммунистик жамиятми, капиталистик жамиятми, улар советлар мамлакатада ёки Гватемалада яшаётими, бунинг мутлақо аҳамияти йўқ. Беномуснинг чўнтагига ўнта партбилетни солиб қўйган такдирингизда ҳам, бундан ҳеч нима ўзгармайди, нафс йўлида ҳар қандай тубанликка бораверади.

Шоти хона деразаси олдида қўлларини чалкаштирганича бизга тик боқиб: «Қани, гапириб олинглар» маъносида бир дам жим турди. Кейин ўзича «Тушунарли, тушунарли...» деб қўйди-да, жойига келиб ўлтирди. Шу вақт телефон жиринглаб, трубкани кўтарди:

— Эшитаман. Ҳа, сенмисан? Кўрдим, кўрдим. Парво қилма... Мен ҳозир бандман, халироқ ўзим қўнғироқ қиламан. Лаббай? Майли, майли. Йўқ демаймиз... — у трубкани жойига қўйиб, кейин менга қаради: — Сиз ҳам шу фикрдамисиз, ошна?

Мен ҳам:

— Ҳа, ошна, мен ҳам худди шу фикрдаман, — деб қўйдим.

Сездим, бу журъатим унга ботмади. Гезаргандек бўлди.

— Мумкинми билсак, уйланганмисиз? — яна сўради мenden.

— Йўқ. Нима эди?

— Мақолангизда нима учун фоҳишалар хафсала билан тилга олингани учун сўраяпман...

Буниси энди мен учун ҳақорат бўлиб туюлди. Ўзимни бошқа тутолмадим:

— Сендака тўнкалар билан... партия узокка бо-ролмаса керак.

— Нима?! Нима дединг?! — унинг кўзлари катта-лашиб кетди. Худди сувсиз қолган баликдай, уч-тўрт бор оғзидан нафас олди, бундан унинг шалпанг кулоқ-лари таранг тортилди. — Мен сенга кўрсатиб қўяман! Партия органларига суқулиб кириб олган бундай ун-сурлар учун сиз жавоб берасиз, ўртоқ Алимов!

Талъат ака аввалига «Яхши қилмадинг» деган маъ-нода менга бир қараб қўйди-да, кейин аста ўрнидан турди. Унга қўшилишиб мен ҳам турдим.

— Сиз билан гапни давом эттиришга ҳожат йўқ, деб ҳисоблайман, — у Шотига нафратомуз боқди. — Қолганини котиб Московдан қайтгач гаплашамиз, хайр.

Шу билан чиқиб кетдик. Шоти орқамиздан «Бўпти, кўрамиз ҳали!» — деганича қолаверди.

...Орадан ўн кунларча ўтиб-ўтмай, учинчи котиб Московдан партиявий мафкура бўйича малака оши-риб қайтгач, бизнинг «иш»имиз обкомда яна кўриб чиқилди. Мақолада «фоҳишалар сафи кенгайиб бо-раётгани ҳақида ўринсиз жар солганим ва унинг иж-тимой илдизлари қисман жамиятнинг ҳамда комму-нистик амалдорларнинг турмуш тарзи билан боғлан-ганлиги ва ниҳоят, обкомда партия шаънига ҳақорат келтирган»им учун мени бўлим мудирлигидан оддий мухбирликка туширишди. Талъат ака эса, «сиёсий саводсизликка йўл қўйилгани учун» каттиқ хайфсан билан кутулди.

Мен Оллохнинг беназир чеварлигига ҳамиша тан бериб келгувчиман. Хоҳ ишонинг, хоҳ ишонманг, ўшан-дан кейин орадан бир йилча ўтиб, сира кутилмаган бир воқеа рўй берди.

Тошкентдан меҳмонларим бор эди. Ёзнинг жазирама кунлари. Уларни бир айлантириб келай деб, Шохимардонга олиб бордим. Худо ҳаққи, эндиликда шаҳар партия комитетининг мафкура бўйича котиби бўлиб ишлаётган Шотини ўша ерда учратиб қолиш фикри ҳаёлимда йўқ эди.

Ям-яшил виқорли тоғ кўксидаги роҳатижон оромгоҳларнинг бирида тўхтаб, эндигина қозонга уннаб турган пайтимиз. Ногоҳ биздан йигирма-ўттиз қадамлар наридаги «Кока-кола» дўкончаси ёнида бир-бирлари билан шўх ҳазиллашиб кулишиб, чанқовбосди қилишаётган новча бўйли бир эркагу, кўзга яқин ёш бир жувон беихтиёр диққатимни ўзига тортди. Икковиям қимматбаҳо хорижий спорт кийимида, оёқларида енгил шиппак, юзларида шапалокдек-шапалокдек кора кўзойнак.

Жуссалари, овозлари, яна нималаридир танишдай туюлади. Аввалига бир дам уларга тикилиб турдим. Кейин ўзимча, ким бўлгандаям менга нима, деган фикрга келиб, эътиборимни улардан эндигина узмоқчи бўлувдимки, ҳалиги ёш аёл юзидан кўзойнагини олди. Енларида музқаймоқ еб ўтирган уч-тўрт нафар болаларгайм, сотувчи мўйсафидга ҳам эътибор бермай, қўлларини новчанинг елкасига узатиб, унга бўса ҳадя этмоқчи бўлди. Эркак бундан мулзам тортгандек қизнинг иккала қўлини тутганича атрофга олазарак назар ташлади. Шунда менга кўзи тушиб, илон қаршисидан чиқиб қолган қурбакадек қотиб қолди.

Ўз ўрнида, нима бўлганини тушунолмай аёл ҳам мен томонга ўгирилди. Тушунарли... Эркак унга нимадир деди, аёл шошиб кўзойнагини қайта такдида, эркакдан бўшалиб, ҳов нарирокда турган ҳаворанг «Волга» томон саросимали қадам ташлаб кета бошлади.

Мен уларни танидим. Улар «охиратнинг шотиси» Сафар Қораев билан... ўша, Куйдирги эди! Сира кутилмаган бу ҳолдан лол қолдим, негадир хижолат ҳам тортдим. Лекин шу тоб миямга обком хонасида бўлиб ўтган ўша, ўтган йилги зиддият қақиндай урилди...

Дўконча пештахтаси устида турган уч-тўрт шиша ҳам уларга тегишли экан. Шоти уларни апил-тапил қўлига олиб, аёл кетидан равон бўлувдики, аҳмоқчилик қилиб қўйдим:

— Ҳов Сафар ака, чойга марҳамат!

Шоти турган жойида туриб қолди. Ноилож шишаларни қайтадан пештахта устига қўйиб, юзидан кўзойнагини олди. Мени гўё энди кўриб таниётгандек олдимга илдам қадам ташлади:

— Ие, Собиржон, сизмисиз?! Бу ерларда нима қилиб юрибсиз?

Мен ҳам унга пешвоз юрдим.

— Меҳмонлар бор эди, айланиб келувдик — дедим мён у билан қўл бериб сўрашиб. — Ўзингиз нима қилиб юрибсиз бу ерда?

— Менми? Мен... биз... кеннойнгиз билан зиёратга келувдик...

Кўнгилда гина-кудурат саклаш, кимдандир нима учундир ўч олиш каби одатлардан жуда олисдаман. Лекин ҳозир, умримда биринчи ва охирги марта бўлса керак, Оллоҳ ўзи кечирсин, ана шу бетавфиқ туфайли чеккан ўша азиятларим учун, уни ҳеч бўлмаса гап билан бир эзиб қўймоқчи бўлдим:

— Мен ўшанда... фоҳиша Куйдирги кеннойм эканлигини билмаган эканман, кечирасиз...

Шотининг пешонасида тер ялтиради. Аччиқ ютишиб қўйди.

— Бопладинг... — негадир у мени сенсиради. — Бандаси хом сут эмган... Сал таниш эди, олиб келувдим. Гап шу ерда қолсин, илтимос...

— Хавотир олманг, — дедим унга сал самимийроқ оҳангда.

— Агар фурсат топсангиз, келинглар, ҳадемай ош тайёр бўлади.

— Раҳмат, кетишим керак, — у ер остидан «Волга» томон назар ташлаб қўйди. Машинанинг очик деразасидан Куйдирги бизни кузатиб ўтирарди.

— Шаҳарда кўришармиз...

Индамадим. У бир замбар лой эди, машина томон оёғини базур кўтариб босиб борарди.

Ўша-ўша, мен уларни бошқа учратмадим. Куйдир-

гини, кейинчалик бошка ёққа кетиб қолган, дейишди. Шоти эса бора-бора қорасини кўрсатмай охирида партияси билан бирга батамом гумдон бўлди.

Ана шу воқеалар ногоҳ эсимга тушди-ю, капитан Суннатовнинг бундан хабари бордирки, шунга шама қилаётгандир, деган фикр уйғонди менда. Йўқ, бундай эмас, чунки бу киши у пайтлар бошка шаҳарда яшаган. Бу ерда ишлаётганига энди иккинчи йил кетяпти, бундан хабарим бор.

...Мен ўзимча ўйга толиб қолганимни кўриб, капитан Суннатов чўнтагидан сигарет чиқарди, уни бамайлихотир тутатди ва сал нарироқда турган кулдонни ўз олдига тортаркан:

— Нима учун илгари ҳам ёзганмисиз, деб сўрашимнинг боиси, улар жудаям муттаҳам бўлишади, — деди пучукроқ бурнидан бурксатиб тутун чиқариб. — Ана шундай, ука. Падарига минг лаънат, ўша фоҳишаларингизни...

Нохуш хотиралардан сўнг, Турдимат аканинг бу гапидан қувлигим тутди:

— Тўхтанг, тўхтанг. Мундоғ ўйлаб гапирсангизчи, нега энди менинг фоҳишаларим бўларкан? Аксинча, фоҳишалар сизники, улар устидан подабонлик таёғи сизга ишониб топширилган...

Ҳазил-мutoйибага чанқоқ капитаннинг чехраси ёришди.

— Ҳа, энди, шундай дедим-қўйдим-да, — мийиғида кулиб қўйди у. — Майли, майли, меники бўлса, бўлақолсин. Кошки эди, менга биронтасини топиб беринг, деб олдимга ялиниб келувчилар бўлмаса...

Завқ билан кулишиб олдик. Мен унинг гапида давом этишини кутардим.

— Очиғи, шулардан гап очилса, қон босимим қўтариладиган бўлиб қолди, — қўлидаги яримлаб қолган сигаретини кулдонга босиброқ эзғилади у. — Яқинда хайфсан олдим... Йил охирида нафақага чиқадиган одамман. Юзингда кўзинг борми, дейишмайди. Нима эмиш, менинг мавзеимда чуррақлар кўпайиб кетган эмиш!

Кулиб юборишдан ўзимни базўр тийиб қолдим. Чунки кекса ва ҳорғин, соддадил капитаннинг юзи

энди жиддий, бироқ қошларини чимириб, лабларини болаларча чўчайтириб олган эди.

— Хафа бўлманг, Турдимат ака, — унга тасалли бермокчи бўлдим. — Раҳбарларни ҳам тушуниш керак. Бор, нима бўлсанг — бўлавер, дейиш билан иш битмайди-ку, ахир. Яқинда ҳокимиятда вилоят бош ҳакими ҳисобот берди. Сира кутилмаган гаплар чикқанидан беҳабарсиз, шекилли. Фаҳш билан шуғулланувчилар, юқумли таносил касалликларни таркатувчилар сони кескин кўпайиб кетибди. Айниқса, сиз ишлаётган мавзеда шароит оғирроққа ўхшайди.

— Шароитининг оғирлиги ҳаммага аён, — гапимни бўлди у. — Бу шахарчада ҳар хил миллатга мансуб ўн мингдан ортиқ ишчи оила яшайди, уларнинг аксарияти Иттифоқ даврида турли ҳудудлардан келиб қолишган.

— Бу билан... шароитимиз носоз, демокчимисиз?

— Нима десамикин... — капитан бир зум ўйга чўмиб қолди. — Халқимизда «Йиғлаб-йиғлаб ариқ очсанг, қулиб-қулиб сув ичасан» деган мақол бор. Шояд фароғатли кунлар ҳам насиб этиб қолса. Яна шуниси ҳам борки, ишчи оила ўз нонини ҳалол меҳнат билан топиб ейишга ўрганган. Уларда орият ҳам кучлироқ...

— Ориятли инсон учун энг сўнгги чора ўлимдир. Мен фаҳшни ожизлик, заифлик, енгил табиатлилиқ маҳсули деб тушунаман.

— Ҳа, умуман олганда шундай. Типратикан тикансиз туғилади, тикани кейин пайдо бўлади. Одам боласи яхшилиқни "ҳам, ёмонлиқни ҳам ўзини ўраб турган муҳит ва шароитдан олиб ўсади.

— Бу галларни 'қўйинг, Турдимат ака. Сиз афтидан энг ривожланган давлатларда роҳат ва фароғатда яшаётган зодагон мавзеларда фоҳишабозлик кўпроқ авж олганидан беҳабарсиз чоғи. Лекин бизни кўпроқ даҳшат ва ҳайратга солаётган нарса — ор-номусини, ҳаё ва иффатини, иймон ва диёнатини азал-азаллардан муқаддас билиб, ҳамма нарсадан устун қўйиб келган бизникилар орасида... ана шундай жирканч жароҳат газак олаётганидир... Буюк бобокалонимиз

Амир Темурунинг сўзларини эсланг: «Номуссиз хиёнатдан номусли ўлим афзал...».

— Ёки бўлмаса Зебунисони айтмайсизми! — жонланиб кетди капитан. — Мен унинг хотин-қизларимиздаги ҳаё тўғрисида ёзган байтини биламан:

*Лайли зотидан эрсам-да дилда Мажнунча ҳаво,
Тоёу тош кезгим келур, лекин йўлим тўсгай ҳаё.*

— Отангизга раҳмат, жудаям топиб айтдингиз! — уни қувватлаб қўйдим. — Энди яна бир нарсa: илгарилари ўзимизда қўлга тушганларни тириклайин дeвop oстига бoстириб юборишаркан.

— Худди шундай, мен бу ҳақда жуда кўп эшитганман, — уям гапимни тасдиқлади.

Мен капитанга ён дафтаримда қайд этиб қўйилган бир нарсани ўқиб бердим.

— Эрига хиёнат қилганлиги учун Эрон ва Қурияда, Мавритания ва Суданда, Бирлашган Араб Амирликлари ва Саудия Арабистонида, фоҳишалик учун Эронда, фоҳишахона очганлиги учун ёки қўшмачилик қилганлиги учун Хитойда ўлим жазоси бeрилади.

— Менинг кўнглимдагидек экан, — сўзимни илиб кетди у. — Хўш, бизда-чи? Фоҳишанинг фоҳиша эканлигини била туриб, сен фоҳишасан деб кўринг-чи. Бир дамда иштонини бўйнингизга илиб қўйиб, шармандангизни чиқаради. Чунки унинг кўркадиган, ҳайикадиган қонуни йўқ. «Сен мени аввал биронта билан ушлаб ол, ана ундан кейин гапир» дейди. Боринг ана, фоҳишани фоҳиша эканлигини исботлаб ҳам бердингиз дейлик, хўш, нима бўпти? У арзимаган жарима билан халос топади-да, кейин "ўз йўлида кетаверади.

Суннатoв ўрнидан турди. Олдимиздаги кулдонни олиб бoриб, ёзув столи бикинидаги ахлат қутисига бўшатди-да, яна бир бор «Падарига минг лаънат» деб қўйди.

Сўнгра дeрaзa ёнига бoриб, бир дам ташқарига лоқайд назар ташлаб турди. Кейин яна менга ўгирилиб, бoсиқ oҳaнг билан сўзида давом этди:

— Рости гап, ҳаммасидан чарчаганман. Тезроқ нафақага чикиб кетсам, дейман. Кенжамни уйланти-

ришим керак. Шу йил кузакда бир амаллаб тўйини ўтказиб олсам бас, уёғига худо пошшо!

— Ўша кунларга етказсин. Қамишдан бел боғлаб, ғалвирда сув ташиб хизмат қиламиз, — унинг руҳини кўтармоқчи бўлдим.

— Раҳмат, ука. Дунё фақат яхшилар билан обод.— Суннатов шундай дея, ёзув столи ёнига ўтди. Тортмадан бир дафтар чиқариб вараклади-да, унинг қаеридадир тўхтаб, буюрди:

— Ён дафтарингизга ёзиб олинг. Байналмилал кўчаси, 13. Квартираси ҳам 13. Хонадон бир кампирнинг номида. Уч хонали. Бу ерда ўша кампирнинг қизи яшайди. Исмиям, лақаби ҳам кўп. Жойида танишиб оларсиз. Кўшмачи. Ўзиям ёмон эмас, дўмбоққина, лўмбиллаган... Сезишимча, аллақандай мафия гуруҳи билан алоқадор. Кўшни регионлардан турли маркалардаги автомашиналар келиб тураркан. Ҳозир четдан назорат олиб боряпмиз. Шояд сиз туфайли ишимиз тезлашиб кетиб, истеъфога чиқиш олдидан хайф-санимдан халос топсам.

— Умид қилаверинг, Турдимат ака. Худо хоҳласа, сиз ҳақингизда ўзим алоҳида очерк ёзиб, таърифингизни бутун республикага ёяман.

— Раҳмат, раҳмат, — болаларча қувониб деди соддадил капитан. — Энди бундай. Ўша жойга борсангиз, биз билан алоқадор эканлигингизни сираям сезишмасин. Дарвоқе, бу квартира Воҳидов Абдусаттор деган кишиники эди. Такси ҳайдовчиси бўлган. Новча бўй, қотмадан келган, чўтир юз, аскиябоз. Лақаби Шўрбалиқ, ёши элликларда... Квартирани буларга бериб, Қаршига кўчиб кетган. Ўша одамни сўроқлаб борасиз, акахоним дейсиз... Эҳтиётроқ бўлинг, у ерга ҳар хил одамлар кириб боради. Мабодо лозим бўлиб қолсам, телефонларимни биласиз.

— Хотиржам бўлинг. Жанг майдонидан тирик қайтишга ҳаракат қиламан, — дедим унга ҳазил аралаш.— Мабодо қолиб кетгудек бўлсам, сиз ҳам телефонларимни биласиз...

— Кечирасиз, мелисачилик... Эҳтиёткорлик қонимизга сингиб кетган, — деди Суннатов менинг жавобимдан завқланиб. — Албатта, сиздайин йигитлар

ҳар қандай жангдан омон қайтиши аниқ. Фақат... жанг майдонида бирон касалга чалиниб, «госпитал»га тушиб қолишдан сақлансангиз бас...

Қисқагина сўз ўйинидан икковимиз ҳам мазза қилиб кулишиб олдик. Чиқиб кетарканман, Суннатов эшик бўсағасида мени яна тўхтатди:

— Айтмоқчи, у ерга кечки пайтроқ борсангиз маъкул. Иложи борича башангроқ кийининг. Қўлингизда дипломат бўлса, янаям яхши, бошқа шаҳарданман, дейсиз.

— Ҳаммасининг иложи бор, жаноб капитан. Фақат... келинингизга ниманидир баҳона қилиб уйдан чиқиб кетиш анча мушкулроқ, — дедим.

— Буёғига мен мутлақо хотиржамман, — Суннатов илжайганча яна бўш келмади. — Журналист халқи ёлғон учун ҳеч қачон бировнинг чўнтагига тушмаган.

Квартира кўнғироғини икки-уч марта босдим. Очишмайди. Ичкаридан телевизордами, магнитофондами, «Фарғонада биттагина» кўшиғи янграпти.

Кимдир эшик ёнига келиб тўхтаганини сездим. Афтидан, кўздарчадан мени обдон кузатяпти. Ниҳоят, ўзимни тоқати тоқ бўлиб, қайтиб кетаётганга солувдимки, кулф «шилқ» этиб очилди:

— Хизмат, акажон?

Қаршимда... кўринишидан қирқдарга яқинлашган, тўладан келган, ўнг ёноғида нўхатдек қора холи бор, кўз остлари анча салқиб, ранглари сарғиш тортганини ҳисобга олмаганда, кўхликкина бир жувон менга синовчан боқиб турарди. Эғнида хитойи халат, олди анча очиқлигидан дуркун сийналар оралиғи кўзга чандон ташланиб турипти.

Бу қиёфа менга бир оз танишдай туюлди. Уни қаердадир учратгандекман. Камалак қошлар, ўнг ёноғидаги нўхатдек қора хол... Эслолмайман, ўйланиб туришга эса фурсат йўқ.

Уй бекаси ҳам менга бир дам тикилиб қолди. Бироқ хаёлини менинг бўй-бастиму эғнимдаги оҳорли либос тортиб кетаётгани аниқ эди.

— Кечирасиз, менга Абдусаттор ака керак эдилар...

— Абдусаттор ака? Бу ерда унақа киши яшамайди-ку, — жувон узрли бир оҳанг ва назокатли қиёфада тилло тишларини хиёл ялтиратиб жавоб қилди.

— Нега яшамайди? Ахир... таксичи Воҳидов Абдусаттор аканинг уйи шуми?

— Э-э,, Саттор шўрбалиқ денг! — У ўзича жилмайиб қўйди. — Ҳа, шу. Лекин яқинда менга сотиб, ўзлари кўчиб кетишган. Бирон хизмат бўлса...

— Мабодо телефон-пелефон қилиб қолсалар. Ўшдан Баҳодир деган бир укахонингиз келиб кетди деб қўярсиз. — Шундай дея, жўрттага кетишга чоғланган эдимки, у мени тўхтатди:

— Ие, ҳали меҳмонман денг?! Ундай бўлса, сизга жавоб йўқ, — у энди сира ийманмай, шошиб келиб тирсагимдан тутди. Димоғимга фаранги атирнинг ўткир хиди урилди. — Бир пиёла чой ичиб кетасиз. Ҳар ҳолда, ўзингиз учун кадрдон уй экан.

— Раҳмат. Кеч кирмай...

— Йўқ-йўқ. Ундай деманг. Қани, ичкарига марҳамат.

Ичкарига киришим биланок, эшик шарақлаб қулфланди. Этим сескангандек бўлиб, таъбим оз-моз хира тортди. Лекин сир бой бермадим.

Жувон ғалати мулозамат билан қўлимдан дипломатимни олди. Туфлимни ечиб, ортидан юрдим. Таклиф қилинган хонага бош суқарканман, кутилмаган ҳолдан лол қотиб қолдим. Тўрдаги оромкурсида... кўзга оз-моз ташланаётган уят жойи ёпилганини ҳисобга олмаганда қип-яланғоч, оловдай ёниб турган, 16—17 ёшлар чамасидаги бир қиз ўлтирарди. Тимқора, узун ва ёйиқ сочлари бир елкаси оша биқинигача чодра бўлиб тушган. Мармардек тиниқ бадан, шабнам еган амири нокдек куврак ва диркиллама сийналар парвоз учун қанот қоқиб турипти...

Мен унга беихтиёр тикилиб қолдим. Лекин тезда ўзимни ўнглаб олдим. Хижолат тортгандай, ўхшовсиз йўталиб қўйдим.

— Тортинманг, сираям тортинманг, — далда беради уй бекаси. — Қани, юқорига марҳамат.

Ноилож, киз олдидаги курси томон йўналдим. У эса жим, ўрнидан қимирлаб ҳам қўймайди. Менга хотиржам ва беписанд бокади.

— Салом... яхши киз... — гўлдираб қўйдим.

Шундан кейин у менинг ночор аҳволимдан анча жонлангандек бўлди. Ёнидаги магнитофон овозини бир оз пасайтириб, чиройли жилмайиб қўйди:

— Окей, тоға! Намунча имиллайсиз, ўтирсангиз-чи!

Мен креслога ўнғайсиз чўқарканман, у қўлидаги сигарет қолдигини кулдонга ташлаб, қўшиб қўйди:

— Терладингиз. Ёввойи пляжларда бўлмагансиз чоғи. Ё мени... яхши кўриб қолдингизми?

Киз кутилмаганда қийқириб, мазза қилиб, жудаям чиройли кулди.

— Бас қил, Тахмина. Тур, устингга бирор нима ташлаб чиқ, — унга беозор оҳангда буйруқ қилди уй бекаси. Кейин менга: — Парво қилманг, ҳозиргина ваннадан чикувди... — деб қўйди.

Тахмина минг таманно билан ўрнидан турди. Бўйларини узун, сарвкомат. Бўлиқ ва оппок, мрамардек силлиқ болдирлар сезилар-сезилмай жимирлаб турипти...

Ўз-ўзимча хўрлигим тутди: манаман деган бир йигитга вафоли ёр, умид ва орзулар ғунча очувчи покиза бир даргоҳга малика бўла оладиган шундайин паризот нималар қияпти бу ерда?

Тахмина мен учун кутилмаган бир тарзда, ўз ёшига, ҳусну малоҳатига ярашмаган усулу қилиқлар билан ётоқхонага ўтди.

— Бу киз... жияним бўлади, — уй бекаси Тахминанинг ўрнини эгалларкан, халат этакларини икки ёнига ташлаб, хушбичим оёқларини устма-уст алмаштирганча, «энди менга боқ» мазмунида кўз сузиб, эътиборимни ўзига қаратди: — Танишиб олайлик, Баҳодир ака. Менинг исмим Феруза...

Мен Ферузанинг бодом ковокларига, қайрилма қошларини-ю, ёноғидаги чиройли холига ўғринча назар ташлаб қўяман. Аёл кишига хол деган нарса бунчалар ярашмаса! Болагигимда худди шунақа чиройли холи бор кизчани яхши кўриб қолувдим. Ҳечам эсимдан чиқмайди. Иси Холниса эди. Одатда холи бор кизларга шунақа исм қўйишади: Холниса, Холби, Холдона,

Холида... Тўхта, тўхта, бу ахир ўша... Ҳа, худди ўша, «Шантаж» босилиб чиқиши арафасида прокурор Мирзаматов таништирган Холида... фамилияси эсимда йўқ, Куйдиргининг ўзи-ку?! Зап кизик бўлди-да, шу бугун капитан Суннатовнинг кабинетида эслагандим-а! Кунни кеча редакцияда зиммамга фоҳишалар ҳаётидан, фоҳишабозлик иллатининг ижтимоий илдизлари ҳақида материал тайёрлаб бериш вазифаси юкланганда ҳам, мен Куйдиргини яна учратаман, у менга тагин керак бўлади, деб сира ўйламовдим. Энди буёғи қандай бўлди? Ишқилиб, таниб қолмаса гўрга, деб турибман.

Куйдирги, Куйдирги... Анча ўзгарибсан... Ёшинг эндигина ўттизлардан ошган бўлиши керак. Лекин тез сўла бошлабсан. Юзингдаги ўша тиниқлик ва тароватлар, вужудингдан уфуриб турган ўша шаддодлик оловлари энди қани?..

Эсимда, жуда яхши эсимда. Фоҳишалар шарбати тугаб, ўйиндан чиққач кўшмачилик қилиб, янаям кўпроқ пул топишади, деганинг. Лекин сен ҳали ўйиндан чиқмаган кўринасан. Унисиниям, бунисиниям қиялпсан чоғи.

Бугун энди Феруза... Капитан Суннатовнинг айтишича бор. Булар ўз номларини тез-тез ўзгартириб туришади. Шунча йил негадир кўринмай кетиб, мана, яна каршимда ўлтирипти.

Бир дам ўй суриб, жимиб қолишим Куйдиргини шу ондаёқ безовта қилди:

— Тилингизда ширинлик. Лекин дилингизда бошқа нарсалар кечяпти.

— Ҳа, топқир экансиз, — дарҳол хушёр тортдим.— Бугун... сизлардек новвот қизлар хузурига тушиб қоламан, деб сираям ўйламаган эдим.

— Нима, новвот кизлардан чўцияпсизми?

— Наҳот энди шундай деб ўйласангиз...

— Ундай бўлса, гап нимада, Баҳодир ака?

— Ўзим шундай. Илгари бунақа жойларда бўлмаганим учунми...

Нихоят Куйдирги таскин топгандек бўлди. Ичкари томон юзланиб: «Тахмина, тезроқ бўл. Меҳмонга бирон нима олиб чиқ», деб қўйди. Кейин менга хотиржам ва хушнуд киёфада бокиб:

— Ризки улуғ йигит экансиз, — деди. — Жаннат-га «топ» этиб осмондан тушиб қолдингиз.

— Жаннатда кўриш бору, ейиш йўқ деб тўғри айтишган чоғи.

— Тушунмадим. Нега ундай дейсиз?

— Ахир, вақт кеч бўляпти. Тезроқ шаҳарга чи-киб, бирон меҳмонхонадан жой топмасам, бугун кўчада қолишим аниқ-ку.

Куйдирги менга синовчан боқиб кўйди-да, кейин кинояли оҳангда:

— Ўзингизни гўлликка солманг, сиз кўчада қола-диган йигитларга ўхшамайсиз, — деди. — Ундан ке-йин... Меҳмонхонада сўппайиб, ёлғиз ётгандан кўра, ўша жойнинг ҳақки-ю харажатларини биззи бўстон-ларга сарфлаб, кечани хузур-халоват оғушида ўтка-зиш ўзингиз учун яхши эмасми?..

— Кошки эди. Йигит киши учун бунақа илтифот-дан қимматлироқ нарсаси бўлармиди. Лекин бу бўстон-ларнинг қоровули келгинди ўғрини тутиб олса, са-зойи қилмайдими ишқилиб?..

Куйдирги энди менга завқланиб, яшнаб, эркала-ниб бокади:

— Хотиржам бўлинг, Баходир ака. Сиз тунаган тунда бу бўстонлар беқоровул бўлади...

Ичкаридан Тахмина чикди. У олдимизга бир шиша коньягу учта биллур қадаҳ келтириб кўяркан, менга кибр ва беписандлик билан қараб кўйиб, Куйдиргига деди:

— Менимча, меҳмонимиз бу кеча на бизникида, не меҳмонхонада тунай оладилар...

Шишани очиб, қадаҳларни тўлдирди бошлаган Тах-минага иккаламиз ҳам ажабланиб бокдик. Ичимга бир оз гулгула тушди. Нимага шама қияпти у?

— Бу нима деганинг, Тахмина? — тоқатсизланди Куйдирги.

— Гап шундаки... — Тахмина менга яна бир бор истехзоли боқиб кўйди. Нафасимни ютиб турувди-ки, хайрият, гап мавзуси бошқа жойдан чиқиб қол-ди:

— Саттор шўрбаликка ишониб келган ўшлик то-ғамнинг чўнтагида қирғизнинг увода сомидан бўлак

ҳемириям йўқдир. Демак, бу кишини ким ҳам қабул қиларди...

Кейин у коньяк тўлдирилган қадахлардан бирини менга узатаркан, кўшиб қўйди:

— Ичинг тоға, буниси бепул.

Мен ўзимни кўлга олдим. Ундан кўра юқорироқ пардада жавоб беришга тўғри келди:

— Қирғизнинг соми ўтмай қолган жой йўқ ҳали. Унга тенглашиш учун тарозининг иккинчи палласига анча юк босишга тўғри келади...

— Окей, тоға! — кутилмаган қувноқлик билан қийқирди Тахмина. — Тарозининг иккинчи палласига мабодо мени боссангиз, неча кило қирғиз соми олишим мумкин?!

Кўз олдимда икки Тахмина, икки вужуд намоён эди. Бир ёндагиси номусдан, ҳаё ва иффатдан бена-сиб, шахвату ишрат бозорининг жонли, чиройли, бироқ совуқ ва ҳиссиз қўғирчоғи бўлса, иккинчи ёнда тақдирининг қандай кечишидан батамом беҳабар, буни англамаган, тушунмаган ҳолда разолат ва қабоҳат гирдобига тушиб қолган ғўр ва калтабин, гўзал ва худбин бир киз турарди.

Ҳозир мен кўпроқ ҳаёлимдаги иккинчи Тахминани кўраётгандек, уни қидираётгандек, унга интилаётгандек эдим. Шу боис у билан ҳар қандай шароитда ҳам дағаллик қилолмаслигимни ҳис этиб турибман.

— Ундай эмас, Тахмина, — жавоб қайтараман унга. — Мен сенинг кадрү қимматинг учун бўйинг барабар тилло тўккан бўлардим!

Куйдирги енгил қарсак чалиб қўяди:

— Браво! Зар кадрили заргар билар, деб шунга айтадилар-да! Қани, қадахларни кўтарайлик!

Зимдан кузатиб турибман, Тахминанинг чехраси ёришиб, кўзлари ишва билан тўлди. Қўлидаги қадах-ни бир кўтаришда сипқорди-да, шоколадли конфетдан жиндай газак қилиб олгач, мен жойлашган креслонинг суянчиғига келиб ўтирди. Димоғимга лорсиллаб турган куврак бадандан мастона бир хид урилди.

— Қани тоға, бўшатинг.

Ичдим. Столча устидаги конфетга қўл чўзмоқчий-

димки, у менга энгашиб, ғунча лабларидан бўса ҳадя этмоқчи бўлади.

— Шошма, жоним, — дейман ундан беозор узоқлашиб, — сендан бўса олмоқ учун аввал жон куйдириш керак...

У сергак тортади. Юзи янаям ёришиб, бир кўли билан оқ аралаш сочларимни аста силаб кўяди. Кейин ширин табассум билан:

— Бир гап айтайми, — деб қолди. — Мана сизда кумуш билан олтин бор экан ҳисоб...

Кутилмаганда Куйдирги қикирлаб кўяди:

— Бас қил, Тахмина. Меҳмонни уялтирма.

Гап нимадалигини тушунолмай, икковига ҳайрон боқаман. Лекин Тахмина гапидан қайтмайди, кўнглидагини айтиб қўя қолади.

— Аёллар... Улар учун ёшми-қарими, хушрўйми-хунукми, бунинг асло аҳамияти йўқ Биз учун бошида кумушу, чўнтагида олтини, ва яна... темири бўлса бас!

Ўчовлон мирикиб кулишиб оламиз. Бу «ҳиммат» учун яна биттадан қадаҳ бўшатамиз.

Ичимда ўз-ўзимдан ҳайратланаман. Турмуш чиғириклари кимларни не йўлларга бошламайди, не кўйларга солмайди. Ҳаётнинг ўзи унисини ундай, бунисини бундай андозада, кимнидир анча барвакт, кимнидир анча кечроқ дурадгор уста кўлидаги оддий ёғочдек тарошлайди. Инсон ундан топган ўз тушунчаси ва тафаккури, идрок ва ақидаси билан ўралашиб, бу ёруғ дунёнинг мағзи ва мазмуни, бор-буди ва ниҳояси шундангина иборат, деб умр кечираверади...

Баъзи жамшидимиз тобора қизиётгани ёки бирон-бир тамаддисиз куруқ конфет билан газак қилинган уч-тўрт қадахнинг таъсириданми, ҳар қалай орамиздаги бегоналик пардалари анча кўтарилиб, гапларимиз қовушиб қолди.

Мен нишонга етиб бораётганимдан хурсанд эдим. Лекин ўз ўрнида, мени шу тоб масаланинг бошқа томонлари ташвишга солиб турарди. Аввало, Куйдиргининг ҳамон менга гоҳ-гоҳ тикилиброқ кўйишидан ҳадикдаман. Бундан ташқари, ҳалироқ ўртада «Меними ё уними?» деган савол туғилганда қандай йўл тутиш лозим? Мабодо лозим келиб қолса, ишора қили-

наётган, уларни рухлантираётган пулни мен каердан олиб бераман?

Шундай қилиб, бу кечани шу ерда ўтказишга қарор қилганим хонадон маликаларига анча маъкул тушди. Куйдирги ҳам, Тахмина ҳам очилиб-сочишиб кетишди. Бирон-бир таом тайёрлаб, стол тузамоқчи ҳам бўлишди. Қорним очроқ бўлишига қарамай, кўнглим тортмади. Ортиқча машмашанинг ҳожати йўқ, суҳбатимиз совумасин, деган баҳонани қилдим. Шундан кейин столча устига Куйдирги келтириб қўйган озгина колбаса-ю уч-тўрт олма ва конфет билан кифояланган бўлдик.

Фақат... ҳамон ўша ҳолатда, бор-будини жўрттага кўз-кўз қилиб ўлтирган Тахминадан фикру хаёлимни узолмайман. Тобора қизиб, гулхан бўлиб кетишдан ўзимни базўр сақлаб ўлтирибман. Ахийри бўлмади, мен ундан эгнига ҳалат ташлаб чиқишини илтимос қилдим. Тахмина қийқириб кулиб юборди:

— Тоғам, ахийри чидамадилар!

Куйдирги ҳам унга қўшилишиб кулди-да, кейин менга далда берган бўлди:

— Ҳа, энди, эркак киши эркаклигига боради-да. Тағинам Баҳодир ака анча сипо эканлар, бўлмаса аллақачон таъзирингни бериб қўярдилар...

— Ёмон кўрганим сиполик,— Тахмина тафтидан тушмайди.— Темирни қизиғида босмайдиган эркакларга дуч келсам, қиз бола бўлиб туғилганимга ўкинаман!

Бопладинг, дейман ўзимча. Эркак бўлиб туғилиб, бундайин ҳақоратга сираям дуч келмаганман. Бироқ найлож, сабрнинг таги олтин, деганлар. Чидайман.

У мендан жўрттага аразлаган бўлиб, ғунча лабла-рини чиройди буриб яна саллона-саллона юриш билан ичкари хонага кириб кетди.

— Киринг. Оркасидан кириг...

Куйдирги менга синовчан қараб қўяди.

— Йўқ, — дейман чўрт кесиб. — Кирмайман.

— Нега энди? — ажабланади уй бекаси. — Нима, сиз бу ерда... фақат тунаш учун колдингизми?

Мен шоша-пиша гапимни ўнглайман:

— Ундай эмас, албатта. Мен... сал кейинроқ, де-моқчиман:

Орага жимлик чўкди. Тахмина ҳа деганда чиқа-
вермади. Куйдирги ўртадаги ширин кайфиятни сову-
тиб қўйишдан чўчиб, ичкари хона томон кичкирди:

— Бунча имилладинг?!

Унга жавобан Тахминанинг:

— Мен озгина чўзилиб оламан, қизиб кетяпман,—
деган овози эшитилди.

— Бўпти, лекин ухлаб қолма. — Кейин менга
юзланиб, илова қилади: — Маст ҳолда ухлаб қолган
аёлни уйғотиб, безовта қилиб бўлармиди...

Индамайман. Куйдирги негадир ўзича жилмайиб
қўяди. Магнитофон тасмасини алмаштириб, Юлдуз-
нинг «Сени осмонимга олиб кетаман»ини пастроқ овоз-
да қўяркан, сўради:

— Баҳодир ака, қанақа жойга тушиб қолдим, деб
хайрон бўлаётганингиз йўқми?

-Сигарет тутатдим. Шу баҳонада ўй-хаёлларимни
оз-моз жамлаб олган бўлдим.

— Нега энди, ҳаммасини тушуниб турибман...

, — Қандай тушунсангиз ҳам, ёмон хаёлга борманг.
Мен... ишлайман, касалхонада ҳамшираман...

У ёлғон тўқий бошлаганини сезиб турибман. Сен-
дайлар ҳозирги шароитда ишлаб бўпти, деб қўяман
ўзимча.

— Эрим офицер эди, Афғонистонда ҳалок бўлган,
герой. Иккита норасидам бор: кампир онамнинг қўлла-
рида...

Бу гапларни у менда бу хонадонга, ўзларига нис-
батан «ишонч» хиссини туғдириш учун айтаётганини
ҳам билиб турибман.

— Баъзан-баъзан бугунгидек кўнгилочарлик қилиб
қоламиз. Сизга ўхшаган бамаъни улфатлар учраб қол-
са, занглаган, шўрлаган юракларни бир ювиб оламиз.

Шу пайт ногоҳ унинг эсига нимадир тушди чоғи,
ўрнидан шошиброқ туриб бориб, дераза ёнида турган
телефондан қаергадир кўнгироқ қилди.

— Алло, бу менман. Ҳа, яхши. Кимдан? Дарак
йўқ ҳали. Бугун уй қулф, биз кампирникидамиз. Хайр.

У ўз жойига келиб ўлтираркан: «Бир дугонам кел-
моқчи эди, ўшани қайтардим», деб қўйди. Мен сига-
рет тутатиб, жимгина ўлтирибман. Ўзимни жўрттага

уй бекасининг гапларига ишонаётгандай, хонадон маликаларига нисбатан ҳурмат билан қараётган одамдай кўрсатишга уринаман.

Куйдирги ўз холича коньяк қуя бошлади.

— Мен бошқа ичмайман, — дедим. — Буёғи етарли бўлди.

— Ўргилдим сиздан, қанақа йигитсиз ўзи?! — У қадахлардан бирини қўлимга мажбурлаб тутқазди: — Ичиб қолинг, ўйнаб қолинг.

— Тўғри-ку-я, лекин...

— Нима лекин? — У менга ишвали боқади.

— Мен кўп ичолмайман, маст бўлиб қоламан.

— Аёлларни гапини қилманг, — қўл силтайди у. Кейин менга конфет очиб узатаркан, қўшиб қўяди: — Ичинг. Дўстлик тори узилмасин!

Хаёлим Тахминада. Ишқилиб ухлаб қолмасин-да. Кейин ундан гап олиш қийин бўлади. Ё тавба... зап ажойибига дуч келдим-ку. Ким бўлди бу қиз? Қайси гулшандан, қайси бахти қаро ота-онанинг арзандаси бўлсайкин? Куйдирги уни қаердан илаштирди? Бу даргоҳда яна қандай сиру синоатлар бор?

— Феруза, мумкинми сиздан бир нарсани сўрасам?

Куйдирги менга ажабланиб боқади.

— Сўранг, Баҳодир ака. Сираям ийманманг.

— Мен анави... Тахмина жияним бўлади, дедингиз. Анча ёш кўринади, эр-пери йўкми?

Куйдирги кутилмаганда хиринглаб қўяди.

— Э-э, унда эр нима қилсин. Ёш, гулгунча бўлгани билан кўпни кўрган, — Куйдирги шундай дея магнитофон овозини ўчириб, яна сўзида давом этади.— У мани жияниммас, жўрттага шундай дедим. Бу қиз... гастролда юрган кумрилардан. Тўғри, бундақаси кармоққа камдан-кам тушади, лекин кетворган, сволоч.

У хандон отиб кулади.

— Ўргилдим сиздан, Баҳодир ака. Сизга шундай бахт кулиб турган бўлса-ю, сиз бу ерда мен билан савол-жавоб қилиб ўлтирибсиз. Тўхтанг, тўхтанг, мумкинми мен ҳам сиздан бир нарсани сўрасам?

— Марҳамат...

— Ўшда ким бўлиб ишлайсиз?

— Менми? — ўзимни ўнглаб, фикрларимни жамлаб олиш ниятида гапни чўзмокчи бўламан. — Мен... оддий шопирман. Такси ҳайдайман.

— Саттор шўрбалиқ билан шу боис таниш экансиз-да?

— Ҳа, худди шундай. — ногоҳ капитан Суннатовнинг нима учун менга «Воҳидов Абдусаттор, такси ҳайдовчиси, новча бўй, қотмадан келган, чўтир юз, аскиябоз, лақаби Шўрбалиқ, ёши элликларда» деб обдон таъкидлаб қўйганини энди англаб кетдим. Уй бекаси бу нарсаларни мени синаш мақсадида сўраб қолиши ҳам эҳтимолдан ҳоли эмасди.

— Мен у киши билан эскидан танишман. Лекин нима учун лакабингиз Шўрбалиқ деб сўрасам, жажли чикарди...

— Бунинг ҳеч қандай сири йўқ. Қуритилган шўрбалиқдай қотма, чўтирлиги учун. Лекин жажлдор эмас, ҳамиша куйдирилган калладай тиржайиб аскиябозлик қилиб юрадиган одам-ку... — мен Куйдиргидан қўшимча саволларни кутмаёқ, уни тинчлантириб қўя қолдим.

Уй бекаси менинг Саттор шўрбалиқ ҳақидаги тавсифимга анча эътибор берганини унинг юз-кўзларидан укиб турардим. Бироқ буни сездирмасликка ҳаркат қилади.

— Ўзи хунук бўлсаям пули қўп эди, — у энди анча очилиб қолди. — Мана шу уйниям менга «подарка» қилган.

— Бундан чикди, анча қалин экансизлар-да?

— Ҳа энди, официантқадан хотин, шопирдан эр чикмайди, деган гап бор. Юришни яхши кўрарди. Биз ҳам роса хизмат қилганмиз. Оғзи-қулоғидан чиқарганмиз. — Шундан кейин у қикирлаб кулиб қўйди:— Шопирлар ҳам, мана, ҳар хил бўларкан...

Ўзим ҳам беихтиёр жилмайиб қўйдим.

— Биз ҳам устоздан қолишмаймиз, — дедим ўзимни жўрттага хижолат чекканга солиб. — Мени фақат бир нарса ўйлантириб турипти.

— Ие, қани гапиринг, Баҳодир ака.

— Мен бугун... бор пулимга запчаст олиб, Ўшга жўнатворувдим. Бундақа базм устидан чиқиб қолиш хаёлимда йўқ эди...

Куйдирги бир нафас жимиб қолди. Хаёлидан нималарнидир ўтказгандек бўлди. Кейин тилло тишларини «ялт» этказиб, майин жилмайиб қўйди: — Бу ерда насияга товар берилмайди, албатта. Лекин сизга майли. Ўшдан янги танишлар қидирётувдик...

— Буёғига гап йўқ, Феруза. Қачон борсаларинг, мошин минан елиб-югуриб хизмат қиламиз.

— Келишдик, — Куйдирги ўрнидан туриб, мамнунлик билан менга қўл ташлайди. — Бизгаям, сизгаямяхши бўладиган ишларни бошлаб юборамиз.

У яна коньяк қўйди. Завқланиб кетди:

*Аракти ҳаром дийлар
Муҳаммад умматина,
Ҳаром бўлса-да ичабиз
Сиз меҳмон ҳурмати!*

Унинг қўнгли учун, яна энг муҳими, ишларим силлиқ қўчаётгани учун, ўзим истамаган ҳолда навбатдаги қадахдан ҳам бир қултум хўплашга мажбур бўлдим.

— Қани, энди Тахминани қўйнига марш!

У менинг ихтиёрсиз ҳолда бир оз иккиланиб қолганимни кўриб, яна қўшиб қўйди:

— Хотиржам бўлинг, кафолати менинг бўйнимда...

* * *

Ичкарида яшил рангли электр чироқ сокин ва сеҳрли шуъла таратиб турипти. Икки кишилик хонтахлит каравотда Тахмина иккала қўлини боши остига олиб, шифтга термулганча ётарди. Сийнабанддан халос топган уйғоқ кўкраклар янаям таранг...

— Ётдингми, Тахмина?..

— Шошманг. Аввал бир шартим бор...

У бир зум индамайди. Кейин менинг эшик олдида туриб қолганимни кўриб, илтижоли оҳангда оҳиста сўз қотади:

— Қон қилиб юбордингиз-ку...

Каравот бошида турган креслога бориб чўқарканман, Тахмина мен томон кескин бурилиб, ажабланган қиёфада сўрайди:

— Нима бало, сиз менга эртак айтиб бермоқчимизсиз?

— Сен ҳали эртақ эмас, алла ёшидасан, Тахмина...

Ҳамхонам чиндан ҳам ҳайратга тушади. Ногоҳ қандайдир фикрга келиб ёстикдан бош кўтарди-да, чойшабини оёқ томондан устига тортиброқ олади.

— Айтинг аллангизни, — энди у хиёл жилмайиб қўйди. Кейин яна шифтга боққанча, афтидан мени «ёндириб» юбориш мақсадида, нозик қўллари билан куврак сийналарини майин сийпалай бошлади.

— Биласизми, тоға...

— Илтимос, мени тоға демасанг.

— Йигитча...

— Йигитча ҳам эмасман.

— Акажон...

— Аканг ҳам эмасман.

Тахмина қикирлаб кулиб қўйди. Энди у мен томон батамом ўгирилиб олди:

— Қизиқ одам экансиз. Нима дейин бўлмаса?

— Гацинг бўлса шундоқ айтавер... — Мен ёнгинамизда турган тумба устидан сигарет олиб тутатдим. Лекин уни чекишга улгурмадим. Тахмина қўл чўзиб тортиб олди.

— Шартингни айтмадинг-ку? — сўрайман ундан.

У қўлидаги сигаретни икки-уч бор тортиброқ чекди-да, кейин уни яна менга тутқазиб, ёстикқа бош ташларкан, жавоб қилди:

— Эркаклар... ёввойи отга ўхшаб, тишланғич бўлишади. Айниқса, мендақа ёшроғи рўпара келса...

— Хўш, нима бўпти?

— Агар сизам тишласангиз, ўлдираман, — нозу фироғ қилиб қўйди у.— Бўлмаса, менам бирон жойингизни узиб олиб хотинингизни олдида шарманда қиламан.

— Хотиржам бўл, мен ёввойи от эмасман.

Энди буёғига нима қилмоқ лозим, гапни нимадан бошлаш кераклигини билолмай бир дам ўй суриб қолувдимки, жимликни Тахминанинг ўзи бузди.

— Ўтираверасизми? Мени уйку босиб кетяпти.

— Биласанми, Тахмина... Сен менга жудаям ёқиб қолдинг.

Унинг лабларига табассум югурди.

— Менга дуч келган бирон эркак йўкки, шундай демаган бўлса...

— Эҳтимол шундайдир. Лекин мен бошқа нарсани назарда тутяпман.

— Нимани?

— Билишимча, сен бу йўлларга?.. адашиб кириб қолганга ўхшайсан. Ўзинг ҳали анча ёш, жудаям гўзал, манаман деган ҳар қандай йигит уйланса арзийдиган...

— Яна... яна нималар? — у жўрттага эркаланиб, енгил тўлғониб қўйди.

— Нималар бўларди, фоҳишалик... қилма демоқчиман, — гапим қўполроқ чиққандай туюлиб, мен унга ҳадик билан боқиб қўйдим. Бироқ Тахминанинг авзойида унчалик ўзгариш сезилмади. Камон қошлар хиёл чимирилгандек, шарбат томиб турган дудоклар сал титрагандек бўлди, холос.

— Мени... фоҳиша, деб ўйлаяпсизми ҳали? — энди жиддийроқ оҳангда сўраб қолди у. Бироқ саволига жавоб кутмай, кинояомуз қўшиб қўйди: — Кечирасиз. Мен... баланд дорман. Унча-мунчанинг бўйи етмайдиган дорман!

— Ундай бўлса, мени назарингга илганинг учун раҳмат...

— Бошқа одамлигингиз шундоқ кўриниб турипти. Хотинбозлар ғарқўз ва қитмир бўлишади.

Тахминанинг ўз ёшига хилоф равишда катталардек анча мулоҳазали, лўнда гапириши мени ҳамон хайратга соларди.

— Тахмина... Умрида бир мартагина бўлсам ўз танини пулга сотган аёл фоҳиша қавмида кетади.

У бир дам жимиб қолди.

Ҳа, Тахминанинг ҳаракатларида ҳам, фикр юртиш ва гапиришларида ҳам, ҳатто қиёфаси-ю овозида ҳам жиловсиз бир ёввойилик ва ўзгарувчанликни, озмоз болаларга хос соддалик ва софдилликни-ю ҳаётнинг аччиқ-чучугини тотиб улгурган одамларга хос дағаллик ва муғомбирликни ҳам кўриш мумкин эди.

Ногоҳ ёнгинада турган телефон жириглаб қолди. Тахмина қўнғироққа эътибор бермади. Биринчи хонадан Куйдиргининг овози эшитилди:

— Ҳа, манман, бизани тинч кўйинглар!

Аста туриб бориб, эшикни ёпдим. Қайтиб келиб жойимга ўлтирдим.

— Тахмина, мен бу хонага сен билан ётмоқ учун кирганим йўқ...

У кутилмаганда чаққонлик билан чойшабни устидан олиб ташлаб, ёстикдан бош кўтаради. Тиззаларини кучоқлаганча ўтирволиб, менга хайрат кўзи билан боқади:

— Мабодо... мелиса эмасмисиз?

— Ундай дема, Тахмина. Мен... Гап шундаки... — энди бир оз ёлгон ишлатишга тўғри келиб қолди: — Сени бу ифлос хонадондан қутқариш учун келганман.

— Қизик... сиз мени кимим бўласизки, атайлаб Ўшдан мени қутқариш учун келаркансиз?

— Гапнинг рости... мен Ўшдан келган эмасман. Мен шу ерликман. Отим Собир, журналистман.

Ногоҳ Тахмина каравотдан отилиб тушади. Менга титраб-қақшаб, ғазаб билан дейди:

— Қани, бўлинг! Бу «ифлос хонадан» чикиб кетинг. Сизни кўрарга кўзим йўқ!

Ўрнидан туриб бориб, унинг қунишиб, қалтираб турган икки елкасидан тутаман:

— Ўзингни бос, Тахмина. Мен сенга яхшилик қилмоқчиман.

— Керак эмас. Чиқинг! Мени ўз ҳолимга кўйинг!

— Ундай дема. Сен... яхшилар орасида яшашинг керак.

Мен уни сал-пал зўрлаб бўлса-да каравот четига тортиб келиб ўтқаздим. У энди икки қўли билан юзини чангаллаб ўлтирар, бор вужуди билан сезиларли даражада титраб туришидан, мен унинг ич-ичидан эзилиб йиғлаётганини сезиб турибман.

— Ишонмай турувдим-а... — у энди қўлларини юзидан олмаган ҳолда бошини бир оз сарак-сарак қилиб қўяди. — Ёпишмаган ямоқ бўлиб ўтиришингиздан юрагим сезиб турувди.

— Нима десанг деявер. Лекин бу уйдан иккала-миз бирга чикиб кетамиз, — мен креслога баҳузур жойлашиб олиб, ўзим истамаган ҳолда сигарет олиб

тутатаман. Ногоҳ Тахмина ўрнидан хорғин туради. Нарироқ бориб, шифонернинг ярим очик эшиги устига ташлаб қўйилган халатини олиб кияди, бел чил-вирням боғлаб олади. Кейин иккала қўлини кўкра-гига чалиштирганича ғоз туриб, силлиқ овозда дейди:

— Илтимос, мени тинч қўйинг. Чиқиб кетинг, Феруза опага гапимиз қовушмади, деб қўя қолинг...

— Чиқмайман. Бир оз ўтир, кейин...

— Ундай бўлса, мен чиқиб кетаман, — у эшик томон йўналади.

— Тўхта, мени ёлғиз қолдирма.

— Феруза опани киритиб юбораман. Эртагингиз-ни унга айтиб берасиз.

— Бас қил. Ўтир жойингга. Бугун сен меникисан, шунга келишилган, — энди сал дангалроқ бўлишга тўғри келди.

Тахминага бу гапим таъсир қилди шекилли, аввал-лига менга ўқрайиброқ қараб қўйди-да, кейин:

— Нима, тонг отгунча жамолингизга тикилиб ўти-ришим керакми? — деди.

— Менинг жамолимга тикилиб ўтирмайсан. Мен сен билан дурустроқ танишиб олсам бас.

Тахмина турган жойида туриб қолди. Кейин қан-дайдир хаёлга борди чоғи, яна каравоти четига қай-тиб келиб ўтираркан, юзимга дадил бокқанча савол-ларни қалаштириб юборди:

— Нима дейсиз ўзи? Мени қаерга олиб бормоқчи-сиз? Мелиса хонагами? Ёки уйингизгами? Ё бўлма-са... — ногоҳ у телбаларча, хандон отиб кулиб юбор-ди: — Ё бўлмаса, биронта бўш уйингиз борми? Мени «любовница» қилиб олмоқчимисиз? Кучингиз етади-ми? — у бемаъни илжайганча юзларини ишвали су-зади. «Қани, гапириб қол, — ичингдагини тўк», де-ганча жим ўлтирибман. Тахмина яна давом этади: — Тавба, сираям тушунолмаяпман. Мени нимадан, нима учун кутқаришлари керак? Мени кимга оғирим ту-шипти?

Ҳамон жимман. Ниҳоят қўлимда тутаб турган си-гаретни унга илтифот қиламан. Олади. Энди оёқлари-ни чалкаштирганча ўлтирволиб, мен томон бепарво тутун қайтараркан, ундан «Яна ўн грамма ичсак-чи?»

деб сўрайман. «Ўзингиз олиб чиқинг, мени уришиб беради», дейди у хотиржам оҳангда.

Шундан сўнг ўрнимдан туриб, Куйдирги ётган хонага чиқдим. Бу ерда ҳам яшил рангли электр чирок жонсиз шуъла сочиб турар, қанотлари туширилган диван каравотда Куйдирги чўзилиб ётипти. Мен уни ухлаб ётган гумон қилиб, ичимликлар териб қўйилган сервант ёнига оҳиста ўтарканман, Куйдирги гўё мени кутиб тургандай, дабдурустдан гап ташлайди: — Сиз унга эртак айтиб бераясизми?

Мен турган жойимда туриб қолдим.

— Нима десаикин... Гапларимиз бир оз кўпайиб қолди.

— Гапни кўпайтирманг. Пули тўланган денг. Муддаога ўтинг.

Куйдирги чиройли тўлғониб олди. Устидаги чойшабни жўрттага тушириброк қўйди. Унинг кўкракларини энди намоийшкорона очиқ турарди.

— Агар унга кўнглингиз чопмаётган бўлса, кирмай қўя қолинг. Мен ўзим сизни чинакам бўстонларга олиб кираман...

Ғалатиروق бўлиб кетаман. Бирок ишнинг пачавасини чиқармаслик учун эҳтиёткорлик, айниқса, Куйдирги билан имкон қадар хуштакаллуф бўлмоқ лозим эди.

— Феруза... Сиз менга ёқиб қолдингиз. Фақат бугунча мен Тахминанинг ёнида бўлишим керак. Устимдан кулмасин, дейман.

— Сиз ҳали эртагаям қолмоқчимисиз? — У кўзлари юмуқ ҳолда жилмайиб қўяди. Кейин мендан аразлагандай, орқасига ўгирилиб олади. — Пошёл даше!

Олиб кирган коньягим коньяклигича қолаверди. Уни эндигина очувдимки, яна ўз каравотида ёнбошлаб ётган Тахмина: «Менга қуйманг, ўзиз ичаверинг» деди. «Мениям ичгим йўқ. Сенга деб олиб чиқувдим», дедим. Тахмина хиёл жилмайиб қўйди. Унга мен ҳам қўшилишдим. Энди бир-биримизнинг кўнглимизни овлай бошлаганимизни икковимиз ҳам тушуниб турардик.

Сезиб турибман, Тахмина бугунги қутилмаган му-

носабатлардан ўзини харчанд хотиржам ва беписанд тутишга уринмасин, мен ундан нима истаётганим-у, бугунги учрашув натижаси нима билан тугаши уни анча қизиқтираяпти. Буни унинг юзимга ҳамон ҳадик билан ўгринча боқиб қўяётганидан сезиб турибман.

Мен ўзимни унчалик шошмасликка олаётганим ва бошимда аллақандай мушоҳадалар чарх ураётганини сезиб, Тахмина тоқатсизлик қилди:

— Келинг, Собир ака. Қолган гапларни гаплашайлик...

Менга унинг «Собир ака» дейиши маъкул тушади. Ўртамизда аллақандай илиқлик пайдо бўла бошлаганини ҳис этаман.

Албатта, бугунги кўтарилган қадахлар тафтидан хуррам Шайтон ҳам бир четда қўл ковуштириб тургани йўқ: «Сен ахир эркак кишисан-ку. Аввал униб турган мақсадга етгин-да, кейин уёғи бир гап бўлар...»

Бироқ Иймон кучлироқ келади. Шиддат билан ақлни чархлайди: «Кўзингни оч! Шахвоний хирс жиловини қўлдан чиқарма. Яна ахир, бахтиқаро гумроҳ гўдак-ку, бу».

Ўзимни унинг таклифига эътибор бермаганга соламан.

— Тахмина... Чиройли исминг бор экан.

— Чиройли бўлмай ўлсин, шуям от бўлди-ю!

— Нега энди. Аслида Тахмина эмас, Тахмина бўлиши керак Арабчада кучли, иродали деган маънони билдиради.

— Йўғ-е, бунисини энди эшитяпман.

— Ана шундай. Сен ҳам иродали, ўзингни қўлга ололадиган бўлишинг керак.

— Серавно, бу от менга ёқмайди. Ҳеч қатта йўқ от.

— Ундай дема. Масалан мен, Тахмина исмини сендан олдинам икки марта учратганман.

— Шундай денг? Ким экан улар?

— Уларми? Биринчисини буюк Фирдавсий яратган. Самангон шоҳининг кизи, Рустами дostonнинг хотини. Исми Тахмина бўлган.

Тахмина бир дам жимиб қолади. Кейин болаларга хос ўқинчли бир оҳангда:

— Қани энди мен ҳам шоҳ кизи бўлсам, — деб қўяди.

— Агар шоҳ қизи бўлганингда нима қилардинг?— қизиқиб сўрайман ундан.

— Дадамга айтиб, ҳамма эркакларга қирон келтирардим, — қикирлаб кулиб қўяди у. Кейин суҳбатимиз ногоҳ эсига тушиб, илова қилади: — Айтмоқчи, мени номимни яна қаерда эшитгансиз?

— Қўконда. Бундан бир неча йил бурун, Собир ака деган бир адашим бўларди. Ўшани Тахмина деган қизалоғи бор эди.

— Мениям дадамни отлари Собир эди. Биз ҳам Қўконда яшаганмиз, — дейди Тахмина хотиржам оҳангда. Бироқ бу сўзлар замирида алланечук дард, изтироб захри ётганини сезаман.

Ўртамизда бўлаётган гаплар пироварди нималарга бориб қадалишини мутлақо ўйламаган ва кутмаган холда ўлтирибмиз. Ногоҳ миямга урилган бир фикрдан шамдек қотиб қолдим. Ҳамон ёнбошлаганча, ҳамон менга беписандлик билан бокқанча, шунчаки бир эркак, яъни вақт ўтказиш учун, ва шу баҳонада, «айшу ишрат қадрига етмаган мендек шўрпешона ва гўл эркак»нинг ахийри қўлидан нима иш келишини кутишга қарор қилиб ётган Тахмина авзойимни кўриб, шашт билан қаддини ростлади-да, кўзлари чакнаб сўради:

— Сизга нима бўлди?!

Мен ундан юрагим ҳапқириб, ҳаяжон билан сўрайман:

— Аянгни оти... Хуршида эмасми?

Тахмина холсизлангандек бўлади. Ранги қочиб, кўзларини беҳол юмганча сўрайди:

— Ҳа. Сиз бизни танийсизми?..

* * *

Қўконда институтда ўқиб юрган кезларим эди. Келдиёров деган бир домламиз бўларди, исми ёдимда йўқ. Худосизлик илмидан дарс берарди. Асосий иш жойи шаҳар партия қўмитаси қошидаги Атеизм уйининг мудирлиги бўлиб, институтимизга ҳафтада бир-

икки бор лекция ўқиш учун келиб-кедиб турарди. Жаҳли тез, бадқовоқ, кек сақлайдиган одам эди. Ранг-рўйининг совуқлиги кишида бир қарашдаёқ ҳадик ва нохушлик уйғотар, студентлар ундан анча ҳайкишса-да, қош-киприк ва сочлари жудаям сийрак ва маллатоб бўлиб, гўё никоб тортиб олган кишидек кўринишидан уни пинҳона «Фантомас» дея мазах қилиб юришарди.

Келдиёров ўзини даҳрий ва жанговар атеист ҳисоблар, бироқ буни олаётган маошига яраша тушунтириб бероладиган, уни ҳимоя ва тарғиб қилоладиган ҳечвақоси йўқ, саводсиз бир одам эди.

Ўша пайтлардаги кўплаб коммунистик мафкура жангчилари қатори диний таълимотлар ва эътиқодлар моҳиятини жон-жаҳди билан кўр-кўрона инкор қиларди. Тоату ибодатлар, қайта тирилиш-у жаннат ва дўзах тушунчаларини мавҳумлик қаршисидаги куллик асорати, деб ҳисоблар, бу нарсалар аслида асрлар давомида ҳукмдор табақалар салтанати ва шонини асраб, бойитиб, кучайтириб бориш учун яратилган, муҳрлаб қўйилган қонунлар мажмуаси, дерди.. Ақалли, ўз фойдаси учун, материалистик таълимотнинг барча нарсалар қадимий ва модда бирламчидир, уни ҳеч ким яратмаган, деган ақидасини ҳам чуқурроқ тушуниб ва ўзлаштириб ололмаган, лекция чоғларида нукул «Динга ишонманглар, у инсон онгини заҳарлайди, кишини мутеликка чорлайди, тараққиётни бўғиб қўяди» қабилидаги қуруқ ва умумий гаплардан нарига ўтолмасди.

Маълумки, биз ёшлар халқимизнинг қон-қонига сингиб кетган Ислом дини эътиқодлари, унинг ахлоқий, умуминсоний қадриятлари ҳақидаги сабоқлардан, буюк аجدодларимиз мерос қилиб қолдирган бебаҳо маънавий хазиналардан маҳрум ва беҳабар эдик. Оллоҳ ҳақида, иймон ва руҳ ҳақида илмий асосларни ўзлаштиришдан бебаҳра эдик. Биз уйда ҳудожўй кексаларимиздан, ота-оналаримиздан олаётган узук-юлук маънавий озиқ билан яшасак, ташқарида замона зайли билан қулоғимизга кўрғошин қилиб қуйилаётган баландпарвоз ғоялар таъсирида яшовчи шўрпешона болалар эдик. Шўрпешона болаларгина эмас, улкан

ўйингоҳ майдонида исталганча имтиёз ва рағбатга эга бўлган иймонсиз даҳрийлар билан, улар томонидан ўлимга маҳкум этилган, беҳол ва бечора художўй кексаларимиз ўртасидаги беомон олишувни лоқайд кузатиб ўлтирган ғафлатдаги томошабинлар эдик.

Шунинг учун ҳам Келдиёровнинг лекцияларида биронтамиз ўрнимиздан дадил туриб: «Бизга фалон гапингизни илмий асослаб беринг», ёки бўлмаса «Бу масала ундай эмас, мана бундай» дегувчи эмасдик. Бундай дея олмасдик ҳам, чунки диний таълимотлар, атеистик муносабатлар қошида ўзимиз ҳам Келдиёровдек бесавод ва ожиз одамлар эдик. Домламиз учун ҳам, биз студентлар учун ҳам энг муҳими, вақтнинг ўтиши эди. Бу нарса Келдиёровга ҳар гал навбатдаги маош муддатини яқинлаштира, биз учун тезроқ шу остоналардан ҳалос бўлиш муддатини яқинлаштирувчи ягона восита ҳисобланарди.

Ана шу Келдиёров бир вақтлар Самарқандда ўқитувчилик касбини эгаллагач, бу ерга яқин бўлган Панжакентнинг тоғли қишлоқларидан бирига ишга жўнатилган экан. Болалар уйида униб-ўсган, табиатан кўрсроқ ва шу билан бирга айёру муғомбир, лекин ўз манфаати учун лозим келган тақдирда мулоҳимлик ва хуш табиатлиликка устамон, ҳали уйланмаган, кимсасиз ва мусофир бу йигитни у ерда яхши кутиб олишган. Яшаш учун бошпана, зарур бўлган тирикчилик анжомларини тахт қилиб беришади. Уни тезроқ оёққа туриб олсин, деган мақсадда мўлжалдагидан кўпроқ дарс ажратишади, кийим-кечаги, озиқ-овқати борасида ҳам ғамхўрлик кўрсатишади.

Бироқ Келдиёров ана шу нон-намак ва бошқа ғамхўрликларга жавобан ...орадан беш-олти ой ўтиб-ўтмай, ўз қўлида ўқиётган ўнинчи синф ўқувчиси, қишлоқнинг Нилуфар исмли энг хушрўй ва манаман деган кизи билан бир кечада ғойиб бўлади.

Нилуфар тамакичилик билан чор-ночор яшаб турган бечораҳол оиладан бўлиб, онаси мастчоҳлик тожик аёл, отаси шу ерлик ўзбеклардан эди. Нилуфар бир варақ қоғозга «Муаллимимни яхши кўриб қолдим. Бизни қидирманглар. Ўз ихтиёрим билан кет-

дим», деб, унинг пастроғига эса Келдиёров: «Биз оила куриб, кейинроқ қайтамиз. Ҳамма расм-русумларни бажо келтиришга сўз бераман», деб ёзиб қолдиришипти.

Ор-номусига чидамаган оила бу ердан кўчиб кетмокчи бўлади, лекин маҳалла аҳли бунга йўл қўймайди. «Нилуфарни муаллим йўлдан урган, қизда гуноҳ йўк», дея уларни бир амаллаб овунтиришади. Қочоқларни эса ҳеч ким кидирмай қўя қолади.

Дарҳақиқат, Келдиёров минг бир баҳона-ю алдов йўллари билан Нилуфарни ўз ётоқхонасига ўргатган ва у ерда унинг номусига тегиб қўйганди. «Энди бу ердан қочмасак, икковимизни ҳам ўлдиришади», дея қизни кўрқитган эди. Соддадил қизга у шунингдек, бахтли келажак ваъда қилган. «Болалик бўлгач, қайтиб келиб, узр сўраб қўямиз», деди. Ноилоҳ қолган Нилуфар унга чиндан ҳам ишониб, биргаликда бош олиб кетишга мажбур бўлганди.

Келдиёров Нилуфар билан Қўқон томонлардан паноҳ топишди. Янги таниш-билишлар кўмагида оила куришди. Ҳадемай қиз кўришди, унга Хуршида деб исм қўйишди...

Эр шаҳар четроғидаги мактаблардан бирида ўқитувчилик қилар, Нилуфар эса чақалоғи билан банд, бўш вақтларида каштадўзлик қилиб, тиккан нарсаларини қўшни дўппифуруш аёл орқали бозорга чиқартирарди. Тез орада рўзгорларини бут қилиб олишди, биров кўрса кулмагудек иморат ҳам солиб битиришди.

Яна орадан кунлар, ойлар ўтаверди. Нилуфар энди аста-секин ота-онасини, она юртини соғиниб, уларни тез-тез тилга оладиган, ўкинч ва изтироб билан эслайдиган, эрига тез-тез «Бир бориб келсак-чи, шояд кечиришар», дейдиган бўлиб қолди.

Бироқ Келдиёровнинг энди эшаги сувдан ўтиб, Нилуфар ва унинг ота-онаси олдидаги, ўз лафзи ва виждони олдидаги масъулиятни унута бошлаган эди. Бундан ташқари, Панжакентга боришга кўрқарди ҳам. Тоғли кишиларнинг қаҳри каттиклигини, тузларини еб тузликларига тупуриб келгани учун ҳеч қачон кечира олмасликларини, мабодо у ерга кириб боргудек бўлса, омон топмаслигини яхши тушунарди.

Шунинг учун ҳам Нилуфарга ана-мана, дея вақт-ни ўтказаверди, кейинроқ эса «Хат жўнатдим, жавоб беришмаяпти, демак, сендан воз кечишган», дейишгача бориб етди. Шундан кейин сира кутилмаганда... Нилуфар «Итдан топган итваччани» ташлаб, тасодифан Қўқон бозорига келиб қолган бир тожик йигит билан бувисининг юрти Мастчоҳга қочиб кетди!

Келдиёров икки яшар қизчаси билан қолаверди. Такдирга тан бериб Нилуфарни қидирмадиям, суриш-тирмадиям. Тез орада, ўзи билан мактабда бирга иш-лайдиган, у билан бир-икки бор дон олишиб ҳам ул-гурган Аниса исмли жувонга уйланиб олди.

Бу хотиндан у иккита киз кўрди. Аниса ўтли-шудли, хушфеъл ва меҳрибон аёл бўлиб чиққанлиги-дан Келдиёров Нилуфарнинг ортидан унчалик кўп аза тутмади. Янги рўзғор ва болалари ташвишига тез ўралашиб кетди.

Олдинги эридан бола кўрмай ажралишган Аниса дастлабки кунларданок Хуршидани ўз фарзандидек иссиқ бағрига олди. Шундан кейин ҳам уни ўз бола-лари қатори оқ ювиб-оқ тараб ўстирди.

Бу орада Келдиёровнинг Асака тарафда яшовчи бир бечораҳол узоқ қариндоши вафот этиб, унинг болаларидан бирини — Хуршидадан икки-уч ёш кат-тароқ Собирни ҳам ўз тарбияларига олишга тўғри келди.

Келдиёровлар оиласидаги рўзғор тутими, таълим-тарбия, кийиниш, ҳатто гаплашиш ҳам русча эди. Болалар ҳам шунга кўра, рус мактабига қатнай бош-ладилар...

Хуршида Анисадан туғилган икки синглисидан фаркли равишда, табиатан тантиқроқ, инжиқ ва ўзбо-шимча, ўз яқинларига меҳрсизроқ, ҳарорат ва оқибат-ни, яхшилиқни кўпроқ бошқалардан қидирадиган, би-роқ қадди-қомати келишган, хусну жамоли онасини-кига ўхшаб ловуллаб турган - бир қиз бўлиб вояга етди.

У дадасининг ҳам, Анисанинг ҳам ҳар қанча ури-нишлари ва куйинишларига қарамай, мактабда ду-руст ўқиёлмади, Хуршида кўпроқ ранго-ранг, чирой-ли кийиниб бошқалардан ажралиб туришни, янги-

янги дугоналар орттириб, улар орасида ял-ял ёниб ўлтиришни, одамлар унинг хусну жамолига, гапларига махлиё бўлиб юришларини ёқтирарди. Оилада мабодо унинг истаклари оз-моз монеликка дуч келиб қолса борми, ҳафталаб мотамсаро бўлиб қоларди. Бутун иддаосини эндиликда «горком»да ишлаётган, топиш-тутиши анча яхши, шу билан бирга онасининг қисмати учун бир умр Хуршиданинг олдида тили қисик бўлган дадасига қиларди. Келдиёров эса, ўз ўрнида, кўпроқ унга ён босишга, айтганларини муҳайё этишга мажбур бўлар, бунинг учун баъзан Анисадан ва бошқа қизлардан узр сўраб: «Сизлар унга эътибор берманглар, ўз онасидан тирик етим ўсганлиги учун шундақа, ҳадемай куёвга чиқариб юборсак, кулоғимиз тинчиб қолади», деб қўярди.

Оиладаги ўғил — Собирнинг эса шаҳар шароитидаги, устига-устак, русча тутум, русча мактабга кўникиши анча қийин кечди. Бир амаллаб саккизни тамомлаб олди-ю, бир-икки танишларнинг маслаҳати билан ўзини кандолатпазлик хунарига урди.

У барваста гавдали, чехраси очик, хушфеъл ва соддадил, меҳнаткаш йигит бўлиб етишди. Қўқонга келиб қолганидан кейин орадан икки йилча ўтиб, касалманд онасиам вафот этганди. Собир энди бу ерда Келдиёров ва Анисани ўз ота-онасидек, уларнинг қизларини эса ўз туғишган сингилларидек билиб ўсиб-улғайди. Лекин барибир, у ўзини ҳеч қачон бу қизлар билан тенг ҳуқуқли ва бир хил имтиёзга эгаман, деб ҳисобламади. Бу ерда у нима берсалар еб, нима олиб берсалар кийиб, нимаики иш буюрсалар «лаббай» деб бажариб яшади.

Собир билан Хуршида Анисадан туғилган сингилларига нисбатан лоқайдроқ муносабатда эдилар. Бироқ икковлари бир-бирларига таянч, ғамхўр ва ҳимоячи, кўп ҳолларда сирдош ва маслаҳатчи ҳам бўлиб ўсишди. Фақат балогат ёшига етиб, кибру-хавоси анча баланд бўлиб қолгач, Хуршида Собирни унчалик менсимайдиган одат чиқарди. Негадир унга энди уйларидаги бир хизматкор сифатида қарар, ўз тасавурида гўё бу йигит бир умрга унинг хизматини бажо келтириш, ҳимоя қилиш, маслаҳатчи ва йўл бошлов-

чи бўлиш учун яратилган одам эди. У Собирсиз яшолмас, мабодо йигит унинг бирон буйруғидан бўйин товласа ёки у тайинлаган бирон ишни бажаролмаса ёхуд бир-икки кун унинг кўзига кўринмай қолса борми, Хуршида жамики аламларини ундан олишга киришарди.

Табиатан хушфеъл ва хоксор бўлган Собир бундай пайтлар индамайгина жилмайиб қўя қолар, Хуршиданинг бу инжиқликларидан сираям оғринмас, ўзига нисбатан мақтов ва итоаткорликни хуш кўрувчи қизга «Бир қошиқ қонимдан ўтиб қўясиз, маликаи Турондот! Энди буёғига хушёр бўламиз», дея осонгина кутулиб кетаверарди. Аслида... Собир Хуршидани жондан азиз билар ва севарди. Бироқ икки нарса — аввало уларнинг ака-сингилдек ўсишгани бўлса, иккинчидан, Хуршидадек сулув ва ўзига ортиқча бино қўйворган қизнинг унга ҳеч қачон тегмаслигига ишончи комиллигидан дилидагини тилига чиқара олмасди.

Ҳадемай-... Келдиёров оиласи ва авлоди учун сира қутилмаган нохуш воқеалар бошланиб кетди.

Ўша пайтлар Тошкентда Мумтоз деган машҳур қўшиқчи йигит чиққан эди. Ёши йигирма бешларга бориб-бормаган, бироқ бағоят ширали ва қўнғирок овози, беназир ижрочилик маҳорати ва дилларни сув қилувчи оҳанграбо, ўйноқи ашулалари билан чор атрофга кенг доврўғ таратганди. Ҳофиз Мумтознинг овози ёзилган тасмалар «дунёни босиб кетгач», одамлар учун унинг концертида бўлиш ёки тўй қилиб, базмига уни олиб келиш буюк бир бахтдек ҳисобланарди. Мумтоз бўй-басти келишган, истарали, гапга чечан ва салобатли, шу билан бирга, калондимоғ ва айёр табиатли ҳам эди. У билан шахсан танишиш, бир даврада бўлиш ёшларнинг, айниқса, жигарсўхта аёллару шухратпараст қизларнинг бебаҳо орзусига айланиб қолганди.

Ана шу ҳофиз баъзан гастролгами ёки тўю ҳашамларгами Қўқон тарафларга келиб қолгудек бўлса, албатта шу ерда яшовчи кекса ва касалманд амакисиникига бирров қўниб ўтар, ҳар гал ҳам шинаванда амаки ва унинг қўни-қўшниларидан уч-тўрт жуфт қўшигини дариғ тутмай, уларни хушнуд этиб кетарди.

Ана шу амакининг енгилеёқликда айбланиб, битта боласи билан эридан ажралиб келиб ўтириб қолган Сурайё исмли қизи бўлиб, у Хуршиданинг энг яқин, сирдош дугонаси эди.

Сурайё ҳофиз Мумтознинг Қўқондаги овунчоғи ва шу билан бирга, унинг бу ердаги бошқа кўнгилхушликларини ҳам сўзсиз ва бекаму кўст ташкил этиб турувчи ишончли одами ҳисобланар, бунинг эвазига у ҳофиздан катта-катта ҳадялар олиб турарди. Мумтоз кўпинча Сурайё орқали таклиф қилинган тўй-ҳашамларга келиб қолгудек бўлса, ўша пайтлар Дўндикча деб ном чиқарган Сурайёнинг ўзи базмда раққосалик қилар ва бундай пайтларда Мумтоз кўпинча тўйдан тушган чорси-чорси пулларни ҳеч иккиланмай унга ташлаб кетарди. Мумтознинг гуруҳидаги йигитлар ҳам бунга кўникиб қолишган, Қўқонга тўйга келгудек бўлиб қолишса, ўзларича қулишиб: «Дўндикчанинг худойисига келдик», деб кўйишарди.

Шундай қилиб, Мумтознинг Қўқонга қилган навбатдаги сафарларидан бирида, унинг кўйида ўртаниб юрган, «Мумтоздек ҳофиз билан ёнма-ён ўлтириш, унинг икки оғизгина ширин сўзига мушарраф бўлиш, бир жуфтгина кўшиғини ўзига қаратиб тинглаш»дек буюк онларни сабру тоқатсизлик билан кутаётган Хуршиданинг орзуси Сурайё орқали амалга ошди.

Сурайё уларни ўз уйларида таништирди.

— Мени янги дугонам Хуршида... — деди у Мумтозга. — Сиззи қўшиқлариззи жону дилидан севади.

Мумтоз қаршисида ийманиброк ўлтирган, икки бети тандирдан янги узилган кулчадек ловуллаб турган, кўкраклари дуркун, гулрў ва дилбар қизга сукланиброк тикилди. Беихтиёр ютиниб, Сурайёга деди:

— Мен Қўқонда бунчалик чиройли қиз бўлади, деб ўйламовдим...

Хуршиданинг юраги гумириб кетди. Мумтоздек «довруғи дунёни тутган» йигитдан бундай таърифни эшитиш унинг учун сира кутилмаган бахт эди.

— Раҳмат. Менга биронта расмингизни ё бўлмаса дастхатингизни берсангиз... — қийналиброк сўз қотди у. Кейин илова қилди: — Эсдаликка...

Мумтоз ўрнидан туриб, қимматбаҳо садафрез то-рини кўлга оларкан, Хуршидага жавоб қилди:

— Мен суратга тушишним, дастхат беришним ёқтирмайман. Лекин сизга атаб кўшиқ айтиб бери-шим мумкин, — шундай дея у торни секин чертиб, мулойим ва ёқимли овоз билан нола оҳангида хир-гойи қила бошлади:

*Хуршида, Хуршида, жону дилимсан,
Муҳаббат боеида танҳо гулимсан.
Рухсоринг ўтида куйган қулингман,
Бахтимни ёритган оташ нуримсан.
Хуршида, Хуршида...*

Мумтознинг уддабуронлиги ва олғирлигига ўзича тан бериб, шу билан бирга уни Хуршидадан пинхона рашк қилганча ич-ичидан эзилиб ўлтирган Сурайё сохта табассум билан қарсак чалди:

— Қойил, қойил! Мана, Хуршидага аталиб янги кўшиқ ҳам тайёр бўлди!

Хуршида бугунги кутилмаган учрашув ва тани-шувдан, кутилмаган эъзозу эҳтирослардан бағоят хуш-хол ва сармаст ўлтирарди. У Мумтознинг бир зум-даёқ унга атаб кўшиқ тўқиганидан, кўшиқдаги «жону дилимсан, танҳо гулимсан» каби фараҳли сўзлардан лаззат оғушида эди.

Мумтоз ўша куниёқ Хуршидани обдон «ишлаб» қўйди. Уни қиёмига етказиб таърифу тавсифлаб, ҳусну жамолини кўкларга кўтариб мактаб, кизни ўзига кўринмас чилвир билан маҳкам боғлади-олди. Эртаси куни тушликка эса уларни ўзи ётган шаҳар меҳмон-хонасига таклиф қилди.

— Мен бу кеча энг яхши ашулаларимни алоҳида кассетага ёздириб қўяман, орасида ҳозирги «Хурши-да»ям бўлади, — деди у кизларга. — Эртага борсала-ринг, ҳадя қяламан. — Кейин Сурайёга қараб, кўшиб қўйди: — Ўзингиз яхши биласиз, мен кутишни ёмон кўраман.

— Хавотир олманг, борамиз, — деди Сурайё унга маъноли боқиб. — Айтганингиздай бўлади...

Эртасига Сурайё билан Хуршида ваъдага мувофиқ тайинланган вақтда Мумтознинг қабулида бўлишди.

Меҳмонхонанинг хос хонасида яшаётган ҳофиз йигит зиёфатни куюқ уюштирган эди. У қизларни чуқур тавозе билан ғоят ялтоқланиб қабул қилиб олди. Ай-никса, Хуршидага нисбатан жудаям сертакаллуф бўлди, унга нукул тилёғламалик қилар ва кизни кўпир-тириш учун бисотидаги жамики ҳамду саноларни ишга соларди.

Хуршида ҳам бугун ўзини батамом қўйиб юборди. Мумтозни энди ўзига гўё эски танишдек ҳисоблай бошлади. Унинг тасаввурида ҳофиз йигит унга бата-мом боғланиб қолгандек, агар Хуршида истаса, Мум-тоз ҳозир осмондаги ойни ҳам унга узиб олиб бери-ши мумкиндек туюларди. Бундан у беҳад лаззатла-нар, Мумтоз билан дон олишиб юрган дугонасини энди бир четга қисиб қўйганидан ҳам ўзича шодла-нар ва Мумтознинг қаршисида ўзини, Собир айтмоқ-чи, чиндан ҳам «маликаи Турондот» деб ҳис этарди. Айникса, Мумтоз унга ичида «Хуршида»си бор ўз ашулалари ёзилган касетасини такдим қилганда, на-зарида ҳофиз йигит ана шу кассетага қўшиб ўзини ҳам топширгандек туюлди. Қувончи ичига сиғмай, сираям ийманмасдан, ихтиёрсиз равишда Мумтознинг бўйнига осилиб, унинг юзидан ўпиб олди,

Ичкиликдан бундан илгари у ер-бу ердагина оз-моз татиб юрган Хуршида бугун бу масалада ҳам ўзига жуда эрк бериб юборди. У Мумтоз илтифот қилган қадахларни ерда қолдирмади. Энди Хуршида бири-биридан ширинроқ ва қайноқроқ туюлаётган алёрлару, вужудларга ва эҳтиросларга олов пурқаётган ўйноқи ва серкитиқ яллалардан, Мумтознинг ажиб жозибали ва сеҳрли овозидан, унинг ўтли-ўтли нигоҳлари ва сеҳрли табассумидан симобдек эриб ўлтирарди. Ҳозир у ўзлари ўлтиришган мана шу хонадан ташқаридаги борлиқни батамом унутган, олам ҳозир унинг учун фақат ўзи-ю Мумтоздангина иборат бўлиб қолганди.

Хуршида шундан кейин бу ерда қанча ўлтиришга-нини, Сайёра қачон ва нима учун кетганини, ўзининг Мумтоз билан нима сабабдан танҳо қолганини эслол-майди.

Ярим кечада Мумтоз уни машинада уйларига қўйиб кетипти.

Эртасига у хеч қаякка чиқмади. Кун бўйи ўз хонасида ўралиб ётди. Уйдагиларга бошим оғриб турипти, деган баҳонани қилди. Лекин Аниса Хуршиданинг уйга ярим тунда, маст ҳолда қайтганидан хабардор, уни суриштирган дадасига «Бир дугонасининг туғилган кунига бориб, кеч келишди», деб қўя қолган эди.

Аниса тушликка нордонгина қарам шўрва қилиб, унинг хонасига кирди.

— Вставай, доченька, я тебе твой любимнй борш сварила.

Хуршида беҳол ётар, ҳатто кўз очишга бемажол эди.

— Не надо. Ничего не хочу, — базўр жавоб берди у.

— Ну хоть скажи мне, милая, что с тобой происходит? — Хуршиданинг пешонасини меҳр билан силади Аниса.

Қиз унинг қўлини пешонасидан суриб ташлади.

— Пожалуйста, оставь меня в покое.

Аниса «уф» тортганча аста қайтиб чиқиб кетди.

Кечга яқин Сурайё кириб келди. Бу вақт Хуршида анча ўзига келиб қолган, Собир келтириб берган бир лаган гилосдан паришон ҳолда чўкилаб ўлтирарди.

— Мумтоз сени сўраб қўйди... — деди Сурайё унга кинояли оҳангда.

Хуршида бир дам жимиб турди-да, кейин унга норози қиёфада деди:

— Ҳаммаси сен туфайли бўлди...

— Қизик экансан. Ахир мени ўзинг хайдаб юбординг-ку?

— Билмайман. Бўлар иш бўлди. Энди менга эс-латма уни...

— Аксинча, мен сендан аразлашга ҳаққим бор. Сен мени йигитимни тортиб олдинг. Энди у сенга уйланмоқчи...

— Бас қил! — Хуршиданинг жаҳли кўзгади. — Мен кўчада қолганим йўқ, хотини, бола-чақаси бор одамга тегиб!

— Ахир...

— Ўчир овозингни, — Хуршида Сурайёни гапиртиргани қўймади. — Буёғини худога солдим. Виж-

донсиз экансизлар. Икковингизни ҳам маслаҳатингиз бир бўлган. Бор, энди чикиб кет. — Кейин болиши остидан нима биландир атайлаб мажақланган ва ленталари чуваланиб ётган кассетани олиб узатди. — Тўхта, манавини сумкачангга солиб ол!

Шу-шу, Хуршида Мумтоз билан ҳам, Сурайё билан ҳам бошқа боғланмади. Мумтознинг ўзи ҳам ҳеч нима кўрмагандай зим-зиё бўлиб кетди, ҳатто ўша «Хуршида» ашуласи ҳам бошқа ҳеч қаерда, ҳеч қачон янграмади. Фақат орадан бир йилча ўтиб, қаердаям эшитиб қолди, сўзлари ўша-ўша, лекин Хуршидаси йўқ эди.

Санобар, Санобар, жону дилимсан,
Муҳаббат боғида танҳо гулимсан...

Шундай қилиб, Хуршида анча вақтгача ўз ёғида ўзи ковурилиб юраверди. У энди жудаям камгап, хаёлида фақат бир нарса — юз берган фалокат доғидан қандай халос топиш эди. Унинг ранг-рўйи тобора заъфарон тортиб, ўзиям озиб-тўзиб бораётганидан ташвишга тушган Келдиёров Анисага буюрди:

— Тут что-то кроется. Попробуй-ка уточнить...

Анисанинг бир неча кунлик уринишлари ниҳоят ҳақиқатни рўёбга чиқарди. Тобора ноилоҳ ва қийин аҳволга кириб бораётган Хуршида ахийри унга ёрилишга мажбур бўлди. Фақат Мумтоз ҳақида гапирмади. Ўз дардини очди, холос:

— Меня обманули, мам...

Воқеадан воқиф бўлган Келдиёровнинг пайтавасига қурт тушиб қолди. Энди нима қилиш керак? Бу шармандаликдан халос топишнинг илоҳи борми ўзи? Нега энди Хуршида ўша номард йигитнинг кимлигини айтмаяпти? Ёки овоза бўлиб кетишдан қўрқаяптими?

Шунда ногоҳ Келдиёровнинг эсига бундан бир неча йиллар бурунги Панжакентнинг тоғли қишлоғи ва худди шу Хуршиданинг ўзи бўлган соддадил Нилуфарни қандай қилиб алдов йўли билан номусини булғаб қўйгани тушди. Эсига тушди-ю, хаёлида гўё кимдир шунча йиллар унинг ортидан пойлаб юриб, энди ниҳоят Келдиёровдан ўша қилмиши учун ўз ҳақини олиб кетгандек бўлди-да, дами ичига тушиб, тил тишлаганча жим қолаверди.

Ўша кунларнинг бирида Хуршидадаги жиддий ўзгаришлардан ташвишланган Собир ундан сўраб қолди:

— Сенга нима бўляпти ўзи? Ёки биронтасини яхши кўриб қолдингми?

Хуршида қаршисида болаларча беғуборлик билан бокиб турган соддадил Собирга хазин жилмайиб жавоб қилди:

— Ҳа, яхши кўриб қолганман... Лекин у мени ҳаёлига ҳам келтирмай юрипти...

— Ундай бўлса, айтсанг-чи, ўзим ўртага тушайин.

— Йўқ, Собир ака. Ўртага бошқа одам тушиши керак...

Хуршиданинг кўнглидан кечган бу ният шунчаки бир ҳазилмиди ёки чинмиди, ҳар қалай фаришталар омин деб юборган экан шекилли, тез орада Собир учун ҳам, Хуршида учун ҳам сира қутилмаган ишлар бўлиб кетди. Айниқса, Келдиёровнинг «хоҳиши ва таклифи», шошилиш тазйиқи билан бу хонадонда икки ёш ўртасидаги ака-сингиллик муносабатлари қўпориб ташланди. Собирдан пинҳона равишда, бир таниш гинеколог ҳузурида Хуршида «махфий таъмир»дан ўтказилди...

Тез орада уларнинг никоҳ тўйи бўлиб ўтди. Келин-куёвга шаҳарнинг ишчилар яшайдиган мавзеидан битта уч хонали уй олиб беришгач, Келдиёровнинг гарданидан тоғ қулагандек бўлди.

Тахмина юқорида ҳикоя қилинган ана шу Келдиёровнинг невараси, Собир билан Хуршиданинг тўнғич фарзанди эди...

Мен Тахминага дадаси Собирни ҳам, ойиси Хуршидани ҳам яхши эслашимни айтдим. Биз уч-тўрт нафар талабалар уларга яқин жойда ижарада яшаганимиз, дадаси Собир биздан ёши бирмунча катта бўлишига карамай, у билан худди жўралардек муносабатда бўлганимиз, буваси Келдиёров эса бизга институтда дарс берганликларини ҳам ҳикоя қилиб бердим.

Тахмина қутилмаган бу учрашувдан нима қиларини, нима дейишини билолмай мени жимгина тинглаб ўлтирарди. Унинг ҳаёлидан нималар кеча бошлаганини билмайман, бироқ ҳар ҳолда «таниш ва у ятли

кишига дуч келиб қолгани»дан ноқулай аҳвол ва ҳадик-ка тушганини ҳис этиб турибман.

— Минг лаънат, такдир бугун мени қаерданам сизга қўшиб қўйди... — у ёшига номуносиб оҳангда жеркинди.

— Ундай эмас, Тахмина. Бизни учрашганимиз аини муддао бўлди, — дедим унга. Кейин яна гапни ўша хотиралар изнига бурдим. — Биз сизларникида бир-икки марта бўлганмиз ҳам. Даданг олиб кирувди. Сен ўшанда жажжигина қизалоқ эдинг...

— Эслолмайман, ҳаммаси тушдагидек ўтди-кетди. Қани энди бир юмалаб болалигимга қайтсам.

— Тахмина, мабодо мўъжиза рўй бериб, яна ўша пайтларга қайтиб қолсанг, нима қилган бўлардинг?

У бир дам жимиб қолди. Кейин менга ўйчан боқиб, хиёл титроқ овозда сўради:

— Дадамни... нима бўлганидан хабарингиз борми?

— Ҳа, эшитганман. Мен у пайтлар ўқишни та-момлаб, Фарғонада ишлардим.

— Мабодо сиз айтган мўъжиза рўй берганда, мен энг аввало дадамни асраб қолган бўлардим...

Менга уларнинг оиласи билан рўй берган фожиаларни кўконлик дўстларим хикоя қилиб беришган. Собир ўшанда қандолат фабрикасида цех бошлиғи бўлиб ишлар, топиш-тутиши ёмон эмас, рўзғорлари бинойидек эди. Хуршидадан бир қиз, бир ўғил кўрган, ўғилчалари уч яшарлигида электр токи уриб нобуд бўлган ва энди танҳо қизчалари Тахмина билан қолишганди.

Бу оилада бошланиб кетган ва кейинроқ фожиаларга туташ нохушликлар негизи бир тарафдан Хуршида табиатидаги ҳамон барҳам топмаётган айрим инжиқликлар, унинг хануз ўзини Собирдан устун қўйиши, юрагининг туб-тубида эса аллақандай бир армоннинг тош қотиб қолгани-ю, унинг энди ҳеч қачон кўкармаслигидан аламзадалиқ ҳиссида бўлса, иккинчи тарафдан Собирнинг ана шу бедодликлар устига ўғилчаси бевосита Хуршиданинг эҳтиётсизлиги туфайли нобуд бўлганлигига, хотинининг бошқа туғмаётганлиги ёки туғишни истамаётганлигига ўчакишиб, аламини нуқул арақдан олаётганида ҳам эди.

Хуршида бир вақтлар яқинлашиб келаётган шармисорлик тўфонидан қандай қилиб қутулиб қолганини, Собирдек энг яқин, бегубор ва бегуноҳ бир йигит қаршисида бу дунёю у дунё қарздор эканлигини батамом унутган эди. У яна ўз «манман»лигини қайта тиклаб олган ва эрининг эр йигитлигидан, куч-қувватидан, топиш-тутишидан, меҳру-оқибатидан воз кечмаган ҳолда, унга сўз ҳам, рўйхушлик ҳам бермасди.

Бу орада Келдиёров тўсатдан ақлдан озиб, жиннихонага тушди ва у ерда бир ойларча ётиб-ётмай, оламдан кўз юмди. Хотини Аниса эса унинг йилини ҳам қутмай, ҳамон бефарзанд ва сўққабош яшаётган олдинги эри билан ярашиб олди. Энди Хуршида-ю Собирнинг тақдири билан қизикадиган ҳеч ким қолмаган эди.

Шундай қилиб, буларнинг уйидан қуту барака ўча бошлади. Ичкиликбозликка ружу қўйиб, бошқа ҳамма нарсга бефарқ ва лоқайд бўлиб қолган Собирнинг иши ҳам чаппа кетди. Уни цех бошлиғи вазифасидан бўшатишиб, оддий ишчиликка қўйишган ва турган гапки, эндиги топаётгани ўзининг харжидан ортмас эди.⁹

Ўз ўрнида, шу пайтгача ҳеч қаерда ишламаган, қўлини совуқ сувга урмаган, фақат пардоз-андозу ялтир-юлтирларга кўмилиб юрган Хуршида учун энди батамом руҳий тушкунликлар даври бошланади. Эгнндаги чиройли кийимлар оҳори тугаб бўлаёзди, кечагина кўғирчокдек ясаниб юрадиган қизчалари Тахминани дурустроқ кийинтиришнинг ҳам иложи бўлмай қолади.

Оила бошлиғи ўз ўрнини, мавқеини, ҳукмини бой берган хонадондаги бу аҳвол шусиз ҳам енгилтабиат ва худбин, ишёқмас ва танноз хотинни энди бошқалардан нажот қидиришга ундайди. Ҳамон ўз хусни, келишган қадду қомати билан ажралиб турувчи бу нозанинни тез орада янги-янги дугоналар ва ишратпараст давлатмандлар қуршаб олишади.

Бироқ Хуршида Собирни энди батамом менсимай қўйганлиги, уни шунчаки қизчаси Тахминанинг отаси эканлигини эътироф этиш билангина чегараланиб қолганлигига қарамай, бу эркак унинг учун ҳали «Эринг

борми, бор» маъносида иш беришини назардан қочирмасди. Шу боис Собирнинг бу даргоҳдан бош олиб чиқиб кетишига йўл қўймаслик мақсадида гоҳ-гоҳида сохта ноз-финоқ ва табассум билан унга «бир чимдим майиз егизиб» қўйишни ҳам унутмасди. Бундан ташқари, хиёнат хиёбонидаги ҳар галги сайру гаштларни бағоят эҳтиёткорлик ва муғомбирлик билан амалга ошириб, уни эридан ва ён-атрофдагилардан мутлақо сир тутишга уринарди. Бу билан у, энг аввало, ишратпараст харидорлар наздида ўз мавқеини қўлдан чиқармасликни, «ёмон ном чиқариб кадр қиммати пастлаб кетиши»дан ўзини сақлаб туришни кўзлар эди.

Кимдир уни шаҳар универмагининг атир-упа бўлимига сотувчи қилиб ишга жойлаб қўйди. Бу ерда Хуршида номигагина кўзга кўриниб, арзимаган маош олса-да, у энди шаҳарлик бойвуччалардек башанг кийинадиган, зебу-зийнатларда ловуллаб юрадиган бўлиб қолди.

Бора-бора чет-четдаги, баъзи-баъзидаги пинҳона ўлтиришлар энди уни қониқтирмай қолди. Айниқса, дам олиш кунлари уларнинг хонадонларида ҳам ёғли ўлтиришлар, айшу ишрат давралари ўтадиган бўлди. Собирнинг атрофида кейинги пайтлар унинг ўзи ўйламаган ва сезмаган ҳолда кўпроқ пайдо бўлишаётган янги-янги ҳозир нозир жўралари ва Хуршиданинг ўзига ўхшаш башанг кийинган хурлиқо дугоналари жам бўлишар, базми жамшидлар куну тун авжига минарди. Ва, албатта, буларнинг барчаси Тахминанинг, катталар дунёсига олазарак боқиб, ниманинг нима эканлигини эндигина англай бошлаётган думбул қизчанинг иштирокида ва кўз ўнгида бўлиб ўтарди.

Бу оиланинг бундан кейинги қисматлари, айниқса, Собир қаердандир илаштириб келган, бироқ юриштуриши бу атрофдагилар учун ўша пайтлар беҳад давлатмандлик андозаси ҳисобланган «Мистер Дони» лақабли кишига кўп жиҳатдан боғлиқ бўлиб қолади. Унинг асл исми Дониёр бўлиб, новча бўй, хушбичим, сочларини бўяб, ғоят силлиқ ва ихчам тараб юрадиган, кўринишдан хуштабиат ва хушчакчақ, бироқ шу билан бирга, ўта эҳтиёткор ва муғомбир одам эди.

У Собирнинг ва унинг улфатларига қараганда ёши каттароқ бўлишига қарамай, даврадаги нозанинларни ўз мавқеи билан жуда тез ром қила бошлади. Бу мавқеи — унинг видеомагнитофон, «Тойота» автомашинаси борлиги, ҳамиша қимматбаҳо кийимларда кўриниши, пул ва совға-саломларга сахийлиги, ўлтиришлардаги сўзамоллиги ва одамохунлиги, рок-музикаларга моҳирлик билан ўйнай олишидан иборат эди.

Унинг бу даврага кириб келиши ораларидан кимнингдир туғилган куни ёки бошқа муносабат биланми, ресторанда ўтиришганда юз берди.

— Менинг янги дўстим мистер Дони билан танишинглар! — деди у билан бирга кириб келган Собир ўлтирганларга. — Даврамизнинг супер жентельмени!

Дони ўлтирганларга тавозе билан бош эгади. Кейин йигитлар билан қўл бериб танишишади. Қизларнинг эса нозик қўлларига устамонлик билан бирмабир лаб қўйиб чиқади. Айниқса, навбат Хуршидага келганда, у ўзини бир дам йўқотиб қўйгандек бўлади.

— Дугоналарингиз еамо қўйинини яшнатиб турган энг чароғон юлдузлар экан, — дейди у Хуршиданинг қўлини кафтидан чиқармай туриб. — Лекин сиз улар орасида чиндан ҳам Хуршид, яъни куёш экансиз. Мен бунчалик мунаввар чехрани умримда учратмаганман...

Бу ҳамду сано Хуршиданинг юрагига чўғ ташлаб ўтади.

Доимо ширакайф ва аламзада юрувчи Собир шунда Донининг мактовига қўл силтайди:

— Очкони оширманг, меҳмон. Хоним куёш бўлмасаям кўксимиз куйишиб юрипти ўзи...

Хозиргина вужудига олов югуриб турган Хуршида бирданига музлади-қолди. Унинг ранги оқариб, лаблари пирпирай бошлаганини кўрган дугоналаридан бири эпчиллик қилди:

— Вой Хуршида, эрингни рашки бор экан!

Фалокат шамоли беэиён ўтиб кетди. Хуршида ўзини қўлга олди ва Собирнинг гапини эътиборсиз қолдириб, Донига айёрона табассум билан жавоб қайтарди:

— Сиз, назаримда, куёшгаям қўли етадиган йигит кўринасиз...

Ўша кунги ўтиришда гап кўпроқ пул ҳақида, пул топиш йўллари, обихесчилар, базаларда ва чайқовчилар қўлида пайдо бўлаётган ажойиб хорижий матолар, кийим-кечаклар, заргарлик мағозаларидаги қимматбаҳо тақинчоқлар ҳақида кетди. Кўпроқ Дони гапирди. Даврадагиларнинг ўзлари ҳам «осмондан тушиб қолган бу давлатманд ва донишманд» меҳмонга маҳлиё бўлиб қолишганди. Унинг босиқ ва мулоийм овозда чиройли, мантиқли сўзлаши, гап орасида баъзан ишқу муҳаббат, ёр васли, шаробу бўса ҳақида жиндай-жиндай шеър ҳамда эхтиросларни китикловчи яланғоч латифаларни ҳам қистириб ўтишидан ҳузур қилиб ўтиришарди. Нозанинлардан бири ундан «Дяд Дониқ, сиз мабодо шоир-поир эмасмисиз», деб сўраб ҳам кўрди.

— Мен шоирлик даъво қилмайман, — деди Дони унга жавобан тилло тишлари ним ярқираётган ҳолда табассум билан. — Лекин бу дунёда сизлардек паривашлар зоти бор эканки, шоир бўлиб ёниб яшамаган эркакни эркак демайман!

Ўлтирганлар завқ билан қарсак чалишди, давра нозанинлари қарсаги ўз шиддати ва овози билан устунроқ чиқди. Навбатдаги қадахни мистер Донининг саломатлиги ва омади кори учун кўтаришмоқчи эдики, у эътироз билдирди:

—* Келинлар, яхшиси, даврамизни чароғон этиб турган хуршед-у юлдузлар учун ичайлик!

Шундай қилиб, бир зумдаёқ Дони бу давранинг эскидан таниш, яқин одамидек бўлиб қолди. Ўлтирганлар, албатта, унинг қаерда ва ким бўлиб ишлашини билиб олишга кизиқишар, бироқ Собирнинг аллақачон кайфи ошиб, боши саланглаб қолган, Донининг ўзи эса бу ҳақда чурқ этмай, «буёғини ўзинг топвол» қабилида иш тутди. Рақсга тушган нозанинларга пулни аямай қистирди, ҳатто навбат Хуршидага келганда, ҳамманинг кўз ўнгида унинг сийнабандига бир даста йирик пул тикиб қўйди.

Хуршиданинг энди Собир билан мутлақо иши бўлмай қолди. Даврадаги дугоналарининг ҳавас ва ҳасадини келтираётган давлатманд меҳмонни батамом эгаллаб олди. У Донининг ёнида бир дунё бўлиб

очилиб-сочилиб, унга ёпишиброқ ўтирарди. Дони га-
пирса нукул хохолаб куларди, ичса-ичади, еса-ейди,
ўйнаб беринг, деса, ғинг демай ўйнаб беради. Хул-
лас, нимаики деса, йўқ дейиш йўқ.

Дони ҳам бундан беҳад хурсанд, у бутун кеча
давомида Хуршидадан ўз эътиборини ва илтифотини
канда қилмади. Икковиям қадахларни худди эски кадр-
донлардек жаранглатиб уриштириб ичишар, бора-бора
«меҳмон амаки» қолган андишаларни ҳам бир четга
суриб қўйиб, ҳар қадахдан сўнг Хуршиданинг лаб
чеккасидан ўпиб қўядиган бўлди.

Бир вақт залда жинси қўйлак-шим кийиб, энгла-
рини шимариб олган норғул-норғул икки йигит кўри-
ниш беришади. Дони уларни ёнларига имлади. Икко-
виям шошиб келишиб, унинг икки четида соқчилар-
дек туриб қолишди.

— Булар менинг навкарларим, — деб қўйди Дони
ифтихорли оҳангда даврадагиларга. Кейин иккала йи-
гитга бошини стол четига қўйганча хуррак отаётган
Собирни ишора қилди: — Манави аканглари олиб
чиқиб менинг машинамга ётқизиб қўйинглар. Биз би-
рон соатлардан кейин чиқамиз.

Йигитлар Собирнинг қўлтиғидан даст кўтаришиб,
уни ташқарига беозор олиб чиқиб кетишаркан, Хур-
шида расмийatchилик учун хижолат чеккан бўлди:

— Бу тўнғиз ҳаммага дардисар бўлди...

Дони унга қисилиб турган кўзлари билан чуқур-
роқ қадаларкан, Хуршиданинг алвон дудоклари усти-
га бармоғини олиб бориб босди:

— Тс... с, ундай деманг, Собир менинг дўстим
бўлади-я...

Кейин у официант аёлни ёнига чақиртириб: «Бу-
гунги зиёфат харажатлари менинг ҳисобимдан. Ҳозир
яна коньяк, арақ, шампан келтиринг. Қизларимизни
энг қимматбаҳо шоколадлар билан сийланг!» — деди.

Давра иштирокчилари унинг илтифотига монелик
билдиришмади. Янаям завқланишиб, ўйин-кулги суръ-
атига зўр беришди.

Дони ўзида йўқ хурсанд эди. Бугун у мана, ўз
ниятига етди, ҳисоб. Унга Хуршида билан куюқроқ
танишиб олиш, анчадан бери ишратпараст давлатманд-

лар орасида ҳавас билан тилга олинаётган бу маҳликони ўз кўлига қўндириш учун унча-мунча жон куйдиришга тўғри келди. Тўғри, пул бўлса — чангалда шўрва, деганларидек, Дони учун Хуршида сингарилар билан маишат уюштириш, ҳатто ундан кўра ўн чандон чиройлироқ ва ширинроқ нозанинлар билан ҳамсухбат бўлиш ҳеч гап эмас. Бироқ, айнан шу Хуршидани кўлга киритишга у қатъий аҳд қилган эди. Савдо бошқармасида ишловчи, мол-дунёси билан доимо карандалик ва каттазанглик қилиб, уни менсимайдиган, Хуршидани кўз-кўз қилиб юрган бир рақибига ўчакишиб, ана шу ишга киришганди. Бунинг учун у осонгина йўл қидириб топди. Қўли киска, бироқ ичкиликбозни хуш кўрадиган, пул-у маишат бор жойда бошқа нарсаларга қўл силтайдиган Собир билан жўра бўлиб олди...

Дони мистер Донилигида эмас, балки бундан бир неча йиллар бурун фақирликда, бироқ ҳамиша сабру каноат билан оллоҳга шукур қилиб яшовчи Мухиддин қори деганнинг ўғли Дониёрлик вақтида анча бошқача бўлган. У болаликдан поклик ва ҳалоллик, мулойимлик, меҳру-шафқат руҳида тарбияланганди. Ўрта мактабда ҳам яхши ўқиган, айниқса, шеърятни севар, келгусида шоир бўлиш орзуси ҳам йўқ эмасди. Шунинг учун ҳам атайлаб институтнинг ўзбек тили ва адабиёти факультетига ўқишга кирган. Бироқ уни тамомлай олмади. Иккинчи курсдалигида янги йил арафасидаги ичкиликбозликдан келиб чиққан бир жиноятга беихтиёр қўшилиб қолди. Икки нафар курсдош ўртоғи маст-аласт ҳолда уларнинг ётоқхонасида ётиб қолган бир қизнинг номусини булгаб қўйишди. Дониёр жиноий ишда қатнашмаганлиги ва гуноҳкор йигитларнинг ўзлари ҳам буни эътироф этишганига қарамай, у ўша машғум кечани шу хонада ўтказганлиги ва даъвогар қизнинг эса «зўрлаганлар орасида Дониёр ҳам бор эди», деб туриб олганлиги оқибатида асосий айбдорлар қаторида беш йилга қамалиб кетаверди. Яна бир алам қиладиган жойи шу бўлдики, олти-етти йилдан муддат олишган ўша жинояткор шерикларининг ота-оналари бадавлат ва бообрў одамлар бўлишгани учун ҳам улар узоғи билан икки йилча

ўлтиришиб, кейин дабдурустдан озод бўлиб кетишди. Мўмин-мусулмонларнинг худо йўлидаги хайру эҳсонлари билангина кун кечирувчи бечораҳол Муҳиддин қорининг ўғли Дониёр эса «ейилмаган сомса» учун кўнғирокдан кўнғирокчача ўтириб чиқишга мажбур бўлди.

Қамоқхона ҳаёти табиатан мулойим, ҳали анча ғўр, зўравонлик ва шафқатсизлик олдида ожиз ва кўрқоқроқ, иродасизроқ Дониёрни батамом ўзгартириб юборди.

У қамоқдалиги вақтида отаси оламдан ўтиб, онаси ундан кейинги иккита укаси билан амакисига, Муҳиддин қорининг Нуриддин шилпиқ деган носфуруш укасига тегиб олганини эшитиб, озод бўлгандан кейин ўз қишлоғига қайтмади. Онасининг бу қилмиши энди, Дониёрни батамом ваҳшийлаштириб юборди. Унинг аламзада дилида аёл зотига нисбатан ўчмас нафрат ва қасос ҳисси пайдо бўлди. У уйланмади, дуч келган гул борки, уни ҳар қандай йўл билан ҳам узиб ва хидлаб, кейин уни шафқатсизларча топтаб, эзғилаб кетишдан роҳатланадиган одат чиқарди.

Дониёр қамоқхонада танишган ва унга тегишли йўл-йўриқ ҳамда сабоқларни бериб устозлик қилишган айрим «амаки»ларнинг тавсияси билан шаҳардаги бир гуруҳ мафиозлар даврасидан паноҳ топди. У ўз ҳомийларига чинакам садоқат ва ҳалол хизматлар кўрсатиб, бунинг эвазига ёғли-ёғли жойларда ишлаш имконига эга бўлди. Кейинги пайтларда у бензин бўйи-на бизнесмен бўлиб танилган, анча катта худудларда айтгани-айтган, дегани-деган, пойи-патаклар энди уни эркалашиб, хушомад билан Дони, мистер Дони деб атайдиган бўлишганди.

Бугун, мана, мистер Дони учун одат тусига кирган ҳаловатли ва фарахбахш кечаларнинг навбатдагиси. У айниқса гулбадан Хуршиданинг биринчи учрашувдаёқ кафасга «лоп» этиб кириб, энди унинг ўнг кифтига осилганча ишваланиб, ялтоқланиб ўлтиришидан лаззатланыпти.

— Мистер Дони, пожалуйста... Биттигина шеър ўкиб берсангиз-чи... — Шу тоб у Дониға, бир маҳаллар ҳофиз Мумтоз тўқиб қуйлаган «Хуршида»ни эс-

лаб қолиб, илтижо қилади. — Мне очень нравится, когда о нас поют или стихи читают...

— Неужели?! С огромньш удовольствием, — Дони ғурур билан ўрнидан тураркан, даврадагилар ҳам бу таклифни маъқуллашиб, карсак чалишди. — Сизлар учун жон тасаддуқ!

Кейин у томоқ кириб, оз-моз хаёл суриб олгач, шоирларга хос салобат ва салмоқ билан машхур бир драмадан монолог ўқий бошлади.

*Косани тўлдилинг, айтинг алёрни,
Шу пулнинг, шу қулнинг соеиеси учун.
Айш қилиб ўлтирган йигитлар билан,
Майлисда қизларнинг борлиги учун.
Ичайлик шу пулнинг салобатига,
Пул кўп зўр, азамат, паҳлавон бир куч.
Агар пул бўлмаса бутун дунёда
Одам йўқ, турмуш йўқ, ҳатто яшаш пуч.
Пул бўлса, пул бериб базм оласан.
Пул бўлса, пул бериб имон оласан,
Пул бўлса, пул бериб виждон оласан,
Пул бўлса, пул бериб хотин оласан.
Диёнат, қошу кўз, ширин сўз ҳам пул,
Ҳаттоки муҳаббат, юраклар ҳам пул...*

Ўша кеча Хуршида кетма-кет кўтарилган қадаҳларнинг ҳароратидан эмас, кўпроқ узоқ йиллардан бери орзиқиб кутилган Шаҳзоданинг ниҳоят унинг ҳаётига кириб келганидан, назарида мистер Дони энди батамом уники-ю, бундан кейинги турмуши жудаям чиройли бўлиб кетишига ўзида ҳосил қилган умид ва ишонч лаззатидан маст-аласт эди.

Дони ўз «Тойота»сида уларни уйларига элтиб қўяди. Ёнидаги икки йигитга Собирни «биздан кейин олиб чиқасизлар», деб тайинлаб, Хуршидани қўлтиқлаганча олдин ўзи кўтарилади.

Эшикни узоқ кўнғирокдан сўнг, ичкарида ухлаб ётган Тахмина очади.

— Менинг қизим Тахмина...

Ёши 12—13 ларда бўлишига қарамай бўйи анча чўзилиб қолган, юпкагина оқ шойи ичкўйлакда кўкраклар, хипчагина бел-у, бўликқина болдирлари кўзга ташланиб, хусну жамолиям оташдек парпираб турган Тахминага мистер Дони суқланиб қолади.

— Қизингиз жудаям ширин экан, — дейди у Хуршидага. — Ҳадемай ўрнингизни босади. Балким сиздан ўзиб кетар...

Уй бекаси унинг бу мактовидан ийиб, ўринсиз хиринглаб қўяди. Бироқ бу гапнинг замирида қандай маъно ётганлигига аҳамият бермайди, зеро бунинг учун ҳозир унда қурб ҳам, укув ҳам етмасди.

Мистер Дони уларнинг уйларига, тақдирларига ана шу тарзда кириб келган эди.

... Тахмина мўъжиза рўй бериб, қайтадан болаликка қайтиб қолган тақдирида дадаси Собирни кимлардан, нималардан асраб қолиши мумкин эди? Ундан буни сўрамоқчиам бўлдим-у, бироқ юрагидаги бирон-бир жароҳатга озор етказиб қўйишдан чўчиб, бу фикримдан қайтдим. Тахминанинг айна пайтдаги рухий ҳолати мендан имкон қадар мулоҳазакорликни талаб қиларди. Ёш боши билан кўпдан-кўп савдоларга дуч келган дайди кизнинг армон тўла ҳасрат дафтари бевосита уни ўзи варақлаб беришини кутмоқ ва бунинг учун унга беозор кўмаклашиш ҳам лозимлигини тушуниб турибман.

— Ҳа, дадан раҳматли яхши йигит эди, — дедим унга тасалли бермоқ ниятида. — Бироқ на чора...

Тахмина индамади. Ҳаёлга чўмганча тек ўлтираверди. Яна қўшимча қилдим:

— Аянг Хуршида... қаерда ҳозир?

У бир дам қўллари билан пешонасини асабий эзгилаганича жимиб қолди. Кейин менга ўқсик киёфада жавоб берди:

— Аям... Аям ҳам... — Тахминанинг аччиқ ютиниб қўйганини, кўзларида ёш ҳалқаланганини сездим. — Ҳаммаси... ташлаб кетишди... Сарсон-саргардонликка ташлаб кетишди, номардлар...

Тахмина шундай дея иккала қўли билан юзларини тўсиб, бош эгганча ўлтириб қолди. Ўрнимдан туриб, унинг ёнига ўтирдим. Қўлимни аста елкасига қўйдим:

— Ўзингни бос, Тахмина...

У зарда билан қўлимни елкасидан силтаб ташлади:

— Кетинг, Собир ака. Кетинг бу ердан. Мени тинч қўйинг, ярамни янгиламанг.

...Мен мистер Донининг Тахминалар хонадонига серкатнов бўлиб қолганидан кейинги воқеалардан даярли хабардор эмасман. Фақат шуниси аён эдики, ойиси Хуршида «одамлари ёмон экан» деган баҳонада универмагдаги ишини ташлаган, уларникига илгари келиб-кетувчиларнинг ҳам энди оёғи бу ердан тинган эди. Бироқ зиёфатлар, маишатлар бу уйда ҳамон бўлиб турар, меҳмонлар эса Дони ва унинг гуруҳидаги йигитлар-у ён-атрофлардан келиб-келиб турувчи, Тахмина учун таниш-нотаниш бўлган бири-биридан чиройли, ёш-ёш жувонлардан иборат эди.

Одатдагидек, маишатга керакли нарсаларни уларникига доимо Дони олиб келарди. Дадаси кейинги пайтлар ичкиликка янаям берилиб кетиб, унинг ранги-рўйи ҳам бир аҳволга тушиб қолган эди. Вакт ўтган сари унинг кадру киммати йўқ бўлиб қолди. Энди у ишляптими йўқми, бу нарса ҳеч кимни қизиқтирмас эди. Собир оилада шунчаки бир ғимирлаб юрган, зиёфат кунлари эса текин ичкилик эвазига ошхона ахлатини тез-тез ташқарига чиқариб туриш учун зарур одам эди, холос.

Бора-бора рўзгор ташвишлари учун бутун масъулият ўз-ўзидан Донининг зиммасига кўчиб ўтади. Озиқ-овқат, Хуршида ҳамда Тахминанинг кийим-кечаги ва бошқа сарфлар ҳам...

— Биз қиёматли ака-укамиз, — деб қўяркан Дони баъзан Собирнинг елкасига қўл ташлаб, — демак, мен ҳам шу оиланинг тенг ҳуқуқли аъзосиман.

Даврадаги аёлларга тез-тез қимматбаҳо буюмлар тортиқ қилинарган. Лекин Хуршида ва Тахминага Дони ҳар сафар бошқаларнинг ҳавас ва ҳасадини кўзгатадиган ноёб нарсаларни топиб келтираркан. Қизиқ, бу ғамхўрликларнинг барчаси нима учун? Ёш Тахмина ҳали буни тушунмас ва тушунишга қизиқиб ҳам кўрмаган. Эсиз Собир...

...Уша куни дадаси уйга ярим тунда қайтади. Жудаям маст, уст-боши лойга беланган, таниб бўлмас даражада. Эшикни Тахмина очади. Дадасини бир амаллаб ваннахонага судраб кириб, уёқ-буёғини тозалаётганда, олдида ойиси пайдо бўлади.

— Чўчқани уйга олиб кирмайдилар, қизим, —

дейди у титраб-қақшаб. — Бугунча уни айвонга чиқариб қўй, ўша ерда ётсин. Эртага бошқа жой топиб берамиз...

Собирнинг тили калимага келмас, оёкда базўр турарди. У алланима дея ғулдирайди-да, кейин бор кучини йиғиштириб, шашт билан Хуршиданинг юзига туфлайди:

— Хоин! Ғар!

Тахмина кичкириб йиғлаб юборади. Ойисининг ҳақоратлангани учун эмас, балки дадасининг, бадбахт ва чорасиз, нимжон инсоннинг бошига тушадиган муштдан кўркиб йиғлайди.

Хуршида қизини тушунади. Ғазабини бир амаллаб ичига ютади. Юзини кафти билан артган бўлади-да, индамай ичкари хонага ўтиб кетади.

Айвон ҳам озода ва баҳаво эди. Тахмина йиғма каравотга яхшилаб ўрин солиб, дадасини бир амаллаб ётқизиб чиқади.

Тонг саҳарда фаррош кампирнинг" эшикни зўр бериб тақиллатиши ва кичкириғи билан уйғонишади.

— Войдод, тезроқ очинглар! Пастда Собир ўлиб ётипти!!!

Тахмина жон талвасасида айвон томон отилади. Дадаси жойида йўқ, дераза қанотлари ланг очиқ эди. У пастда бетонли майдончада қонга беланганча тўртинчи қаватдаги ўша, касофати айвонга жонсиз тикилиб ётарди...

Мен Тахминанинг аяси ана шу фожиани қандай қабул қилгани-ю, мистер Дони ҳақида ва унинг Хуршида билан бундан кейинги алоқалари ҳақида сўзлаб беришини истардим. Бироқ уни чўчитиб қўймаслик учун бу тўғрида сўрамадим, шусиз ҳам у ҳозир ўша машғум воқеалар асоратида эзилиб ўлтирарди.

— Тахмина, марҳум даданг билан менинг ўша эски муносабатларимиз ҳурмати... мендан ўзингни олиб қочма.

— Нима қил, дейсиз?

— Мендан ҳеч нарсани яширма. Уз дардларингни сўзлаб бер. Одамнинг тафтини одам кўтаради, дейишади. Биз ахир, ҳар ҳолда бир-биримизга таниш чиқиб қолдик-ку...

— Майли, факат бошқа сафар. Насиб кўшилса, яна учрашиб қолармиз. Факат... менга ростини айтинг, бу ерга қандай ниятда келгансиз?

— Сендан яширмайман. Мен бу ерга чиндан ҳам Саттор шўрбалиқни қидириб келувдим. Келиб, мана, тасодифан сен билан учрашиб қолдим.

— Барибир, сир тутяпсиз. Лекин мен ҳеч нарсадан кўркмайман.

— Бундай гапларни қўй, Тахмина. Аксинча, мен сенга кўмаклашай деяпман. Юрагингда армон бўлиб турган нарсаларни яширмасанг бас.

— Қўйинг. Бу ҳақда бошқа гапирманг, Собир ака. Орага сукут чўкди. Аста ўрнимдан туриб, сигарет тутатдим. Унга ҳкм узатдим. Кейин Тахминадан эҳтиёткорлик билан «дядя Доник» ҳақида сўрадим:

— Яқин одам эди... Лекин ҳамма касофатларни уйимизга ўша бошлаб келди...

— Тушунмаяпман. Қандай қилиб яқин одамларинг?

— Ҳа, шунақаси ҳам бўларкан. Уйимизда рўй берган воқеаларни сўзлаб беришга тилим ожизлик қиладди. Айниқса, дадамнинг ўлимидан кейин...

— Дадангни тўртинчи қаватдан ўзини ташлаб юборганидан хабардорман. Ўша кеча маст-аласт келгани-ю, аянг билан жанжаллашиб қолгани, кейин ўша айвонга олиб чикиб ётқизганигни ҳам эшитганман. Фақат... бу фожиа қандай содир бўлганини билмайман.

— Бунисини ўзимиз ҳам билолмасдик. Лекин де-раза илгакларини солиб қўйганим аниқ эсимда. Яна ким билади, дейсиз. Қисмат шу экан.

— Ўшанда... сени энг яқин одамингдан ажралиб қолиб, қандай аҳволга тушганингни тасаввур қилолмайман, Тахмина.

— Бунисини асти қўйинг. Ўша кунлар ёдимга тушса, ҳали-ҳали бу дунёга сиғмай кетаман. Нега шундай бўлди? Бу кўргиликлар биз учун қаердан келиб қолди? Мен бу саволларга ҳозиргача жавоб қидираман.

— Ҳа, Тахмина. Сен бу саволларга албатта жавоб топишинг керак. Бундан ўзинг тегишли хулосани чиқариб оласан.

— Хулоса... Мен учун энди ҳаммаси кеч бўлган, Собир ака.

— Ундай дема. Сен ҳали... ўн гулингдан бир гулинг ҳам очилмаган ёш ниҳолсан.

Тахмина юзимга истехзоли нигоҳ ташлаб қўяди.

— Қўйинг бу гапларни. Сиз мен ҳақимда ҳали ҳеч нарсa билмайсиз.

Мен унга «Билишни ҳам истамайман. Кел, яхши-си, ўтган гапларга саловат дейлик-да, энди буёғини ўйлайлик» демоқчи ҳам бўлдим-у, бироқ ўзимни тийдим. Мен ҳозир қаршимда ўлтирган, кутилмаган тасодиф туфайли дуч келиб қолган таниш Тахмина ҳақида, «Мен учун ҳам энди ҳаммаси кеч бўлган» деб турган ана шу ёшгина инсон ҳақида кўпроқ нарсани билмоқ иштиёқида эдим.

— Эҳтимол шундайдир. Лекин ҳамма нарсага қўл силтаб, кўр-кўрона умр ўтказиш билан иш битмайди, Тахмина.

— Билмадим. Бир кам дунё, деган гап ҳам бор-ку ахир. Худо ўзи уни ундай, буни бундай қилиб яратипти. Насиб этганига шукур қилиб яшашдан бошқа чора йўқ, Собир ака.

— Фикрингга қўшилмайман, Тахмина. Биз яшаб турган дунё аслида комил дунёдир. Аммо уни ўзимиз емириб, кемириб кемтик қилиб қўямиз-да, кейин уни бир кам дунё экан, деб ўтираверамиз. Ваҳоланки, ҳеч ким осмондан донишманд ёки жаллод, тақводор ёки... фоҳиша бўлиб тушмаган. Бу дунёда ҳар ким ўз йўлини ўзи белгилайди. Кимдир Раҳмонга эргашади, кимдир Шайтонга...

Тахмина жимиб қолди. Бир дам хаёлга чўмгандек бўлди. Кейин мендан ўйчан ҳолда сўради:

— Шайтондан хабарим бор. Лекин Раҳмон деганингиз нимаси, Собир ака?

— Сен менга аввал ўзинг билган Шайтон ҳақида гапириб бер-чи...

— Шайтонми... У менинг кўзга кўринмас дўстим. Мени ёлғиз қолдирмайди. Доим эргашиб, қўриқлаб юради. Кўчадаям, уйдаям. Ҳатто ётганимда ҳам. У мен билан ҳазиллашади, китиклашади. Ғалати-ғалати, қизик-қизик нарсаларга йўл бошлайди, маслаҳат беради. Мен ана шу дўстим туфайл и ғам-ғуссаларим-

ни унутаман, тўрт кунлик умримни хурсандчиликда ўтказаман.

Тахмина шундай дея, «Энди сиз жавоб беринг» маъносида қараб қўйди.

— Худо одамлар билан бирга ҳайвонларни ҳам яратиб қўйпти. Ҳайвонлар ҳам одамлар каби ётиб-туради, эшитади, хис қилади, овкатланади, лаззатланади, кўпаяди... Одамлар ҳам худди шундай. Лекин ҳайвонлардан энг катта фарқимиз шундаки, худо бизга шунингдек, ақлу фаросат, ўйлаш, фикрлаш, яратиш қобилиятини ҳам қўшиб бери қўйиптики, бундан улуғроқ бахт бўлмаса керак. Шу фикримга қўшила-санми, Тахмина?

— Ҳа...

— Баракалла. Шунинг учун ҳам инсон ётиш-туриш, ейиш-ичиш, лаззатланиш, кўпайиш билан бирга, ана шу нарсалар устида фикр ҳам юритади. Оқ билан қорани, яхши билан ёмонни ажратишга, ўзини пок сақлашга интилади. Ана шу интилиш пайдо бўлган жойда мен сенга айтган Раҳмонга Иймон туғилади. Иймонга эга бўлган одам эса, шайтондан халос топади. Бу дунёнинг неъматларини ҳам, ташвиш-у изтиробларини ҳам ақл тарозисига қўйиб яшайдиган бўлади...

Ногоҳ Тахмина нимадир эсига тушибми, ёки бошқа нарсагами, аста жўлмайиб қўйди. Индамадим.

— Мени кечиринг, Собир ака. Бир воқеа эсимга тушиб қолди, — деди у ўзини ўнглаб. — Ўтган йили бўлувди. Самад деган бир савдогар йигит мени кечаси ресторандаги маишатимиздан олиб қочиб кетди. «Сен учун у қилвораман, бу қилвораман», деб тилло тоғларни ваъда қилувди, ишондим. Қаёққаям обориб, бировни эшигини тақиллатди. Соқол қўйган кексагини бир одам чиқди. Ўша йигитни танишимми, нимаси-ям бўларкан, данғиллама ховлида бир ўзи яшаркан. Ичкарига кирдик. Самад ҳалиги одамга: «Амаки, мен мана шу кизни яхши кўриб қолдим, унга уйланмоқчиман», деди. Уйди эгаси унга ковоғини солди. «Ҳеч тинч юрмадинг-юрмадинг. Ахир бинойидек хотининг, Қўчқордек ўғилчанг бор-ку?» деди. Ўзи эса менга ўғринча тикилиб, ютиниб-ютиниб қўяди. Назаримда,

кани энди еб кўйсам, дейди ер ютгур. Самад бўлса: «Гап битта. Мен хотинимдан ажралиб, шу қизга уйланаман. Бугунча жой бериб, икковимизга хутба ўқиб кўшиб кўйсангиз бас», дейди. Кейин чолди олдига бир даста пул ташловдики, ўшандан кейин уни дами ичига тушиб қолди.

Бир зумдаёқ, уй эгаси Самад иккаламиззи никоҳ қилиб қўйди. Ўзимча кулиб ўтириппан. «Бунақа никоҳларди қанчасини кўрдим-у. Мени совунимга ҳали кир юлмапсанлар», деб қўяман ичимда.

Шундай қилиб, ҳалиги одам денг, ўз ҳолича домла экан. Ўшетдаги ароқ дўконида қоровул бўлиб ишларкан. Узундан-узоқ «кироат» ҳам қилди. Кейин Самад олиб борган пакетидан майда-чуйдаларни чиқарди. Маишат қилдик. Чолгаям икки юз граммча коньяк ичқизвордик. Маст бўлмайди кургур. Ичишга ичиб ўтирипти-ю, нукул мусулмончиликдан гапиради. Ҳаром-хариш юрманглар. Шайтонга сўз берманглар, Иймонли бўлинглар, дейвериб ансамни котирди. Ичмасаям гўрга эди, ачиб-сасиб ўлтирипти, нукул сонимга қараб қўяди. Менам жўртгага битта оёғимни унга томон узатиб, ўлтирдим. Пичоксиз сўйдим сволочни!

Ўша кеча алламаҳалда қўйнимдан Самад чиқиб кетди. Уйдан пул олиб келаман, эрталабданок янги рўзғор учун жой ҳозирлаймиз, у-бу сотиб оламиз, деди. Рози бўлдим. Мен учун энг зарури пул эди. Уйди эгасиям уни «Бўпти, бўпти, буёғидан хотиржам бўл», деб чиқарворди.

Бир вақт нима бўлди денг, ётган жойимга оқ иштон-у майкачанг бўлиб ҳалиги чол кириб келса борми! Шундай бўлишиям кўнглимга келувди.

Гапни қисқаси, у мени нариги хонага олиб ўтиб, битта қутичани очиб кўрсатди. Қарасам, ҳазилакам пул эмас, «Керагича ол, фақат бу кеча меники бўлсанг бас», дейди. Бўпти, дедим.

Тахмина ўзича мириқиб кулиб олди. Кейин «Кечиринг, Собир ака, энди буёғини эшитинг» деб қўйди. Мен Тахминанинг ҳикоясини эмас, шундай бир ёш ва гўзал нарсанинг ана шу воқеани ҳеч бир ийманмай, ҳузур билан нақл қилиб бераётганидан ҳайратланиб, ўй суриб ўлтирдим.

— Чолга яна қолган коньягимиздан бир стаканча ичкизвордим. Ичига ўзим билан олиб юрган уйку доридан ҳам қўшдим. Жони қаттиқ экан, холдан тойдириш анча қийин бўлди. Лекин барибир ниятига етолмади. Шарманда бўлди...

Ахийри ўлгудай чарчаб, уйку дорисиям таъсир қилди шекилли, «шилқ» этиб ётиб қолди. Қутичадаги пулларни ҳаммасини олдим. Ўзини атайлаб ана шу ҳолида, яланғоч қолдирдим. Самад кириб келса, ўз кўзи билан кўрсин, дедим. Дарвозаниям бекитмай чикдим. Саҳарги поездга ўлтириб, бошқа шаҳарга ўтиб кетдим...

Мен шу пайт бир вақтлар ўзим учун таниш бўлган ўша Собир учун, унинг емирилиб кетган оиласи учун, қолаверса, Тахминанинг ўзи учун ҳам ич-ичимдан ачиғиб, эзилиб ўлтирдим.

— Чакки эмасан... — деб қўйдим ўз ҳикоясини тугатиб, мендан нима гап чиқишини кутиб ўлтирган Тахминага. — Лекин... бу нарсани нима учун эслаб қолганингни билмоқчийдим.

У ғунча лабларини хиёл қимтиб, табассум қилиб Қўйди.

— Бошқа хаёлга борманг, Собир ака. Мен сизни. Мен сизни... тайёр ошни еёлмаган ўша одамга ўхшатмоқчи эмасман. Асло. Сиз ҳали йигитсиз. Чиройли, ақлли, бақувват...

— Гапни калтароқ қил.

— Мен шунчаки... сиз айтган Иймон тўғрисида насиҳат қилиб ўлтириб, кейин ўзи шундай ишларга борган ўша чолни эслаб қолдим, холос.

— Бу гапингга ишонаман. Сиз ҳам ўша чолдек насиҳат қиласиз-у, лекин ўзингиз қаерда ва нима қилиб ўлтирганингизни ўйламаяпсиз, демоқчисан. Шундайми?

— Қандай тушунсангиз тушунаверинг. Мне от этого не холодно, и не жарко...

— Мен сенга насиҳат қилганимча йўқ. Саволингга жавоб бердим, холос. Бу ёғига қандай иш тутишинг ўзингга ҳавола. Мне тоже от этого не холодно, и не жарко...

Иккаламиз беихтиёр кулишиб олдик. Тахмина бир оз очилиб, руҳи енгил тортгандек бўлди.

— Собир ака, келинг, ўн граммдан ичайлик.

— Йўк. Назаримда мени ҳам от қилиб минмоқчисан, шекилли? — дедим ҳазил аралаш, орамизда пайдо бўлган илиқликка далда бериш ниятида. Бирок, Тахмина ўз одатига кўра, бу гапдан сўнг соз мурвати-ни яна аввалги пардаларга кўчирмоқчи бўлди:

— Кошки эди миндирсангиз...

Ўзимни жўрттага гўлликка оламан:

— Кўйсанг-чи, мен кўпол отман. Тагимда қолиб кетиб, бирон жойинг лат емасин, дейман.

— Ҳов ҳали олдимга кирганингизда, мен от эмасман, девдингиз...

— Мен унда ёввойи от эмасман, дегандим.

— Ёввойи бўлмасангиз, демак, авайлаб миндирарсиз ахир?..

Ҳа, у гапга анча чечан, кишини эҳтиросли сўзлар билан ўзига бир зумдаёқ боғлаб олиш қобилятига эга эди.

— Тахмина, менга... аниқ яшаш жойингни айтарсан?

— Яшаш жойимни?... — У энди бир оз хомуш тортиб қолди. — Фоҳишаларнинг яшаш жойи бўлармиди, Собир ака...

— Мен шунчаки... Кўкондаги уйлари...

— Кўкондагиси... дадамдан кейин... буёққа кўчган эдик. Мени болалигим, болалик орзуларим ҳаммаси тошга айланиб, кўкармас армон бўлиб ўш ерда қолиб кетди.

— Мактабинг-чи? Ўқишнинг ташлаб юборгансан чоғи?

— Мен у вақтларни ўйласам... хўрлигим тутиб кетади. Мактабимни, синфдошларимни, муаллимларимни баъзи-баъзида эслаб қоламан. Шундай пайтлар биров билмас аччиқ-аччиқ йиғлаб оламан. Ахир меним дадам бор эди-ку. Мен ҳам бошқалар қатори мактабга қатнардим, бошқалар қатори қувнардим, ўйнардим. Яқин-яқин дугоналарим билан олис-олис, ширин-ширин орзуларга берилардик..

— Нахотки, ўша якин дугоналаринг билан ҳам алоқанг узилиб кетган бўлса?

— Мен улардан баъзиларини кўча-кўйда учратиб тураман. Улар ўқишади. Кимдир ўқитувчиликка, кимдир врачликка, дегандай. Лекин мен улардан ўзимни олиб қочаман...

Орага жимлик чўқди. Тахмина мендан сигарет уза-тишимни сўради. Лекин мен унинг илтимосини ба-жармадим. Ўз хаёлим билан банд бўлиб, жим ўлтира-вердим. У менга ажаблангандек қараб қўйди-да, ке-йин чекиш фикридан қайтиб, ўзича «бўпти» деди. Бир дамдан сўнг аста савол берди:

— Собир ака, болаларингиз борми?

— Ҳа, — мен унга ажабланиб бокдим. — Бир ўғил, икки қизим бор. Нима эди?

— Сиз уларни яхши кўрасизми?

— Бўлмасам-чи, жондан ортиқ.

— Хотинингизни-чи?

— Униям.

— Уям сизни жондан ортиқ севадими?

— Мен унга ишонаман.

— Ҳамма гап шунда. Менимча, энг катта бахт ҳам шунда.

— Гапинг тўғри, Тахмина. Сен буни тўғри тушу-нибсан.

— Чунки мен буни ўз кўзим билан кўриб хулоса чиқарганман. Бизникидаги ҳамма бало ана шу ишонч, деган нарсанинг йўқолишидан бошланган...

— Чамамда, аянг билан даданг бир-бирларини се-виб турмуш қуришган-ку? — синовчан савол ташла-дим унга.

— Мен севгига ишонмайман. Ҳаммаси пуч гап. Масалан, олдимизга келадиган эркакларнинг ярмидан кўпи хотинига сени севаман, деб яшаса керак. Лекин улар оиласининг, бола-чақасининг ризқини қийиб, топ-ган-тутганини кўтарганча фоҳишага чопишади. Бизга нима, ўлиб кетишмайдими...

— Бу билан марҳум дадам ҳам ана шунақа эркак-лар хилидан эди, демоқчи эмасмисан ишқилиб?

— Мени дадам... У бизни жудаям яхши кўрарди. Аямниям, мениям, укамниям... Аям ишламас эди.

Рўзгорни дадам ўзи тебратарди. Ишига каллайи са-
харлаб чикиб кетганича коронғи тушганда хориб-то-
либ кириб келарди. Лекин чарчаганини ёки кайфияти
бузуклигини бизга сездирмасликка ҳаракат қиларди.
Авваллари топиб-тутиши яхши эди шекилли, маза
килиб яшардик. Дадам тўйгунимизча музқаймоқ би-
лан, кабоб билан сийларди...

Рости гап, аямнинг юраги тор, инжиқроқ аёл
бўлган. Ўзингиз ҳам эсларсиз, у қандай қадди-қомати
келишган, ғоят чиройли эди. Шунга яраша кибру ҳаво-
сиям баланд, унча-мунча нарсани ўз ўрнида кўрмас-
ди, писанд қилавермасди. Дадам бечора уни хафа
килиб қўймайин, бирон нимага зориқмасин, деб жони
ҳалак эди. Чунки у аямга ишонарди. Аям ҳар қанча
инжиқлик қилмасин, ўша ишонч-ҳурмати, уни кечи-
риб кетаверарди. Мен фақат бир нарсани тушунол-
масдим. Баъзи-баъзида дугоналаримникига бориб қол-
сам, уларникида тамоман бошқача тартибни кўриб
ажабланардим.

Мен шу пайт беихтиёр Тахминанинг ҳалигина
«Нега шундай бўлди? Бу кўргиликлар биз учун қаер-
дан келиб -қолди? Мен бу саволларга ҳозиргача жа-
воб кидираман», деган сўзларини эсладим.

Эҳтимол, у кидираётган жавоблар дугоналарини-
кидаги ана шу «бошқача тартиб»ларга ҳам маълум
даражада боғлиқ бўлгандир? Шу боис ҳам Тахмина-
нинг худди ана шу нарса устида очикроқ тўхталиши-
ни истаб, сўрадим:

— Қанақа тартиб экан у?

— Мен бунинг сизга тушунтиролмасам керак. Маса-
лан... уларнинг аялари қандайдир хушфёъл, мулойим,
меҳрибон, синиқ туюларди назаримда. У уйларда энг
катта хўжайин деймизми, бошлиғи деймизми, дадала-
ри эканлигини, эркак кишининг ўрнини, салобатини
ҳар қадамда кўриб, сезиб турасиз... Бизникида эса
бунинг акси эди. Ҳар қандай масалада аямнинг айтга-
ни айтган, дегани деган, дадам эса буйруқни ижро
этувчи эди, холос. Бирон нима кўнгилдагидек бажа-
рилмаса борми, уйимизда ҳафталаб мотам бошланар-
ди. Нима учун шундай бўлган, бунисини англаб ул-
гурмадим. Бўлмаса, мени дадам ҳам ҳар томонлама

аямдан устунрок, қатъиятли, ориятли эркак эди. Эҳтимол у аямни ортиқча яхши кўрганлигиданми ёки бошқа сабабларга кўра, ҳамма нарсаса муроса билан яшади. Яшашга яшади-ю, лекин рўзгоридан, оиласидан рўшнолик кўрмай жувонмарг бўлиб кетди.

Тахмина чуқур «ох» тортиб қўйди, халат чўнтагидан рўмолча чиқариб намли кўзларига босди. Мен унга индамадим. Хаёлимда унинг дадасини, ўша Собир билан бирга бўлган пайтларимизни жонлантиришга уриниб кўрдим.

...Бир куни квартирамизга Марҳаматдан меҳмон келиб қолди. Мен билан бирга турувчи Аъзам деган курсдош ўртоғимнинг буvasи, Олим ота деган киши. Чол бечора букилиб-сукилиб бир дунё нарсани кўтариб келипти. Чўнғолой девзираси-ю гўшт-ёғ, туршаку кулча-нон, анору беҳи дегандай...

Уйимиз бир зумда тўйга айланиб кетди. Олим ота, Аъзам, яна Турғун ва Акрам деган ўртоқларим. Газ плитада беҳили палов ясадик. Ўшанда бир кизик хангома бўлган. Олим ота намоз ўқимокчи бўлиб «Қиблаларинг қайси тарафда?» деб сўраб қолдилар. Биз йигитлар бир-биримизга қарашиб, нима деб жавоб беришимизни билолмай қолдик. Росаям хижолат тортидик. Чоли тушмагур индамай кутиб турипти. Уни тушундик. Аъзам шоша-пиша биронтадан уйимизнинг қибласини сўраб келгани ташқарига отилди.

Олим отаям бунини сездилар чоғи, биздан офтоб қайси томонга ботишини сўраб қолдилар. Кейин белбоғини ёзиб, намозини ўқишга киришдилар. Биз шундагина намоз кунботар томонга қараб ўқилишини билиб олгандик.

Аъзам бечора намоз-ўқиб бўлингандан кейин ҳал-лослаб кириб келди. Пешонаси терга ботган, ўпкасини чангаллаб, ҳансираб: «Анави томонга! Анави томонга экан, опокота!» деб кунботар томонга ишора қилди. Ҳаммамиз кулиб юбордик. Олим отаям қоксуяк елкаларини қокқанча мириқиб кулиб олдилар-да, кейин бошларини сарак-сарак қилиб: «Эҳ, болаларим, болаларим. Қандай кунларга қолдиларинг?» — деб қўйдилар.

Ўша куни энди паловни сузар пайтимизда шира-

кайф холда Собир кириб келди. «Келинг, келинг» қилдик. Олим ота икковини таништирдик. Чол уни ўз ёнига ўтказди, оғзидан гупиллаб арақ ҳиди келиб турганига эътибор бермади.

Шу пайт денг, биз учун сира кутилмаган холда Собир чўнтагидан бир шиша арақ чиқариб, стол устига тарақ эткизиб қўйса бўладими! Ҳаммамиз тош қотиб қолдик. Олим ота қандайдир андишаларга бориб, бир дам жим турдилар-да, кейин Собирнинг елкасига бир қўлини беозор қўйиб, мулойимлик билан:

— Бунингизни чўнтагингизга солиб қўйинг, болам. Уйга бориб ичарсиз, — дедилар. Кейин бизга юзланиб сўрадилар: — Ё сизлар ичасизларми?

Биз шоша-пиша:

— Йўғ-е, — дедик. — Биз бу нарсани умуман оғизга олмаймиз...

Шундан кейин Собир ширакайф кўзлари билан ҳаммамизга бирма-бир сузилиб қараб чиққач, арақни жимгина қайтариб олиб чўнтагига солди:

— К... кечиринг отахон, кечиринг... — деди у чолга. — Бу ерда ҳеч ким ичмайди. Тўғри. Мен ичаман. Ишда. Уйдамас. Булар мени укаларим. Ҳали ёш. Студент! Ничего, ҳаммаси ўтади-кетади...

У оз-моз чайқалиб ўрнидан турди. Кетаман, деди. Сезиб турибман, Олим ота хижолат чекди. Мени гапимдан ичи оғринди, деган хаёлда мулзам тортгандай бўлди.

— Ўтиринг, болам, ўтиринг, — деди у Собирнинг тирсагидан тутиб, — Мана, ҳозир паловни сузишади. Яхши меҳмон ош устига, деганлар. Қайнонангиз суяр экан...

Собир турган жойида Олим отага чайқалиб боқиб: «Қайнонам йўқ. Ўлган. Эрга тегиб кетган», деди. Бечора мўйсафид ҳеч нимани тушунолмай, бизга ҳайрон боқиб қўйди.

Хуллас, уни қайта ўтказдик. Бундан Олим ота енгил тортгандай бўлди. Паловни сузиб келтирдик. Собир ундан тўрт-беш марта чўкилагандек бўлди, холос. Лекин бостириб-бостириб аччиқ кўк чой ичирдик. Шундан кейингина пешонасида тер ялтираб, анча ўзига келди.

Ўтириш давомида биз Олим отага бу акахонимиз рўпарадаги «дом»да яшашини, каерда ва ким бўлиб ишлашидан тортиб, баъзан-баъзан бизнинг ахволимиздан хабар олиши, у-бу нарсадан ёрдам бериб туришини айтиб бердик. Чол бундан хурсанд бўлди.

— Олижаноб йигит экансиз, — деди у Собирга. — Фақат сизга насиҳатим шуки, анави... ичкилик деган нарсадан сақланинг. Яхшиликка олиб бормаиди.

Собир бир нафас иккала тирсагини стол устига қўйганича бошини чангаллаб ўтирди-да, кейин Олим отага жавоб қайтарди:

— Эҳ, отахон, отахон... Мен буни ҳавасга ичмайман. Ичларим зардобга тўлиб кетган. Ана шу зардобларни ювиб ташлаш учун, дориликка ичаман...

Ўртамизга жимлик чўкди. Олим ота беихтиёр томоқ кириб қўйди. Кейин қўлидаги пиёладан бир-икки бор чой ҳўплаб олиб, Собирга юзланди:

— Зардобнинг дориси арақ эмас, болам. Акс ҳолда, одамзот уммонларни арақ қилиб ичиб юборган бўларди. Агар сир бўлмаса, айтинг... Ёш бошингиз билан зардобларни қаердан тўпладингиз?

— Сиздан яширмайман. Оилам нотинч... Пешонам шўр экан, хотиним аҳмоқроқ чиққан...

— Мабодо... сиз ўзингиз ноҳақ бўлсангиз-чи? — босиқлик билан сўради Олим ота.

— Мен етимликда ўсганман. Мутеликка, муҳтожликка, ноҳақликка болаликдан кўникканман. Меҳнатим билан, фақат ҳалол меҳнатим билан, ҳамиша бош эгиб, «лаббай» деб кун кечириб келган йигитман. Ана шу аҳволимга денг... Худо менга жуда кўп йигитларнинг кўли етмайдиган баландликдан бир лолани насиб этдики, мен энди бир умр унинг пойида елиб-югураман. Лекин у мени тушунмайди. Қадримга етмайди, хўрлайди...

— Болалар...

— Бир киз, бир ўғлим бор эди. Хотинимнинг касофатидан ўғилчамни ток уриб ўлиб кетди. Ёруғ дунёга бергусиз бир кизчам қолган энди. Мен усиз яшолмайман, ана шу кизчамни деб ҳар қанча уқубатларга чидашга тайёрман.

— Агар ҳақиқатдан ҳам шудай бўлса, энг катта айб яна ўзингизда.

Собир Олим отага хайрон боқиб қолди.

— Ҳа, худди шундай, — деди чол ўз фикрини таъкидлаб. — Оиланинг тинчлиги-ю нотинчлигиям, хотин кишининг эри билан яхши-ёмон муомаласиям ҳаммаси энг аввало эркак кишининг ўзига боғлиқ. Буни унутманг, болам.

— Ҳа, энди... бу гаплардан мениям оз-моз хабарим бор, — мужмалланди Собир. — Лекин гап бошқа-ю ҳаёт, тақдир бошқа экан...

— Тақдирга тан бериб яшайверганингиздан ана шу аҳволга тушиб қолибсиз, — унинг сўзини бўлди Олим ота. — Оллоҳ ўз бандаларини эркагу аёл қилиб яратиптими, бас, эркак ўз ўрнида, аёл ўз ўрнидан жилмайроқ турсин. Эркак киши эркаклик бурчини, аёл киши аёллик бурчини бажариши лозим. «Ҳа деганда аёлларнинг ишини қилиб кетаверадиган эркакларга, ҳа деганда эркакларнинг ишини қилиб кетаверадиган аёлларга яқинлашмангки, гуноҳ орттирасиз. Улар эркаклик билан аёллик ўртасида вужуд топиб қолган ожиз табиатли бандалардир» дейилган ҳадис бор. Айтмоқчиманки, соғлом эркак гапирса — овози, қадам босса оёғининг гурсиллаши анча жойдан эшитилиб турсин. Рўзгорнинг, оиланинг бошлиғи, подшо — эркак киши. Подшо бир четда қолиб, унинг тожини хотини бошига илиб юрса, бундан ортиқроқ шармандалик йўқ.

Аёл эса оиланинг хазинабони, фарзандларнинг онаси, эркак кишининг умрига, мартабасига, молу дунёсига барака киритувчи фариштадир. Аёл агар чиндан ҳам мўътабар, муқаддас аёл номига муносиб бўлса, у болаликданоқ ана шу руҳда тарбияланиб келган бўлса, бундай жуфти ҳалолни ҳар қанча кадрласангиз шунча камдир. Аммо у аёллик шаънига иснод келтирса, оилада ўз ҳукмини ўтказмоқчи бўлиб, эркаклик вазифасига даъво қилгудек бўлса, рўзгорнинг, тирикчиликнинг иссиқ-совукдарига бардош беролмай инжиқликлар зоҳир этса, бундай аёлни ўз вақтида жазолаб, лозим келганда хипчин билан савалаб ҳам туриши керак. Лекин ҳар қандай шароит-

да ҳам рўзгорни бузиб юборишга шошилманг. То-ким сиз дуч келган балога бошқалар дуч келмасин. Отадан ёки онадан тирик етим яшаётган болалар сони қўпаймасин.

Биз Олим отанинг ўғитларини худди эртакчи до-нишманд олдидаги болалардек «мик» этмай тинглаб ўлтирардик. Собир ҳам жим, у дераза ёнига ўтволиб чукур-чукур сигарет тортарди.

— Қўпроқ гапириб юбордим, маъзур тутасиз, — деди отахон қўлтиғидан энликкина оқ чит рўмолча чиқариб юз-бўйинларини аста артиб оларкан. — Ле-кин айтиб қўяй, мен фақат сизди оилангизни назарда тутиб гапирганим йўқ. Чунки ҳар кишининг бегонага айтолмайдиган оилавий сирлари ҳам бўладики, четдан туриб хулоса чиқариш ҳамиша ҳам ҳақиқатга тўғри келавермайди. Баъзан ана шундай ҳоллар ҳам дуч келадики, ҳар томонлама яхши фазилатлар насиб эт-ган оқила аёлга ношуд ёки ишёкмас, қўлидан фақат бола туғдиришгина келадиган тўнка эркак учраб қола-ди. Натижада, аёл киши рўзгорни тебратишга, эркак-лик вазифасини ўз қўлига олишга мажбур бўлади.

Шу пайт ҳазилкаш ўртоғим Аъзам опоқотасидан сўраб қолди:

— Бундай ҳолларда, ўша тўнка эркакни аёл ҳам хипчин билан савалаб турса бўлаверадими?

— Бўлаверади, — деди Олим ота хиёл жилмайиб. Кейин яна қўшиб қўйди: — Лекин иложи борича қўлга хипчин олмаслик керак. Инсоннинг феъли-ат-вори қандай шаклланган бўлмасин, барибир бу ёруғ дунёнинг мўъжизасидир...

Собир қўлидаги сигаретни чекиб тугатиб, яна жо-йига келиб ўтирди.

Пиёла тўла совиб турган чойини симириб олиб, кейин Олим отага гап қотди:

— Сиз ҳақсиз, жудаям ҳақсиз. Лекин менинг дард-ларим қўп. Жудаям қўп, отахон...

Ҳозир беихтиёр қулоғим остида Собирнинг ўша гаплари янгради.

— Эсимда бор, — дедим Тахминага, — даданг қўпроқ ичкилик билан овунадиган бўлиб қолувди. Баъ-зи-баъзида бизнинг олдимизга кириб қоларди. Биз

билан хасратлашмоқчи эканлигини сезардик, лекин дардларини очик айтишга журъат қилолмай чикиб кетарди.

— Дадамнинг юрагини кемириб тамом қилган нарсалардан оз-моз хабарим бор... — деди Тахмина ғамгинлик билан. — Лекин ўз дардларини бировга ёришга журъат қилолмагани билан кўплар гап нимада эканлигини сезиб қолишганди. Чунки аям ўз гуноҳларини яширишга қанчалик уринмасин, барибир, фойдасиз эди. Ахир касални яширсанг иситмаси ошкор қилади, деган гап бор-ку. Дадам бечора ҳам зардобларни ичига ютаверган, ютаверган. Аламига чидолмай ичаверган, ичаверган. Бўлмаса, бир пайтлар у ичкилик деган нарсани хуш кўрмас, ундан ўзини олиб қочадиган йигит эди.

Эсимдан чиқмайди. Бир куни уйимизда ана шу ичкилик устидан жанжал чикиб кетиб, дадам билан аям анча сану манга бориб қолишди. Ўшанда, ўн ёшга тўлган куним эди... Урнимиздан тонг сахардаёк турдик. Ўзимда йўқ хурсандман. Дадам ҳам, аям ҳам мени кучоқлашиб, ўпишиб табриклашди. Дадам менга магнитофон, аям эса бўйи яқин бўйимдек келадиган кўғирчоқ ўғил бола ҳадя этишди. Музикани бор овозича қўйиб юбордим. Назаримда, дунёдаги ҳамма қўшиқлар, дунёдаги жамики гуллар, жамики ширинликлар бизнинг уйимизга кириб келгандек эди. Деразани ланг очиб қўйганман. Бизникида янграётган музикага гўё ташқаридаги кушлар ҳам, одамлар ҳам, машиналар ҳам жўр бўлиб ўйнашаётгандек эди. Кушдек енгилман, қанот чиқариб деразадан учиб чикиб кетгудекман. Осмонларда чарх урсам, хув анави паркув булутларга бош қўйсам, олис-олисларга термулиб, ширин-ширин хаёлларга чўмсам, дейман.

Аям мени ювиб-тараб, энг чиройли кийимларимни кийдирди. Қўш қанотли ойна олдида иккаламиз тик туриб қолдик, ойнадан мен аямга, аям менга қувониб бокишамиз. У менинг ниҳолдек бўйларимга, кўнги-роқ-кўнги-роқ бўлиб елкамни қоплаб турган сочларимга, ҳусну жамолимга тикилиб, кўзларига ёш олди:

— Сени ёмон кўзлардан худо ўзи асрасин, болам...

— Сизниям ёмон кўзлардан худо ўзи асрасин, ая,— дейман бу сўзларнинг маъносига етиб-етмаган ҳолда.

Аям бу гапларимга майин жилмайиб қўйди.

— Эҳ, болам, болам, — дейди мени орқамдан туриб бағрига олганича, — аянг энди ёмон кўзлардан кўркмайдиган бўлиб қолган...

Мен уни яна тушунмайман...

— Аяжон, ёмон кўзлар жудаям кўпми?

— Кўп. Жудаям кўп, болам.

— Ёмон кўзлар одамни нима қилади, ая?

— Ёмон кўзлар одамни... ухлаб ётганида еб кетишади.

— Сиз ахир тириксиз-ку?

— Улар одамни ўзини емайдилар. Юрагидан меҳригиёсини сўриб кетишади. Шунинг учун ҳам сени улардан худонинг ўзи асрасин, деяпман.

Ушанда бу гапларнинг маъзини барибир чақолмаганман. Орадан икки-уч йил ўтиб, кейин тушунганман. Кечирасиз, Собир ака. Айтмоқчи бўлган гапим хаёлимдан кўтарилиб қолди.

— Ичкилик устидан жанжал чиқиб...

— Ҳа. Ўша куни якшанба эди шекилли, мактабга бормаганман. Дадам бозордан бир дунё майда-чуйда харид қилиб келди. Дастурхон безадик. Тушга яқин ўзим билан бирга ўқийдиган болалар, қизлар келиб кетишди. Музика қўйиб, ўйин-кулги қилдик. Анча яйрашдик. Дадам қаергаям чиқиб кетувди. Аям ҳам-мамизга бир бокалдан шампан ҳам ичирворди. «Мени Тахминам «современный» қиз. Сизлар ҳам шундай бўлинглар!» деди у меҳмонларимга. Мен ўшанда бу гапдан ғурурланиб, умримда биринчи марта беришган ҳалиги шампан аллақачон бошимни чалғитаётган бўлса-да, бу нарсани гўё кўпдан бери ичиб юрган одамдек ўзимни беписанд тутишга уринганман.

. Болалар чиқиб кетишгач, уйни қайтадан йиғиштириб, қайтадан дастурхон безай бошладик. Энди кечга яқин катталар тўпланиши керак эди. Биринчи бўлиб, аямнинг энг яқин дугоналаридан Сурайё деганлари кириб келди. Мен уни илгари учратмаганман. Кейинги уч-тўрт ой ичида пайдо бўлиб қолган, эндиликда аямни тез-тез йўқлаб, уни ўзи билан бирга баъзан

меҳмондорчиликларга ҳам олиб кетарди. Ялтир-юлтир кийимларда, кўш-кўш тилла тақинчоқларда ловуллаб турган бу жувон мени тўшига чунонам тортиб босдики, кўкракларим жизиллагандай, вужудимни аям эрталаб айтган «ёмон кўз ўғрилар» гўё сўриб олаётгандай туюлиб, аллақандай бўлиб кетдим. Бундан икки ҳафтача бурун мактабимиз спорт залининг ечиниш хонасида худди шундай бўлувди. Ҳали уйланмаган ёш йигит, жисмоний тарбия ўқитувчимиз мени росаям эзгилаб, кучоклаб, лабларимни, бетларимни, кўкракларимни сўриб-сўриб олганда, худди ҳозиргидек сесканиб, типирчилаб қолганим ёдимга тушди...

Шу пайт менинг ҳам кўз олдимдан институтда ўқиб юрган кезларим рўй берган бир аянчли воқеа «лип» этиб ўтиб қолди.

Шаҳар яқинидаги йирик қишлоқ мактабларидан бирига амалий машғулотлар ўтиш учун борган эдик. Худди ўша мактабга биз билан бир вақтнинг ўзида физкультура институтидан ҳам практикантлар келишган экан. Ҳаммамиз йигирмаларга кириб-кирмаган, кўзи қонга тўлиб юрган бўйдоқ йигитлармиз...

Ёдингизда тургандир, шўро мактабларида мажбурий ўрта таълим жорий этилган, қайси ота-она ўз фарзандини ўн йилликни тугалламагунча мактабдан қолдиргудек бўлса, ҳеч сўзсиз жиноий жавобгарликка тортилар эдилар. Бу Иттифоқ бўйича чиқарилган ягона қонун бўлиб, у ўрису ўзбек учун ҳам, латишу тожик учун ҳам, грузину чукча учун ҳам бир хил кучга эга эди. Бу қонун олдида Шимол нима-ю Жануб нима, христиан мазҳаби нима-ю мусулмон мазҳаби нима — бу нарсаларнинг бир чақалик аҳамияти йўқ. Иттифокнинг барча мактабларида ягона тизим, ягона тартиб-интизом. Ўртага қўйилган мақсад ҳам ягона: янги авлодни марксча-ленинча ғоялар билан қуроллантириш, унинг қон-қонига рус андозасидаги таълим-тарбияни, коммунистик ахлоқ асослари деб аталмиш ғайриинсоний ҳислатлар; ўз миллатига, маданияти ва тарихига, миллий қадриятларига, миллий ор-номусига бефарқ қилиб қўювчи руҳий ақидаларни сингдириб юбориш...

Ўзингиздан қолар гап йўқ, биздаги қизлар эрта-

рок бўй етиб колишади. Ўғиллар-ку ўқишса-ўқийверсин, лекин қиз болани... уни турмушга чиқаришга шошилмаган такдирингда ҳам, битта синфда, давангирдай-давангирдай бўйдоқ йигитлар билан ёнма-ён ўтказиб, ўқитиш... Буни орийтли, ҳамиятли қайси мусулмон инсон ўзига сингдира олсин?

Буниси ҳали ҳолва. Яна бир қоида жорий қилинган: физкультура дарсларида, қизмиди-ўғилмиди ҳар бир ўқувчи спорт формасида бўлиши шарт!

Эсингизда бордир, у пайтлар ҳозиргидака спорт костюмлари қаёқда дейсиз. Онда-сонда учраб қолсам, уни катталарнинг болалари олиб кийишлари мумкин. Баҳоси ўша даврлар учун осмони фалак ҳисобланади. Кўз кўрганимиз магазинларнинг пештахталарида тахланиб ётувчи арзонгина юпка майка, матоси шалпиллама кўкиш «спортивка»лар. Муаллим ҳам ўшандан олиб кияверади, қизлар ҳам, ўғил болалар ҳам. Дарс чоғлари ана ўшандан кийиниб чиқиб сарф тортишганда кўрсангиз, уятларга ўласиз...

Улкан Ўруссиянинг мактабларида ёхуд кўчаларида қизлар худди ана шундай «спортивка»ларни таранг тортиб кийиниб чиқишса, ота-оналари уларга қараб туриб: «Қандай ажойиб фигурали қизларимиз бор!» — деб фахрланиб қўйсалар ажаб эмас. Бироқ биз тарафларда бу нарса учун маҳаллий қизлар шармандаи шармисорликка қолишлари мумкинлигини қонун чиқарувчи Москов қаёқдан ҳис этсин эди!

Яна бир нарса: жисмоний тарбий олийгоҳини битирган ўқитувчи мактабга ишга келди, дейлик. Ана энди унинг айникаса, юкори синф ўқувчилари билан ҳалиги кийимларда машғулот ўтказишини тасаввур қилинг. Ўнинчи синфда ўқиётган қизлар 17—18 ёшларда бўлса, ўқитувчи йигит атиги 21—22 ёшларда...

Тўғри, айникаса, қишлоқ мактабларида маҳаллий қизлар учун жисмоний тарбия соатлари, хусусан спорт формаларида машғулот ўтказилиши жиддий қаршиликларга учраб турди. Лекин ўша қишлоқ жойларидаги айрим «Намунали ўрта мактаблар»да ҳам, шаҳар шароитидаги барча мактабларда ҳам ҳар қандай қаршиликка қарамай, бу тартиб-қоида сўзсиз амалга оширилиб келинар эди. Хуллас, гапнинг қисқаси, ўша

биз борган мактабда бир куни жиддий нохушлик юз берди. Мен дареда эдим. Бир вақт ташқарида одамларнинг шовқин-сурони, ўқувчи қизларнинг чинқириши, деразаларнинг шақирлаши эшитилиб қолди. Бейхитёр ташқарига отилдик. Чиқиб қарасак, уч нафар норғил бегона йигит (кейинроқ билсам, шу қишлоқнинг одамлари экан) енг шимариб олишган, ғазабдан кўзлари ўт пуркайди, мактаб биқинида курилиб яқинда ишга туширилган «намунали спорт зали»ни остинустун қилиб юборишибди. Деразалар чилпарчин бўлган, кираверишдаги кўш табақали эшикнинг бир қаноти қийшайиб, осилиб ётибди. Спорт формасидаги бир гуруҳ ўнинчи синф қизлари кўрқувдан нима қиларини билмай бўридан қочган кўйлардек бир бурчакда ғуж бўлишиб, бир-бирларининг пинжиларига тикилиб туришибди. Ўғил болалардан беш-олтитаси, улар ҳам спорт формасида, ҳалиги йигитларни тинчлантормоқ ниятида ҳалак. Лекин уларга яқинлаша олишмади. Афтидан, бир-иккитаси аллақачон бир-икки мушт ҳам еб улгуришган.

Энг ачинарлиси шунда эдики, машғулот ўтказётган физкультурачи йигитнинг оғзи-бурни қонга беланган, эгнидаги юпка кийими дабдала қилиниб, шармандаси чиқай деб қолган. Ҳалиги йигитлар унинг орқасидан кувиб юришиб рўпара келган жойига мушт туширишяпти, тепкилашяпти. Бир зумдаёқ кўпчилик бўлиб кетиб, муаллим йигитни бир амаллаб қутқазиб олдик. Бу орада бошини чангаллаб, ажратувчилар атрофида пизиллаб турган меш корин мактаб директорининг ҳам лунжига бир мушт тушди.

Телефон қилинган экан, тез орада мелиса ҳам етиб келди. Лекин муштумзўр йигитларни тинчлантириш осон бўлмади, осмонга бир-иккита ўқ узилгандан кейингина ҳаммаёқ сув сепгандай бўлиб қолди. Физкультурачини дўхтурхонага, жанжалкашларни мелисахонага олиб кетишди.

Шундан кейин гап нимадалигини билсак... Ҳалиги йигитлардан иккитаси анави қизлардан Ҳанифа деганининг акалари, учинчиси эса ана шу қиз унаштириб қўйилган йигит экан. Бозор томондан оз-моз кайф билан қайтишаётган пайтларида, мактабнинг Патти

писмиқ деган қоровул чоли уларни кўчадан имлаб чакирипти. Кейин спортзалга ишора қилипти, томоша қилинглар, депти. Иигитлар Патти писмиқ кўпинча мўралаб ўлтирадиган пинҳона туйнукдан ичкарига боқишса, келиб-келиб ўша Ҳанифа деганни физкультурачи йигит уёқ-буёғидан ушлаб, арқонга осилтираётган пайт экан...

Орадан ҳеч қанча вақт ўтмай, ўша мактабнинг ўзида суд бўлиб ўтди. «Гуруҳ тарзида безорилик қилиб ўқитувчига тан жароҳати етказилгани ҳамда мактаб учун маълум миқдорда моддий зарар келтирганликлари учун» йигитлар беш йилданга қамалиб кетди.

— Эҳтимол ўша... Сурайё деганинг аёл ниқобида келган эркак киши бўлгандир? — ҳазиллашдим Тахминага.

— Йўқ. Бир марта у бизникида душга тушганида, мен унга янги сочиқ тутганман, — болаларча соддадиллик билан жавоб қайтарди у.

— Хўш, кейин нима бўлди? Гапинг яна чала қолиб кетди-ку.

— Кечирасиз. Бугун нормани оширвордим чоғи. Бошим чайқалиб кетяпти. Ушандаям худди шунақа ахволда эдим. Ичганим атиги бокал шампан бўлгани билан, ҳали бола эдим-да! Шундай қилиб денг, Сурайё мени ўз оғушидан ноилож бўшатди-да, кейин бармоғидаги узуклардан бирини чиқарди:

— Кел, қўлингни тут. Узим тақиб кўяй. Мендан сенга эсдалик, туғилган кунингда. Илойим бахтингни, умрингни берсин.

Мен аямга қарадим. Аям менга «олавер» маъносида бош қимирлатиб қўйди. Шундай қилиб, мен ўн ёшимда биринчи марта шампан вино, ўн ёшимда бармоғимга кўнғиздек келадиган тилло узук таққанман. Менга ўзи нима бўлди, яна асосий гапдан чалғияпман...

— Бемалол гапиравер, Тахмина. Мен учун ҳаммаси қизиқарли.

— Узукни таққанамдан кейин аям дугонаси билан ўзига коньяк, менга эса ярим бокал шампан қуйди. Ичдик. Сурайё закускага яна мени ўпиб олди. Яна эгим жимирлаб кетди.

Ўз хонамга ўтиб, оз-моз ухлаб олмоқчи бўлдим. Лекин аям унамади.

— Бугундан бошлаб энди болалигинг орқада қолди, — деди менга. — Ўзингни катталардай тутишни, ўзингдан катталар билан муомала қилишни ўрган. Одамлар сени кўришиб лол қолишсин. фалончининг кизи шунақаям чиройли, шунақаям бунақа, деб ҳавас қилишсин.

Шундан кейин мен аямнинг гапи билан ўзимни катталардай тутадиган, тез-тез катталарга тақлид қиладиган одат чиқардим.

Ўша куни кечгача яна уч-тўрт бокал шампан ичвордим. Униси-буниси кириб қолиб, турли-туман совғалар билан табриклашганда, аям мени ёши катталар қаторига қўшиб, оз-оздан ичириб турди. Бир вақт чиндан ҳам маст бўлиб қолдим. Оёғим чалишиб кетаверди. Ҳалиги Сурайё деганлари кўзимга тўртга бўлиб кўринганда, кўрқиб кетиб ўзимни каравотга ташладим.

Бошқа ҳеч нимани эслолмайман. Ўша ётганимча эрталаб, дадам билан аямнинг ўзаро шовқинидан уйғондим. Лекин туролмадим. Бошим арининг уясидек гувилларди. Кўз очмасдан индамай ётавердим.

— Кеча меҳмонларди олдида индолмадим, — дерди дадам. — Қайси ақлу-фаросат билан ёш болага, ўз фарзандингизга заҳар бериб ўтирибсиз?!

Гап нима устида бораётганлиги аямга маълум эди шекилли, у ҳам бўш келмади:

— Ичган бўлса, ҳаммаси бўлиб икки бокал шампан ичгандир. Шунгайм ота гўри қозихонами? Энди, ақлу-фаросатдан гап кетгудек бўлса, сиз бир чеккага чиқиб турсангиз бўлармиди...

— Тўғри айтасан, — дадам энди уни сансирай бошлади, — ақлу-фаросатим етарли бўлганда мен сени аллақачон таъзирингни бериб қўярдим.

— Нима, нима?! Сен мени таъзиримни бериб қўядиган бўлдингми ҳали?! — Аям ҳам сенсирашга ўтди.— Тушингни бориб сувга айт. Асакадан олиб келган картон жомадонингни қўлингга тутқазиб, жавобингни ўзим бериб турмайин тагин!

Сендака боғичи йўқ қуруқ с умкадан кўра, ўша эски картон жомадон минг марта афзал.

— Мен курук сумка бўлсам, сен курук тўнкасан!

— Курук тўнка бўлиб чеккада ётганим йўқ. Икки-та болани бинойидек туғдириб қўйганим эсингдан чиқмасин.

— Итдан бўлган қурбонликка ярамапти! Сен ҳали булардан нима кўрасан-у, нима йўқ, буёғини худо билади.

— Сендақа оналарни тағинам ер кўтариб турганига хайронман.

— Сендақа жинни кетти эркак билан яшагандан кўра ер тагида қолиб кетган яхши.

Ўрнимдан туриб бориб уларни ажратай десам, беҳол ётибман. Ёстикдан бош кўтаролмайман. Дамимни ичимга ютиб, росаям йиғлаганман ўшанда. Ёстикларим кўз ёшимдан жиққа ҳўл бўлган.

Дадам билан аям ўша воқеадан кейин бутун ҳафта давомида гаплашишмади. Навбатдаги дам олиш куни уйимизда уларнинг улфатлари тўпланиб қолишиб, қўярда-қўймай яраштириб кетишди.

Лекин дадам менга ўша кунлари: «Иккинчи марта ичкиликни оғзингга оладиган бўлсанг, каттиқ хафа қиламан», деб танбех берди. Танбех беришга берди-ю, аммо ўшандан кейин ўзи билан ўзи бўлиб кетиб, менга унчалик эътибор бермайдиган бўлиб қолди.

— Эҳтимол, бунинг учун бирон жиддийроқ нарса сабаб бўлгандир?

— Ўша Сурайё бир куни уйимизга келиб, аямга қаёққаям бориб келамиз, деди. Аям кўнди. Бир зумдаёқ пардоз-андозини жойига қўйди. Чиқиб кетатариб аям менга: «Даданг сўраса, Сурайё билан бешик тўйига кетишган, дейсан», деб тайинлади. Мен энди унча-бунча нарсанинг фаркига етадиган бўлиб қолганман. Аям мабодо бирон жойга индамай кетиб, у ердан кеч ва ширакайф қайтадиган бўлса, даданинг ўти чиқиб, ўртада жанжал кўтарилишини яхши биларман. Шунинг учун ҳам бунинг олдини олиш пайдан бўлардим. Айб кўпинча аямда бўлгани учун, мен уни хаспўшлашга, аямнинг ёмонини яшириб, яхшисини оширишга мажбур эдим...

Аямнинг яна бир одати бор эди. У мен билан худди катталардек муомала қиларди. Мени ёшимдаги

қиз болаларга айтиб бўлмайдиган, аёлларга алоқадор жиддий гаплардан ҳам хабардор қилиб турар, «Сен менинг ёлғизимсан. Зарур нарсаларни қанчалик эрта-роқ билиб олсанг, шунчалик яхши бўлади», деб турарди. Иккаламиз худди сирдош дугона ҳам эдик ва шу боис, ҳақми-ноҳақми, мен унга барибир ён босардим ҳимоя қилардим.

Ўша куни дадам ишдан одатдагидек кеч қайтди, лекин аямдан дарак бўлавермади. Овқатимиз стол устида қолиб кетди. Дадам туз тотмади. Айвонга чиқиб олиб, сигарет тутатишдан бўшамади. Менинг ўзим ҳам бўғилиб кетдим. Лекин сир бой бермасликка ҳаракат қиламан. Дадамни ловуллайтиб, аямга таҳдид солиб турган нохушликни кучайтириб юборишдан чўчийман. Ўзимни хотиржам тутиб, дадамни юмшатишга уринаман.

— Дадажон... Ичкарига кириб, бирга овқатланайлик... — дейман унга суйкалиб, эрқаланиб. — Мен жудаям оч қолдим...

Дадам менга мулойим боқиб, бошларимни силайди.

— Ширин қизим, асал қизим... Оч қолган бўлсанг, овқатланиб олақол. Менинг кўнглимга ҳеч нима сиғмай турипти...

— Нега ундай дейсиз, дада? Аям уйда бўлмасалар, ахир мен борман-ку?

— Ҳа, онажоним. Сен борлигинг учун мен ҳам борман. Аянгга қолар кунни худо бошимга солмасин.

— Аямдан хафа бўлманг. У ўзи шунақа, лекин сизни жудаям яхши кўрадилар... Менга ўзлари шундай деганлар.

— Ҳа, аянг мениям, сениям, яна жуда кўпчиликни яхши кўради...

Мен дадамни тушунолмайман. Яна эрқаланиб, уни қўлларидан ичкарига беозор тортқилайман.

— Хўп, она қизим, хўп, — дейди дадам шундан сўнг менга болаларча бўйсуниб.

Ичкарига кирамиз. Бир-биримизнинг кўнглимиз учун овқат чўқилаган бўламиз. Кейин бир-икки пиёла чой эрмак қилиб, телевизор томоша қиламиз. Вақт ўтказамиз. Икковимиз ҳам жим, лекин дадам ҳам,

мен ҳам ўз ўйларимиз билан банд. Мен ҳадикдаман. Ишқилиб, охири бахайр бўлсин, дейман ичимда.

Ўша кеча соат ҳў-ў ўн иккиларда қайтипти аям. Курсида ўлтириб кўзим кетиб қолган экан, шовқиндан сапчиб туриб кетдим. Аямнинг кайфи баланд, икки бети ловуллаб турипти.

— Шу пайтгача олиб ўтирган одам ётиб қолишга жой топиб беролмапти-да?! — дейди дадам титраб-қақшаб.

— Ётиб қоламан десам жон дейишарди! — бўш келмайди аям. — Лекин улар мени бошқаларникига ўхшаган одам башара эри бордир, деб андиша қилишди!

Шунда дадамни, биринчи ва охирги марта кўришим эди, аямга тарсаки тортиб юборган. Агар мен ўртага ташланиб, уларни жон-жаҳдим билан ажратмаганимда, йиғлаб-ёлвормаганимда, жанжал жудаям катта бўлиб кетарди. Икковларини бир амаллаб тинчитганман.

— Бу тарсакинг учун мен сени ҳеч қачон кечир_майман, — деди аям.

Дадам ҳам ўз ўрнида, кўнглидағни очиқ айтган ўшанда:

— Сен битта тарсакини кечиролмаган жойингда, ифлос хиёнатни кечиришим керакми?!

Мен кейинроқ ана шу «ифлос хиёнат» деган сўзнинг маъносини, ва бу нарсa кечирим учун мутлақо нолойиқ эканлигини билганман. Дадам уйимиздан кетиб қолмаганини ва совуқроқ бўлса-да, ҳар қалай аям билан яшайверганини ҳисобга олсак... ё дадам бу нарсани аямнинг бўйнига қўёлмаган, ё бўлма-са, ичкиликдан, муҳтожликдан у ўз ориятини қўлдан бой берган одам эди. Мен билиб қолганман. Аям чиндан ҳам...

Бир куни мен унга астойдил:

— Ая нега шундай қиласиз? Мен сизни ёмон кўриб қоляпман, — дедим.

Шунда у ўз ҳасратини тўкиб, ўзини оклаган бўлди:

— Бу хиёнат эмас, қизим. Даданг мен билан иста-са яшасин, истамаса уйдан бош олиб чиқиб кетсин. Яширмайман, у яхши инсон. Лекин мен уни барибир

сева олмадим. Ахир мен ҳам инсонман-ку, мен ҳам оламга бир марта яшаш учун келганман. Мен юз йил умр кўрган чоғимда ҳам ўз муҳаббатимни қидираман. Истаган жойимга бораман, кўнглим тортган эркак билан ҳамсухбат бўламан. Бу менинг ишим, менинг шахсий ишим. Сен ҳам мени ёмон кўриб қолишинг мумкин. Лекин бунинг учун мен сендан ранжимаيمان. Сен ҳам энди ўз эркинг, ўз фикрларинг билан яшашга ҳақлисан, қизим.

— Барибир сизни тушунмаяпман. Ахир, ҳамма сизга ўхшаб хоҳлаган ишини қилиб юраверса... уйлар бузилиб кетиб, дадалар қаерга боришади? Болалар қаерга боришади?

— Сен ҳамманиям мендақа бахтиқаро, деб ўйлама, кизим, — кечагидек кўз олдимда турипти, аям шундай дея чуқур оҳ тортди, рўмолчаси билан шашкатор кўз ёшларини артди. — Бу дунё ўзи шундай экан. Ҳеч ким бўйи бўйига тенг, чиройи чиройига тенг одамни тополмаган, дейишади. Лекин мен бунисига чидолмайман. Худо мени чиройли қилиб, арзанда қилиб яратиптими, бас, мен шунга яраша чиройли кийинишим, чиройли еб-ичишим, арзанда бўлиб яшашим керак. Даданг эса мен учун бу шароитни икки дунёда ҳам яратиб беролмайди!

Рости гап, аям авваллари бунчалик аламзада эмас эди. Дадамни ҳар қалай ҳурмат қиларди. Топиб-тутиб келганига шукур қилиб яшарди. Ўшандаям ишламас эди, лекин кийинишда, юриш-туришда бошқалардан кам жойи йўқ эди. Нимаям бўлиб, бирданига шу кўйга тушиб қолди. Айникса, Сурайё пайдо бўлгандан кейин...

Яна Сурайё... Хуршида ҳофиз Мумтоз билан боғлиқ ўша воқеадан кейин ундан батамом юз ўгирган эди-ку? Сурайё яна қаердан пайдо бўлиб қолди?

— Тахмина, ўша... сенга тилло узук ҳадя этган Сурайё аянг билан жудаям қалинмиди?

— Ҳа. Ҳали айтдим-ку, тез-тез келиб турарди деб. Аммо у уйимизга биринчи марта кириб келганда жудаям ғалати бўлган. Аям уни ичкарига қўйгиси йўқ эди.

— Нега?

— Аввалига тушунолмадим. Икковлари останада бир-бирларига тикилишиб, жим қолишди. Кейин Сурайё «Сенга нима бўлди, Хуршида? Мени танимаян-санми?» — деди. «Сени танимай бўлармиди? Лекин... нега келдинг? Мен сени унутиб юборувдим», деди аям авзойи алланечук ўзгариб. «Кўйсанг-чи, у гапларга минг йил бўлди. Уртоқчилигимиз йўқолмасин деб, мана, сени қидириб келдим», деди Сурайё аям томон кучоқ очиб яқинлашаркан. Шундан кейин аям у билан ноилож кўришди. Сурайё мени худци узокдан келган қариндошидай бағрига олиб босиб, ўпиб эркалади.

Ўшанда аям икковлари ичкарида анча ўлтириб қолишди. Ораларида нима гап ўтганидан беҳабарман. Менинг қулоғимга қуйилиб қолгани фақат шу бўлганки, Сурайё Тошкентга кетиб қолган экан. Ўшетта раққоса бўлиб ишлапти. Яқинда яна Кўконга қайтиб келипти. Ҳозир бекорчи эмиш.

Кейинроқ аям менга Сурайё хақида гапириб берган. «У билан бир вақтлар қалин дугона эдик. Кейин икковимиз ҳам тошкентлик бир йигитни яхши кўриб қолиб, бир-биримиз билан юз кўришмас бўлиб кетувдик. Сурайё, билмадим, ростми-ёлғонми, ўша йигитга турмушга чиққан экан, орадан ўн йилча ўтиб, ажралишипти», деди.

— Ўшанда... Ўша йигит нега сизни танламаган? — деб сўрадим аямдан.

— Мен дугонам Сурайёнинг бахтини деб, у йигитдан воз кечганман...

— Дадамни-чи? Дадамниям яхши кўриб текканмисиз? — сўраганман ундан.

— Дадангга... Даданг иккаламиз болаликдан бир жойда ўсганмиз. Бир-биримизни яхши билардик. Яхши кўриш-кўрмаслик, деган нарсаса ҳожат йўқ эди. Осонгина иккаламиз турмуш қуриб қўя қолдик.

Мен шунда бундан анча олдин, аям «бешик тўйи» баҳона уйга кеч қайтиб, дадам икковлари уришиб қолган куни айтган гапларини эсладим: «Мен уни барибир сева олмадим»..

— Тахмина... сендан яна бир нарсани сўрамоқчиман.

У менга ажабланиш назари билан қараб қўйди.

— Нима бало, Собир ака, сиз мени «допрос» қилаётганингиз йўқми?

— Нималар деяпсан. Биз ахир, энди қалинлашиб қолдик-ку?

— Қалинлашиб? — Тахмина одатдагидек чиройли жилмайиб қўйди. — Қалинлашиб деган нарсани нотўғри тушунарсансиз.

— Нега энди? Биз бир-биримизга эски таниш чиқиб қолганимиз, бир-биримизга юрагимизни бемалол ёзиб ўлтирганимиз ҳисоб эмасми?

— Йўқ. Ҳисоб эмас, — деди Тахмина менга яна хиёл синовчан назар билан, ҳамон ширин табассумда боқиб. — Бизда қалинлашиб, деган гап бошқача маъно беради.

— Тушунмадим... — ўзимни яна жўрттага гўлликка соламан.

Бироқ Тахмина мени яхши тушуниб турипти. Ўртамизда бўлаётган гапларнинг ҳаммасини элакдан ўтказиб турганлигимни ҳам, бироқ унга билдираётган муносабатимнинг чиндан ҳам самимий эканлигини, мен унга қандайдир яхшилик истаётганим, Хуршида ва Собирга, ўзига оид саволларим эса ана шу яхшилик учун зарурлигини ҳам билиб турибди. Фақат ундаги ёввойи табиат, одамга, ҳаётга нисбатан қон-қонига сингиб кетган ишончсизлик, дағаллик ва андишасизлик ҳислатлари, қолаверса, кетма-кет бўшатишган қадахларнинг ҳамон эҳтирослар торини чертиб турганлиги уни беихтиёр чалғитиб қўймоқда.

— Сиз ўзингизни гўлликка солманг, — хотиржам жавоб берди у. — Юрагингиз гумириб турибди, мени билмайди дейсизми...

— Бу гапни қўй, Тахмина.

— Йўқ. Сиз ким бўлсангиз ҳам, барибир эркак кишисиз. Ёш эркаксиз. Томирларингизда эркаклик қони оқаётган бўлса... — у энди қикирлаб кулиб қўйди.

— Сен ўзингча ҳақсан, албатта. Лекин мен ўз эҳтиросларимни жиловлаб олган эркакман.

— Тавба, мен бунақасини энди кўришим, — Тахмина шундай дея ёстикқа бош қўйиб оёқларини баху-

зур узатиб юборди. Шунда халат этаклари бир-мунча йиғиштирилиб қолиб... мўъжиза гўзаллик яна мана-ман дея кўзга ташланди. — Сиз мендан нимадир сўрамоқчи эдингиз...

— Сен хали уйимизга ҳамма касофатларни дяд Доник бошлаб келди дединг...

— У дўзахини тилга олмаган яхши, — сўзимни бўлди Тахмина. — Қўйнимизга илон бўлиб кирган экан у.

Мен уни қўшимча савол билан чалғитиб қўйишдан чўчиб, сукут сақладим.

— Дастлаб кириб келган куни ҳозир ҳам ёдимда,— сўзида давом этди чалқанча тушиб ётган Тахмина энди мен томонга ёнбошлаб. Шу аснода у очик қолган сонларини халатининг пеши билан ёпиброк қўйди. — Ярим кечада аям иккаласи жудаям маст дадамни кўтар-кўтар қилиб олиб келишди. Ўзлариям маст, оёқда зўрға туришибди. Аям уни менга «дяд Доник» деб таништирди. У одам мени жудаям ширин киз экан деб мактади. Чўнтагидан битта бели букилмаган юз сўмлик чиқариб, кўлимга тутқазди (дадамининг бир ойлик иш ҳақи!) Нима қиларимни билмай турувдим, аям. — «Бери, бери. Отньше дяд Доник наш близкий друг, не надо стесняться», деди.

Шундан кейин аям унга шу ерда тунаб қолишни таклиф қилди. Лекин дяд Доник рози бўлмади.

— Бугун эмас. Келгуси сафар албатта қоламан,— деди у менга зимдан кўз қирини ташлаб қўяркан. — Собир жўрамни эҳтиёт қилинглар. Эртага ўзим ундан хабар оламан.

Янги танишимиз қайтиб чиқиб кетаркан, аям унга яна эргашиди:

— Сизни кузатиб қўяман.

— Йўқ, йўқ, сиз энди дам олинг, Хуршида, — эътироз билдирди дяд Доник.

Бироқ аям кўнмади, «ташқаригача холос» деб туриб олди. Чиқиб кетишди. Мен шошиб айвонга ўтдим. Кўчада машина кутиб турарди. Мени хайрон қилган нарса шу бўлдики, улар тўртинчи қаватдан пастга тушиб кўрингунларича орадан бир дунё вақт ўтиб кетди...

Ростдан ҳам дяд Доник ўша кундан бошлаб биз учун энг яқин, энг меҳрибон, энг ғамхўр киши бўлиб қолди. Менинг назаримда у гўё осмондан тушиб қолгандек эди. Дяд Доник бошқаларга сираям ўхшамайдиган, доимо кулиб турадиган, фақатгина яхшилик келтирадиган, у пайдо бўлган жойдан ёмонлик деган нарсa кўрқиб қочиб кетадиган, дунёда энг бой, энг сахий, чўнтаклари ҳамиша совға-саломларга тўлиб-тошиб юрадиган бошқача бир одам эди. Шундай одамни яхши кўрмай бўладими, шундай одамга ишонмай бўлармиди?

Дяд Доник туфайли аямнинг дадам билан муносабатларида илиқлик пайдо бўла бошлади. Аям энди уни худа-беҳудага жеркимайдиган, топиш-тутиши билан қизиқмайдиган, унча-мунча нарсaга ундан ранжимайдиган бўлиб қолди. Уйимизда бўладиган зиёфатлар чоғида ҳатто «менинг беминнат дастёрим» деб ўз ҳолича уни эркалаб қўядиган одат ҳам чиқарди.

Дяд Доник айниқса, менга ўзини жудаям меҳрибон қилиб кўрсатарди. Икки-уч кун кўришмай қолсак борми, уйимизга албатта мен учун аталган совға-саломлар билан кириб келар эди. Белимдан тутиб даст кўтарарди-да, икки бетимдан ўпиб-ўпиб: «Менинг Тахминочкам, сени жудаям соғиниб кетдим!» — деб эркаларди. Баъзан-баъзан мактабимизга ўз машинасида олиб бориб, олиб келадиган ҳам бўлди. Йўл-йўлакай дўконларга олиб қирарди. Истаган нарсамни олиб берарди. Мен ҳам энди унга кўникиб, уни ўз дадамдай яхши кўриб қолувдим. Аямга ўхшаб мен ҳам ундан ийманмайдиган, қўнғлимдаги нарсани очик айтаверадиган бўлгандим.

Аям универмагда упа-элик сотарди. Дяд Доникдан аввалги танишлари уни шу ерга жойлаштириб қўйишган эди. Бир куни менинг иштирокимда дяд Доник аям билан ана шу масалада гап юритди.

— Хуршида, сиз шу ишингизни йиғиштириб қўйсангиз қандай бўларкин?

— Қўйсангиз-чи Доник, шунча йилдан бери Собирингизга уй чўриси бўлиб келганим етар. Бетон қафасда ўтиравериb рангларим заъфарон тортиб кетди.

Ҳозир энди ана шу иш баҳона тоза ҳавода уни-буни кўриб кўнглим ёзилиб юрипти...

— Мен сизга тоза ҳавода кўпроқ юрадиган бошқа иш топиб бераман. Тагингизда машина, шопири минан, ёнингизга энг яқин дугонангиз Сурайёни олволасиз.

— Вой, қандай яхши! — қувониб кетди аям. — Даромадиям ёмон эмасдир?

— Уёғини ўзим ҳал қиламан. Так что, давайте, эртагаёқ ишдан расчёт қилиб, Сурайё икковларинг олдимга ўтинглар.

— Бўпти. Лекин нима иш қилишимизни айтмадингиз-ку?

— Буниси кейин. Қулоққа айтилади... — дяд Доник шундай дея менга қараб қўйди-да, яна қўшимча қилди: — Тахминадан хавотир олманг. Уйда ёлғиз қолиб зериккудек бўлса, уни ўзим билан бирга олиб юраман. Менинг жўрам Собир билан эса ишларинг бўлмасин. У ҳозир Машраб қаландар, қаерда ва нима билан овуниб юрса-юраверсин. Унга ҳам ўзим кўз-қулоқ бўлиб тураман.

Шундай қилиб, аям универмагдаги ишини йиғиш-тирди. Ростдан ҳам Сурайё икковлари шахсий «Жигули»да юрадиган бўлишди. Шопирлари Мелиқўзи деган бир йигит эди, икки гапнинг бирида «аканг қоқиндик» деб туриши ҳечам эсимдан чиқмайди.

Аямнинг дадамгаям, менгаям тушунтиришича, Сурайё икковларини дяд Доник ўз ишхонасига назоратчи қилиб олипти. Булар «точкама-точка» юришиб қанча бензин пулга, қанча бензин талонга сотиляпти, ўғирлик бўляптими-йўқми, шуларни текширишармиш.

Мен эҳтимол шундайдир, деб ўйлайман. Лекин дяд Доник «қулоққа айтилади» деган асосий ишлари нимадан иборатлигини билолмай қолавердим. Дадам эса, аямни яна Сурайё билан бирга юриб, бирга иш-лашини эшитгандаёқ жаҳли кўзгаб: «Бу иш яхшиликка олиб бормайди», деди. Лекин дяд Доникка индолмади, аламини ичига ютди.

Биз учун сезиларли янгилик шу бўлдики, аям бензинфурушларга «назоратчи»ликка ўтганидан кейин пулимиз кўпайиб қолди. Аям энди катта-катта харид

қиладиган, ўзигаям, менгаям қимматбаҳо кийим-ке-чаклар сотиб оладиган бўлди. Ҳатто дадамга Австрия пальтоси билан бошига норка телпак олиб берди. Лекин дадам бу нарсаларни бир мартагина кўчага кийиб чиқиб, "маст ҳолда йўқотиб келганидан кейин, аям унга тамоман қарамайдиган бўлиб қолди.

Шанба-якшанба кунлари бизникида «праздник» бўлиб кетарди. Уйимизда янги-янги, бир-биридан чиройли, ёш-ёш қиз-жувонлар тўпланадиган бўлиб қолди. Улар кўпинча «аканг қоқиндик»нинг машинасида келиб кетишарди. Кечкурунга бориб дяд Доник ўзининг бир-иккита катталари билан кириб келишар ва ҳалигилар билан тонготар маишатлар бошланиб кетарди.

Мен уларнинг атрофида ўралашиб юраверардим. Кўнглим тусаганда ҳатто вино ёки шампан ичишим, ғалати-ғалати видеофильмларни, эркагу аёлларнинг бир-бирларига ёпишиб ўйинга тушишларини истаганимча томоша' қилишим мумкин эди. Дадам бечора жуда тез маст бўлиб қолар, уни дарров айвонга олиб чиқиб ётқизишиб қўйишарди.

— Нега энди ётоқхонага эмас? — жўрттага сўрайман Тахминадан.

— Аям билан дадам ётадиган каравот... меҳмонлар учун ажратиларди. У ерга тез-тез кириб-чиқиб туришарди.

— Ишқилиб сен ётадиган хонага киришмасмиди?..

— Нималар деяпеиз, Собир ака? Мен бунга йўл қўярмидим, — жиддий жавоб қайтарди Тахмина. — Аям ҳам ҳар қандай шароитда бўлмасин, менга кўз-қулоқ бўлиб турарди. Менинг олдимга фақат дяд Доник кириши мумкин эди. «Мендан сираям уялма, бемалол ечиниб ётавер», дерди у. Устимни ёпиб, сочларимни силаб, пешонамдан ўпиб-эркалатиб, кейин чиқиб кетарди.

Аям мени ана шундай тонготар маишатларга, бу ўлтиришларда эркагу аёллар ўртасида юз берадиган муносабатларга бефарқ бўлишни ўргатди. Бу нарсалардан ўзимга тегишли хулоса чиқаришим, яшашни, яшагандаям чиройли яшашни ўрганишим лозимлигини қайта-қайта таъкидларди. «Дяд Доникни эса сен

тўғри тушунишинг, унинг қилиқларига ҳайрон бўлмаслигинг керак, — дерди аям. — Унинг ишиям, бунчалик катта пул топишининг ўзиям жуда оғир. У азбарои хордиқ чиқариш, чарчоғини ёзиш учун шундақа ўлтиришларни ёқтиради. Бу унинг шахсий иши, бунинг бизга сираям алоқаси йўқ. Дяд Доник бизнинг энг яқин одамимиз. Биз ҳамиша дяд Доникни деймиз. Агар у бўлмаганда, дадангни бу аҳволи билан яланғоч кўчага чиқиб, гадойчилик қилиб юрган бўлардик».

Аямнинг бу гаплари менинг қон-қонимга, онгимга сингиб кетган эди. Лекин фақат бир нарса менда ўз-ўзидан савол туғдирарди: аям билан дяд Доник ўртасидаги шахсий муносабатлар чегараси қаердан ўтаркин? Аям мабодо уни яхши кўрган ва у билан энг яқин алоқаларда бўлган тақдирда, нега дяд Доникни бошқалардан рашк қилмайди? Нима учун ҳар ҳафта унинг қўлтиғига янги-янги аёлларни тиқиб қўйяпти?

Бу саволимга, ниҳоят бир куни улар ўртасидаги пинҳона гап-сўз тасодифан қулоғимга чалиниб қолиб, ишонарли жавоб топганман:

— Доник, сиз тобора ҳаддингиздан ошяпсиз.

— Нималар деяпсиз, жоним, гуноҳим бўлса айтаверинг, айтган нархингизга сотиб оламан.

— Ўзингиз биласиз-ку, ахир, сизни яхши кўраман...

— Бунга шубҳам йўқ. Мен ҳам сизни яхши кўраман...

— Ундай бўлса, нега мени унутиб қўйяпсиз? Сизни рашк қилавериб, ўлиб бўляпман.

— Хуршида, мени десангиз, рашк деган нарсани унутинг. Хизматимни қилаверинг, кам бўлмайсиз.

— Менга энди мол-дунё керак эмас. Ўзингиз кераксиз.

— Бўпти, бўпти. Келаётган ҳафта меҳмон чақирманг. Икковимиз шаҳардан ташқарига чиқиб кетамиз.

— Ана шундай, Собир ака. Бунисидан ҳам хабар топганман...

Тахмина шундай дея жимиб қолди. Яна чалқанча тушиб, қўлларини боши устига олгунча, кўзларини мулоийм юмди. Мен ҳам энди бир дам ўз хаёлларим-

га берилдим. Кўча томондан автомашиналарнинг гувиллаб ўтиши ҳам тингандек эди. Қаердандир кетмакет узилган иккита ўқ овози эшитилди. Бир пайтдан кейин сигнал бериб ё тез ёрдам, ё милиция машинаси ўтиб кетди. Унинг кетидан эса уй ертўласидами, ё том тарафданми мов бўлган мушукларнинг гўдак ноласидек чўзиқ, бироқ нохуш чинқиришлари чикиб қолди.

— Мен учун дунёда шундан хунукроқ овоз бўлма-са керак, — дедим ўзимча.

Тахмина кўзларини очган ҳолда майин жилмайди:

— Эҳтимол, улар учун дунёда энг лаззатли нола шу бўлса-чи?..

Унинг бу гапидан ичимда беихтиёр кулиб қўйдим. Лекин индамадим. Яна ўйларимни Тахминанинг Дони ҳақидаги ҳикояси банд этди.

«У дўзахини тилга олмаган яхши. Қўйнимизга илон бўлиб кирган экан у». Тахмина ҳали шундай деганда яна нималарни назарда тутган эди? Унинг гўё анордек эзғиланган, шарбати сўриб олиниб, қонгалаш қилинган юрагида яна қандай жароҳатлар пинҳон турпти?

Ногоҳ Тахмина яна ёстикдан бош кўтарди.

— Собир ака, мен сизга ишонаман. Уртамиздаги гаплар шу ерда қолиб кетсин. Умримда биринчи марта сизга ёриляпман...

— Мендан кўнглинг тўқ бўлсин, Тахмина. Агар чиндан ҳам менга ўз ҳасратларингни ёзиб, бундан озмоз енгиллик тортаётган бўлсанг, мен учун шунинг ўзи бас...

— Мен... Бу ҳақда гапиришга тилим ожизлик қилади. — Тахмина ўз ҳикоясида давом этди. — Лекин пешонамга битилганини кўрмасдан иложим йўқ экан. Охири шундай бўлиб чиқиши кимнинг хаёлига ҳам келипти дейсиз? Ҳали айтдим-ку, дяд Доник мен учун дунёдаги энг яхши инсон бўлиб туялган эди. Мен уни ўз дадамдек, баъзан эса ҳатто ундан ортиқроқ кўрардим. Кўнглимдаги нимаики гапим бўлса, нимаики орзуим бўлса, нимаики хоҳиш-истагим бўлса, ундан ҳечам ийманмай айтаверардим. Чунки мен унга ўз дадамга ишонгандай ишонардим. Дадамнинг қўли-

дан келмайдиган ишлар дяд Доникнинг кўлидан келиши аниқлигидан мен унга хатто кўпроқ ишонардим. Уни кўпроқ хурмат қилардим, кўпроқ севардим. Шу боис мен унга аям билан ўзаро алоқалари ҳақида бирон нима дейишга, дейиш эмас, хатто ўйлашга, хаёлга келтиришга чўчирдим, кўрқардим. Бунга хатто ишонгим ҳам келмас эди...

Дяд Доник уйимизга биринчи марта кириб келган ўша кундан кейин орадан икки йилдан ортиқроқ вақт ўтди. Ана шу вақт ичида у мени худди кўлга ўргатилиб, кўлтиққа солиб юриладиган қушдек қилиб олган экан, буни ўзим ҳам сезмай қолибман. Кейин билсам, у мисоли афсунгардек иш тутган. Мени жуда эҳтиёткорлик билан, аста-секинлик билан авраб-алдаб ўзига ром қилиб борган.

Баъзан-баъзан у билан бирга ўтказилган вақтларим ёдимга тушади. Шунда унинг мен учун кўрсатилган ғалати-ғалати илтифотлари, мен учун у пайтлар аллақандай ёқимли, лекин тушунилиши қийин бўлган гап-сўзлари, қилиқлари устида бош қотириб қоламан. Кейинроқ юз берган фожианинг қандай қилиб етилганини тасаввур қилишга уринаман...

Дадамнинг ўлиmidан кейин аям билан дяд Доник ўзаро маслаҳатлашиб, Қўқондан Фарғонага кўчиб ўтадиган бўлиб қолдик. Мактабимиз яхшишгани, бу ерлик дугоналаримдан ажралишимни истамаслигимни баҳона қилиб, аямдан нега энди кўчишимиз зарур бўлиб қолганини сўрадим: Шунда аям:

— Сени ҳали кўп нарсга ақлинг етмайди, болам. Биз тўғримизда майда-чуйда гаплар кўпайиб кетяпти... Ҳаммасининг юзи курсин. Бизни кўришолмайди,— деди. Кейин яна кўшиб қўйди: — Дяд Доникнинг катта ишхонаси ҳам Фарғонада. У кўпроқ вақтини ўша ерда ўтказади. Кейин мениям бир ишга «оформит» қилдириб қўйди...

— Сурайё ҳам сиз билан бирга борадими? — қизиқиб сўрадим ундан.

— Йўқ, — деди аям, — Сурайё энди ишламайдиган бўлди. Лекин бизникига бориб-келиб туради.

Шундай қилиб, биз энди фарғоналик бўлиб қолдик. Бу ердаям дяд Доник бизникига худди ўз уйида-

гидек келиб-кетадиган бўлди. Яна худди аввалгидек, тирикчилигимиз асосан унинг бўйнида эди. Аям эса номигагина уч-тўрт соатга каергаям бориб келар, унинг маоши ёки даромади тўғрисида умуман оғиз очилмасди. Мени эса мактабга бошқа юбормай қўйишди. «Сак-кизни битирдинг, бас. Кейинроқ ўзим аттестат тўғри-лаб бераман, истаган институтингда ўқийсан» деб ваъ-да берди дяд Доник. Бу таклиф ўзимгаям жуда маъ-кул тушди. Энди бегона мактабда ўқишга юрагим дов бермай турувди ўзи.

Бу ердаги уйимизда ҳам худди Қўқондаги сингари тез-тез меҳмонлар тўпланадиган, тонготар зиёфатлар, маишатлар ташкил қилинадиган бўлиб қолди. Шанба кириб келди дегунча бўлмай, машинасини қизларга тўлдириб «аканг қоқиндик» кириб келарди.

Мени энди уйимизда нималар бўлаётгани қизиқ-тирмай қўйди. Секс фильмлар ҳам, маст-аласт эркак-аёлларнинг ҳар хил қилиқлари ҳам, аям ким билан нима иш қиляпти-ю, дяд Доник ким билан нима иш қиляпти ёки ҳатто улар иккаласи ётоққа бирга кириб кетишсаям — бу нарсаларнинг ҳаммасига бефарқ бўлиб қолган эдим.

Менинг қиладиган ишим энди соатлаб ойна олди-да ўтирволиб, ўзимга оро беришдан, айникса, дяд Доник олиб берган бир-биридан чиройли кийимла-римни кийиб олиб, ўзимни-ўзим томоша қилишдан, ширин-ширин ўй-хаёллар суришдан иборат эди, хо-лос.

Уйимиздаги зиёфат чоғларида баъзан росаям ши-нам кийиниб, меҳмонлар олдига чиқадиغان бўлсам, ҳамманинг кўзи ҳасад ўтидан ёниб кетарди. «Хурши-да, эҳтиёт бўл, Тахминанг бу дунёнинг кизи эмас», деб қўйишарди. Шунда мен ҳамма-ҳаммаси учун мин-натдорчилик маъносида тўрида менинг хусну жамо-лимга, қадду бастимга махлиё бўлиб ўлтирган дяд Доникнинг олдига борар эдим, унинг бўйнига осилиб юз-кўзларидан ўпиб-ўпиб олардим. Дяд Доник ҳам менинг юзларимдан, бўйниларимдан ҳидлаб-ҳидлаб, ўпиб-ўпиб оларди. Аям эса бизни ҳавас билан, ифти-хор билан кузатиб ўлтирар, баъзан эса ҳаяжонини яширолмай қарсақ чалиб қўярди.

Дяд Доник тез-тез Тошкентга қатнаб турар эди. У ерда нима иш қилишидан хабарим йўқ. Биз учун энг муҳими, ёз ойлари машина билан боргудек бўлса, мени, аямни ва Сурайёни ҳам ўзи билан бирга олиб кетарди. Лекин биз Тошкентгача бормасдик, йўлда қолар эдик.

— Бу нима деганинг? — ажабланиб сўрайман ундан.

— Охангаронга ўтишдаги катта довон бор-ку, ўшет-таги тоғли қишлоқлардан бирида дяд Доникнинг Ато деган тожик ўртоғи бўларди. Тахмина шундай дея хиёл жилмайиб қўйди. — Худди айикнинг ўзи дейсиз. Бир марта кўкрагининг жунини кўриб қолиб, лабларимга учуқ тошиб кетган, олдига пўстак ёпиштириб олганми-ей... Дяд Доник бизни ана шу тожик ўртоғиникида қолдириб, ўзи Тошкентга ўтиб кетарди. У ердан қайтганидан кейин ҳам, ўша ерда бир-икки кун дам олардик. Эҳтимол биларсиз, у жойнинг ҳавосидан тўйиб нафас олмаган, ёзда тишни зирқиратадиган булоқ сувларидан қониб ичмаган одам бу дунё-ю у дунё армонда қолади. Қайси тарафга қараманг, осмонларга туташиб кетган тоғлар, ям-яшил дарахтзорлар, булбуллар тиним билмай сайраб туради.

Машинада довондан ўтиб бораётиб пастга томон қараганмисиз? Юрагингиз ваҳима олади. Худо кўрсатмасин, ўша тепалиқдан мабодо қулаб кетсангиз борми... Мен бу даҳшатни кўз олдимга келтиролмайман. Ҳар сафар ўша жойлардан ўтадиган бўлсак, аям раҳматли шопиримиз Мелиқўзининг елкасидан чангаллаб оларди. «Секинроқ ҳайданг, секинроқ», деявериб, жиғимизга тегарди. Шунда дяд Доник: «Хотиржам бўлинг. Бизнинг «Тойота» ҳеч вақт подводить қилмайди», дерди. Кейин пастликларга, дарахтларга кўмилиб элас-элас кўринаётган ҳаккам-дуккам уйларга, ўртада симобдай оқариб илонизи бўлиб оқаётган дарёга ишора қилиб, «Атонинг подшолигига ҳам яқинлашиб қолдик», деб қўярди.

Ато ўшатдаги ўрмон хўжалигининг кўриқчиси экан. Девори тошдан кўтарилган уч хонали уйда бир ўзи яшаркан. Дастлаб борганимизда «Хотинингиз, бола-чакаларингиз қаерда?» — деб сўраб қўйиб, хи-

жолатларга қолганмиз. «Менга чидайдиган хотин бу дунёда йўқ. Ўлдириб қўйиб, қамалиб кетишдан кўрқаман», деган. Лекин Сурайё ҳам кейин уни боплади. У билан ўнта қўйга шартлашиб, ютиб чикди. Ато тожикни икки кундаёқ пўстлоқ қилиб арчиб ташлади. Қайтишимизда Сурайё қўйларинг керак эмас, деди, ҳаммасини бозор нархида ҳисоблаб, пулини куртдек санаб олди. Ўша-ўша, қачон Сурайё билан бирга бормайлик, Атонинг оғзи қулоғида, бизни ўтқазгани жой тополмай қолади. Ҳали қўй сўйиб кетаётган, ҳали каклик ёки бедана гўштидан кабоб қилаётган...

Бир сафар борганимизда, аям эрталабдан истималаб қолди. Кечқурун дарё бўйида бўлувдик, дяд Доник икковлари мастлик билан муздек сувда чўмилишган эди.

Ато аллақандай ўтлардан чой дамлаб бериб, аямни ўзи даволайдиган, Сурайё ҳам улар билан қоладиган бўлди. Эртасига саҳар йўлга чиқишимиз лозим эди. Мелиқўзи машинани бугун ювиб-нетиб, йўлга ҳозирлайман, деди. Биз эса, дяд Доник иккимиз дарёдан хонбалиқ тутиб келтирадиган бўлдик.

Ов учун керакли нарсаларнинг ҳаммасини дяд Доникнинг ўзи ҳозирлади. Ҳатто магнитофон ҳам олволдик. Чиройли спорт кийимларимизни кийиб чиқиб кетдик. «Биздан хавотир олманглар, кечга яқин қайтамиз», деди дяд Доник қолаётганларга.

Балиқ кўпроқ бўладиган жой олис экан, дарё ёқалаб бир соатларча йўл юрдик. Тошлоқ, баланд-пастлик ва бутазорлардан ўтиб бордик. Бир сайхонликда дарё анча тинчланиб ўтар экан, ўша ерда тўхтадик.

Чор атроф қуюқ чангалзор, худди одамзод оёғи етмаган жойларга ўхшайди. Қушларнинг сайраши шунақаям авжидаки, овоз чиқарсангиз ютиб юборгудек. Дяд Доник бир четга адёл тўшади, сумкадан нон, яхна гўшт, коньяк ва шоколадлар чиқариб, устини сочиқ билан ёпиб қўйди.

— Ов ҳам ўз ўрнида, маишат ҳам ўз ўрнида, — деди у. — Худо хоҳласа, бугун шундай дам олайликки, бир умр эсингда қолсин, Тахминочка! — Кейин тоғ чўққилари устидан ошиб ўтиб, чарақлаб турган

офтобга ишора қилди: — Мана, ҳавоям исиб бор-япти. Спортивкангни ечиб қўйсанг ҳам бўлаверади...

Дяд Доник ўзи ҳам ечиниб, битта плавкада қолди. Шунда унинг анча бўғриқиб турганини сездим-у, лекин эътибор бермадим. Бундай нарсаларни видеоларда кўравериб кўзим қотиб қолган. «У ахир эркак киши-да», деб қўйдим ўзимча. Кейин мен ҳам ҳеч қандай ўй-хаёлга бормаган ҳолда ечина қолдим. Дяд Доник менинг жуссамни сузиш кийимида биринчи марта кўриши эди. Сонларимга, белим, кўкраklarимга тикилганча шам бўлиб қолди.

— Тахминочка, зап чиройлисан-да! — деди у ўзини тутолмай. — Бу сенинг бахтинг. Худо берган бахтинг.

Мен унга жавобан табассум қилиб қўя қолдим. Кейин кармоқларни тахтлаб, балиқ тутишга киришдик.

Балиқ овиям осон иш эмас экан. Сув кечавериб, сувга тикилавериб қон бўлиб кетдим. Дяд Доник бунни сезиб турипти, лекин «яна озгина сабр қил, Тахминочка. Ҳолдан тойсанг, кейин мириқиб дам оласан», деб қўяди. Икки-уч соатча уриниб, ўнтагина бодринг-дай-бодрингдай балиқ илинтирибмиз.

— Бас, шуниси етарли, — деди бир вақт дяд Доник. — Энди музикангни қўйвор. Қоринлар ҳам оч қолди...

Ҳали айтдим-ку, дяд Доник биз учун кимлигини. У аямнинг ҳам, менинг ҳам бирон-бир илтимосимизни, бирон-бир истагимизни ерда қолдирмай, сўзсиз бажариб келган одам. Дяд Доник учун «Йўқ. Бу нарсани иложини қилолмайман», деган гап тамоман бегона эди. Шунга кўра, биз учун ҳам унинг гапи-гап, унинг раъйига, хоҳишига қарши иш тутиб, дилини оғритиб қўйишдан чўчир эдик.

Ҳозир ҳам, мен уни астойдил яхши кўриб, ҳурмат қилишимдан, унга энг яқин одамимдек ишонганимдан ўзимни бемалол қўйвориб, эркин кушдек яйраб ўлтирибман. Адёлнинг икки четида оёқдарни бемалол узатиб ёнбошлаб олганмиз. Дяд Доник менга бошдан-оёқ зимдан назар ташлаб қўяди. Бунни сезиб турибман. Лекин ишим йўқ. Ўртада ноз-неъматлар, магни-

тофонда Шерали «Дунёни қизганма мендан» деб жон куйдириб ётипти.

— Афсус, афсус, сенга шампан олволиш эсдан чиқипти-я, — дейди дяд Доник коньякни очаркан. — Ҳа, майли, оз-моз шунисидан қуйиб бераман...

— Дяд Доник, мен ичмасам-чи? — дейман унга беозор оҳангда. — Ўзингиз биласиз-ку, менга бунақа нарсалар мумкин эмас...

— Ким айтди, мумкинмас, деб? Дуппа-дуруст ичя-тувдинг-ку?

— Ҳа, энди, баъзан вино...

— Винони алкашлар ичади. Унга ўрганма. Ичсанг, оз-моз коньяк ич. Қизларга шуниси ярашади.

— Йўқ, дяд Доник. Хафа бўлманг...

— Гапмни қайтарма. Маст бўлиб қолсанг, ўзим кўтариб кетаман. Буёғидан хотиржам бўл.

Шундай қилиб, дяд Доникнинг раъйини қайтара олмадим. Икки марта тортиниброк, чўчиброк ичганимдан кейин, уёғи силликлашиб кетипти. Ўзимда йўқ хурсандман. Атоникида иситмалаб ётган аям ҳам хаёлимдан кўтарилган, ҳозир дунёда гўё дяд Доник икковимиздан бўлак ҳеч ким йўқдек эди.

Бир вақт у ўрнидан туриб музикани алмаштирди. Танцага тушадиганини қўйди. Кейин менинг қўлимдан беозор тортиб, ўрнимдан турғазди. «Йўқ, дяд Доник, мен мастман, йиқилиб тушаман», десам ҳам кўнмайди. Белимдан маҳкам қучоқлаб олди, мен эса беихтиёр қўлларимни унинг бўйнига занжир қилиб олишга мажбур бўлдим. Шунда...

Ҳаётимда биринчи марта вужудимга эркак кишининг тошдек бадани эҳтирос билан богганини ҳис этиб, беихтиёр чўчиб кетдимми, ёниб кетдимми, биллолмайман. Ҳар қалай типирчилаб, ўзимни унинг кўксидан бўшатишга уриниб қолдим.

— Қўйворинг, дяд Доник. Мен... мен қўрқяпман!

— Қўркма, Тахминочка, қўркма, — у энди мени ўз кўксига маҳкамроқ қисиб олади. — Бирпас ўйнаб олайлик, кейин қўйвораман.

— Йўқ, йўқ. Қўйворинг.

— Жим бўл. Мен сени еб қўймайман-ку, ахир, — у энди жудаям бўғриқиб, кизишиб, саросималик би-

лан менинг лабларимдан, бўйним ва кўкрагимдан ўпа бошлади. — Шошма, асалим, шошма. Сен энди ёш бола эмассан. Катта бўлиб қолдинг. Ҳаммасини билишинг, ўрганишинг керак...

Мен унга ортиқча қаршилиқ кўрсатолмайман. Мастман. Беҳолман. Тобора кўзим тиниб, атроф чарх уриб борапти. Ноилож унга бўйсунаман, кўзларимни чирт юмиб кўксига бош қўяман.

— Майли. Ўйнаймиз. Лекин... — тилим бундан ортиқ калимага бормади.

У ҳам гапирмайди. Гапни йиғиштириб қўйган. Жон алфозда ўпишдан бўшамайди. Мен энди буни билиб, тушуниб турибман. Лекин калламни ишлатолмайман. «Бўлар иш бўлди, кўркма, бу ахир бегона одам эмас, дяд Доник-ку. У менга ёмонлик қилмайди», — шу фикргина ўтади хаёлимдан.

. Шундан кейин мен ўзимни йўқотиб қўйдим...

Ухлаб қолибман. Бир вақт кўзимни очсам, куёш тиккада турибди. Ҳалиги жойимда, куруқ адёл устида ётибман. Кийинтириб қўйибди. Ўртадаги дастурхон ҳам йиғиштирилган. Уям ўз ўрнида донг қотиб ухлаб ётибди.

Базўр ўрнимдан туриб бориб, дарё бўйида ювиндим. Қайтиб келиб жойимда чўнқайиб ўлтирганча, юм-юм йиғладим...

У уйғониб кетди, ўрнидан даст бошини кўтариб ёнимга сурилди. Елкамни, бошимни силаган бўлди.

— Ўзингни бос, Тахминочка, — деди у. :— Шу ишни билмай қилиб қўйибман. Иккаламиз ҳам маст эканмиз. Мени кечир. Буёғидан хотиржам бўл, ҳаммасига ўзим жавоб бераман. Сен фақат... ўзингни қўлга ол. Аянгга сираям билдира кўрма. Мен билан бамаслаҳат иш тут.

Атоникига зўрға етиб бордим. Ранг-рўйим бир аҳволда, бутун вужудим зиркираб оғрийди, кўнглим хуфтон эди. Аям анча ўзига келган, чой ичиб ўлтиришган экан.

— Сенга нима бўлди?! — хавотирланиб сўради аям авзойимни кўриб.

— Ўзим шундай... — дедим. — Мен бир пас дам олмасам бўлмайди.

Доник дарров гапни тўғрилаб қўйди:

— Биз борган жойда дам олиш учун шаҳарликлар келишган экан. Мен балиқ ушлаш билан овора, эътибор бермабман. Тахмина янги дугоналар орттириб, кўпроқ коньяк ичиб қўйибди...

Сездим. Аям енгил тортгандек бўлди.

— Тахмина, нега бундай қилдинг? — сўради у мени тергаган бўлиб. — Мен сени Доникка ишониб жўнатувдим. Сен бўлса ўзбошимчалик қилиб, мана...

Мен унга қўл силтаб, ичкарига кириб кетдим. Орқадан Атонинг: «Ҳозир бир коса каклик шўрва ичкиз-ворсак, яна аввалгидек диркиллаб қолади», дегани эшитилди.

Шаҳарга қайтиб келганимдан кейин ҳам Доник мени ҳа деганда тинч қўявермади. У энди уйимизга аямнинг борлигида ҳафтада бир марта, аям эрталаб ишга чиқиб кетгач, эса, деярли ҳар куни кириб келадиган бўлиб қолди.

У мен учун кўпроқ, янаям ноёброқ ва қимматроқ нарсалардан келтирадиган бўлди. Аям бу нарсаларни кўриб ажабланса, Доник унга: «Тахмина энди кўзга кўриниб қолди, сепини ҳозирдан тайёрлаб бермасак, кейин шошилиб қоламиз», деб қўярди. Мен эса жим, дардим ичимда. Ўртада шубҳа пайдо бўлмаслиги учун аямнинг олдида худди аввалги пайтлардагидек эркалаб, бегубор муносабатда бўлар эдим.

Мен Доник билан ўртамиздаги яқинликка бора-бора қўникиб, унга ўрганиб ҳам қолдим. У мени еру қўкка ишонмас, ҳатто жонини фидо қилиб юборишга ҳам тайёрдек эди. Эсимда, ўн беш ёшга тўлган кунимни ресторанда нишонладик. Ўша куни у менга бриллиант кўзли тилла тақинчоқлар комплектини ҳадя қилди. Бу нарса заргарлик магазинида ўша пайтлар ўн минг доллар турар, бу пулга худди ўзиникидақа «Тойота» автомашинасини сотиб олиш мумкин эди.

Кейинроқ билишимча, ўша кунги дабдабали зиёфат аслида менинг туғилган куним муносабати билангина эмас, балки, Доник икковимизнинг...«Никоҳ кечамиз» шарафига ҳам уюштирилган экан. Ўтиришга нима учун бу қадар кўп меҳмонлар-у, зўр-зўр ашулчилар ҳам таклиф қилинганлигига на мен, на аям,

на бошқа яқинларимиз — ҳеч ким эътибор бермаган. Чунки Доник ташаббускор бўлган ҳар бир тантана кутилмаган даражада дабдабали ўтишига кўникиб қолувдик-да!

Ресторанга худди маликалардек кийиниб, ўша тақинчоқлар билан кириб борганимда, бутун зал оёққа турган. Одамлар менинг хусну жамолимни иложи борида яқинроқ келиб томоша қилишга интилар эдилар. Зиёфатга таклиф қилинган миллионер бойваччалар ёниб кетишгани аниқ. Улар агар имкон топсалар мен билан бир қур рақсга тушиш, ҳеч бўлмаганда менинг кўлларимдан бир бор ўпиб қўйиш учун ҳар нарсга тайёр эканликларини ҳис этиб турганман. Лекин ёнимда Доник бошини ғоз тутиб, керилиб қадам ташлаб борар, атрофдаги қизгин олқишларга бепишандлик билан бош қимирлатиб қўярди, холос. У бутун ўлтириш давомида мени ўзидан бўшатмади. Атиги уч марта рақсга тушган бўлсам, учаласидаям ўртага ўзи биргаликда чиққан.

Фақат, биздан кейин уч-тўрт нафар кўзлари олзарақ йигитлар қуршовида кириб келиб, ярим соатларча ўлтириб, чиқиб кетган Истам ака деган кишигагина илтифот кўрсатди, холос.

Бу одамни қаердаям хўжайин, шаҳардаги энг бой кишилардан бири, дейишди. Доникни устози экан, уни сенсираб, буйруқ оҳангда гапиришиданоқ пайқанганман. Ранг-рўйи истарали, лекин неча ёшларда, билиб бўлмасди. Маишат билан юрган одам-да...

— Сен чиндан ҳам бахти чопган йигит экансан, чунки Хумо куши ҳар кимнинг ҳам елкасига келиб қўнавермайди, — деди Доникка у ўшанда қадах кўтариб. Кейин менга юзланди: — Сенга бахт тилайман, малика Тахмина. Бундан кейин фақат шу бугунгидек маишатли дамларда юз кўришайлик...

Доник шундан кейин ана шу одам ёнимга келиб, бетларимдан хирс билан бир жуфт ўпич олганда нима учун тек, илжайиб турганини кўриб, ичимда ажабланиб қўювдим.

Ҳа, аям ҳам, мен ҳам Доник туфайли бахтли эдик, ўзимизни чиндан ҳам бахтли ҳисоблардик. Айниқса, мен ёш бошим билан шунчалик иззат-икромларга эга

эканлигимдан, ўзимни бутун Фарғонанинг энг гўзал, энг бой, ягона маликасидек ҳис этаётганимдан беҳад бахтиёр эдим. Бахтиёр эдим-у, лекин Доник билан ҳануз давом этаётган яқинликларимиз кўз олдимдан ўтиб қолса, ўзимни энг бахтсиз, кимсасиз бир ғариб деб, айниқса аямнинг олдида дунёдаги энг ифлос.ва пасткаш одамман, деб ҳисоблардим. Бундай пайтлар дунёга сиғмай кетардим. Аламимни аччиқ-аччиқ йиғидан олардим. Ўзимни ўзим ўлдириб қўйсамми, деган ўйларга ҳам борардим. Лекин яна аямни, шусиз ҳам танҳоликда яшаётган аямни ўйлаб, ўзимча тавба келтирардим.

Бир куни аям мендан сўраб қолди:

— Тахмина, бирон жойинг оғрийётгани йўқми?

— Қаердан олдингиз бу гапни ая? Мен соппа-соғман, — дедим ўзимни хотиржам тутишга уриниб.

— Билмадим. Лекин менимча... ранг-рўйингни тобора олдириб қўйяпсан...

Ёнимизда Сурайё ҳам ўлтирувди, тарафимни олди:

— Кўп ваҳима қилаверма, Хуршида. Қизинг энди балоғатга етиб қолди, буёғига тез-тез ўзгариб туради...

Аям шундан кейин фолбинга бориб менга фол очтирипти. «Қизингизга ёмон кўз теккан, фалон қасидаҳондан қайтарма қилдириб ичқизинг», депти. Аям ўша қасидаҳонга бориб, атайлаб қайтарма билан тумор қилдириб келган экан, уни жеркиб бердим. Мен билан ишингиз бўлмасин, дедим. Лекин ичимга чирок ёкса ёришмайди, вужудимни аллақандай жирканч бир маҳлук кун сайин кемириб бораётгандек эди. Ўшанда аям билан бир вақтлар ўтган гап эсимга тушди.

— Аяжон, ёмон кўзлар жудаям кўпми?

— Кўп. Жудаям кўп, болам.

— Ёмон кўзлар одамни нима қилади; ая?

— Ёмон кўзлар одамни... ухлаб ётганида еб кетишади...

— Сиз ахир тириксиз-ку? Сизни еб кетишмаяпти-ку?

— Улар одамни ўзини емайдилар, юрагидан меҳригиёсини сўриб кетишади...

Ҳа, фолбин ҳақ эди. Менга ёмон кўз теккан, юрагимнинг меҳригиёсини шафқатсизлик билан сўриб кетганди. Бунини энди аямга айтишдан сираям фойда йўқ, у меҳригиёни энди ўз жойига келтириб қўйиш ҳеч кимнинг қўлидан келмасди.

Бўлар иш бўлди, деб юравериш билан иш битмайдди. Бир кунга бориб, аҳволим вазминлашиб қолаётганини сездим. Ўша куни ўрнимдан анча лоҳас турдим. Бошим айланиб кўнглим беҳузур бўла бошлади. Аям ишга кетган экан, Доникка телефон қилдим. Бир зумда етиб келди. Нималар бўлаётганини айтдим, у мени тушунди.

— Энди нима қиламиз? — қўркув ичида қалтираб сўрадим ундан.

— Қўрқма асалим, қўрқма. Мен буёғини ҳам ўйлаб қўйганман, — деди у менга тасалли бериб. — Ҳозир бундай қиламиз...

У мени машинасига ўтқазиб, қаёққаям олиб кетди. Бир гинеколог таниш дўхтури бор экан. Лайлакдароз, савачўпга ўхшаган ориққина ўрис аёл. Ўшанинг ишхонасига кириб бордик. Дўхтур мени обдон текшириб қўрганидан кейин бош чайқади:

— Ҳомиласи катталашиб қолган, олиб ташлаш мумкин эмас. Бир-икки ой олдинроқ келиш керак эди.

Мен янаям қўрқиб кетдим, йиғига тушдим. Доник дўхтурга баландроқ келди:

— Сен, Света, одамига қараб муомала қилишни ўрган. Мумкин, мумкинмас, деган гапларинг менга кетмайди. Яхшиси, бизнинг ишимизни кўнгилдагидек ҳал қилиб бергин-да, кейин қандингни ур. Бўлмаса...

«Бўлмаса...» ўша дўхтурни нималар кутишини билмасдим албатта. Лекин бечора гинекологнинг оқпар ранги янаям хиралашиб кетди. «Ғинг» демасдан битта қоғозга ниманидир ёзиб, Доникка узатди:

— Мана шу адресга боринглар. Нисор хола деган бир яхудий кампир бор. Пул эмас, олтин узатсангиз, йўқ демайди...

Нисор кампирга Доник бармоғидан бриллиант кўзли олтин узугини чиқариб берди. Кампир узукни қўлига

олиб, уёқ-буёғини синчиклаб кўздан кечираркан, Доникнинг ғазаби кўзғади:

— Мен сен ўйлаган одамлардан эмас. Тезроқ ишга кириш, бўлмаса каллангни олиб ташлайман!

Нисор кампир кутилмаган бу дағдагадан кўрқиб кетди.

— Бўпти, бўпти, — деди қўлидаги узукни шоша-пиша ранги тўзиб кетган қора вилюр камзулининг ички чўнтагига соларкан. — Лекин бу иш тезда битмайди. Қизингни бугун меникида қолдириб кетасан. Эртага тушдан кейин жавоб бераман.

— Қизим эмас, хотиним бўлади, — тўнғиллайди Доник. — Оғзингга келган гапни гапираверасанми...

Кампир иккаламизга бирма-бир анграйиб қараб қўйди-да, кейин шайтонни ҳайдаётгандек қўлини биз томонга кетма-кет силтаб қўйди. Унинг бу қилиғи Доникнинг яна жаҳлини кўзғади:

— Мияси суюлган кампир, бу нима қилигинг?!

Нисор ўзининг ноўрин ҳаракатини дарҳол тушуниб етиб, шоша-пиша кескинликка сув пуркади:

— Мен сизларга кўз тегмасин, деяпман...

Мени энди яна ташвишга солаётган нарсa мабодо бу ерда қолгудек бўлсам, эртага аямга нима деб жавоб беришимда эди. Бирок Доник унисигаям йўл топди.

— Сён хозир шу ерда коласан. Мен тезроқ уйларингга боришим керак. Аянг ишдан қайтмай туриб, записка ёзиб қолдираман. Мени сродно Тошкентга чақириб қолишди, Тахминани ҳам бирга олиб кетдим. Эртага кечкурун қайтамиз, дейман. Сендан ўзим ҳалироқ хабар оламан. Агар манави алвасти рози бўлса, бугун шу ерда ётиб ҳам қоламан.

Бизни аллақандай ҳадик ва зуғум билан кутиб турган Нисор кампир бу гапга ортиқ чидолмади:

— Мен алибасти йўк, сен алибаст, сенга бунда қаравот ҳам йўк! Қўшнилар пис-пис қилади, уйида эркак қолди, Нисорни ўйнаши бор, дейди. Бу номус, биласанми, номус!

Мен ўшанда... Ишонасизми, Собир ака, Нисор кампирнинг бу гапидан ўлиб бўлганман. Еши саксонларга бориб қолган, бели букри, бетлари нақд шафтолиқоқининг ўзи, чалпакка ўраб ташласангиз ҳатто дай-

ди ит емайдиган оддий яхудий кампир номус деган нарасдан қанчалик чўцияпти! Ҳали қирчиллама ёшдаги келишимли Доникнинг шу ерда қолишидан номус қиялпти! Мен эса... ана шу кампир номус қилаётган эркакдан ҳомилам борлиги учун келиб ўлтирибман бу ерга.

Уртамизга яна бир зум жимлик чўқди. Тахминанинг сўнгги сўзларидан мен шу нарасага амин бўлдимки, орийат ва орийатсизлик, номус ва номуссизлик каби тушунчаларни у яхши фарқ қила олади. Фарқ қила олади-ю, бироқ бу тушунчаларни ўзи учун сингдиролмайди. Сингдиришни истамайди ҳам. Чунки у ўзи учун танлаган йўлни бирдан-бир энг осон, тўғри ва фойдали йўлдек билишга ўрганган, шунга кўникма ҳосил қилган.

— Хўш, уёғи нима бўлди? Сир бўлмаса айтарсан?— мен Тахминани ўша аччиқ хотиралардан ўзини олиб қочмасликка ундадим.

— Нима бўларди... Ойни этак билан ёпиб бўлмас, деганлари рост экан. Ишимиз барибир силлиқ кўчмади.

Нисор кампирникида анча азоб чекишга тўғри келди. Бунисиям майли эди. Азоб чекканга яраша шу ташвишлардан қутулиб олсам гўрга эди, дегандим. Йўқ, бундай бўлиб чиқмади. Мен учун энг даҳшатли, энг фожиалиси шунда эдики, кейинроқ маълум бўлишича, мен энди бир умрга фарзанд кўриш бахтидан, оналик бахтидан маҳрум бўлган эканман.

Шу ерга келганда, Тахмина менга қараб ғамгин жилмайиб қўйди:

— Ана шундай, Собир ака. Ўзим танҳо фарзанд эдим, энди мен билан Келдиёровлар авлоди батамом йўқолиб кетадиган бўлди...

Мен ўзимни унинг бу гапига эътибор бермаганга солдим.

— Аянг... барибир шубҳага тушгандир? — вазминлик билан сўрадим ундан.

— Аям... Эртасига кечки пайт дяд Доник мени уйга элтиб қўйди. Тошкентдан қайтган одамлардек, қўлимизда оз-моз совға-саломлар билан... Рангимда қон йўқ, бемажол қадам босаётганимни кўриб, аям

хавотирга тушиб қолди. Нима бўлганини сўровди, мендан олдин Доник жавоб қайтарди:

— Тошкент иссиқлик қилдими, ёки бирон нима ботмадими... ишқилиб самолётда кўнгли беҳузур бўлиб қайтди.

— Сиз-ку иш билан юрган одамсиз, — дейди аям куйиқиб. — Нега энди бу сизга бунчалик илашиб олди?

— Илашса, илашар. Мен ўзим олиб кетдим. Тошканди морожнийсини соғиндим, дегани учун.

— Тушунарли. Ичини музлатиб қўйган, кизи тушмагур.

— Гапингизда жон бор. Кела-келгунча қорнини чангаллаб келди.

— Ундай бўлса ўтиб кетар. Ҳозир сут қайнатиб бераман.

Ҳа, аям унга бу сафар ҳам ишонди. Мен индамай ўз жойимга кириб ётдим. Эшик очик қолди. Доник билан аямнинг гўнғир-гўнғири қулоғимга чалинади:

— Ишлар қандай боряпти, Хуршида?

— Ёмон эмас. Кеча Мелиқўзи билан Бешарикда бўлдик. Исфаралик ошнангиз Муқимжонни кўриб қолдим. Хотини билан бозор айланиб юришган экан. Яна янгисига уйланипти. Сабоҳатхон деган жувонга, кўрсангиз суқингиз киради, бирам чиройли, бирам чиройли...

— Ишдан гапиргин.

— Беш тонна спирт ҳозирлапти. Бугун кечаси Атоникига жўнатмоқчиман, деди. Ўтган сафаргиси билан Тошкент ҳалиям орани очик қилмапти. Мен мистер Дониға ишонаман, лекин жўраларига тайинлашин, ўйин ҳалол бўлиши керак, деди.

— Ўпкасини боссин. Менинг жўраларим уч-тўрт миллион деб бетига ёпинчиқ олмайди. Тошкент масаласи ҳал бўлган. Олтиарикдан ўтказилган бензин билан ора очик. Ўзим телефон қиламан. Яна қандай гаплар?

— Сатангга учрашдим. Доникка зўр подаркам бор, шанба кун шопирим олиб боради, деди. Онаси ўпмаганидан эмиш...

— Керак эмас. Айтмадингми, мистер Дони энди законни уйланмоқчи, бу ишларни йиғиштириб қўйди, деб?

— Айтдим. Хўжайин анча ўзгариб қолган. Кейинги пайтлар ўзим билан ҳам қизиқмай қўйган, дедим. Ер юткур бу гапимдан бошқача хулоса чиқарди...

— Нима хулоса экан?

— Ўратепада эркакларни даволайдиган дуохон бор. Келсин, ўзим олиб бориб, отдай қилдириб келаман, деди.

— Ҳали шундай денг? Сатангга телефон килинг, подаркасини шахсан ўзи олиб келсин. Икковиниям жонини бўғзига келтириб жўнатмасам, Дони отимни бошқа қўяман!

— Хай-хай, оғир бўлинг, хўжайин. Ўзингиз билган ҳазили-да бу.

Доник индамай чикиб кетди, эшикни шарақлаб ёпилгани эшитилди. Шундан кейин аям ёнимга кирди.

— Қалайсан, Тахмина?

— Яхшиман...

— Ҳозир сут қайнатиб бераман.

— Йўқ. Энди оғримай қолди, — дейман девор томон ўгирилиб олиб. — Мени тинч қўйинг. Уйкум келяпти...

Лекин аям кетмади. Бош томонимда турган стулга ўлтирди. Устимдаги чойшабни тузатиброқ қўяди. Кейин пешонамни, бошимни майин-майин силаркан, мен унинг пиқиллаб йиғлаётганини сезаман. Дарҳол унга томон ўгириламан. Кўзларида дув-дув ёш, лабларини маҳкам қимтиб олган.

— Аяжон, сизга нима бўлди? Нега йиғлаяпсиз?— ёстикдан бошимни кўтариб сўрайман ундан.

— Билмадим, болам, билмадим. Ўзим шундай... Йиғлагим келиб қолди.

— Йиғламанг, ая. Ўзингизни босинг, — мен унинг кўз ёшларини кафтларим билан артаман. — Сиз йиғласангиз, мен ҳам йиғлайман. Мен ҳам ўзим зўрға турибман...

Бироқ аям ўзини тўхтатиб ололмайди. Бошимни кўксига олиб, бағрига маҳкам босганича, сочларимни силаб-сйпаб, ич-ичидан изтироб билан йиғлайди. Мен буни аямнинг титраб-қақшаётганидан, юрагининг беором ураётганидан сезиб турибман. Бироқ бошимни

унинг кўксидан олишга, унинг юзларига, кўзларига тик боқишга ботинолмайман.

— Болагинам, сен астиям касал бўлмагин...

— Бўпти, ая, мен бошқа касал бўлмайман. Айтганингизни қиламан. Фақат йиғламасангиз бас.

— Бу дунёда икковимиз танҳо қолганмиз, қизим. Мени сендан, сени мenden бўлак ҳеч кимимиз йўқ. Сен мабодо «ух» дегудек бўлсанг, ўша куни мени ўлиб бўлганим шу. Сен менинг бу ёруғ оламдаги якка-ю ягона ишончим, умидим, кўзларимни меҳри гиёсисан, болам. Мен буни даданг борлигида тушунмас эдим. Энди сенга суяниб қолдим. Сенсиз яшолмайман. Мен сендан олдин кетсам-кетайин-у, лекин сен яшаб қолишинг керак. Сен турмушга чиқишинг, бахтингни топишинг керак. Биз... кўпайишимиз керак, Тахмина.

— Бўпти, аяжон, бўпти, — шундай дейман-у, энди ўзимнинг ҳам халқумимга нимадир тиқилгандай бўлади, вужудимга аччиқ титроқ киради, кўзларимга қуйилиб ёш келади. «Оҳ, аяжон! Бу танҳоликларга, бу бахтсизликларга бизни ким дучор этди?! — дейман ўзимча. — Бу кўргиликлар, бу шармандаликлар кимдан, нимадан, қачон бошланган?

Сиз ҳам бир вақтлар она эдингиз. Бошқалар қатори сиз ҳам оналик бахтига эга эдингиз. Сиз ҳам фарзандларингизга бош-қош бўлишга, бизни тарбиялаб ўстиришга, биздан ўз орзу-хавасларингизни кўриб яшашга бошқалар қатори ҳақли эдингиз. Бу ҳақ-хуқуқларингиз нима учун барбод бўлиб кетди, бу ҳақ-хуқуқларни сизнинг кўлингиздан кимлар, нималар тортиб олди?

Мен ҳам бу ёруғ оламга инсон фарзанди бўлиб туғилганман. Бу ёруғ дунёнинг ҳалол неъматларидан ўз насибамни териб яшашга ҳақли эдим. Мен ҳам бошқалар қатори ақлу фаросатга, ҳаё ва ифбатга, яхши хулқу ахлоққа ҳақли эдим. Мени булардан нега маҳрум этдиларинг? Бошқалар қатори, менинг ҳам кўзларим фақат покликка, гўзалликларга, яхшиликларга кўникиши, булардан қувониши, яйраши керак эди-ку? Мени бу неъматлардан ким маҳрум этди?

Мени ёш бошим билан разолат ботқоғига, жаҳаннам тубига улоқтирган ким бўлди?

Ажон! Биз иккаламиз танҳо қолганмиз, дедингиз. Лекин ҳатто ўша танҳоликнинг ўзидан ҳам маҳрум бўлганингизни ҳали билмайсиз!

Биз иккаламиз бир-биримизга суяниб қолганмиз, дедингиз. Лекин бир-биримизга суяниб қолиш эмас, балки бир-биримиз учун бу дунё-ю у дунё юз кўришмас бахтиқаро кундошлар бўлиб қолганимиздан, сиз ўша яккаю ягона фарзандингиздан, кўзингизни меҳригиёсидан аллақачон маҳрум бўлганлигингиздан ҳали беҳабарсиз.

Сиз ўша якка-ю ягона фарзандим, кўзларимни меҳригиёси деб билган бегуноҳ Тахминангиз бу ёруғ дунёдаги энг охирги кишиси — ўз онасидан аллақачонлар жудо бўлганлигидан ҳали беҳабарсиз.

Энди буёғига бардам бўлинг, бошга тушгани кўз кўрар, деганлар. Сизни ҳам, мени ҳам олдинда не-не жафолар, не-не синовлар кутиб турипти...»

Тахминанинг кўзларида яна жикқа ёш... Мен унинг ўша аччиқ дамларни, ўша аччиқ кечинмаларни дард билан, изтироб билан эслаётганини ва ўз ўрнида, онаси Хуршида-ю ўзи билан юз берган ўша бахтсизликлар моҳиятига тўғри муносабат билдираётганини ҳам ажабланиш, ҳам маъюслик билан кузатиб ўлтирибман. Уша кезлар ҳали анча ғўр, бироқ маккорлик ва қабоҳатнинг, жирканч шаҳватнинг қурбонига айланиб, энди ночорлик ва хўрликка, танҳолик ва бахтсизликка ҳукм қилинган Тахминанинг мажруҳ дилидан кечган, кечаётган, худди ўзи каби танҳо ва бахтиқаро онасига айтолган, айтолмаган сўзларини мен унинг шу пайтдаги руҳий ҳолатидан, аччиқ-аччиқ титраб-қақшашидан, юзларидан, кўзларидан бемалол укиб турибман.

— Ўшандан кейин орадан унча кўп вақт ўтмади. Бир куни кечки пайт уйимизга Доник кириб келди. Ҳар қачонгидек башанг кийинган. Ширакайф.

Аям билан ҳам, мен билан ҳам қучоклашиб, ўпишиб кўришди. «Менинг Хуршидам! Бутун дунёни ёритиб, чароғон қилиб турган Хуршидам!» деб эркалади аямни. «Менинг Тахминочкам! Бу оламдаги энг гўзал, энг асал Тахминочкам! Принцесса мира всего!» деб

мени эркалади. Кейин чўнтагидан аям учун битта олтин билагузук ва тасмаси ҳам, ўзи ҳам олтиндан ишланган аёллар соатчасини менга ҳадя этиб, ўзи бирма-бир такиб қўйди.

— Вай, қандай яхши! Бу совғалар қайси муносабат билан?! — деди аям кувониб-яшнаб.

— Узумини енг-у, боғини суриштирманг. Мистер Донининг совғалари ҳеч вақт муносабат қидирмайди!

Аям иккаламиз унинг юзидан ўпиб, миннатдорчилик билдирдик. Кейин «обмойка»сига бир рюмкадан коньяк ичилгач, Доник:

— Энди гап бундай, — деди аямга. — Сиз ҳозир сродчно пардоз-андозингизни қилинг. Ташқарида Меликўзи кутиб турипти. Икковларинг Исфарага жўнайсизлар. Муқимжоннигига бориб, бу кеча ўша ерда дам оласизларда, эртага эрталаб яна изларингга қайтасизлар.

— Мен сизни тушунмаяпман, — дейди аям унга хайрон бокиб. — Исфарага фақат ётиб келиш учун борамизми?

— Спокойно, милая. Бердисини айтгунча, худойсини эшитиб туринг, — Доник кўйлак чўнтагидан мухрланган битта конверт чиқарди. — Мана шуни шахсан Муқимжоннинг кўлига ўзингиз топширасиз. Кейин манавини ҳам... у энди шимининг орқа чўнтагидан кадокланган бир даста доллар чиқарди. — Айтиладиган ҳамма гаплар конвертда. Лекин хатдан ҳам, пулдан ҳам «аканг қоқиндик» беҳабар. Сезиб қолмасин. Нима иш экан, деб кавлагудек бўлса, фирмамиз билан олди-берди масаласи, дейсиз.

Мен жим ўлтирибман. Хаёлимда бошқа нарса. Ҳозир аям Исфарага жўнаб кетса, Доник мени туни билан тинч қўймайди...

Шундай кейин аям шошилинич тарзда йўлга ҳозирланаркан, мендан сўради:

— Ўзинг ёлғиз кўрқмайсанми, Тахмина?

— Нимадан кўрқай, биринчи сафар эмас-ку, ахир...

— Кўрқмайди. Ёш бола эмас. Хотиржам бориб келаверинг, — гапга қўшилди Доник. — Мен ҳам ҳозир сиздан кейин такси чақиртираман. Меликўзини машинасида келувдим.

— Ундай бўлса, бирга юраверинг. Биз сизни ташлаб ўтиб кетсак-чи? — дейди аям очик кўнгиллилик билан.

— Йўқ. Йўлларимиз тескари. Мен ҳозир Қувасой томонга кетаман. Кокилонда тўй бор.

— Бўпти. Яхши қолинглар, — аям пул билан конвертни стол устидан олиб қўлидаги сумкачасига оларкан, Доник уни тўхтатди:

— Бундай эмас, хоним, бундай эмас, — у шундай дея пулниям, конвертниям ўзи қўлига олиб, менинг кўз олдимда аямнинг... кўкракларига яхшилаб жойлаб қўйди. Ғашим келди, лекин сездирмадим.

Аям уйдан чиқиб кетар пайти, мен унга совуққина: «Калитингизни олволинг. Эрталаб шаҳар-пахарга чиқиб кетгудек бўлсам, уйга киролмай ўтирманг», деб қўйдим. «Калитим сумкамда, — деди аям. — Биз ҳам вақтлироқ қайтишга ҳаракат қиламиз. Эшикни қулфлаб олишни унутма. Ҳеч қандай кўнғироқ-пўнғироққа оча кўрма».

Худди ўзим кутгандек бўлди. Аям чиқиб кетиши биланоқ, Доник мени ўз оғушига тортди:

— Жоним, асалим... Умр бўйи қидириб топган ягона афсонам менинг.

Мен унга беозор қаршилиқ кўрсатмоқчи бўламан:

— Не надо, Доник. Аям қайтиб кириб қолиши мумкин.

— Кирмайди. Жўнаб кетишди. Мен сени жудаям соғиниб кетдим.

— Дарров-а? Кеча эрта минан келувдингиз-ку?...

— Сендан бир соат ҳам ажрамасам дейман, — у мени оғушидан бўшатмаган ҳолда даст кўтариб ётоққа олиб кириб кетди...

Икки-уч марталаб столга ўлтириб, коньяк ичдик, тамадди қилдик, музика қўйиб танцага тушдик. Билмадим, соат уч-тўртлар эдимикин, ётиб, тошдек қотиб ухлаб қолибмиз. Яхшиямки, ҳар куни эрталаб уйимизнинг олдида сут сотадиган машина келиб узундан-узоқ сигнал чалади. Ана ўшангача ухлаб ётаверибмиз.

Шоша-пиша ўрнимиздан турдик. Доник апил-тапил ювиниб-кийиниб, мен билан хайрлашди. Уни эндиgina кузатмоқчи бўлувдимки, иккаламиз ҳам бир

нарсадан хайратга тушиб, турган жойимизда туриб қолдик: уй эшиги қулфланмаган, қия очик турарди!

— Эшикни қулфловдингми ўзи? — саросималик билан сўрайди Доник.

— Қулфловдим чоғи. Яна ким билади, дейсиз...

Уй ичида анжомларга бирма-бир қараб қўямиз, ҳамма нарса ўз жойида. Доник ҳеч нарсани тушунолмай елка қисади, кейин нимагадир қўл силтаб чиқиб кетади. Мен ҳам ҳайронлигимча қолавераман. Демак, эшик очик қолган экан, деган ўйга бораман.

Кейинроқ, анча кейинроқ Меликўзидан билишимча, улар эрта тонгдаёқ сафардан қайтишган экан. «Исфарада ётиб қолмадим. Муқимжон саҳар соат олтида Душанбага учиб кетиши керак экан. Шунинг учун ҳам ярим соатча ўтириб-ўтирмай орқамизга қайтавердик. Мен ҳам уйимдан илҳақ эдим, хотиним кўз ёрадиган бўлиб турувди...» — деди Меликўзи.

Демак, у аямни уйимизнинг олдига ташлаб ўтиб кетган. Аям мени безовта қилмаслик ниятида эшикни охиста очиб кириб, ётоққа ўтган. Кўрсаки биз... тарашадек қотиб ётибмиз. Билмадим, аям ўшанда қандай аҳволга тушган — билолмадим, ҳар ҳолда индамай қайтиб чиқиб, кетган. Эшик ҳам очиклигича қолаверган...

Аям менга ҳеч нимани сездирмади. «Яхши бўриб келдиларингми?» деб сўрасам, «Ҳа», деб қўя қолди. Мен ҳам ўзимча унга ҳеч нимани сездирмасликка ҳаракат қилдим.

Аям ўша кунлари батамом ўзгариб кетди. Жудаям камгап, ғамгин бўлиб қолди. Кўзлари киртайган, рангрўйи бир аҳволда... Ўша воқеа рўй берган куни ўзиёқ мен унинг сочларига оқ оралаб қолганини кўриб кўрқиб кетдим.

— Нима бўлди сизга, аяжон?! Сочларингиз оқариб қолипти!

Аям бу нарсадан мутлақо ажабланмади.

— Ўзим шундай... — ғамгин жавоб берди у. — Бир кун келиб сеникиям оқариб қолса, ана ўшанда тушунарсан...

Ўйимизга Сурайё келиб, аямнинг аҳволи ва авзойидан у ҳам ҳайратга тушди:

— Сенга нима бўлди, Хуршида? Намунча хароб бўлиб кетибсан? Касал-пасал эмасмисан?

— Билмадим... — дейди аям хасталик билан. — Икки-уч кундан бери юрагимга қил сигмайди, уйкудан қолганман.

Мен ҳам ич-этимни еб юрибман. Бўлган ишдан ҳали беҳабарман. Аямга нима бўлди ўзи? Чиндан ҳам касалмикин? Ёки... менинг Доник билан алоқаларимни сезиб қолган бўлса-чи? Унда нима қилиш керак? Кўз ўнгимда бир кунмас-бир кун юз бериши лозим бўлган даҳшатли воқеалар гавдалана бошлайди...

Доник уйимизга ўша чикиб кетганича учинчими, ёки тўртинчи куни кечкурун кириб келди. Одатдагидек чиройли кийинган. Яна ширакайф. Аям билан ҳам, мен билан ҳам ўпишиб, қуюқ кўришди. Қаерга-ям бир иш билан кетган экан. Ҳозир қайтишим, тўғри сизларникига кириб келдим, деди. Кейин аямдан Исфара масаласини сўради.

— Яхши бориб келдик, топширигингиз бажарилди, — деди аям хотиржамлик билан. — Ўртоғингиз салом айтди. Операция амалга ошгач, ўзим ўтиб бораман, деди. Бошқа гап бўлмади...

Мени ажаблантирган, икки-уч кундан бери юрагимга ғашлик солиб, ич-ичимни кемираётган шубҳаларни оз-моз ҳайдаган нарса шу бўлдики, аям Доникни бу сафар ҳам одатдагидек хушхол қарши олди. Ўзидаги хасталик ва маъюсликни, пажмурда кайфитни сездирмаган бўлди. Бироқ Доник унга бир лаҳза жиддий ва синовчан назар ташлаб қўйганини пайқадим.

— Кўзимга бетоброқ кўриняпсиз, Хуршида, — деди у менинг ёнимга яқинроқ турган креслога келиб ўлтираркан. — Қани айтинг-чи, сизни қайси чивин чакиб қўйди?

— Йўғ-е, мен соппа-соғман, — шошиброқ жавоб берди аям. — Ўзи бугун ҳаво анча киздирганидан...

— Мени алдаманг. Ёлғонни ёқтирмайман. Ҳаво иссиқлик қилаётган бўлса, давоси кондиционер. Йигитларга буюраман, эртагаёқ ўрнатиб беришади. Лекин сизники ҳаводан эмас. Кўзларингиз чўккан, рангингиз сўлғин, юзингизда маъюслик. Гапларингиз сох-

та— худди телеграмма учун тузилгандек қисқа ва курук...

Касални иситмаси ошкора қилади, деганлари шуда. Аям таслим бўлди.

— Ҳа... Негадир юрагим қисяпти, нафас олишим ҳам оғир, — деди у маъюс оҳангда. — Бир ёқларга бош олиб чиқиб кетсам, дейман...

— Ундай деманг. Сиз бир ёқларга кетиб қолсангиз, биз бу ерда қолиб нима қиламиз?.. — хиёл жилмайиб деди Доник. — Тахмина иккаламиз қаерларга бош уриб борамиз...

— Сиз мени мазах қияпсиз, — хўрсингандек бўлди аям. — Лекин мен чиндан ҳам...

— Кечиринг, Хуршида, — унинг сўзини бўлди Доник. — Гапнинг қисқаси, эртага дўхтурга олиб бораман сизни. Битта зўр кардиолог ошнам бор, кўриб кўяди.

— Йўқ, мен дўхтурга бормаيمان. Фалончи барвақт қариб бўпти, юрагини даволатапти, деган гап чиқади.

— Ундай бўлса, уч-тўрт кун уйдан чикмай, дам олинг. Яхшилаб парвариш қилайлик.

— Доник, агар ҳўп десангиз, мени Атоникига олиб бориб кўйсангиз. Тоғ ҳавосига бир тўйсам, дейман...

— Манави идея! — хурсанд бўлиб кетди Доник. — Эртагаёқ Меликўзи билан жўнанглар. Биз сиздан шанба кун хабар оламиз. Тўғрими, Тахмина? — У шундай дея менга қараб кўйди.

— Тахминани ҳам ўзим билан олиб кетай десам, у ерда зерикиб қолади, — деди аям. — Майли, у қола қолсин. Сиз хабардор бўлиб турасиз, ҳар ҳолда қиз бола, уйда ёлғиз қолмасин.

— Буёғидан хотиржам бўлинг, — деди Доник. — Мен уни ёлғиз кўймайман. Демак, шундай қилиб, маслаҳат пишди-а.

— Яна бир илтимос, — деди аям. — Мени Меликўзи билан бирга... Ундан кейин, кеча хотини туққан. Ўзиниям ҳозир уйдан чикқиси йўқдир.

Доник бир дам ўйланиб қолди. Кейин яна менга беихтиёр назар ташлаб кўйиб, деди:

— Бўпти, эралаб соат 10—Пларга тайёр бўлиб

туринглар. Мен бирров идорага ўтиб қўйиб, кейин келаман.

— Тахмина бормаиди, — деди аям шунда уни чўрт кесиб. — Бирон марта иккаламиз ҳам танҳо йўлга чиқайлик...

— Хорошо. Буёғини ўзларинг ҳал қилинглар.

Ўшанда аям нима учун атайлаб Атоникига боришни ўйлаб топганлиги, нима учун Меликўзи билан боришни рад этганлиги ва ниҳоят, нима учун менинг ҳам Доник билан бирга бориб келишимни рад этиши сабабларини кейинроқ тушундим.

Эртасига эрталаб Доник икковлари жўнаб кетишаётганида, аям менга бир дам тикилганча тўхтаб қолди. Мен унинг кўзлари жикқа ёш эканлигидан ҳайрон бўлдим. У аста келиб менинг пешонамдан ўпди-да, жудаям қийналиб ютиниб, ҳазин товушда деди:

— Мен сендан розиман...

Ўшанда Ҳам мен ҳали анча ёш эканман, аямдан нега бундай деганлигини сўрамабман, бу сўзнинг маънисини тушунмабман. Индамай қараб қолаверибман. Доник эса ўша пайт машинанинг ичида магнитофон билан овора, бироқ менимча, бу ердан тезроқ жўнаб кетиш, аямни тоққа тезроқ элтиб қўйиб, менинг ёнимга тезроқ қайтиб келиш хаёли билан банд эди.

Мен аям билан, Доник билан ана шундай қилиб хайрлашганман. Бир умрга...

Уша куни Доник уйимизга келмади. Айниқса, кечга бориб, юрагим негадир ғаш торта бошлади. Айвонга чиқиб олиб, бир маҳалгача кўчага термулиб ўтирдим. Дарак бўлмади. Эҳтимол, аям уни бугун олиб қолгандир, дегудек бўлсам, сираям ишонгим келмайдди. Чунки Доник ўлиб қолган тақдирдаям бир илож қилиб менинг ёнимга жўнавориши аниқ. Ё аям жиддийроқ касал бўлиб қолдими? Ўйлаб ўйимга етолмадим. Ахийри ухлаб қолибман.

Эртасигаям Доникдан дарак бўлмади. Кун бўйи кўнглим ғаш, юрагим сиқилганча ташқарига чиқаман — уйга кираман, ташқарига чиқаман — уйга кираман, ана шу аҳволда кунни кеч қилдим. Ҳо-ов бир вақт кўз қорайиб қолай деганда уйимизга... Ато: кириб келди!

Полвоннинг кўзлари йиғидан қизариб, ковоклари ишиб кетган, тили калимага келмайди. Бирон нохуш воқеа рўй берганини тушуниб қолиб, йиғи аралаш жон-жаҳдим билан унинг елкасидан силкийман. «Қани, қани улар?! Аям қани?!» — деб чинқираман. Ахийри, «Улар энди йўқ. Улар ҳалок бўлишган», дея ғўлдираб тушунтира олди у.

Маълум бўлишича... улар ўша довоннинг энг учи-га етишганда, аям ҳамиша юрагини чангаллаб ўтадиган ўша баландликдан машиналари пастга томон кулаб кетипти. «Машинанинг ўз-ўзидан издан чиқиб кетиши»га ақл боқар қилмайди, чунки ҳаво қуруқ, йўли текис», — дейди Ато.

Машина неча-неча марталаб ағанаб бориб, пастликка етганда портлаб кетипти. Ўша ерликлар бу машина-ю, унинг ичидагилар Ато тожикникига келиб тургувчи эди, дейишгач, мелиса уни қидириб топтирипти. Хуллас, марҳумлардан деярли ҳеч нима қолмаган, менга уларнинг жасадларини кўрсатишмади. Шундай қилиб, ўша хайрлашганимиз хайрлашган бўлиб қолаверди...

Тахмина шу жойга келганда оғир тин олди. Иккала қўли билан кўзларини ишқалаб, аста ўрнидан турди. Бориб, кўча томон деразасининг иккала қанотини ҳам ланг очиб юборди. Ичкарига этни жунжиктирувчи намхуш ҳаво урилди.

— Бугун мана, уйқунгиз ҳам ҳаромга чиқиб кетди, Собир ака.

— Ҳечқиси йўқ. Сени чарчатганим қолди, холос...

— Мен бунга кўникканман, — жавоб берди Тахмина қайтиб келиб, яна қаравоти чеккасига кўнаркан. — Зато, кундузлари керагича ухлаб оламан.

Шу пайт сира кутилмаганда, эшик олдида... Куйдирги пайдо бўлди.

— Ия, ғўнғир-ғўнғир қилавериб уйқуни белига тепдиларинг-ку! Нима гап ўзи!

Тахмина аллақачон эпчиллик билан чойшаб остига кириб кетган, жим. Мен эса, ўлтирган жойимдан нима қиларимни, нима деб жавоб беришимни билмай бир Тахминага, бир Куйдиргига қараб қўяман.

— Бу кизингиз жудаям ёввойи экан, — тилимга келган гап шу бўлди.

— Тахмина, рости биланми? — сўрайди Куйдирги бир-икки қадам илгарига ташлаб.

Тахмина ётган жойида жаҳл билан жавоб қайтарди:

— Чўнтагида хемириси йўқ, шопир тоғани.

— Бас қил, пулини менга тўлаган.

— Тўлаган бўлса, уже расчет! Олиб чиқиб кетинг, ҳаммаёқни бензин ҳиди босиб кетди.

Куйдирги менга хайрон боқиб қўювдики, ўзимни оклаган бўлдим:

— Шопир одамдан бензин ҳиди келмай...

— Эркак кишидан эркак ҳиди келиб турсин! — Куйдирги иккала қўлини икки белига тираб олганича, менга ўдағайлаган бўлди. — Сиз бўлса, аммамни бузоғидек лаллайиб ўлтирибсиз.

Куйдирги шундай дея эшикни энди зичроқ ёпиб чиқиб кетаркан, Тахмина унинг орқасидан масхараомуз тил чиқариб, уч-тўрт марта «Ғинг, ғинг» деб қўйди. Иккаламиз ҳам кулишиб олдик. Ҳалиги оғир рухият ўртадан оз-моз кўтарилгандек бўлди.

— Собир ака, сиз рости билан унга пул бердингизми? — ногоҳ сўраб қолди Тахмина.

— Чўнтагида хемириси йўқ шопир пулни каердан берсин...

Тахмина ширин жилмайиб қўйди. Яна каравотдан бош кўтариб, менга юзма-юз бўлиб ўлтираркан, саволига қўшимча қилди:

— Унда Феруза опани қандай қилиб эритдингиз?

— Бу кечамиз насияга келишилди, — жиддий қиёфада жавоб бердим унга. Тахмина аввалига ажабланиш билан боқиб қўйди. Кейин афтидан, ҳазиллашяпти, деган фикрга келиб, қувлик билан қўшимча қилди:

— Насияга мумкин бўлса, мен Тахминани бир йўла сотиб ола қолай демадингизми?

— Айтдим. Лекин...

Мендан яна бирон қизикроқ гап чиқишини кутиб, у кўзларимга бир дам қадалиб турди.

— Тахмина бир йўла сотилмайди. Биз уни майда-лаб пуллаймиз, деди, — кўшимча қилдим яна жиддий қиёфада.

Менинг бу гапларим нечоғлиқ рост ёки ҳазил, буни фарқ қилиб ўлтиришни у лозим билмаган ҳолда, «Ҳа, улар мени ҳали кўп соғадилар», деб қўйди.

— Улар деганинг кимлар, Тахмина?

— Кимлар бўларди... Шундай бйр яширин гуруҳ бор. Фақат сиздан илтимос, Собир ака, бу гаплар шу ерда қолсин. Бунинг учун мени ўлдириб юборишлари ҳеч гапмас.

— Мен сени тушунаман, Тахмина. Менга ишон.

— Буларнинг ҳамма жойда одамлари бор, — деди у пастроқ товушда, олдин эшик томон бир назар ташлаб қўйгач. — Тошкентдаям, Бишкекдаям, Алматидаям. Буёғи Бухоро-ю Самарқанд, Душанба-ю Ашхободда. Улар ҳатто Россиядан, Кавказдан ҳам қизларни таклиф қилиб туришади.

Тахмина шундай дея бир зум тўхтаб қолди. Чамамда, бу маълумотни чакки айтиб қўйганидан пуншаймон егандек, менга олазарак боқиб қўйди. Мен ўзимни мутлақо бепарво тутиб ўлтирганимни кўргач, гапнинг давомини силлиқлаб кетди:

— Ана шундай, Собир ака. Биз бир жойда узок туриб қолмаймиз. Сал танилиб қолдикми, бас. Дарров бошқа шаҳарга оширишади. Бизни худди кимор картасидек тез-тез алмаштириб туришади.

— Демак, бундан чикдики, сен ҳам яқин орада...

— Ҳа, кетишим керак. Лекин қаёққа, бунисини билмайман.

— Ҳали Ферузанг «Ўшдан янги танишлар қидир-япмиз», дегандек бўлувди.

— Шуни ўзидан тушуниб олавериНг. Лекин булар фақат қизлар билангина савдо қилишмайди. Уларга ўғринчи йўллар билан наша, қора дори келиб туради...

— Гуруҳ чакки эмас, — дедим мен ҳайратимни босолмай. — Бир бутун «подшоликка» ўхшайди-ку...

— Топиб айтдингиз.

— Ферузлар-чи? Булар ким бўлиб ҳисобланади?

— Булар қўшмачи югурдаклар. Бунақалардан ҳар

бир шаҳарда бор. Улар ҳар ҳафталик даромадни йиғиб, керакли жойга топшириб туришади.

— Сен билан... ҳисоб-китоб қандай бўлади?

— Бизга... Ҳар ойнинг охирида бир марта, маошга ўхшатиб беришади.

— Катта тўлашадими?

— Одамига қараб...

Мени энди Тахминанинг кейинги саргузаштлари қизиқтирар, қандай қилиб у ана шу ифлос ва даҳшатли гирдобга тушиб қолганини билмоқ истардим.

— Тахмина, аянгдан кейин... ўзинг танҳо яшай-вердингми?

— Йўқ. Мени ҳеч қачон танҳо яшашга қўймадилар. Ўша мотам кунлари Сурайё билан Ато бир ҳафтагача бизникида туриб қолишди. Мени ҳайрон қолдирган нарса шу бўлдики, Доник билан аямнинг ишхонасидан бирон киши ўрмаламади. Гўё улар илгариям бўлмагандек, ҳеч қаерда ишламагандек.

Биз-ку ҳар ҳолда аям учун йиғи чиқариб, керакли расм-русумларни бажо келтирдик. Лекин Доник итдек ўлиб кетаверди. Мелиқўзининг айтишича, унинг ҳатто энг яқин жўралари ҳам ўша кунлари ўзларини панага тортиб қолишган. Неғалигини тушунолмадим.

Аямнинг дафн маросимидан кейин, эртасига эди шекилли, сира кутилмаганда уйимизга қора «Мерседес»да... Уша... ресторанда кўрганим Истам ака кириб келди. У анча вазминлик билан, кўпни кўрган донишманд одам киёфасида мени овунтирган, анча тасалли берган бўлди. «Бундай савдолар ҳамманинг бошида бор. Ўзингни қўлга ол. Ёлғиз қолдим, деб кўрқма. Мистер Донининг хотираси хурмати, мен сени ёлғиз қолдирмайман. Сен бундан кейин илгаридан кўра ўн чандон яхшироқ яшайсан». Кейин Сурайёдан «Харажатлар масаласи қандай бўляпти?» деб сўради.

— Хуршиданинг йиғиб қўйгани бор экан, ўшандан... — мужмалланди Сурайё.

— Гап бундай, — деди Истам ака ҳамон жиддий киёфада. — Марҳумнинг то йилигача ҳамма маросимларни менинг йигитларим ўтказиб беришади. Яна

кўшимча қанчаки пул лозим бўлса, буёғидан ҳам хотиржам бўлинглар. Ўзим тез-тез хабар олиб тураман.

— Раҳмат амаки, сиз ташвиш қилманг, биз ўзимиз бир амаллаб... — дедим мен оз-моз хижолат тортиб.

— Ундай дема, Тахмина, — сўзимни бўлди у. — Бундан кейин сен менга кулоқ солишинг керак. Бўлмаса, одамлар ёмон, замон ёмон, хароб бўласан.

— Ҳа, ҳа, гапингиз тўғри, — шоша-пиша уни маъқуллади Сурайё. — Одамлар ёмон. Тахмина энди сизнинг этагингиздан тутиши керак.

— Баракалла, сени калланг ишларкан, — мамнун бўлди Истам ака. — Бундан кейин ҳам сен шу ерда қоласан, Тахминага оналик қиласан. Ўзим ойлик тўлайман сенга... — кейин Атога юзланди: — Сен биродар, кишлоғингга қайт. Ўрмонингга ўт тушиб кетмасин.

Шу-шу, индамай қолавердим. Сурайё мен билан яшай бошлади. Ато яна икки-уч кун тургач, Оҳангаронга қайтиб кетди. «Яна хабар оларман. Ўзларинг ҳам бориб туринглар», деди. Ўшандан кейин... яна ғалати ишлар бўлиб кетди, — ҳикоясида давом этди Тахмина. — Сурайёнинг мендан бир-икки ёш каттароқ Акмал деган ўғли бор экан. Анча келишимли, мулойимгина йигитча. Болаликданоқ бувасининг қўлида ўсиб-улғайган, ҳозир ҳам улар билан бирга яшаркан. Сурайё бу ерда мен билан туриб қолгач, уни суриштириб келди. Мени кўрди-ю, пайгавасига қурт тушиб қолди...

Ўзим ҳам унга нисбатан қандайдир илиқлик ҳис қилдим. Менга унинг беғуборлиги, уятчанлиги, мени кўрганда беихтиёр қизариб-ёниб кетиши, лекин мени гапиртириш, кулдириш учун баъзан ҳаёлимда йўқ гапларни, нарсаларни ўйлаб топиши анча маъқул тушиб қолди. Бора-бора мен унга кўникиб, у билангина овунадиган бўлиб қолдим. Мен эндигина ўз умримда биринчи марта ҳаётимда беғубор ва бегараз бир дўст кириб келаётганини сеза бошлаган эдим. Лекин...

Акмалнинг бизникига серкатнов бўлиб қолганлиги, иккаламизнинг тобора иноқлашиб бораётганлигимиз Сурайёга хуш тушмади. Бунинг сабаблари маъ-

лум эди, албатта. У ўглига: «Бу ерга кўпам келаверма ёки Тахминага унчалик суйкалаверма», дейишга ботинолмасди. Қўрқарди ҳам. Бир томондан, яккаю ягона фарзанди. Шусиз ҳам унинг олдида оналик бурчини бажаролмай, ҳамиша қаерлардадир санкиб юриб, ўз бурдини йўқотган. Орага тушган совуқликлар энди мен баҳона ўртадан кўтарилиб, ўгли унинг хузурига тез-тез келадиган, чор-ночор унга яхши гапирадиган пайтлар етиб келганда, унга қандай қилиб, бу ерга бошқа келма, деёлсин. Иккинчидан... Менинг кимлигим, келиб чиқиш тарихим кўпчиликка маълум (Доник билан ўртамизда бўлиб ўтган ишлар ҳали бир четда турсин), улар икки дунёда ҳам мени келинликка олишмайди. Боз устига, Сурайё яхши тушунади, менинг атрофимни ўраб турган кишилар мурсоса деган нарсани билишмайди.

Шунинг учун ҳам Акмал иккаламизнинг узокрок ёлғиз қолишимизга йўл қўймас, доим орамизга суқулиб гурунгимизни бузиб юборар, Акмал яна Қўқонга қайтиб кетгунича юрагини ҳовучлаб турарди.

Истам ака ҳам ўз ваъдасига мувофиқ бизни тез-тез йўклаб турадиган бўлиб қолди. Тирикчилигимиз энди батамом унинг гарданига ўтди. У ҳам худди Доник сингари мени қимматбаҳо совғалар билан сийлайдиган, менинг кўнглимни овлайдиган бўлди. Мен уни аввал «амаки» дердим, кейин-кейин «Истам ака»га ўтиб олдим. Бунга мени Сурайё мажбур қилди. «Бир бегона одам сенга шунчалик яхшилик қиляптими, уни ўзинга яқин ол», деди. Бироқ бу яхшиликлар ниманинг эвазига бўляпти, бу ҳақда ўйламайман.

Истам ака мен билан ҳар гал кўришганда, бир вақтлар ўша, ресторанда бўлганидек, бетларимдан яланиб ўпиб қўярди. «Сен ҳали шошмай тур, аянгни маросимлари ўтиб сал тинчиб олганингдан кейин сени ўзим узок-узокларга саёҳатларга олиб бориб, айлан-тириб келаман», деганда ҳам, менинг кўнглимга ҳеч нима келмаган.

Истам ака икки марта уйимизга Акмал билан бирга ўлтирганимизда кириб келди. Бундан унинг авзойи ўзгариб, Акмал билан совуқ-қуруқ саломлашиб қўя қолди. Мени эса унинг кўзи олдида, худди сафардан

қайтган ота ўз кизи билан кўришгандек бағрига олиб, юз-кўзларимдан қайта-қайта ўпиб қўйди. Чиндан ҳам қўй эканман ўшанда...

— Энди сираям қўйга ўхшамайсан, — сўз қўшдим мен.

— Ҳа. Энди тулкиман, десам бўлаверар, — жил-майиб қўйди Тахмина. — Лекин сизга тулкилик қилаётганим йўқ, Собир ака...

— Ишонаман. Аммо тулкилик баъзан қизларга ярашади ҳам.

— Эҳтимол. Лекин Истам акага ўхшаганлар олдида ҳар қандай тулкилик ҳам иш бермасди. У ер тагида илон кимирласа сезгувчи эди. Учинчи марта ҳам уйимизда Акмални учратиб қолиб, ғазабдан ранги оқариб кетди. Унинг ўзига-ку менинг олдимда чурк этмади, лекин ошхонага Сурайёни олиб ўтиб, унга танбех бераётганини бемалол эшитиб турдим:

— Бу йигитча бундан кейин кўзимга кўринмасин!

— У ахир менинг ўғлим-ку. Мени кўргани келяпти.

— Сен ўзинг бориб уни кўриб кел. Қачон десанг, майли, машина ҳам бераман. Бир йўла бемор отангни ҳам зиёрат қилиб қайтасан.

Сурайё унга бошқа ҳеч нима деёлмади. Чунки бу одамларнинг гапини икки қилиш яхшиликка олиб бормаслигини у яхши биларди.

Акмал ошхонадан эшитилиб турган бу гаплардан мулзам тортиб, жимиб қолди. Мен ҳам хижолатга тушдим. Шу пайт биринчи марта Истам акадан дилим оғриди. Акмалнинг унга нима оғирлиги тушдики, уни бу ердан ҳайдамоқчи бўляпти? Буёғини тушунмабман: у мени рашк қилаётганини сезмабман.

— Акмал, сен бу гапларга эътибор берма, — дедим мен унга. — Қачон истасанг бемалол келавер. Бу уй меники. Мен Истам акага ўзим тушунтираман, у менинг айтганимни қилади.

— Йўқ. Бу одамнинг туркини ўзим ҳам кўрмасам дейман. Мен туфайли -сизларга зарар етмасин, Тахмина. Майли, унинг айтганича бўла қолсин. Ҳозирча телефонлашиб турамиз. Кейин...

Ўша кунни жавоб бермадим, олиб қолдим. Кечкурун

бир вақтгача гурунглашиб-яйрашиб ўлтирдик. Кўнглим анча ёзилгандек эди-ю, бироқ кўз олдимга Истам ака келиб қолса, унинг мен учун ягона маъқул одамимни уйимдан, қалбимдан ҳайдамоқчи, узоқлаштирмоқчи бўлаётгани эсимга тушиб қолса, юрагим ачишиб, дилимга қоронғулик чўкаётгандек бўлаверди.

Ўша тун кўзимга уйку илашмади. Дадамни эслаб, аямни эслаб^ бу дунёда энди ёш бошим билан бир ўзим, ёлғиз қолганлигимдан хўрлигим тутиб, юм-юм йиғладим. Бунинг устига... қизлик шаънига эга эмаслигим, яна келиб-келиб отам қатори, ҳатто ундан каттароқ одамнинг, яна энг даҳшатлиси — ўз онам билан алоқада бўлган бир кимсанинг қўлида ҳидланган, эзғиланган гул эканимни ўйлаб, янаям аянчлироқ изтиробга, даҳшатга тушдим. Мен бу дардларимни ҳеч кимга ёзолмайман. Менинг бу дардларимга ҳеч ким дардкаш бўлолмайди. Юрагимга озгина қувват, озгина ёруғлик олиб кираётган Акмални ҳам йўлдан тўхтатмоқчи бўлишяпти. Менинг хўрлик ва танҳолик, бадбахтлик исканжасидан қутулиб чиқиб кетишимга йўл беришмаяпти. Хўш, булар кимлар? Улар менинг ёшлигимни, шарбатимни, қонимни сўриб олмоқчи бўлаётган зулуклар эди.

Мен энди биринчи марта бу ҳақиқатни англай бошладим. Истам аканинг ҳам менга кўрсатаётган илтифотлари бежиз эмаслигини, бугунмас-эрта у ҳам кўйнимга илондек кириб келиши мумкинлигини ҳис қилиб қолдим.

Хўш, энди нима қилиш керак? Бирон ёқларга бош олиб қочиб кетсамми? Лекин ким билан, қаерга? Менга ишонадиган, мени тушунадиган, менга кўмак қўлини чўзадиган одамлар учрармикан йўлимда?

Тонг сахарда хонамнинг эшигини кимдир четди. Акмал экан, овози эшитилди:

— Тахмина, мен кетяпман...

— Шошма, — дедим апил-тапил ўрнимдан туриб. — Мен ҳозир.

Сурайё бозорчага тушиб кетган экан. Акмал икковимиз ёлғиз гаплашиб қолдик. У мендан: «Қовоқларинг ишган, сенга нима бўлди?» — деб сўровди, туни билан чеккан изтиробларимни яна хўрлигим тутиб,

узук-юлук айтиб бердим: «Мен бу ерда ортик туролмайман, бош олиб кетаман», дедим. Шунда Акмал мен учун сира кутилмаганда: «Тахмина, агар хўп десанг, мен сен билан бирга кетаман», деб қолди.

Ҳа, мен ундан бундай журъатни кутмагандим. Ишимиз энди юришиб кетадигандек, бошқа ҳеч нимани ўйламаган ҳолда, унинг бу таклифига рози бўла қолдим. Ёшлиқ шунақа бўларкан, кўпинча ўйламай иш тутаркансан, кўнглингга тушган истак йўлида ҳеч балодан қўрқмай кетавераркансан...

Сурайё уйга кириб келгунча бўлмай, шоша-пиша йўлга тахт бўлди. Битта дипломатга аямдан қолган олтин тақинчоқлар-у пул, ўзимнинг ҳам кўзга кўринган нарсаларимдан у-буларни жойлаб, уйдан чикиб кетдик.

Шаҳарнинг овлоқроқ бир кўчасига ўтиб олгач, иккаламиз ҳам бош қотириб қолдик: «Хўш, қаерга бора-миз?»

— Ҳозир биронта такси олиб, биз томонга жўнай-миз, — деб қолди Акмал. — Учқўприкда Содикжон деган бир жонажон ўртоғим бор. Кампир энаси билан яшайди, ҳовлилари катта. Кампир жудаям ажойиб, мени ўз неварасидек яхши кўради. Мана кўрасан, улар бизга йўл кўрсатишади, ёрдам беришади.

Учқўприкка бордик ҳам. Лекин омадимиз юришмади. Ҳовли эшиги кулф. Акмалнинг жўраси кампир энасини Чимёнга сувга олиб кетган экан. Яна уч-тўрт кунларда келиб қолишар, деди қўшниси.

Ноилож катта кўчага чикдик. Бошимиз қотиб қолди. Энди қаерга борсак экан? Ҳадемай кош қорайиб қолса, кимнинг уйидан паноҳ топамиз? Иккаламизда бирон-бир хужжат ҳам йўқки, меҳмонхонадан жой сўрасак. Яна шунисиям борки, қўлида дипломат тутган нотаниш бир йигит~билан бир қизнинг Учқўприк марказидек мўъжазгина қўрғонда бошпана қидириб юриши дарров кўзга чалинади ва албатта, бу нарса айниқса, милицияни қизиқтириб қолиши турган гап эди.

Ўйлай-ўйлай, ниҳоят бир фикр «лоп» этиб миямга урилди. Охангаронга, Атоникига борсак-чи? Аям билан Доникнинг хурмати, қолаверса... Сурайё учун

ҳам у бизга жон деб ёрдамлашиши мумкин. У яшаётган жойга четдан одам бормайди ҳисоб, ундан кейин милицияси ҳам йўқ. Бу томонда ҳамма гаплар босди-босди бўлгунча у бизни яшириб турса, кейин бирон четроққа чиқиб кетармиз. Ҳеч бўлмаса Исфарагами. Ўша, Дониқнинг аям айтган ўртоғи Муқимжон деган-никига.

Шундай қилиб, Атоникига боришни лозим топдик. Катта йўл бошига чиқиб, йўловчи машиналарга қўл кўтариб турувдики, бир қора «Волга» келиб ёнимизга тўхтади. Ичида шопирдан бўлак ҳеч ким йўқ. Рулда ўлтирган одам бизга тамом бегона, лекин кўзимга ўтдай кўринди. Ёши — 40—45 ларда, кўзлари кулиб турган, истарали эркак. Эғнидаги кийимлари ҳам жойида. Диди баланд эканлиги шундоқ кўриниб турипти. «Ёшлар, йўл бўлсин?» — деб сўрагани, «Оҳангаронга», дедик. «Чиқинглар, мен Тошкентга кетяпман», деди. Акмал беихтиёр: «Қанча оласиз?» — деб сўровди, у мийиғида кулиб қўйди: «Машина ўзимники. Икковларинг йўлда ўнтадан йигирмата латифа айтиб берсаларинг бас, пулларинг керакмас».

Акмал унинг ёнига, мен орқага ўлтириб олдик.

Мен ўшанда бизни машинасида олиб кетган ана шу кишини ҳамон эслашимнинг ўз сабаблари бор. Ўзингизга тушунарлидир. Менинг одамлардан юрак олдириб қўйганлигим, айниқса, катта ёшдаги эркакларга ишончим йўқолиб, улардан чўчиб қолганлигим, бу дунёдаги ҳар бир яхшилик, ҳаттоки икки оғиз ширин сўз ҳам бекорга эмас, деган фикрда бўлганлигим учун алланечук ҳадикда, хавотирда эдим. Акмал ҳам ҳали ўзим каби ёш ва'ғўр, ким билсин, бу кишиям менга сукланиб қолиб бизни яна бирон балога гирифтор этмаса гўрга эди, деб ичимда кўрқиб ҳам турардим.

Йўқ, шубҳаларим бир дам ўз-ўзидан кўтарилиб кетди. Мен ўз умримда илк марта яхши одамлар ҳам борлигини, бу дунёда ҳамма ҳам маккор ва ёвуз ниятли эмаслигини, оддийлик ва самимийлик, ойдинлик ва беғаразлик деган нарсалар ҳам борлигини ҳис эта бошладим. Ўшанда мен телевизорда, қаердандир эшитгандим — дунё ҳўкизнинг шоҳида эмас,

балки яхши инсонлар кифтида туради, деган гапни эсладим.

Абдухалил ака, у ўзини бизга ана шундай деб таништирди, хушчакчак, ҳазилкаш ва шу билан бир-га, маънодор гапирадиган донишманд киши экан. У бизнинг кимлигимизни, нима иш билан юрганимизни сўрамадиям. Аксинча, йўл-йўлакай кўнглимизга ёққан ашулаларни қўйиб берди, латифалар айтишдик. Дарвоқе, унинг шарти бўйича, биз ўнтадан йигирмата латифа айтиб беришимиз лозим эди. Лекин Акмал тўрттагина айтолди, холос, қолган ўн олтитасига ўзим туриб бердим.

— Менимча, Тахминахоннинг уйларида тез-тез хушчакчак меҳмонлар тўпланиб туришади, — деди Абдухалил ака мен томон пештоқда турган ойначадан кулимсираб боқиб. Мен унга буни қаердан билдингиз, демадим. «Ҳа, топдингиз», деб қўя қолдим.

Гапнинг қисқаси, хуш кайфиятда Оҳангарон дово-ни этагига қандай қилиб етиб борганимизни сезмай қолибмиз. Илонизи йўллар билан юқорига кўтарила бошладикки, дадим ичимга тушиб кетди. Кўз олдимда аям билан Доник биргаликда намоён бўлишди. Улар шундоқкина қаршимда, гўёки телевизор экранидан қараб туришгандек эди. Аямнинг сочлари оппоқ, тўзиган, юзлари тирналган, конталаш, кўзларидан ёш қуйилиб турипти. Доникнинг афт-ангорини дурустрок илғаб ололмайман, у аста-секин хиралашиб, кўз олдимдан узоқлашади. Аям ҳам унинг кетидан кетаётгандек, лекин мендан кўз узолмайди. Мен томон тез-тез ўгирилиб, юзларимга илтижоли боқади. Менга нимадир демоқчи бўлади, лекин мен уни эшитолмайман, тушунолмайман.

Кўзларимни чирт юмиб олганча, дадим ичимда кетяпман. Юрагим дукиллаб уриб боряпти. Бир-бирлари билан ҳамон гурунглашиб кетаётган шерикларим афтидан мени ухлаб қолганга чиқаришган. Машинамиз энг юқорига, аям ҳамиша юрагини чангаллаб ўтадиган ўша баландликларга кўтарилганда кўзларимни хиёл очаман. Беихтиёр машина деразаси томон яқинроқ бош эгиб, туби қоронгулашиб кетган жаҳаннам қаърига қўрқув ва даҳшат ичида қиё назар

ташлаб қўяман. Энди аямни кўролмайман, фақат унинг ўша жарликлар ичидан, узоқ-узоқлардан «Тахмина-а-а!» деган фарёдини эшитаман.

Ўзимни тутолмай, хўнграб йиғлаб юборибман. Абдухалил ака шоша-пиша машинани четроққа олиб тўхтатди. Акмал ҳам саросимада, у гап нимадалигини сал-пал англаётган бўлса-да, Абдухалил акага ҳеч нима деёлмайди. Унга қўшилиб: «Сенга нима бўлди, ўзингни бос», дейишдан нарига ўтолмайди.

Абдухалил ака мажбур қилиб бир-икки қултум сув ичкизгач, юрагим андак босилгандек бўлди. Йиғидан тўхтаб, уларга тикилганча сўзсиз беҳол ўлтириб қолдим. «Ҳечқиси йўқ, ҳозироқ ўтади-кетди. Ё баландлик ҳавоси еқмади, ё... бирон нохуш воқеа кўз олдингизга келди». Абдухалил аканинг шундай дегани кулоғимга чалинади.

— Мени кечиринг, Абдухалил ака. Сизни ташвишга солиб қўйдим, — дедим ниҳоят ўзимни бир мунча босиб олгач. — Сиз ҳақсиз. Бир даҳшатли воқеа эсимга тушиб кетиб, ўзимни босолмадим...

Абдухалил ака индамади. Машинани қайта юргизаркан: «Бу жойларнинг ўз сиру асрори бордек. Кўп нохушлик худди шу ерда юз бериб туради», деб қўйди. Кейин яна юз метрларча нарироқ боргач, вазминлик билан қўшимча қилди:

— Яқинда худди шу жойда... Тошкентдан қайтаётувдим. Куппа-кундузи қаршимдан келаётган бир «Тойота» шундоқ кўз олдимда пастга кулаб кетди. Мен бу машинадаги одамни танирдим. Мистер Дони ном чиқарган корчалон эди, раҳматли...

Абдухалил аканинг биз учун сира кутилмаган бу гапидан мен тош қотиб қолдим. Акмал ҳам унга анграйганча тикилиб қолган.

Мен унга нима дейишимни билмайман. «Ўша «Тойота» бизга қарашли эди, унда аёл киши бормиди? Уша аёл менинг аям эди», дегудек бўлсам, Абдухалил ака «Мистер Донини танийман», деб қўйди. Ким билади, Дони ҳақида қандай фикрда экан... Эҳтимол, аямнинг ҳам кимлигини эшитгандир.

Шу боис Абдухалил акага бу ҳақда гапиролмас, ундан ҳеч нимани сўролмас эдик.

— Ўша машина... Кўппа-кундузи, дедингиз, қандай қилиб қулаб кетди? — Мен унга нафасимни ичга ютган ҳолда шундай дея олдим, холос.

Абдухалил ака пештоқидаги ойначадан менга бир караб кўйди. Не аҳволда ўлтирганимни кўрди. Бир дам жимиб қолди. Кейин машинани яна бир четга олиб тўхтади.

— Донининг ёнида бир аёл бор эди, — деб жавоб берди у саволимга. — Мен ўз кўзим билан кўрдим, аёл... рулда ўлтирган Дониға чанг солгани, унинг бошига мушглаб-юмдалагани, машина рулини кўриб-билиб туриб жар томонга буриб юборганини... Мен бу ҳақда гувоҳлик ҳам берганман,

Абдухалил ака энди мен томонга ним ўгирилдн. Мен ўзимни тўхтатолмай, «титраб-қакшаб, унсиз йиғлаб юборганимни кўрди. Ўйланиб қолди. «Ўзингизни босинг, Тахмина» деди ва вазмин, қўнғироқ товушда Қуръон тиловат қилди. Фотиҳага қўл очдик. «Осий бандаларидан Оллоҳ ўз марҳаматини дариг тутмасин», деди Абдухалил ака.

Шундан кейин бу ҳақда бошқа гаплашмадик. Довондан бир мунча пастрокка, Атонинг манзилига ўтадиган жойгача учовимиз ҳам ўз хаёлимиз билан жим бордик.

— Биз келдик... Шу ерда қоламиз, — дедим Абдухалил акага беҳоллик билан.

У машинани тўхтатди.

— Омон бўлинглар... — у шундай дея Акмалга юзланди: —,Сен йигитсан, Тахминани авайла...

— Раҳмат, — дедим мен ҳамон ёшланиб турган кўзларимни ундан олиб қочишга уриниб.

Абдухалил ака машинасини юргизаркан, ойнадан бош чиқариб; «Мабодо Олтиариқ томонларга йўлларинг тушиб қолса, менга албатта учрашинглар, — деди. — Тайёрлов идорасида ишловчи Абдухалил ҳожи, десаларинг бас, дарров топиб беришади».

Шундан кейин чакалакзор оралаб пастга томон илонизи бўлиб тушган ёлғизоёқ йўлдан Атоникига кириб бордик. Уйда экан. Эшик олдидаги ёғоч сўри устида милтиқ тозалаб ўтирган экан. Бизни кўриб, аввалига ҳанг-манг бўлиб қолди. Кейин саросима би-

лан ўрнидан отилиб турди-да, биз томонга кучоқ очиб пешвоз юрди:

— Ваҳ, ваҳ, қандай яхши меҳмонлар! Хуш омадед, хуш келибсиз!

Кўришдик. Мен унга Акмални таништирдим. Сурайёнинг ўғли эканлигини эшитиб, хурсандликдан Атонинг оғзи қулоғига етди.

Бир оздан кейин, дастурхон устида биз Атога бўлган гапларни очиқ айтдик. «Энди орқага қайтиш йўқ, агар хўп десангиз, шу ерда бир оз яшаб турамиз, кейин бизни узоқроққа, кўз-қулоқдан холироқ бирон жойга оширворасиз», дедик

Ато бош қашиб қолди:

— Келганларинг яхши. Лекин бу гаплар... Сурайё нима дейду, падари нима дейду...

— Мен ёш бола эмасман, — жаҳлланди Акмал. — Ким нима деса-деяверсин, уёғига ўзим жавоб бераман.

— Хўп, хўп, жони азиз, — уни тинчлантирмоқчи бўлади Ато. — Ман азбарои... Сурайё мени сўкмасин, дейман.

— Сўкмайди, — деди Акмал. — У мени туккан онам бўлгани билан мен учун бегонадек бир гап...

— Хай, хай, тавба денг, — куюнади Ато. — Уни модар дейдилар, модар. Сурайё яхши, жудаям яхши!

Акмал бечорани бошқа гаплардан хабари йўқ, мен ичимда ўзимча кулиб қўяман.

Гапнинг қисқаси, биз Атоникида икки кун турдик. Шу орада... Акмал билан орамизда баъзи ишлар бўлиб ўтди. Биринчи кеча мен ичкарида, эркаклар эса ташқаридаги ёғоч сўрида ётишди. Эртасига эрталаб Ато милтигини кўтариб-отланиб: «Мен айланиб келаман, шомга келаман. Сизлар эҳтиёт бўлинг, бегона кўринса, дарров паноҳ олинг», деб тайинлаб кетди.

Икковимиз ёлғиз қолиб, ўша сўри устида ёнма-ён ёнбошлаб ётарканмиз, турган гапки, беихтиёр ширин хаёлларга берилдик. Мен Акмалнинг анча қизаринқираб, юраги нотинч ураётганлигини, менга нимадир демоқчи-ю, лекин айтишга журъат қилолмаётганини сезиб турибман. Ўзим ҳам беҳаловатман. Акмалдан нимадир кутаман, унинг тили учида турган аллақан-

дай ширин, лаззатли бир гапни тезроқ эшитгим келади.

— Таҳмина... — деди у ниҳоят ва яна жимиб қолади.

— Нима дейсан?..

— Биз энди... Менга тегасанми?

Мен унинг ёниб турган кўзларига меҳр билан, эхтирос билан боқаман. Аста кўлимни олиб бориб унинг юзларини, жингалак сочларини силаб-сийпалайман.

— Тегмасам-чи? Шундоқ ўртоқ бўлибми, ака-сингилми бўлиб қолаверсак-чи?

— Йўқ, мен сени... яхши кўриб қолганман, — Акмал энди мен томон яқинроқ сурилиб, бир кўлини белим устига ташлайди. Мен индамайман.

— Мен ҳам... Мен ҳам сени яхши кўриб қолганман. Лекин...

— Нима лекин? — у энди оёқларим устига бир оёғини ташлайди. Унинг бутун вужуди, овози ҳам қалтираб турипти. Ўзи ҳам шундай.

— Мени... сендан олдин... биттаси алдаб кетган...

— Қўй, бу гапларни. Алдаб кетган бўлса, кетиб бўпти. Мен сени дейман... — У энди мени оғушига тортади.

Ўша кечқурун Акмал икковимизни Ато ичкарига киритиб юборди. У афтидан, Сурайё туфайли Акмал билан қалинлашиб олиш учун шундай қилди.

— Тахмина ичкарида танҳо, сен унга қоровул, — деди у ўз одатича ўзбекча сўзлардан гап тузиб, — Жой битта бўлса, ўртага лўла қўй...

Акмал иккаламиз ичкарига кириб олиб, «лўла»си нима экан, деб анча бош қотирдик. Кейин топдик: «Битта ўринда ётадиган бўлсаларинг, ўртани болиш билан ажратиб қўйинглар», демоқчи экан.

Ўша кеча мен учун Акмал билан ўтказилган биринчи ва охириги кеча бўлди. Умрим давомидаги энг қисқа, бироқ энг лаззатли, юрагимда аллақандай ширин бир орзу, ширин бир умид илк марта куртак пайдо қилган биринчи ва охириги висол кечаси бўлди у...

Эртасига тонг ғира-ширасида аллақандай шовқин-

сурондан чўчиб уйғондим. Юрагимни ваҳм тортиб кетди; нахотки бизни қидириб келишган бўлса?!

Апил-тапил кийиндик. Акмал ташқарига ўкдай отилди, мен уни тутиб қолишга улгуролмадим. Орқасидан ташланганимча ярим очик қолган эшик олдидагина тўхташга мажбур бўлдим. Рўпарада... эғнида яктаги дабдала бўлиб, қонга бўялган Ато зўр бериб тўрт нафар ўзига ўхшаган барваста йигит билан солишяпти. Қўлида ўзи ётган ёғоч сўрининг суянчиқ тахтаси...

Бегоналардан ҳам иккитаси қонга беланган. Тўртовиниям қўлида каратэчилар таёкчаси. Гоҳо эпчиллик қилиб, қўлидаги тахта билан уларни Ато туширяпти.

Ўртада беихтиёр пайдо бўлиб қолган Акмалга кўзи тушиб, Ато қичқирди:

— Қоч! Қоч дейман! Қочинглар!

Бироқ Акмал унинг буйруғига эътибор бермади. Учиб бориб сўридан тўрт-беш қадам нарида, ерда ётган милтиқни қўлига олди, бироқ уни ишга солишга улгурмади. Ортидан ташланган бир давангир уни занжирли қўш таёкча билан аёвсиз савалай бошлади. Акмалнинг қўлидан милтиқ учиб кетган, у энди қон-талаш юз-кўзларини ёмғирдай савалаётган калтақдан ҳимоя қилишга ўтди.

Энди Ато ўзини ҳам ўйламай, унга ёрдамга ташланди. Акмални савалаётган йигитни орқа томондан бориб бошига тахта билан туширди. Каратэчи бошини чангаллаганича, шилқ этиб ерга кулади. Лекин бу нарсa унинг ўзи учун ҳам қимматга тушди. Атонинг ҳам ортидан ташланишиб, бир зумда уни ерга кулатиб олишди-да, кейин учовлон бўлишиб тепкилай кетишди. Акмал эса кўзларини очолмай қолган, гандиракларди холос.

Ортиқ чидолмадим. Дод солиб, зўравонлар устига мен ҳам ташландим. Лекин қўлимдан нима ҳам келарди. Улардан бири келиб чаккамга зарб билан тарсаки тортиб юборди, шундан кейинги бирон нимани эслолмайман.

Ҳушимга келиб, кўзимни очсам, машинада кетяпмиз. Орқа ўриндикдаман. Икки четимда икки киши, икковиям бошларини боғлаб, устидан оқ суруп қалпоқни бостириб кийиб олишган. Мудраб кетишяпти.

Рулдаги йигит билан ёнидагиси ўзларича гурунглашиб боришяпти.

— Лаънати росаям бақувват эканми...

— Ўрмонда беҳуда юргани йўқ. Унинг ўрнида сен ҳам бир ойдаёқ айиқ бўлиб кетардинг.

— Бир-икки соатдан кейин ўзларига келишиб, ортимиздан чопиб қолишадими ҳали...

— Қаёқда. Машинамизни кўришмаган бўлсаям, барибир пиёда эмаслигимизни тушунишади.

— Кимлигимизни сезишмаса бас...

— Сизганда нима. Истам ака бир мўйлов қилса, ўлдириб ҳам юбораверамиз.

Гап нимадалигини англадим.

— Тўхтатинглар, бўлмаса дод соламан! — дедим. Тўртовиям хушёр тортиб, менга ўгирилишди.

— Ўзингизни босинг, хоним, — деди шопирнинг ёнида ўлтирган малласоч йигит кинояли жилмайиб. — Хўроз бўлиб кичкирганингизда ҳам, барибир қўнган қўндоғингиздан нарига учолмайсиз.

Мен унинг бетига тупуриб юбордим. Лекин малла соч бундан ғазабланмади, тоқа? қилди. Чўнтагидан рўмолча чиқариб артинган бўлди-да: «Афсуски, сени тирик олиб боришга мажбурман. Бўлмаса, шу ернинг ўзида хомталаш қилиб ташлардик», деб қўйди. Кейин менинг чап қўлимда ўлтирган, баданидан негадир кетросин хиди анқиб турган эркакка ишора қилди:

— Хонимни аллалаб қўйинг.

Шунда у ён чўнтагидан аллақандай тахлоғлиқ латта чиқариб, юзимга босганини эслай оламан, холос.

Мени атрофи баланд девор билан ўралган данғиллама бир ҳовлига олиб келишган экан. Ичкарима-ичкари кириб кетиладиган хоналарда қимматбаҳо жиҳозлар, лекин кўп нарсаларни чанг босиб турганлигидан, бу ерда ҳеч ким яшамаса керак деган фикрга келдим. Ҳовли саҳни катта эмас, рўпарадаги қўш қанотли темир дарвозанинг тагида боғлоғлиқ катта бир ит ётипти. Яқинлашай десам, бош кўтариб ириллаб қўяди.

Айвонга стол тузиб қўйилипти. Мева-чева, ичимликлар. Ўртадаги лаган тўла бедана кабобни кўриб, кўз олдимга Ато, ундан кейин шўрлик Акмал келди.

Йиглаб юбордим. Нималар қилиб қўйдим? Менинг гуноҳим нима?

Ёнбошдаги диван устига ўзимни ташлаб, тўлиқиб-тўлиқиб йиғлаганча ухлаб қолибман. Бир вақт кимдир мени туртди.

Қўзимни очсам, тепамда Истам турипти.

— Тўйиб ухлаб олдингми, Тахмина?

Ўрнидан беҳол турдим-да, иккала қўлим билан юз-кўзларимни тўсиб олганча ўтирволиб, яна йиғига тушдим.

— Ие, нега йиғлаяпсан, тентак? Мен ахир сени нотўғри йўлдан қайтардим, холос.

— Керак эмас. Мен бу ерда яшамайман.

Истам бир дам жимиб қолди-да, кейин ёнимга ўлтирди.

— Жиннилик қилма. Мен сенинг бахтингни ўйла-япман, холос, — деди у ва бир қўли билан сочларимни силамоқчи бўлувдики, мен уни силтаб юбордим.

— Мени тинч қўйинг. Мен ўша йигит билан бахтлиман.

— Йўқ. Сен у гадойвачча билан хор-зор бўласан. Сенинг бахтинг мана шу уйда, бахт калитинг менинг чўнтагимда...

Мен унинг кўзларига нафрат билан бокдим.

— Сиз ҳали менга уйланмоқчимисиз?

— Хўш, уйлансам нима қипти?

— Мен ахир...

— Сен қари тулки Донини хотини эдинг, шуни айтмоқчимисан?

Мен Истамга ҳеч нима деёлмадим, яна хўрлигим тутиб йиглаб юбордим.

— Бас қил. Бу ерда йиғи билан иш битмайди, — деди у ўрнидан туриб. Кейин ҳалиги боғлоғлик ит ёнида турган машина томон қичқирди. — Олиб келинглар, манжалақини!

Ҳайрат ва даҳшат ичида бошимни кўтардим. Не кўз билан кўрайки, сочлари тўзиган, ранглари докадек оқарган Сурайёни тушириб, биз томон олиб келишди.

— Тахмина, нима қилиб қўйдинг? Акмал қани? — Қалтираб сўради Сурайё мендан.

Истам унга ўшқириб берди:

— Ўчир овозингни! Бу ерда мен гапираман!

У шундан сўнг менга юзланди:

— Тахмина, сендан илтимос. Фақат ростини айт. Агар рост гапирсанг, ўша Акмал деганини тинч қўямиз...

Мен ҳеч нарсани тушунолмай, унга хайрат билан тикилиб турибман.

— Сени Акмалга қўшиб Сурайё қочирдим, ёки ўзларинг...

— Бизни ҳеч ким қочиргани йўқ, — дедим Истамнинг нимани аниқламоқчи эканлигини дарҳол тушуниб. — Биз ўзимиз кетдик...

— Сурайё қаерда эди?

— Бозорчага тушиб кетувди.

— Айтмадимми ахир... — яна сўзга қўшилди Сурайё.

Бу гал Истам унга ҳеч нима демади. Бир четда турган, мен йўлда бетига тупирган ўша малласоч йигитга буюрди:

— Сурайёни уйига элтиб қўйинглар.

Чиқиб кетар чоғида Сурайё мендан қайта сўради:

— Акмал қани, Тахмина?

— Акмал... Ато билан қолган, — дедим-да, шошиб Истамга юзландим. — Менга жавоб беринг. Сурайё билан уйимга кетаман.

Истам бир дам жимиб қолди-да, кейин менга кинояли оҳангда жавоб қайтарди:

— Сен энди бетон уйларга ярашмайсан, Тахмина...

Хуллас, Сурайёни олиб кетишди, мени эса зўрлаб олиб қолишди. Осмон узок, ер каттиқ экан. Қафасга тушган қушдек потирлаб қолавердим. Оҳу додимни бу баланд деворлар оша эшитадиган, ёрдам қўлини чўзадиган бирон кимсам йўқ эди. Йиғлай-йиғлай кўз ёшларим ҳам қуриди. Такдирга тан бердим, бошга тушган савдоларга қўникдим, зўравонлик олдида тиз чўкишга мажбур бўлдим. Ўзимни ўлдириб қутилишга эса, журъат қилолмадим...

Бироқ булар ҳали ҳолва эканлигини билмаган эканман, Собир ака. Истам мени шунчалар таҳқирлаб,

шунчалар устимдан мазах қилиб кулдики, у аламлар жароҳати бир умр битмаса керак.

У мени роса бир ҳафта ҳеч қаёққа чиқармай бирга яшади. Йигитлари хизмат қилиб туришди. Мен бу ердаги ҳўрлик ва танҳоликдан тўрт-беш кундаёқ адои тамом бўлдим. Ҳафтанинг охирига бориб, мажолсизланиб ўрнимда ётиб қолдим. Оёқ-қўлларим қалтираб, пешонамни муздай тер боса бошлади.

Истам менинг ночор аҳволимни кўриб, бирон нима рўй бериб қолса ғавғага дучор бўлишидан қўрқди шекилли, йигитларидан ўша малласочга ўз уйига элтиб қўйинглар, деб буюрди.

Мен Истамга савол назари билан боқдим. У ўрта-миздаги муносабатларни батамом унутган одамдай лоқайд ва совуққонлик билан:

— Биз бугундан бошлаб бир-биримизга бегонамиз. Мен сени, сен мени танимайсан. Мабодо бирон жойда оғзингдан гуллагудек бўлсанг, жонингдан умингни узавер. Ана энди Акмалгами, бошқасигами, кимга истасанг тегавер, — деди.

Кўз олдим коронғулашиб, ҳаммаёқ чархпалак бўлиб айлана бошлади. Яна ҳушимдан кетибман. Кимдир мени даст кўтариб, ташқарига олиб чиққани ва машинанинг орқа ўриндиғига чўзилтириб ётқизганини элас-элас эслайман.

Бир вақт устимга тегирмон тошини ётқизиб қўйгандек сездим ўзимни. Минг азоб билан ҳушимни йиғиб, кўзларимни очдим. Очсам, қайси бир ўтлоқзорда ётибман. Энди ўша малласоч...

Тахмина шу жойга келганда хомуш тортди. Юз-кўзларини қўллари билан бир дам ишқалаб турди-да, кейин менга юзланди:

— Ана шундай, Собир ака, — деди. — Ҳаётимда бир марта, биринчи марта ёруғ оламга чикмоқчи бўлдим-у, лекин кўзларимни ўйиб олдилар. Бошқалар қатори, тенгқурларим қатори тоза ҳаводан нафас олайин, дедим-у, лекин мени бўғиб ташладилар...

— Энди на илож, чекингга тушган қисмат шундай экан, Тахмина, — дедим мен ҳам у чеккан изтироблардан бўғилиб. — Ўлиб кетганларни ёмонламаймиз. Улар туфайли сен шундай бадбахтликларга гирифтор

бўлганингни минг гапирмайлик, бундан энди асло фойда йўқ. Лекин сен ақалли шунча воқеалардан кейин кўзингни очишинг, ўзинг учун тўғрироқ йўл танлаб олишинг мумкин эди.

— Шундай дейсиз-у, бироқ ночорликка, танҳоликка дуч келган гўр ёшлик айниқса, қаёққа етакласа, ўшаёққа эргашиб кетаверадиган қўйдек гап экан.

— Ночорликка, танҳоликка тушиб қолган гўр ёшлар йўқ эмас, албатта. Лекин ҳаммаси ҳам қўймижоз эмас. Одам дегани худо берган ақлни мундоқ ишга солади, яхшиларни ўзи қидириб топади, уларга эргашади. Худога шукур, ҳар ҳолда очликдан, яланғочликдан ўлиб кетадиган жойда яшаётганимиз йўқ. Ҳалоллик қидирган одам ҳеч вақт хор қолмайди.

— Бу айтишгагина осон, Собир ака. Сиз мендака* ларни атрофингизда йўқ, деб ўйлаяпсизми? Мен сизга, агар керак бўлса, бундайларни топиб беришим мумкин. Энди тасаввур килинг, кўз олдингизга келтиринг: мен ўшандан кейин ўша аҳволда қаерга боришим, кимга учрашиб, ўзимнинг кимлигимни кимга ёрилишим, кимдан яхшилик кутишим мумкин эди?

Мени, ҳали айтганимдек, бир аҳволда уйимга келтириб ташлашди. Яхшиям Сурайёнинг борлиги, бўлма-са, ўлиб кетишим аниқ эди. Икки ҳафтагача ўзимга келолмай ётдим. Қўлимизда бир чақа пул йўқ, ҳол сўраб ит ҳам ўрмаламайди. Уйимиздан қоқиштириб кетган нарсаларим Атоникида қолиб кетаверди. Униям мелиса олиб кетипти, қамаб қўйишибди. Дониқлар гуруҳида аллақандай ишлар билан шуғулланган экан. Менга буни Акмал айтиб берди.

— Дарвоқе, Акмал сени излаб келдимми? — унинг сўзини бўлдим.

— Ҳа. Бир марта келиб кўриб кетди. Туркияга ўқишга кетяпман, деди. Мендан узр сўради, нима учунлигини билмадим, йиғлаганча қолавердим.

Ўшандан кейин, ягона Акмал ҳам мен билан хайрлашгандан кейин, кўнглимнинг бир бурчагида хануз сақланиб қолган бир чимдим умид куртагيام сўлди. Мен энди ҳеч нарсага, ҳеч кимга, айниқса, эркак зотига мутлақо ишонмай қолдим. Эркақлар, шундан

сўнг, мен учун у яхшими-ёмонми, ёшми-қарими, хунукми-чиroyлими, бунинг аҳамияти йўқолди. Уларнинг ҳаммаси бир гўр, мен энди улар устидан кулиб, мазах қилиб, эшакдек ишлатиб миниб, улардан керагича ўч олиб яшашим керак, деган қарорга келдим. Мени кечиринг, Собир ака...

— Тушунаман, бу гаплар фақат фоҳишабоз эркакларгагина тааллуқли.

Тахмина менга «ялт» этиб қараб қўйди, фикримни тушунди. Юзига бир оз норозилик аломатлари югургандек бўлди. Лекин сир бой бормасликка уриниб, гапида давом этди;

— Сурайё иккимиз ҳадемай оёққа туриб олдик. Кейинроқ Феруза опани топдик. Шундай кейин ишимиз юришиб кетди. Жуда кўп шаҳарларни кездик, жуда кўп танишларни орттирдик. Бу орада... Сиздан яширмайман, бир йил ўтириб ҳам чикдим. Касаллик тарқатганда айблашди. Бир прокурор чол бор эди. Андижонда. Ўша жудаям ваҳима қилиб юборди. Нима эмиш, фоҳишалар атом бомбасидан ҳам кўра кучлироқ офат. Жамиятга, халққа атом бомбасидан кўра кўпроқ кулфат ва қирғин келтириши мумкинмиш. Сен ҳали шошма, қамокдан қайтгач, сени барибир топаман, сенга ҳали атомимни кўрсатиб қўяман, деб қасам ичдим. Лекин у ердан қайтгач, уч-тўрт киши бўлиб Андижонга ўтсак, аллақачон ўлиб бўпти. «Қарғишимизга» қолди.

Мен Тахминанинг бу гапларидан беихтиёр ичимда кулиб қўйдим, лекин раҳматли прокурор жуда тўғри топиб гапирган экан, деган фикрга келдим. Мен энди ўртага бошқа савол ташламасдан тек ўлтирганимни кўриб, Тахмина ҳам жимиб қолди. Кейин сигарет тутатди.

— Бемаъни ҳасратларим билан сизни роса эздим... — деди хаста товушда.

Индамай ўрнимдан турдим. Туриб бориб, деразадан ташқарига бокдим. Шаҳар ҳали сукутда, сонсаноксиз неон чироқлар тобора ойдинлашиб келаётган тонг зиёсидан бўзариб бормокда эди.

— Собир ака, тонг ҳам ёришиб қолипти...

Мен уни тушундим: «Кетсагиз бўларди» демок-
чи.

— Эҳтимол бирга кетармиз?..

Тахмина бир дам сукут сақлаб, кейин сўз қотди:

— Бизнинг йўлларимиз ҳеч вақт туташмайди, Со-
бир ака. Менга шундай яхши. Мен энди бунга кўни-
киб қолганман.

Шу пайт кутилмаганда эшик қўнғироғи кетма-кет
жиринглаб қолди. Икковимиз ҳам ҳушёр тортдик.

— Каллаи саҳарлаб... ким ташриф буюрдикин? —
хотиржамлик билан сўрайман ундан.

— Бу ерда вақт танламайдилар, Собир ака, —
жавоб берди Тахмина. — Иккинчидан, хавотирлан-
манг, бу ерда биров билан бировни иши йўқ. Фақат...

— Нима фақат?

— Бу ерда қолдириб кетадилар, бу ердан олиб
кетишмайди...

. — Тушунмаяпман.

— Мени олиб кетиш фикрингизни сираям билди-
ра кўрманг. Шундагина тинч чиқиб кетасиз... — Тах-
мина шундай дея шошиб ўрнидан турди. Бориб аста
эшикни очди, бахмал парда орасидан нариги хонани
кузата бошлади. Беихтиёр мен ҳам унинг ёнига бор-
дим.

Куйдирги ичкарига бир бесўнакай одамни эргаш-
тириб кирди. Унинг иккала қўлидаям дипломат. Ат-
рофга гуп этиб наша ва коньяк ҳиди ёйилди.

— Шамси полвон, — аста шивирлаб қўйди Тах-
мина. Куйдирги полвоннинг қўлларидагини бир четга
олиб қўйди, кейин келиб унинг бўйнига занжир бўл-
ди.— Росаям соғинтирдингиз-ку, Шамси ака!

Полвон ҳам ўз ўрнида уни суйиб-эркалаб, обдон
кучоқлаб, кайф аралаш эҳтирос билан дўриллайди:

— Дўндиғим...

— Рости билан мени соғиндингизми?

— Ҳмм... сениям соғиндим, — Шамси бўйнидан
Куйдиргининг қўлларини беозор олди-да, тўрироққа
қўпол қадам ташлади. — Ухлаб ётувдингми?

— Ҳа. Соқолларингиз ўсиб кетипти, — Куйдирги
қўллари билан унинг юзини сийпалади, — бетимни
шилиб юборди.

— Мен юрган йўлларда соқол олинмайди. Қани бўл, закус-макускангни келтир, — дейди Шамси креслога оғир чўқаркан. — Тахмина ухляптимми?

— Ҳа... — Куйдирги афтидан «ичкарида одам бор» деган гапни ҳам илова қилмоқчи бўлувдики, улгурмади.

— Мен уйғокман, полвон ака...

Шамси «ялт» этиб Тахмина томон ўгирилади. «Вах, бормисан!?» дея ўрнидан шарт туради-да, қиз томон қулоч ёйиб, икки қадам олдинга ташланади. Тахмина ҳам унга томон талпинади. У энди Шамсининг ярим очик кўксига сингиб кетади...

Мен ўз кўзларимга ишонмай қоламан. Нималар бўляпти ўзи?! «Наҳот! Наҳот?!» дея аччиқ ҳайрат ичида ўз-ўзимга беихтиёр савол бераман. Наҳотки ҳозиргина «меники» бўлиб турган, менинг туйгуларим, эҳтиросларим билан ўйнашишга ҳадди сиғиб, тунни мен билан ҳамнафас, бедор ўтказган, менда ўзига нисбатан оз-моз бўлса-да, ишонч ва умид уйғота олган Тахмина шу қиз бўлса?! Эҳа-а...

— Эсон-омон қайтдингизми?.. — ялтоқланади Тахмина. Шамси унинг юз-кўзлари, бўйинларини ялаб-юлқийди. Куйдирги бу ҳолатга мутлақо лоқайд боқадди. У стол устига майда-чуйда келтириб қўяркан, полвонга дейди:

— Бир ювиниб олсангиз бўлармиди...

— Халакит берма, Феруза, — уни рад этади полвон, Тахминани ўз оғушида эркалашда давом этаркан. — Кейинроқ чўмиламан. Юр, Тахмина, ичкарига кириб чиқамиз.

Тахмина полвоннинг кўкрагидан беозор итарган бўлиб, унинг оғушидан оз-моз бўшалади-да, кейин:

— Ичкарида одам бор, — дейди.

Шамси устидан бир челақ сув қуйгандек музлайди-қолади. Куйдиргига ўқрайиб боқади:

— Мен сенга айтувдим-ку, Тахминани кўп ишга солма, деб.

— Бугун кириб келишингиздан беҳабар эдик, — унга бепарво жавоб беради Куйдирги. — Ундан кейин... шефимиз даромаднинг ранги ўчяпти, деганлар.

— Парво қилма, — дейди Шамси, — Тахмина учун ўзим балогардон.

Полвон билан Куйдиргининг гапларини жим кузатиб турган Тахмина орага қўшилади:

— Мени тинч қўйинглар. Мен эркин қушман. Хоҳлаган пайтимда, хоҳлаган кишим билан яйрашга ҳақлиман.

— Шундай-куя, лекин мен сени ҳеч кимга ўхшатайман, — ғўлдирайди полвон. — Сени деб ўнтасини калласини олишгайм тайёрман!

— Бу гапларни қўйинг, Шамси ака, — Тахмина уни ҳовуридан туширмоқчи бўлади. — Пулларингиз ўзингизга сийлов. Мен... Истаган вақтингизда қучо-гингиздаман.

Полвоннинг юзи ёришади:

— Қани, юр. Ваннахонага кириб, бирга ювиниб чиқамиз...

Мен энди ортиқ чидолмайман. Томошабин бўлиб тураверишни ортиқча ҳисоблайман:

— Тахминани тинч қўйинглар!

Шамси полвон ҳам, Куйдирги ҳам, Тахминанинг ўзи ҳам мен томон «ялт» этиб ўгирилишди.

— Эй, сен — тўнғак! Мен сенга айтяпман! — Чапаниликни лозим топиб Шамси полвонга еб қўйгудек ўқраяман.

Шамси полвон кутилмаган дағдағадан бир зум эсан-кираб қолади. Кейин дарров ўзини ўнглаб, ўнг қўли билан соқоллари патаклашиб кетган иягини қашиганича, Куйдиргига ўгирилади:

— Бу чурракбоз афтидан, кимга рўпара келиб қолганини билмайди чоғи?

Мен Шамси томонга яқинроқ бораман-да, Куйдиргига ўгирилиб дейман:

— Бу бегемот агар Тахминага қўл тегизса, ҳозирок чавақлаб ташлайман!

Шамси беихтиёр сергак тортади. У ҳайратга тушган. Сезиб турибман, ичида хойнаҳой: «Бу тирранча нимасига кучаняпти ўзи! Эҳтимол, қаратғечидир. Ё, мелисамикан? Чўнтагида пистолети бўлишиям мумкин. Ҳар ҳолда эҳтиёт лозим. Бунинг устига, келтирилган дориларни хўжайинга эсон-омон топширишим

керак хали», деган фикрлар ҳам кечаётган бўлса керак.

У энди буёғини қандай силлиқлашга қийналиб турган ҳам эдики, Тахминанинг ўзи жонига оро кирди:

— Ўзингизни боесинг, Шамси ака. Бу киши қариндошим чиқиб қолди, ўшанчун рашк ўтида ёняптилар...

— Э-ҳа-а, бундай денг? — Шамси полвон дарҳол юзига хотиржам қиёфа берди-да, мендан узоқлашиб, креслога бориб ўлтирди. — Қизиқ, қизиқ... Нима, меҳмоннинг қариндоши билан ўйнашиш мумкин эмас эканми?

Мен унга: «Қани, гапириб ол-чи», деган маънода хўмрайиб бокиб турибман.

— Меҳмонга мабодо менинг қариндошим тўғри келиб қолса, истаганча ўйнашаверсин. Бундан менинг ҳеч қаерим оғримайди...

— Ориятсиз экансан, хайфи инсон кет! — мен ундан нафрат билан юз ўгириб, Тахминага юзланаман: — Бўл, кийиниб чиқ. Бу ахлатхонани тезроқ тарк этайлик!

Бу гапим энди уй эгаларида каттиқ безовталиқ ва ғазаб уйғотди.

— Менимча, сиз чегарадан чиқиб кетдингиз! — дейди Куйдирги қошларини чимириб, қўлларини дуркун кўкраклари устида чалиштирганча. — Бизга худди бирон нима ўтказиб қўйгандек гапирасиз-а!

— Ундай деманг, Феруза опа, — ногўҳ орага кўшилади Тахмина. — Бу киши мен учун катта пул тўладилар-у, лекин дийдоримга тўя олмадилар. Менимча, қайтимини олмагунча чиқиб кетолмайди...

Тахмина шундай дея ёнимга келади. Унинг юзига энди кечаги бефарқлик ва шаккоклик қиёфаси инган, тунги изтироблар аксидан ном-нишон ҳам қолмаган.

Шу пайт бир лаҳзадаёқ... Унинг эғнидаги хитойи халат, оқ ҳарир сийнабанд ўз-ўзидан бирма-бир ечилиб, оёғим остига тушганини, кўз олдимда яна кечаги Тахмина пайдо бўлганини сезмай қоламан. У энди чаққонлик билан менинг елкамга қўлларини ташлаб, вужудимга чирмовуқдай ўралиб олади...

Ҳа, бу мен учун сира кутилмаган даҳшатли бир

ҳол эди. Мен ўзимни йиғиштириб ололмайман, уни фақат ўзимдан нари итараман, холос. Куйдирги билан Шамси бундай қилиқларга ўрганиб кетишган чоғи, икковиям бир четда бизга масхараомуз қараб туришарди.

Тахминанинг ишораси билан Куйдирги магнитофон тугмасини босди. Аллақандай нотаниш шўх куй янгради. Яланғоч қиз энди мени ўз оғушидан чиқармаган ҳолда, минг бир нағма-усул билан ўйинга солмоқчи бўлади.

— Собир ака, мана мен... Мени тўйиб-тўйиб кўриб олинг...

Мен энди бошқа тоқат қилолмайман. Алам ва нафрат титроғида Тахминанинг юзига зарб билан тарсаки тортиб юборганимни сезмай қоламан. Маккора вужуд гилам устига чалқанчасига ағдарилиб тушади.

Шамси билан Куйдирги қотиб қолишган. Аста бориб бурчакдаги стол устида турган дипломатимни қўлга оларканман, ортимдан Тахмина яна нозу истиғно билан ўрнидан туради. Ҳамон янграётган куй мавжида мастона тебраниб креслога айикдек чўкиб ўтирган Шамси полвоннинг ёнига боради. Беозоргина унинг тиззасига қўнаркан, мен томонга ўкинчли бир нигоҳ ташлайди:

— Қайтимини олдингиз, шопир тоға. Бу ёғига хафа бўлмай кетинг. Тахмина деган дайди қиз билан бир кеча бирга бўлганингизни унутманг...

Ҳа, мен бугун Тахмина исмли бир дайди қиз билан бирга яшадим, унинг аччиқ, изтиробли тақдир сўқмоқларини бирга кезиб чикдим. У мендан ҳеч нимани яширмади, ўз умри давомида биринчи марта учратган ёки топиб олган яқин кишисидек билиб, бор кечмишларини мен билан дадил ўртоқлашди. Бироқ унинг тош қотган совуқ қалби, мен унга астойдил ачинганлигимни, унга кўмак қўлимни узатишим мумкинлигини ҳис этолмади. Тахмина менга ишонмади, ишонишни истамади ҳам. Эҳтимол, мен кабилар унга дуч келгандир, лекин ҳозиргидек иродасизлик ва бевурдлик туфайли улардан ҳеч бирини қалб кўзи билан кўролмаган, ҳис этолмаган, яна ўша тентаклик

ва дайдиликнинг хаёлий ишватларидан воз кечолмай ўтиравергани маълум бўлиб қолди.

Эшикдан чикиб кетар чоғида яна ёнимда Куйдирги пайдо бўлди:

— Пулини тўлаган экансиз, билмабман, — дейди у хижолатомуз оҳангда. — Кўнглингизга олманг. Ваъдага мувофиқ Ўшга ўтганимизда, мен сизга бундан ҳам зўрроғини олиб бораман...

— Менимча, биз энди Ўшда эмас, яна ўтган сафаргидек прокуратурада кўришсак керак, Куйдирги...— жавоб бердим унга.

Капитан Суннатов тавсия қилган 13-квартиранинг бир кечалик бўғиқ ва ифлос ҳавосидан кейин енгил нафас олиб, зинапоядан шахдам тушиб кетарканман, Куйдирги орқамдан кичкириб қолди:

— Танидим! Вой, тўхтанг, энди танидим! Кечиринг! Саттор шўрбалиқ телефон қилса, нима деб қўяйин?

Х О Т И М А Ў Р Н И Д А

Орадан роппа-роса бир йил ўтди.

Редакциянинг ўша топшириғи бажарилмай қолаверди. Бу ҳақда ёзишни кўнглим кўтармади. Тахминлар, Сурайё ва Куйдиргиларнинг аянчли ва фожиали ҳаётига, уларни ўраб турган манхус қобик ичига ҳаёлан бўлса-да қайта кириб бориш мен учун жуда оғир, ачинарли ва изтиробли эди.

Айниқса, ўша, ҳали гулгун ёшдаги шаккок ва телба табиатли, баъзида ғамгин ва жигархун, ўзи билиб билмаган ҳолда ишрат ва қабохат қўғирчоғига айланиб қолган Тахминани қаламга олишга негадир ботинолмадим, виждоним йўл бермади. Мен унга ғоят ачиндим, ачинганимча қолавердим.

Ўша воқеадан сўнг тез орада хорижга бир йиллик муддат билан мухбирликка кетиб қолдим. Қайтишда Тошкентга тушдим. Азим шаҳарнинг энг гавжум кўчаларидан бирида такси тўхтатмоқчи бўлиб турувдим, ногоҳ, олдимдан яп-янги «Мерседес» ўтиб бориб, бешўн кадам нарирокда тўхтади. Эътибор бермай туравердим. Бир вақт унинг ҳайдовчиси — ёши каттароқ бир одам машинадан тушиб келиб: «Сизни хоним сўраяптилар», деб қолди.

Ҳайрон бўлдим. Бориб, машинанинг орқа эшигини очсам, ичкарида қора кўзойнак тақиб олган, ғоят келишимли ёшгина бир жувон менга қараб хиёл табасум қилиб турипти.

— Салом, Собир ака...

Мен уни овозиданоқ танидим.

— Тахмина?!

— Ҳа, топдингиз. Ўлтиринг.

У мени кўярда-қўймай, бир-икки соатга дея каергадир олиб кетди. «Энди чўчимасангиз ҳам бўлар, сизни яхши жойга олиб бораман», деди Тахмина ширин жилмайиб. Индамадим. Йўл-йўлакай узук-юлук хол-аҳвол сўрашишдик. Мен унга хориждан қайтаётганлигимни, у эса Тошкентга келиб қолганлиги ва шу ерда яшаб, ишлаётганлигини айтди. Ишонгим келмади.

Шаҳарнинг энг сўлим жойларидан бирида тўхтаб, машинадан тушдик. Қаршимизда пештоқиға... «Тахмина» деб ёзилган хушбичим, олди ойнаванд заргарлик буюмлар мағозаси турарди!

— Бу меники, хусусий! — деди у ғурур билан, менинг ажабланиб турганимни кўриб. «Табриклайман», дедим. Ичкарига кирдик. Қимматбаҳо буюмлар билан жиҳозланган кабинетида ўлтирдик. Мини юбкада юрган чиройлигина бир ўрис қиз бизни кофе ва коньяк билан сийлади.

Мен Тахминани саволга тутмадим. Унинг ўзи бир дам ўтиб, ўтган ишларидан Қисқача ҳикоя қилиб берди:

— Ўшанда, уйдан чиқиб кетаётганингизда... Нима учун бемаъни қилиқлар қилганлигимни сабаблари бор эди, Собир ака. Мени кечиринг. Мен шунга мажбур эдим. Сизни ўша ердан тезроқ чиқиб кетишингизни, мени ёмон кўриб қолишингизни истардим...

Орадан кўп ўтмай, бизникилар ҳаммаси қўлга тушишди. Наша-ю қорадори билан. Суннатов деган бир капитан бор экан. Ўша қўлга туширди. Лекин ўзи ўк еб ўлди. Пенсияга чиқадиган одам экан, увол бўлди.

Мен бир четда қолиб кетдим. Ўшалардан қутулиб олганимга минг шукурлар қилдим. Ўшандан кейин яна уйга, Сурайёнинг ёнига қайтдим.

Сурайё бечора, мен ундан энди бир умр миннатдорман, мени Тошкентга олиб келиб Мумтоз деганлари билан таништирди. Машхур қўшиқчи бор-ку, ўша билан. У ҳозир артистликни ташлаган, энди^номи чиққан бизнесмен! Тошкентда савдо дўконлари бор. Мол-мулки беҳисоб. Чет мамлакатлар билан алоқа қилади. Мени яхши кўриб қолиб... магазинларидан бирини дарров номимга ўтказиб берди. Сентирда беш хонали уйимиз бор. «Мерседес»имиз, шопиримиз бор, кўриб турибсиз...

Тахминанинг бу ҳикоясидан юрак-бағрим ачишиб, вужудимга титроқ кирди. Капитан Суннатовнинг фожиасидан бир куйсам, Тахминанинг ҳаётидаги янги фожаи энди устига-устак эди! Эссиз Хуршида, ўз кўзинг билан кўриб кетган бадбахтликлар каммиди сенга. Энди кабрингда ҳам жим ётолмайдиган бўлдинг...

— Собир ака, нега жимиб қолдингиз? Наҳотки менинг эндиги ишларим ҳам сизга маъқул тушмаётган бўлса?

Халқумимга нимадир тикилгандек бўлди. «Йўқ, мен сендан хурсандман» деёлмайман.

— Мен Суннатовга ачинаман. Тўй қилмоқчи эди...— базўр шундай дея олдим, холос.

Шундан кейин гапимиз қовушмади. Турган гап, Тахмина менинг ногаҳоний авзойимдан ажабланди. Кейин ўрнидан туриб бориб, сейфни очди. Ичидан бир неча боғлам доллар олиб келиб, олдимга қўйди.

— Собир ака, мени кечиринг... Мени тўғри тушунинг... Сиз... дадамни таниган ягона қадрдонимсиз.

Мана шуни қабул қилинг. Мен топган бойликларим-ни кимгайм, нимагайм сарфлардим. Ўзиз биласиз, мен бир умрга танҳоликка ҳукм қилинган одамман...

Мен унга ачиниш билан бокдим. Индамай ўрнимдан турдим.

— Хайр. Мен кетдим, — дедим кўзлари ёшланиб турган Тахминага. — Бу дунёда пул билан ўлчанмайдиган, ҳеч қандай бойлик билан баҳолаб бўлмайдиган бир нарса бор, Тахмина. У инсонлик шаъни, ғуруридир, бунисини ҳам шояд вақти келиб тушуниб олсанг...

Мен Тахминанинг ташвиш ва саросимада, ички бир алам ва изтироб титроғида: «Ақалли машинада олиб бориб кўяйин?» — дейишига ҳам кўнмадим.

Шундан сўнг ортимдан унинг:

— Мен сизни барибир топиб оламан! — деб қичқирганини эшитдим, холос.

Сершовкин кўча ёқалаб ўйчан қадам ташлайман. Ўз ишлари, ташвиш ва қувончлари билан шошиб турган одамларга бепарво боқаман. Хаёлимда фақат Тахмина чарх уради. Ҳамон гўл, ҳамон бахтиқаро, жирканч фахш ва очкўзлик риёкорлари кўлида навбатдаги қурбонлик учун бўғизланган гумроҳ Тахмина...

Қулоғим остида унинг сўзлари жаранглайди:

— Собир ака, нега жимиб қолдингиз? Наҳотки менинг эндиги ишларим ҳам сизга маъқул тушмаётган бўлса?...

Рўпарамдан чиққан кўпқаватли улкан бир бино олдида етганимда хаёлим бўлинади. Беш-олти нафар ёш-ёш йигитлар пастдан туриб ана шу иморат пештоки томон «XXI аср: Ассалом, соғлом авлод!» деб ёзилган шиорни узатишяпти. Улардан бири шу пайт ёнгинадан ўзаро шодон чак-чаклашиб, қўлларида гул-

даста билан қаёққадир илдам ўтиб бораётган бир гуруҳ толиба қизларга махлиё бўлиб қолиб, шеригидан дашном еди:

— Ўтган-кетганга оч бўридек тикилавериб қон қилдинг-ку, Мирза!

Дашном еган ўша Мирза деганлари оловдек гуркираб ўтган қизлар дастаси ортидан ҳамон кўз узмай тураркан, қутилмаганда мен томон савол ташлайди:

— Яхшининг юзи жаннатдур, ани кўрмак ғаниматдур! Шундай эмасми, амаки?

Бир дам секинлаб, унга жавобан беихтиёр ҳамфирлик маъносида бош қимирлатиб қўяман-да, яна йўлимда давом этаман. Кўз олдимда яна дайди қиз Тахмина жонланади, кўнглим ғаш тортади...

ҚУМҚҰРҒОН МАЛИКАСИ

Иккинчи қисм

ЎШАНДАН КЕЙИН..

— Мен сизни барибир топиб оламан!

Тахминанинг бу сўзлари қулоғим остида ҳамон жаранглайди. Бироқ ўшандан кейин биз бошқа кўришолмадик. Эҳтимол, ўша ғурбатли ҳасрат кечасини эндиликда қўним билиб яшаётган, бироқ ўзини қуршаб турган мастона муҳит қобиғида яна сохталик, ҳавойилик, кечириб бўлмас разолат захри яширинганидан беҳабар Тахмина ўз хотирасидан батамом ўчириб ташлагандир.

Аммо мен уни унутолмадим. Бунга қўника олмадим. Ўйларимда, хаёлларимда, кўпинча уйқусиз, безовта тунларимда Тахмина кўз олдимда қайтадан жонланади. У билан хаёлан сўзлашаман, унинг ўтли ва ишвали нигоҳлари, гоҳ соддадиллик, гоҳ маккорлик билан синовчан боқишлари, жарангли кулишлари мени тарк этмайди. Гумроҳ ва бахтиқарб кизнинг алами, ситамли кечмишлари юрагимни ҳамон тирнайди.

Ахийри бўлмади. Тахминани ўзим кидириб топмоққа аҳд қилдим. Хаёлимда ўз жигарбандимдек бўлиб қолган ўша дайди қизнинг кейинги саргузаштлари ва қисматидан воқиф бўлмоқ ниятида йўлга чиқдим. Ва ниҳоят, энди Тахминанинг эмас, балки Тахмина ҳақидаги менинг ҳасратларим қоғоз бетига тушди...

I

Эрталаб эндигина иш бошлаган «Тахмина» жавохирот мағозасига ўйчан ва ҳорғин киефада вазмин қадам ташлаб, йигирма беш ёшлар чамасидаги бир йигит кириб келди. Қўлида ранги ўчган ихчам жомадон, ташқарида май ҳавоси дурустгина исита бошлаганига қарамай, эгнидаги анча униқиб қолган плашининг учала тугмасини ҳам қадаб олган, бўйнида қизил

галстук, оёғида тумшуғи тўмтоқ эскироқ жигарранг туфли. Ўзи оқсарикдан келган барваста гавдали, бироқ кўнгиروقсоч яланг бошини хиёл эгик тутиб, атрофга аллақандай ҳазин ва бефарқ боқишидан бу йигитни ё хастароқ ёки бўлмаса, кифтида бирон мушкулот юки бор, деб гумон қилиш мумкин эди.

Мағоза ичида ҳали биронта харидор йўқлигида ана шу ғайриоддий, афти-ангоридан бу ерликка ўхшамай турган бегона ёш эркекнинг кириб келиши ташқарига ҳаёл сурганча термулиб ўтирган кўҳликкина сотувчи кизни сергак торттирди. Бироқ йигит пештахта ортида ғунча лабларини қимтиб, унга ҳадик аралаш жим тикилиб турган бу кизга мутлақо лоқайд бир киёфада яқинлашиб, унга мулойимлик билан муножаат қилди:

— Кечирасиз, синглим. Мен... Тахминани кўрмоқчийдим.

Сотувчи киз бир оз енгил тортгандай бўлди. Бироқ йигитнинг «ҳафсалани пир қилувчи» уст-бошига зимдан кўз югуртириб оларкан, бир дам иккиланиб қолди. Кейин унинг ҳамон ўзига илтижоли боқиб турганидан ноилолдек, жавоб қайтарди:

— Тахмина хоним бугун ишда йўқлар, дам оляптилар.

— У ҳолда, менга унинг уй адреси ёки телефони бериб беролмайсизми?

— Кечирасиз, бунинг иложи йўқ.

— Эҳтимол, унга ўзингиз телефон қиларсиз?

Сотувчи киз бу одам билан ортқча «пачакилашиб» ўтиришни лозим топмади. Бурчакдаги қизил духобали парда тортиб қўйилган томонга юзланиб, кўнгиروق овозда чақирди:

— Наталья, вийди на минутку!

Бир дам ўтмай, ичкаридан калта юбкали, келишимли, дўмбоққина, тилларанг қуюқ сочи елкасини қоплаб турган, ёши каттароқ бир ўрис киз чиқди:

— Что, Гулбаҳор? — у шундай дея, қаршисида турган бегона йигитга юзланди ва энди соф ўзбекча талаффузда сўради: — Сизга нима керак, акажон?

Йигит ўрис кизнинг шакаргуфторлигидан завқланиб, кўзлари хиёл қисилгандек бўлди.

— Менга...

У мақсади нималигини айтиб қўя қолди. Шундан кейин Наталья ҳам йигитга сезилар-сезилмас шубҳали назар ташлаб, илова қилди:

— Биз хонимни дам олиш куни безовта қилолмаймиз.

Йигит қутилмаган бу ҳолдан бир дам каловланиб қолди. Кейин яна илтимос қилди:

— Ҳеч бўлмаса, унинг эри Мумтоз амакини қаердан топишим мумкинлигини айтсангиз.

— Мумтозбек жанобларининг иш жойларини билмаймиз. Эртага келинг. Тахмина хоним шу ерда бўладилар.

Наталья шундай дея ортига бурилиб, яна ичкарига кириб кетмоқчи бўлудики, йигит уни тўхтатди:

— Мумтозбек жаноблари менинг қариндошим бўладилар, уларнинг уйларида Сурайё деган аёл яшайди, балки танирсизлар?

— Ҳа, таниймиз, — Наталья билан Гулбаҳор беихтиёр кўз уриштириб олишди. — У аёл кимингиз бўладй?

— Мен... ўша аёлнинг ўғли Акмал бўламан. Узоқдан келяпман. Чарчаганман. Эртагача кутишнинг иложи йўқ, мени тушунинглар.

Қизлар аввалига бир-бирларига маъноли боқиб қўйишди-да, кейин сира қутилмаганда булутли осмонда бирданига офтоб чарақлаб кетгандек бўлди.

— Шуни илгарироқ айтсангиз бўлмасмиди? Сурайё холага йўл очик. Мен hozироқ адресларини ёзиб бераман.

Наталья шундай дея ичкарига кириб кетди. Акмалнинг хаёлидан «Демак, Тахмина билан бирга эмас...» деган фикр ўтиб, юраги ачишгандек бўлди. Бироқ ўзининг ҳозирги ночор киёфасидан, «Тахмина хоним» ёки «Мумтозбек жаноблари»нинг яқин одами эмас, балки шунчаки бир «Сурайё холанинг ўғли» эканлигидан мана шу кибру ҳаволи кизларда ортикча ачиниш ва шафқат ҳиссини уйғотиб қўймаслик учун ўзини қўлга олди. Мағоза пештахталарини тўлдириб турган кимматбаҳо буюмларга бепарво кўз югуртираркан, яқинлашиб келаётган ғоят интиқли, кувонч-

ли ва шу билан бирга, жиддий ва изтиробли учрашувнинг ҳаяжони, титроғи вужудини камраб олаётганини ҳис этди.

II

Телефон жиринглади.

Мовийранг чўнг ванна ичида бўйнигача зилол сувга чўмиб, узала тушиб ётган Тахмина кўнғирокка эътибор бермади. Ҳатто кўзларини хиёл очиб ҳам қўймади, шу тобда у фараҳли бир туйғу, аллақандай ёқимли бир оғуш тафтидан беҳол ва сармаст эди. Уни ўз парқувларида қайси бир чаманзорлар оша беозор кўтариб, мастона элтиб бораётган ботиний ширин ҳаёллар эса ана шу ҳаловат сели билан қоришиб, томирларида бу вақт қон эмас, гўё олов югуриб тургандек эди...

— Тахмина...

— Нима дейсан?..

— Биз энди... Менга тегасанми?

Мен унинг ёниб турган кўзларига меҳр билан, эҳтирос билан боқаман. Аста қўлимни олиб бориб унинг юзларини, жингалак сочларини силаб-сийпаб қўяман.

— Тегмасам-чи? Шундоқ ўртоқ бўлибми, ака-сингилми бўлиб қолаверсак-чи?

— Йўқ, мен сени яхши кўриб қолганман, — Акмал энди мен томонга яқинроқ сурилиб, бир қўлини белим устига ташлайди. Мен индамайман. Унинг бу иши менга хуш ёқади.

— Мен ҳам... мен ҳам сени яхши кўриб қолганман. Лекин...

— Нима лекин? — у энди оёқларим устига бир оёғини ташлайди. Унинг бутун вужуди, овози ҳам титраб турипти. Ўзим ҳам шу ҳолдаман.

— Мени... сендан олдин биттаси... алдаб кетган.

— Қўй бу гапларни. Алдаб кетган бўлса бўпти. Мен сени дейман. — У мени ўз оғушига тортади. Мен унинг вужудига сингиб кетганман...

Ҳозир Тахминанинг хаёлида бир вақтлар ўз бошидан кечирган, юрагига бир умр муҳрланиб қолган ана

шу лаззатли лахзалар бежиз жонланаётгани йўқ эди. Бугун тонгга якин ғалати бир туш кўрипти. Аллака-ерда тумонат одам тўпланган, ўртадан кий-чув, йиғи-сиғи овози эшитилиб турганмиш. Тахмина биргина ичкўйлақда, ялангоёқ, дир-дир титрармиш. Ваҳимадан нафаси бўғзига тиқилганча одамлар тўдасини ёриб ўтиб борса, йўл устида ўзларининг «Мерседес» машиналари ловуллаб ёниб турганмиш. Халойиқ энди Тахминани кўриб, йиғи-сиғи ўрнига, ўртада гўё катта гулхан ёняпти-ю, унинг атрофида келин-куёв айланаётгандек, қарсак чалишиб, «Ёр-ёр» айтишаётганмиш. Тахмина эса дод солиб: «Тўхтанглар! Бу машинани ёкманглар! Ичида Мумтоз бор!» деб кичқиармиш. Машина ичидан шу пайт Мумтознинг қип-қизил қонга бўялган боши кўриниб: «Тахмина-а! Мени кутказ!» дея дод сола бошлаган эмиш. Тахмина ўзини гулхан ичига отаман деса, икки киши унинг қўлларидан маҳкам тутиб, орқага тортармиш. Шу пайт қаршисида қаерданам Ўктамбек пайдо бўлиб, ковоғини уюб, халиги одамларга: «Бу бевафони ушламанглар. Уни ўз ҳолига қўйинглар. Ўша тўнка Мумтози билан бирга ёниб кетсин!» — дермиш. Одамлар унга кулоқ солишиб, Тахминани ўз ҳолига қўйишипти. Шунда Ўктамбек келиб, энди ўзи уни гулхан томонга судраётганмиш. Тахмина унга^ «Қўйвор мени! Мен ўзим ёнаман!» — деб кичқирса, Ўктамбек нукул: «Сен ўзинг ёнмайсан. Мен ҳам ёнаман, уволим сенга, уволим сенга!» — дермиш. Бир вақт дахшатли киёфага кирган Мумтоз машина ичидан қўлларини чўзиб, Тахминанинг ичкўйлагидан ўзи томон торта бошлаётган эдики, қаерданам бахайбат бир оқ от пайдо бўлиб қолипти. От устида ўтирган чавандоз бир зумдаёқ Тахминани Мумтоз билан Ўктамбекнинг чангалидан кутказиб олиб, уни ўз олдига миндириб олипти. Тахмина бундай караса, от устидаги чавандоз... Акмал эмиш! Тахмина ўпкаси тўлиб йиғлар, дир-дир титрармиш. Акмал унга: «Кўрқма, Тахмина, энди улар сени ушлолмайди», дермиш. Шу пайт халиги оқ от ўз-ўзидан канот чиқариб, учиб бораётганмиш. Атрофларида оппоқ булутлар гала-гала сузиб юрганмиш...

Тахмина Акмал билан ўша-ўша хайрлашганича бош-

қа юз кўришганлари йўқ. Чиндан ҳам у Туркияга ўқишга кетдими-йўқми ёки бошқа жойда яшайптими, буёғи номаълум. Онаси Сурайёки уни ахтармагач, Тахмина нима ҳам қила оларди. Буёғи Мумтоз...

Сурайёнинг ҳам, Тахминанинг ҳам дарди ичида. Бироқ бир кунмас бир кун Акмал уларни кидириб, ўз оёғи билан кириб келишига ишонадилар. Акмал, Акмал...

Телефон яна жиринглади.

Тахминанинг кўзлари ҳамон юмук, у энди Тошкентга, Мумтознинг даргоҳига келиб тушгандан кейин ҳаётида рўй берган роҳат-фароғатли дамларни ҳаёлидан кечирарди. Сурайё унга: «Кел энди, мен сенга оналик қилайин. Амакимниг бир ўғли бор. Ўзинг билган машҳур ҳофиз Мумтозбек. Оиласидан ажралган. Ёши сендан анча катта бўлсам, қирчиллама йигитдек. Давлати беҳисоб. Ўшанга тегсанг, бахтингни топиб кетасан», деди. Сарсону саргардонликдан, хўрликлардан, муҳтожлик ва ёлғизликдан ёш боши билан эзилиб, адои тамом бўлаётган Тахмина Сурайёнинг таклифига розилик билдирди. Мумтознинг ўзиям чакки эмас, Сурайё айтганча бор экан. Тахминани кўрди-ю, унга ошику шайдо бўлиб, ўзини қўярга жой тополмай қолди.

Мана, худо энди унга тайинли уй-жой, мол-дунё, қонуний ва серсавлат, обрў-эътиборли эр насиб этди. Кечагина кимсан, қўлма-қўл бўлиб юрган фоҳиша Тахмина бугунга келиб «Тахмина хоним», яна кимсан — «Жаноб Мумтозбекнинг жуфти ҳалоли» бўлиб турибди. Азим шаҳарнинг казо-казолари, манаман деган бойвачча йигитлари унга таъзим билан эгиладилар. Унинг нозик қўлларида бўса олиш, у билан рақс тушиш ёхуд унинг ёнгинасида бир дам ўтириш бахтига мушарраф бўлиш учун ҳар қанча қурбонликка тайёрдилар. Шунинг ўзи ҳазил гапми?

Тахмина энди ўзини чиндан ҳам бахтли ҳисоблай бошлади. Илгариям у бахт тушунчасини кам-кўстсиз, роҳат-фароғатли ҳаёт кечиришда, деб тушунарди. Ўз уй-жойларига, дўстларига эга бўлган, тўкин-сочин ва хушчақчақ яшаётган одамларни кўриб: «Қандай бахтли кишилар-а!» деб қўярди ўзича. Шунинг учун ҳам у

энди эри Мумтознинг хурматини, иззатини жойига кўйиш билан бирга, Мумтоз ёрдамида пул, мол-дунё йиғиш, бошқа давлатмандларга қараганда яхшироқ кийиниш, яхшироқ яшаш, «ҳамманинг олдида бўлиш», ўз ёши ва хусну жамолига яраша кадр у қиммат топиб яшашга интилдди.

Мумтоз Тахминани қизғанишдан ҳам ва албатта, ўзидан қарийб ўттиз ёш кичик бекани етаклаб юришга баъзилардан хижолат чеккандан ҳам уни ўтиришларга, зиёфатларга камроқ олиб чиқарди. Тахмина эса бунга унчалик эътибор бермас, у кўпроқ-ўзи билан ўзи, ўз иши ва қувончлари билан банд эди. Баъзан бирон меҳмондорчилик ёки базмда иштирок этиб қолган тақдирда эса, у ўзи билан ёнма-ён ўтирувчи Мумтознинг ёши катталигидан, унинг айниқса, кейинги пайтларда анча қорин кўйиб, бесўнақайлашиб қолганидан хижолат чекмасликка ёки ичидагини сиртига чиқармасликка ҳаракат қиларди. Аксинча, жўртгага бўлса-да, ўзини ана шу эркак билангина бахтиёрдек турли нағмалар кўрсатиб, бошқаларни атайлаб қуйдиар ва бу билан албатта, Мумтоз олдида ўз мавқеини мустаҳкамлаб борарди. Ўз ўрнида, Мумтоз ҳам бундан ўзича қувонар ва унинг Тахминага нисбатан ишонч ва садоқати тобора ортар эди.

Бироқ ҳаёт — ҳаёт экан. Томири тўрт томонга қулоч отган эски дарахт бошқа-ю, эндигина гуркираб яшнаётган ниҳол бошқа экан. Бу ниҳол табиий равишда барибир ўзи учун зарур бўлган нарсаларга ташналик сезар ва уни барибир кидириб қоларкан. Эндигина қуч-қувватга тўлиб чирой очган, ҳар хил ташвишлардан холи ва энди ширин ҳаёллар суриш учун вақти кўпроқ бўлган Тахмина ҳам бир кун келиб ўзи учун нимадир етишмаётганини, жуда-жуда етишмаётганини ҳис этди. Ёшлик туғёнини жиловлаб бўлмас экан, шиддатли селдек бебош ва ўжар бўларкан, унга ҳар қанча тўсиқ қўйманг, барибир бир жойдан қўпориб чиқаркан.

Қунарнинг бирида Мумтоз Тахминани Иброҳим хожи деган бир давлатманднинг аллақандай муносабат билан ресторанда берган дардабали зиёфатига олиб борди. Ана шу зиёфат чоғида Тахмина хожи-

нинг латиф, хушрўй ва хушкомат, ҳали уйланмаган ўғли Ўктамбекни кўриб юраги беихтиёр «жиз» этиб кўйди. Ўктамбек ҳам қимматбаҳо либослару, тақинчоқларда ёниб, яйраб-яшнаб ўтирган ўзи тенгкур Тахминанинг кўғирчоқдек ихчам, келишимли қадду қома-тидан, ловуллаган хуснидан, ўткир нигоҳлари-ю афсункор табассумларидан лол қолиб, ўзини йўқотиб кўяёзди. Ўктамбекни бунчалик тароватли, ёшгина Тахминанинг ёнида керилиб ўтирган, куюқ қора сочлари ялтираб, қилиқлари ва юзларидан ҳамон ҳаёт шавқи барқ уриб турганлигига қарамай, ёши барибир бир жойга яқинлашиб борганлиги аён ҳофиз Мумтозга қандай қилиб хотин бўлиб қолганлиги ажаблантирарди.

Аслида биргина Ўктамбек эмас, зиёфатда иштирок этаётган, «номуносиб никоҳ» бекасини биринчи бор кўраётган кўпчилик меҳмонлар ҳам — аёллари ҳасаду, эркаклари ҳавас билан Тахминага ўғринча бокиб қўйишарди. Бунини сезиб, ҳис этиб ўтирган Тахмина эса; ич-ичидан ғурурланиб, роҳатланар ва жўрттага ўзини-ўзи янада эркинроқ тутгани ҳолда, минг бир хил таманнолар қиларди.

Зиёфат чоғида, у ўз атрофида гирдикапалак бўлиб қолган Ўктамбек билан атайин бир-икки бор пинҳона кўз уриштириб, унга маънодор табассумлар ҳадя этди. Шу йўл билан Тахмина Ўктамбекнинг «ичига қўйиб юборган бурга» тезда ўз ҳунарини кўрсатди. Йигитнинг бошдан оёқ бор вужудини китиклаб, уни энди қаттиқ саросима ва иситмага солиб қўйди. Иш шу даражага бориб етдики, хайрлашув чоғида Мумтознинг бошқалар билан овора бўлиб турган пайтини пойлаб, ҳали қўй оғзидан чўп олмаган Ўктамбек сира қутилмаганда аста унинг ёнига яқинлашиб, қалтироқ паст овозда: «Мен сизни севиб қолдим», дейишга журъат қилди.

Ўша-ўша, ҳали қайси бир олийгоҳда ўқиётган, онасининг иссиқ бағрида, уларнинг меҳри ва саховати билан беташвиш яшаётган, ёшликнинг исёнкор табиий туйғулари ҳали қалбига чўғ солиб улгурмаган ана шу навниҳол йигит унга ёпишди-қолди. Тахмина ҳам қачонлардан бери кутаётган кишиси ҳаётига ки-

риб келгандек қувониб, ташналик ва интиқлик билан Уктамбекнинг илтижо ва эҳтиросларига осонгина ён босди. Мана, неча вақтдирки, улар Тахминанинг манекенчи опахони ва сирдоши Сожида деган аёлнинг уйида ахён-ахёнда учрашиб турадилар.

Тахмина бугун ҳам Ўктамбек билан бўладиган навбатдаги учрашувни кўз олдига келтириб, ёш ва бакуват, чиройли ва ҳароратли йигит билан ўтказиладиган висол онлари ҳаловатини ҳаёлан ҳис этмоқчи бўларди. Бироқ унинг ҳаёлини бугунги кўрган туши, оқ от устида Акмалнинг тўшига қапишганича учиб бораётган ва шу аснода, бир вақтлар Акмал билан бирга кечирган ўша унутилмас, ҳаяжонли дамлар банд этаверди.

Телефон энди устма-уст, узоқ жиринглади.

Хушёр тортган Тахмина кўзини очиб, ваннадан аста бош кўтарди. Кейин хиёл жилмайганча ёнбошдаги тумба устида турган телефон гўшагига қўл узатди.

— Алло?

— Хайрият, бормисиз жоним? — Мумтознинг овози эшитилди.

— Қанақа эраксиз ўзи, тинчгина ювинишгаям қўймайсиз.

— Узр, жоним, узр. Мен сизни ухлаб қолдимикин, деб ўйлабман. Гап шундаки...

— Шу бугун гапдан бўлак нарсa йўқми, бегим? — ҳамон араз оҳанги аралаш мулоимлик билан унинг сўзини бўлди Тахмина.

— Ҳа энди... Бугун бемалол дам олишингизни олдиндан чўтлаб...

— Ундай бўлса, яна нега безовта қиляпсиз?

— Гап шундаки...

— Тўхтанг, тўхтанг, — Тахмина уни яна бўлди.— Каллайи сахарлаб индамай чиқиб кетибсиз? Ҳозир қаердасиз?

— Ишдаман. Сахар чайқовга тушдим. Иккита зўр кучук сотиб олдим. Қўрғонга олиб ташладим.

Мумтознинг бу гапидан ҳозир кайфияти анча яхши, гапга чечан Тахминанинг шўхлиги тутди. Эрининг суяк ғажишни чунонам яхши кўришидан ит лақаби борлиги эсига тушиб, киноя билан сўради:

— Битта Қўрғонга нечта ит керак ўзи?..

Мумтоз уни дарров тушунди. Илмоқли гапга яраша жавоб қайтариш лозим эди:

— Қўрғон учун биттаси етарли, албатта. Лекин малика бирон кун ёшлигига бориб «запасной» ит қидириб қолмасин, деган хавотирда олдиндан тадориғини қўриб қўйдим.

Тахмина хузур билан қикирлаб кулиб олди-да, кейин Мумтозга илтифот билдирди:

— Энди мақсадга ўтинг, бегим.

— Хайрият, — гўшагдан Мумтознинг енгил тортгани сезилди. — Гап шундаки, бугун тушдан кейин Қутбиддин Салоҳий жаноблари келарканлар. Аэропортга чиқаман.

— Наҳот?! Қандай яхши! — ҳаяжонини бўлсолмади Тахмина.

— Тўғри Қўрғонга олиб ўтаман, эҳтимол шериклариям бордир. Демак, гап бундай: Соат олтиларга беш-ўн кишилик стол тузашсин. Ҳалироқ мен сизга машина жўнатаман. Қачон тайёр бўласиз?

— Мени... ҳали анча ишларим бор, Сожиданикига ўтаман. Маникюр қилдиришим керак. Сочларим ҳам бир аҳволда.

— Тушгача улгурарсиз, ахир?

— Ҳа. Машинани соат бирларда Сожиданикида кутаман.

— Бўпти. Дарвоқе, Сожида ҳам борсин. Норинни ўшанга қилдиринг. У ерда Зилолани ҳам чақирарсиз. Қолган ишларни Сурайё иккови бажаришади. Сиз кўз-қулоқ бўлиб турсангиз бас.

— Хўп бўлади, бегим.

Тахмина гўшакни жойига қўяркан, энди унинг хаёлини меҳмон, йирик сармоядор Қутбиддин Салоҳий банд этиб турарди.

... Ўтган йилнинг ёзида Мумтоз икковлари тижорат ишлари билан чет элга боришувди. Энг гавжум ва сершовкин марказий майдонлардан бирида жойлашган йирик мебел мағозаси ана шу жанобга тегишли экан. Улар мағозанинг ҳашаматли намоишгоҳида ақлни лол қолдирар даражада чиройли ишланган ранго-ранг, турли хил шакллар ва йиғмалардаги қиммат-

баҳо гарнитурларни ҳавас билан томоша қилишарди. Шу пайт кутилмаганда ёнларида новчадан келган, хушқомат, қора соқоли тиниқ ва бежирим юзига хўб ярашиб тушган, қисикрокдан келган кулранг кўзлари сеҳрли боқувчи ўрта ёшлардаги башанг кийинган бир одам пайдо бўлди.

У аввал ўзини таништирди. Мебелсозлик фирмаси ва шу мағозанинг хўжайини Қутбиддин Салоҳий эканлигини айтди. Сўнгра Мумтоз ҳам ўзини ва Тахминани унга таништирди. Шундан кейин Қутбиддин уларни ўз кабинетига, бир пиёла чойга таклиф қилди. Қисқагина суҳбат давомида Қутбиддин тошканлик меҳмонларни нималар қизиқтираётганини сўради. Мумтоз ҳам ўзининг йирик фирма соҳиби эканлиги ва бир неча савдо дўконлари борлигини, хотини Тахмина эса жавоҳирот билан савдо қилишини, айни пайтда уларни унчалик қиммат бўлмаган, ҳаммабоп чиройли мебел гарнитурлари қизиқтираётганини айтди.

Бундан Қутбиддин жудаям хурсанд бўлиб кетди ва уларга маҳкам ёпишиб олди.

— Ҳар қанча мебел бўлса, сизларни мен ўзим таъминлайман, — деди у чуқур мамнуният билан. — Нархи ва пули масаласида хижолатга қўймайман. Ўртада ишонч, кафолат туғилган тақдирда, ҳатто насияга ҳам иш кўриш мумкин...

Тахминанинг ҳамон кўз ўнгида, ўша суҳбат чоғида Қутбиддин унинг хусну жамолидан каловланиб, юраги гумириб, Тахминага Мумтоздан пинҳона бир неча бор суқланиб олди. Эртасига ўзига қарашли, юксак мартабали меҳмонлар учун мўлжалланган Лолазор номли истироҳат кўшқида уларга зиёфат берди. Ана шу қабул чоғида оврупоча расмий ақида баҳонаеи билан Тахминанинг нозик қўлларини беозор тутганича унга лаб босаркан, Қутбиддиннинг бор вужудини ички бир қалтироқ ва ҳаяжон камраб турганлигини ҳам у сезган. Ўшанда Тахмина жўрттага, ана шу ажнабий давлатманд эркакни «пичоқсиз сўйиб қўйиш» ниятида унга бир-икки бор хиёл кўз қисиб, маъноли табассум ҳам ҳадя этиб қўйди. Шунинг ўзиданоқ ўлиб бўлган Қутбиддин бутун ўтириш давомида унга ҳам, Мумтозга ҳам кўп илтифот ва хушомадлар кўрсатди. Хайрлашув

чоғида эса Тахминага битта олтин узук ва «Шаби Шаҳризод» деб аталмиш қимматбаҳо ички кийимлар гарнитурини ҳадя этди, Тахмина бу совғалар билан жаноб Қутбиддин нималарга ишора қилаётганини ҳам англади, албатта, Айникса, гап орасида Қутбиддин улардан: «фарзандларингиз ҳам бордир?» — деб сўради. Мумтоз унга очикқўнгиллик билан: «Ҳозирча йўқ. Тахмина хоним болалик чоғида жиддий бир хасталикни бошдан кечирган экан. Алалхусус, тўла даволаб улгурганимизча йўқ», деб жавоб қайтарди. Шунда Қутбиддин: «Бу масалада биздан яхши жой йўқ. Келсалар, зўр дўхтурларга ўзимиз қаратамиз» деганида ҳам, бу гап замирида қандай ният ётганлигини сезган.

Ўшандан кейин яна икки кун Қутбиддин улардан ажрамади. Шаҳар ва унинг атрофларини ўз машинасида ҳўп томоша қилдирди. Улар энди анча қалинлашиб қолишган, бироқ Қутбиддин барибир юрагини кемираётган пинҳона туйғуни ҳатто бирон ишора билан ҳам юзага чиқаролмади. Буни сезиб, ич-ичидан ҳузур қилиб юрган Тахмина ахийри хайрлашув чоғида юқоридаги «даволаниш» масаласини баҳона қилиб, бечорага ўзи ёрдам қилди:

— Жаноб Қутбиддин, кеча сизга бир гап орасида Мумтозбек Тошкентда менга атаб сарой қурдираётгани ҳақида айтувдим, чоғи.

— Худди шундай, хоним. Ёдимда бор.

— Ҳозир ана шунга боғлиқ анчагина чала ишларимиз бор. Биз уни тезроқ жиҳозлаб олсак, ундан сўнг бу ерга келиб бирон ой даволаниш ниятини қилдим...

Қутбиддин бу гапдан ўз қувончини яширишга уришиб, босиқлик билан сўради:

— Наҳотки жаноб Мумтозбек сизни бир ой кўрмасдан яшай олсалар?

Ер остида илон қимирласа сеза оладиган Мумтоз Тахминани ҳам, Қутбиддинни ҳам тўғри тушунди. Бироқ сир бой бермади:

— Ҳа, бу қийин иш, албатта. Бироқ Тахмина хонимнинг саломатлигини ва албатта оилавий бахтимизни ҳисобга олгудек бўлсак, «Хўп» дейишдан бошқа иложим йўқ, жаноб Қутбиддин.

— Буёғи ўзларингизга ҳавола, — Қутбиддин ҳам сир бой бермади. — Лекин янги жойга тезроқ кўчиб ўтишларинг учун мен ҳам қўлимдан келган ёрдамимни аямайман. Ҳеч бўлмаганда, нечта ва қанақа мебел гарнитури лозим бўлса, менга қўнғироқ қилинглар. Камина Тахмина хонимнинг қувончларига қувонч қўшишдан бахтиёрман.

Улар давлатманд Қутбиддин Салоҳий жаноблари билан ана шу тарзда танишиб, қалинлашиб қолишганди. У ҳам амалда, ўз сўзи устидан чиқадиган киши экан, Тошкентга бир марта нақд пулга ва икки марта насия тариқасида автокарвон билан жўнатган мебел гарнитурларининг ўзидан Мумтоз бир нимали бўлиб олди ва бу ҳам ўз ўрнида, Қутбиддиннинг оғзидан чиққан суммани Амриқо доллари сифатида унга ўз вақтида етказиб берди. Шундай қилиб, корчалонлар иши анча юришиб қолган ва ўша танишувдан бери Қутбиддин Салоҳийнинг бу томонларга биринчи ташриф буюриши эди.

Ҳозир Тахминани қизиқтириб турган нарса Қутбиддиннинг кутилмаган ташрифигина эмас, балки энг муҳими, буларга ваъда қилинган мебел гарнитурларининг Тошкентга қачон етиб келишини билишдан иборат эди.

У энди ҳозиргина ўзига роҳат ва шукуҳ бахш этиб, вужудида эхтиросли туйғуларни уйғотган «сув машғулоти»дан воз кечиб, ўрнидан турди. Қаршисидаги бўй баравар ойна олдйга келиб, ўз қадди-қоматини ўзи ғурур ва қувонч билан томоша қилди. Кейин артиниб, жавондан ўша, Қутбиддин Салоҳий ҳадя этган ҳафталик ички кийимлар гарнитуридан бирини олиб кийди. Бағоят нафис ва ҳарир бу ички кийимда унинг навқирон вужуди янаям тароватли, сеҳрли бир киёфа касб этганди.

III

Йброҳим хожи табиатан тоши оғир, мулоҳазакор одам. Шундай бўлсада, бу гапдан кейин у шундок ўтириб қолди. Нафасини ичига ютгандек, чурқ этмайдди. Кўзлари қисилган, баъзан ўз-ўзича бошини хиёл

сарак-сарак қилиб кўяди. У Зокир деган яқин бир ошнаси билан Сайрамга тўйга тушувди. Иккови алла-махалда орқага қайтишди. Рулда ҳожининг ўзи, Зокирнинг кайфи бор, ёнида ўтирипти. Гап айланиб бориб, бир вақт ошнаси ёрилиб қолди:

— Ҳожим, кўпдан бери сизга бир гапни айтиб дейман-у, тилим бормади. Айтмасам, бўлмас. Ўғлингиз Ўктамбек менга фарзанд қатори ахир...

— Ўктамбек?! — унга ҳайрон бокди ҳожи.

— Албатта, ёшлиқча нималар бўлмайди, дейсиз. Мана, мени ўзимам бир вақтлар...

— Чайналманг, — тоқатсизланди ҳожи..

— Мени тўғри тушунинг. Ёйбат ўрнида кўрманг. Шу десангиз... Сожида деган бир аёл бор. Бундай қараганда, ничево... Ўзи аёлларни парикмахери. Гастинеа «Гулшан»да ишлайди. Ҳо-ов ҳалиги, учинчи де-парада бор-ку, беш қаватли. Олдида калласи йўқ хайкал бўларди.

— Арақ қурсин, — оғринди ҳожи. — Одамни намунча атала қилиб ташламаса?

— Кечирасиз, ҳожим. Гап нимада эди? Ҳа, ўша Сожида уйидаям мижоларни қабул қиларкан.

— Қанақа мижоз?

— Қанақа бўларди, аёлларни-да. Уларни маникюр қиларкан. Сочларини ҳалиги, нима дейди, қасқонга соларкан.

— Хўш, нима бўпти? — ўз ҳаяжонини сездирмаслик учун босиқлик билан, бироқ шошиброқ сўради ҳожи.

— Ўктамбегингиз ўша ерга ўтиб тураркан. Буни менга ишончли одам етказди. Хафа бўлманг.

— Очiqроқ гапиринг.

— Ўша Сожиданикига... ўзингиз билган жаноб Мумтозбекнинг кўғирчоғи Тахмина хоним ҳам қатнаб тураркан...

Ҳожи беихтиёр тормозни босди. Зокир бошини ойнага уриб олишига сал қолди. Кейин икковлари ўз ҳолларича бир муддат жим ўтиришди. Зокир ҳожига бошқа нима дейишини билолмай қолди, ичида ҳатто шу гапни ноўрин айтдим, дея ўзини қойиб ҳам қўйди. Ҳожи эса рулга иягини тираганича чуқур ўйга чўмиб

ўтирарди: «Ҳа, бола-я, бола... Сендан кутганим шу эдимми?»

Кейин у машинани ҳайдади. Ҳайдашга ҳайдади-ю, бироқ кўз олдидан энди гуноҳкор ўгил-у, ўз ҳусни малоҳати, шўҳ-шаддот қилиқлари билан кўпчиликнинг назарига тушган Тахмина кетмай қолди. Наҳот?! Наҳотки менинг ўғлим шу ҳаром йўлга юрган бўлса!?

Ҳожининг эсига тушди. Ҳа, эсида. Уша базм кечаси Ўктамбекнинг ана шу ёш аёл атрофида гирдикапалак бўлганини сезган. Лекин бир кун келиб иш бу даражага етишини хаёлига ҳам келтирмаганди. Демак, Тахмина... Дарвоқе, бунга ажабланишнинг ҳожа-ти йўқ. Ёш нарса, эри фалон ёшда. Шайтоннинг нағмасига учиши унчалик қийин эмас. Қонига дурустрок тарбия сингмаган бўлса, шундай бўлади. Мана, керагича тарбия кўрган, Иброҳим ҳожидек жиловли-қамчинли, иймони бут, ҳалолу пок инсоннинг зурёди нима иш қилиб ўтирипти-ю, ундан нима гина?

— Бу гап шу ерда қолсин, — хожи ошнасига шундан бошқа ҳеч нима деёлмади.

Уйдагилар ухлаб қолишган экан. Ҳожи дарвозани очган жориядан бевақт безовта қилганлиги учун эшитилар-эшитилмас узр сўради. Бўйни-боши кизиб, лўқиллаб турганидан оёғи кишанланган одамдек судралиб, хужрасига базўр кириб олди. Ўзини ўринга таппа ташлади, кўзларини чирт юмиб ётаверди. Лекин уйқу деган нарса келмади, келавермади. Қачон ухлаб қолганини билмайди, бомдод намозини қазо қилиб қўйгани ўлганнинг устига тепган бўлди.

Ташқарига чиқди. Субҳидам ҳавосидан ҳовли саҳнида ловуллаб турган гулзордан, чаман-чаман гулларнинг анвойи бўйларини туйиб, кўнгли ҳийла очилгандек бўлди. Жория йўлақларга шакароб қилиб сув сепипти, ишқом остидаги катга ҳузурижон жойи ташлапти. Ошхона томондан яна аллақандай ёқимли ҳид урилади димокқа.

Иброҳим ҳожи қўлига гулқайчи тутиб, гулзор ора-лади. Ҳилола келинчак мисол дув-дув нур тўкиб, иф-фат ва тароватда хиёл таъзим қилиб турган ранго-ранг гуллардан, йўқ, гуллардан эмас, балки юрагининг туб-тубидаги энг нозик, энг ширин, энг муқад-

дас ҳис-туйғулари бисотидан ловуллаган бир гулдас-та ясади. Бугун хотини Шаҳодат бонунинг туғилган куни!

Ҳожи сезиб турибди. Рўпарадаги пешайвондан бону уни бетоқат кузатиб ўтирипти. Шаҳодат бону... Иброҳим ҳожининг бу ёруғ оламда топган-орттирган энг қимматли бойлиги, энг мўътабар, энг азиз инсони. Умрининг, ҳаётининг олтин кўшки бўлган Шаҳодат бонуси!

Мана, қачонлардан бери аёл тўшакка михланган. Оёқлари ҳаракатсиз. Кўрсатишмаган дўхтири-ю табиби, даво кидириб бормаган жойлари қолмади ҳисоб. Қисмат шу экан. Сарвкомат жуссалар, гулгун чехралар, ўтли нигоҳлар, жарангли кулгулар қайларда қолди. Бир жаҳон бўлиб юрган жувон муштдеккина жуссага айланди. Бироқ кўзлар, Шаҳодат бонунинг иффат ва садоқат ёлкини билан ёник, ҳазин ва меҳрибон боқувчи кўзлари...

Бону ҳожини еру қўкка ишонмайди: Бу ёруғ олам унинг учун ҳожи билан, ана шу нуроний, меҳрибон ва садоқатли Иброҳим ҳожи билангина барқарор, унга бўлган сўнмас муҳаббати боис ўз ахволидан изтироб чекади, унга ачинади, уни «ортиқча ташвишлар»дан халос қилмоқчи ҳам бўлади. Ҳожига қачонлардан бери ниманидир ёрилгиси келади, қалбида тугун ва армон бўлиб турган бағоят оғир бир гапни айтмоқчи бўлади, бироқ айтолмайди. Ҳожини тушунади, билади, ундан кўрқади, ўзи учун энг мўътабар инсоннинг шаффоф қалбига озор бериб қўйишдан чўчийди.

Иброҳим ҳожи ҳам шундай. Шаҳодат бонуга бўлган муҳаббати, садоқати, кундалик муносабати ва ҳатто ўртадаги вафо ҳамда самимият ришталарини ҳамиша бир хил тутишга уринади. Шаҳодат бонунинг ўша, қачонлардан бери нимадир демоқчи эканлигини ҳам ҳис этади. Бироқ ана шу «нимадир»ни эшитишдан жуда-жуда чўчийди, дунёдаги энг азиз кишисининг ортиқча изтироб захрини тотишидан кўрқади. Уни тобора кўпроқ авайлайди, инсоний муҳаббат йил фасллари каби ўрин алмашиб турувчи нарса эмас, балки Уюрак қонига омухта бўлган она сутидек пок, она

сутидек азиз ва мўътабар эканлигини амалда исботламоқчи бўлади.

— Бону, туғилган кунингиз муборак бўлсин. Алҳамдулиллоҳ, сизни менинг бахтим учун ато этиб қўйганидан бир умр шодман.

Ҳожи мижгонларида ёш ҳалқаланиб турган хотинининг юз-кўзларидан ўпиб, унинг боши ва елкаларини, кўл-оёқларини меҳру ҳарорат билан силаб-сийпа-ларкан, бону хиёл жилмайиб, бироқ ютиниbroқ, хаста товушда унга жавоб қайтарди:

— Аксинча, ҳожим, Оллоҳ мени бахтим учун сизни яратган экан. Ўзига беадад шукур. Сиздан бу дунё-ю у дунё мингдан-минг розиман...

— Ундай деманг, бону, — аччиқ ютиниб қўйди ҳожи. — Сизу мен токи тирик эканмиз, бир-биримизни деб яшаймиз.

Иброҳим ҳожи шундай дея хотинини ўз оғушига" олганча, уни даст кўтариб, ўрнидан турди.

— Катга чиқамиз, бону. Гуллар сизга мунтазир, булбуллар сизга мунтазир.

Шаҳодат бону хижолат тортиб, оқпар юзларига кизиллик югурди, оловланди. Ҳовлининг нариги бетидаги ошхонадан уларга кўзи тушган Жория хола ёрдамга шошилди. Кат устидаги парқувларни қайта созлаб, Шаҳодат бонунини гулзор томон юзлантириб жойлаштиришди. Иброҳим ҳожи хотинининг қанотидан, унинг ажабтовур чиройли гулдастаси эса дастурхон ўртасидан жой олди.

Шундан сўнг ҳожи Сайрамдан кечаси кеч қайтишгани боис уни безовта қилмаганини айтиб, бонудан узр сўради. Хотини унга жавобан мулоимлик билан: «Узрга ҳожат йўқ, ҳожим. Яхши бориб кепсизми, бўпти», деди. Ногоҳ Иброҳим ҳожининг ёдига кечаги гап келди. Таъби яна хира тортгандек бўлди, лекин буни хотинига сездирмасликка уринди.

— Дарвоқе, Ўктамбек ҳалиям ухляптиларми, дейман?

Бону кат четида омонатгина ўтириб, чой қайта-раётган хизматкор аёлга маъноли қараб қўйди.

— Уйғотувдим. Яна ухлаб қолдилар чоғи... — Жо-

рия хола шундай дея ичкари томон йўл олувдики, хожи унга таъкидлади:

— Тезроқ турсинлар. Дадангизни зарур гаплари бор экан, денг. — Кейин у Шаҳодат бонуга юзланди. Дадасининг қандай зарур гапи бўлиши мумкин, деган ҳаёлда безовта бўлмаслиги учун, илова қилди: — Бугун уйимизда тўй-ку ахир. Тараддуд кўриш керак. Ҳализамон болалар, неваралар бостириб келиб қолишса, калаванинг учини йўқотиб қўйиш ҳеч гапмас.

Иброҳим хожи билан Шаҳодат бонунинг бир киз, икки ўғиллари бор. Қизлари турмушга чиққан, ўғиллардан каттаси уйланган. Бошқа-бошқа жойларда яшаши. Неваралар ҳам кўпайишиб боряпти. Бу даргоҳда олийгоҳнинг охириги курсида ўқиётган кенжа ўғиллари Ўқтамбек ота-онаси билан қолган.

Шаҳодат бону сезгир аёл эмасми, хожининг «зарур гапи» бошқа масалада бўлишини юраги туйди. Шу чоғ у эрига худди шу масалада нимадир демоқчи-ю, бироқ ийманиб ўйчанроқ ҳолга тушиб ўтирганини сезган хожи унга саволомуз боқди:

— Буюринг, бону. Осмондаги ойни десангиз ҳам олиб бераман.

Бону яна бир зум сукут сақлади. Кейин хиёл табассум билан мақсадга кўчди:

— Осмондаги ой жойида турсин, ҳожим. У ҳамма-ники. Сиз менга... келин олиб беринг. Кўзим очиклигида Ўқтамбегимни ҳам орзу-ҳавасини кўрсам, дейман...

Иброҳим хожи пиёладаги чой илиқ бўлишига қарамай, ўз фикрини йиғиштириб олиш учун уни худди қайноқ чойдай майдалаб, чўзиброк, хўплаб-хўплаб ичди. Кейин аста томоқ кириб олиб, бонуга босик жавоб қайтарди:

— Ундай деманг... Худо хоҳласа, сиз ҳали шифо топиб, яна узоқ йиллар яшайсиз, орзу-ҳавасларга бир-галашиб етайлик, илоҳим.

— Кўнглингизга олманг, ҳожим. Қиздир, ўғилдир, эртароқ жойлангани маъкул, дейсиз-ку, ахир.

— Бу бошқа гап, — деди хожи мамнун ҳолда. — Буёғини менга қўйиб беринг. Иншооллоҳ, истагингиз тез орада амалга ошгай.

Шаҳодат бону ич-ичидан қувонди. Кўзларида се-
винч ёшлари йилтиллади. Эрининг елкасига аста бош
қўйди.

Иброҳим ҳожининг хаёлида шу тоб ўғли Уктам-
бекка айтиладиган ўша «зарур гап» чарх урарди. Уни
ўйлантираётган нарса бугун ўртада пайдо бўлиб қол-
ган ана шу уятли, шармандали тугунни бемор хотин-
дан мутлако пинҳон ҳолда қандай қилиб силлиқроқ
ечиш олишдан иборат эди. Тўғри, бу масалани албат-
та ҳозир эмас, кейинроқ, бирон мавриди билан ҳал
қилиш ҳам мумкин. Бироқ ҳожи таҳликада эди. Бу
жароҳатга имкон қадар тезроқ наштар урилмаса, тез
орада янаям газаклаб кетиши ҳеч гапмас. Худо кўрсат-
масин, Мумтоз мабодо бундан хабар топиб қолса
борми, бирон кори ҳол юз бериши турган гап. Гапки
аллақачон ташқарига чиқиптими, тамом, уни энди
тўхтатиб бўлмайди, у ҳозир ўғли учун ҳам, ўз обрў-
эътибори ва оила шаъни учун ҳам жиддий ташвишга
тушганди.

Масаланинг бошқа томониям бор эди. Иброҳим
ҳожи ўз фарзандларини ўта ғурурли қилиб, уларни
ўз инсонлик шаъни ва орияти, ўз ҳақ-ҳуқуқлари учун
ҳатто ўлимга ҳам тик боқиб борадиган руҳда тарбия-
лаган. Бундай пайтларда улар томонидан билиб-бил-
май содир этилган гуноҳ учун жазо даражаси ноҳақ
ошириб юборилса ёхуд улардан ота сифатида чиндан
ҳам дили оғриганини, норози бўлганини юқорироқ
•пардада маълум қилиб қўйса борми, улар ўзларини
ҳар қандай жазога ҳам раво кўраверадилар. Шу боис
ўғли билан мулоқот ҳожидан ғоят эҳтиёткорлик ва
мушоҳада талаб қиларди.

Ўзининг бир оз ўйланиб қолгани хотинида ҳай-
ронлик туғдирмаслиги учун Иброҳим ҳожи яна гап
қотди:

— Бону, туғилган кунингиз дам олиш кунига тўғри
келганини қаранг. Худо хоҳласа, бугун росаям мири-
қиб хордик чиқарадиган бўлдик-да.

Шаҳодат бону эрининг юзларига меҳр билан бок-
ди:

- Сизлар роҳат қилсаларинг, мен яйраб кетаман.
- Сизнинг яйраганингиз бизнинг яйраганимиз,

бону, — ҳожи ҳам меҳр билан хотинининг елкасини силаб қўйди.

Ичкаридан Ўқтамбек чиқиб келди. Ювинган-таранган, башанг кийинган. Она хушқомат бўйларидан, камолидан нур ёғилиб турган ўғлини юрак-юрагидан меҳр билан кузатиб тураркан, ўзича пичирлаб қўйди:

— Ёмон кўзлардан Оллоҳнинг ўзи асрасин.

Ўқтамбек одоб ва тавозе билан уларга яқинлашиб салом берди, яхши ётиб турдиларингми, дея қисқагина хол сўрашган бўлди-да, кейин келиб онасининг юз-кўзларидан ўпди:

— Ойижон, туғилган кунингиз муборак бўлсин. Бахтимизга узоқ-узоқ йиллар омон бўлинг.

— Илоҳо, сени бахтингни ҳам кўрмоқ насиб этсин, болам.

Иброҳим ҳожи хотинининг нимани назарда тутаётганини дарров илғади. Шу боис бонунинг юрагидаги изтироб титроғига зудлик билан чек қўйиш мақсадида, шошилиб гапга қўшилди,

— Ажаб дунё! Ота-она фақат фарзанд бахтини деб яшаркан. Етказганинг учун ўзингга беадад шукур.

Нонушта устида ҳожи ўғлини зимдан кузатиб чиқди. Саҳари мардондан наmunча башанглик? Нозикроқ жойга меҳмонликка отлангандек. Соқол ўрни ҳафса-ла билан киртишланган, анча ўткир атир хиди анкиб турипти. Борди-ю, Зокир айтган ўша, Мумтознинг қўғирчоғи Тахмина билан дийдорлашишга отланган бўлса-чи?!

— Ўғлим, назаримда бирон жойга отлангандек кўринасиз?..

Ўқтамбек ҳам сезиб турипти, отанинг авзойи бугун бошқачароқ. Жория хола «Дадангизни сизга зарур гаплари бор экан», дегандаёқ саросимага тушиб қолди. Мана, энди ўша зарур гапни айтишга шошмаяпти, уни обдон кузатаяпти. Айтадиган гапи муҳим шекилли, унга пухта тайёргарлик кўряпти.

— Ҳозир бозорга тушаман. Майда-чуйдаларни келтириб қўйгач, кейин... агар рухсат берсангиз, бировки соатга бир жойга меҳмонликка ўтиб келмоқчийдим. Ваъда бериб қўювдим...

Ҳожи уни тушунди. Демак, тахмини тўғри, ўғли ўша билан учрашмоқчи. Энди нима қилиш керак, унга нима демоқ керак? Шаҳодат бонуга ҳеч нимани сездирмаган ҳолда, уни бирон гап билан боплаб кўймоқ лозим. Кўзини очсин, бундайин ифлос қилиқни иккинчи бор ҳатто ҳаёлига келтирмасин.

— Бугун ойингизни туғилган кунлари. Ҳализамон акангиз, опангизлар келиб қолишлари турган гап. Шояд бошқа меҳмонлар ҳам бўлса. Барвақтгина бозорга тушиб келишни ўйлаб, кўп яхши иш қилибсиз, бўтам. Фақат...

Ҳожи бир дам жимиб қолди.

«Тамом, жавоб бермайдилар», — кўнглидан ўтказди Ўктамбек. — Бугун ростдан ҳам бошқачароқ. Қандайдир жиддий гап бор. Лекин уни айтишга йўл кидиряптилар. Афтидан, ойимдан пинҳон тутмоқчилар».

— Фақат... меҳмон қабул қилишни бизнинг зимамизга юклаб қўйиб, ўзингиз меҳмонликка кетишингиз қанақа бўларкан?

Бону яхши тушунди. Ҳожининг бу хилдаги юмшоқ, лекин тагдор сўзлари ҳамиша коса тагидаги ним-косадир. Ҳозир шунинг учун ҳам ота-бола ўртасидаги бу гап-сўзларга аралашиб қўйишни лозим топди. Чунки ҳожининг авзойидан чиндан ҳам ўғлига айтадиган муҳим гапи борлиги сезилиб турипти.

— Ҳожим, акаси билан опаси келишса, улар ўзимизнинг фарзандларимиз. Ҳар қанча юмуш бўлса, ўзларидан ортмайди. Ўктамбек ёшлик қилиб, сўз бериб қўйган бўлса, рухсат беринг. Борадиган жойига бир ров кўриниб қайтсин, майли денг.

«Эҳ, хотин, хотин. Ўғлинг «ёшлик қилиб» бормоқчи бўлаётган жой қаерлигини билсанг эди... — кўнглидан ўтказди ҳожи. — Энди нима десам бўларкан? Ўктамбекка буни қандай қилиб тушунтириш, уни бу йўлдан қандай қилиб қайтариш мумкин?»

Ўктамбек ҳам шу маҳал ўз мушоҳадаси билан банд эди. «Борди-ю, дадам Тахмина билан ўртамиздаги муносабатлардан хабар топиб қолган бўлсалар-чи? Ўзинг асра, худо, у ҳолда отанинг юзига, ойисининг юзига қандай қарайди? Нима қилиш керак, мен ахир Тахминадан воз кечолмайманку? Мен уни севаман. Мен

унинг учун ҳар қандай курашга, ҳар қандай жазога, ҳар қандай шармандаликка тайёрман, деганман-ку. Йўқ, мен тўғри иш тутяпманми, ўзи? Отадан, онадан юз ўгириш, уларни, бутун оилани иснодга қўйиш, битта аёлни деб бу даргоҳдан окпадар бўлиб чикиб кетиш ақлданми ўзи? Эвоҳ, дадам агар чиндан ҳам бу ишимдан хабар топиб колган бўлсалар, энди буёғи нима билан тугаркин?»

Бону эридан жавоб кутарди. Ҳожи эса ўз фикру хаёлларини жамлаб олиш, одилона иш тутиш йўлини топмоқ ниятида сукут сақлаб қолганди. Шу ваздан ҳам дастурхонга ширчай тортиб, яна ошхона томон йўл олган жория холани тўхтатди, «Биз билан бирга ўтиринг», деди. Шундан кейингина бонуга юзланди, унга очик чехра билан жавоб қайтарди:

— Бир оғиз сўзингиз учун ҳар қандай курбонлик-ка тайёрман, бону.

Шунда Ўктамбек отасининг ҳурмати учун шошапиша орага гап қўшди:

— Йўқ, дадажон. Сизнинг хоҳишингиз мен учун қонун. Бормасам бормаи қўя қоламан.

Ҳожи ўғлига тагдор қараб қўйди. «Ҳар ҳолда, ёмон эмассан... — кўнглидан кечирди у. — Фақат хушёр бўлиш лозим. Ҳозир ўзи замон нозик. Бу ёшларни йўлдан чалгитадиган унсурлар бағоят кўпайиб кетган...»

— Ўғлим, оингиз туғилган мўътабар кунда сиз билан бир нарсани келишиб олсак чиройли иш бўлармиди... — шу пайт миясига келган фикрдан чехраси ёришди ҳожининг.

Бу гапдан Шаҳодат бону ҳам, Ўктамбек ҳам ҳийла сергак тортишди. Демак, «зарур гап» энди айтилса керак. Бироқ ҳожининг хаёлида, ҳозир, Ўктамбекка уни уйлантириш масаласида гап очиш, бу билан унга «Бас энди, ҳар қандай нағмаларни йиғиштир. Бу ёғига қонуний турмуш кечириш тадорикини кўргин» деган мақсадни ишора қилиш ва ўз ўрнида, ана шу маслаҳатни ўртага ташлаш орқали Шаҳодат бонунинг ҳам қувонтириб қўйиш фикри кечарди.

— Майли, дада. Қулоғим сизда... — ҳадик ва хижолат ичида жавоб қайтарди ўғли.

— Нима десаикин... Ўқишнинг, мана, тамомла-
япсиз, — хожи шошилмасдан босиқлик билан гап
бошлади. Шаҳодат бонунинг бутун вужуди қулоққа
айланган эди. — Мениям, ойингизнинг хаёлимиз энди
сизни уйлантириш, сизнинг орзу-ҳавасингизни кўриш-
да, шундай эмасми, онаси?

Шаҳодат бонунинг кўзларига ёш қуйилди, рўмол-
часининг учи билан қовоғини артаркан, ҳожиға кўмак-
лашди:

— Албатта, ҳожим.

— Бизга қолса, сизни аллақачонлар уйлантириб
қўйган бўлардик, — сўзида давом этди хожи. —
Лекин сизга қулоқ солдик. Ана-мана, деган важла-
рингизни қайтармадик. Энди етар, бошқа кутишнинг
иложи йўқ. Бирон-бир гапингиз ёки мўлжалингиз
бўлса, бир-икки кун ичида бизга маълум қиларсиз.
Бўлмаса, биз сизга ўз таклифимизни маълум қила-
миз^ Хўпми?

Йигитнинг пешонасида тер резаланди. Ерга боқ-
қанча «хўп, дада» дейишдан бошқа гап тополмади.
Шаҳодат бону бундан беҳад қувониб, фотиҳага қўл
очди:

— Илоҳо бахтинг очилсин, болам.

Ҳожи ўғлининг чуқур ўйга толгани, юрагининг
тубида аллақандай гап ётганлигини, бироқ уни очол-
маслигини сизди. Лекин сир бой бермади. Энди буё-
ғини қаттиқроқ олиш лозим. Ҳали айтилмаган «зарур
гап»ни унга албатта айтиб ҳам қўйиш керак. Лекин
қандай қилиб, қайси йўл билан?

Шу пайт худодан бўлиб, Иброҳим ҳожиға кўнгли-
даги тугунни ечиб олмоқ учун хўп ажойиб бир ваз
туғилиб қолди. Қўшни ҳовлидан аёл кишининг шан-
ғиллаб бакиргани эшитилди:

— Нўмон ўлгур, ҳалиям ухлаб ётибсанми?! Илоё,
кўзларинг уйқугамас, тупроққа тўлсин! Мен сени бо-
зорда кутиб ўтирибман, ана Нўмон келади, мана
Нўмон келади, деб! Пирожкини орқамдан бир соат-
даёқ етказиб бор, демабмидим? Ҳув яшшамагур!

Иброҳим хожи бетавфиқ аёлнинг бу қадар шан-
ғиллаб қарғашидан афсусланиб, бошини сарак-сарак
қилиб қўйди. Шаҳодат бону билан жория хола ҳам

хижолатдан бош эгишиб, рўмолларининг учини тишлаб қолишди. Ўктамбек эса қўшни ҳовли томон қовоқ уйганча жим ўтирарди.

— Ҳовли олма, қўшни ол, деб шунга айтишган,— чукур хўрсинди хожи. Кейин миясига келган бир фикрдан дадиллашиб, ўтирган жойига дурустроқ жойлашиб олди-да, сўзида давом этди. — Бу аёл аввало бешармлик қилаётгани, иккинчидан, ўз туккан фарзандини, қолаверса, ёш болани бунчалар хўрлаб ҳақорат этаётгани учун гуноҳ орттиряпти. Яна бир гуноҳ томони шундаки, Нўмон деб аталмиш муқаддас бир ном шаънига иснод тошини отаяпти. Эсларингда бўлсин, ҳеч қаерда, ҳеч қачон бу номни ёмон сўзлар қаторида тилга олманглар.

Кейин ўзига ҳайрон бокиб турган хотини, ўғли ва жория холага бирма-бир назар ташлаб қўйиб, сўзида давом этди:

— Келинглار, агар хўп десангизлар, мен сизларга ана шу муқаддас Нўмон номи билан боғлиқ бир ривоятни ҳикоя қилиб берайин.

— Кошки эди, ҳожим, — жонланди бону, — сиз ҳикоя қилувчи ривоятларни биз жону дилимиз билан эшитамиз.

Ҳожи шу тоб Ўктамбекка маънодор бир бокиб қўйди-да, кейин нақл қила кетди:

— Қадим замонларда бир подшо ўтган экан. Унинг ой деса ойдай, кун деса кундай бағоят гўзал хотини бўлиб, подшо уни жону дилидан яхши кўрар экан.

Подшонинг бир одати бор экан. Ҳар куни ўрнидан тураётғиб, ёнида ётган ўша маликанинг юз-кўзларидан ўпиб кўяркан. Бир куни ўрнидан уйғониб, уни ўпаёт-са, ухлаб ётган малика уйқу аралаш жаҳли кўзгаб; «Йўқол, иймонсиз!» деб юборипти. Подшо унинг бу гапидан ғазабга келипти. Нечукка сен мени иймонсиз, дединг. Мен агар иймонсиз бўлсам, уч талоксан, депти.

Бироқ подшога, ҳам «иймонсиз» деган ҳақоратни эшитгани, ҳам суюкли хотинидан ажралгани алам қилаверипти. Аламига чидолмай, казо-казо уламоларни тўплапти. «Мен иймонсизманми — йўқми, шуни исботи билан ажрим қилиб беринглар», депти.

Бандасининг иймонли ёки иймонсиз эканлигини ажрим қилиб бериш фақат Оллоҳ қўлидан келиши мумкин. Уламолар кўп ўйлаб, ўйларига етишолмапти. Бундан қахрланган подшо:

— Сизларга қирқ кун муҳлат. Шу муддат ичида масалани ҳал қилиб бермасанг, ҳаммангни ўлимга маҳкум этаман! — депти.

Орадан қирқ кун ўтипти. Уламолар бир фикрга келишолмапти. Бундан қахру ғазабга тўлган подшо уларнинг барчасини шаҳардан бир четга олиб чиқиб, каллаларини танасидан жудо қилишга буюрипти.

Жаллодлар оёқ-қўлларига кишан солинган уламо-ларни уриб-суриб, ҳайдаб кетишаётса, бир жойда олти-етти ёшлар чамасидаги бир ўғил бола лойдан пўрсил-доқ ўйнаб ўтирган экан. Бола занжирбанд уламо-ларни кўриб, хайрон бўлиб: «Сизлар кимсизлар? Сизлар-ни нима учун, қаерга ҳайдаб кетишяпти?» деб сўра-пти улардан. Бироқ куни битиб, кўзларига ҳеч нима кўринмай турган уламолар болага эътибор беришмап-ти. «Лойингни ўйнайверсанг-чи. Нима қиласан катта-ларнинг ишига аралашиб», дейишипти. Шунда ана шу уламолардан энг кексаси: «Тўхтанглар. Бола бўлса-ям саволи жавобсиз қолмасин», депти ва бўлган во-қеани болага бошдан-оёқ сўзлаб берипти. Шунда бола жаллодларга: «Бандиларни ўз уйларига қайтаринг. Подшонгизга хабар етказинг, унинг талабини мен ба-жараман!» — депти. Жаллодлар болага: «Бўпти. Кет-дик подшонинг ҳузурига», дейишипти. Бола эса: «Йўқ. Мен гуноҳкор эмасманки, подшо саройига мени жал-лодлар олиб боришса. Подшога айтинглар, мени из-зат-икром билан шоҳона аравада олиб кетсинлар», депти.

Подшога хабар етиб борипти, у ғалати бу воқеа-дан ғоят ажабланиб, «Бу бола ким бўлдийкин? Май-ли, иззат-икром билан олиб келинглар», дея унга шо-ҳона арава жўнатишти.

Болани подшо ҳузурига ҳурматини жойига қўйиб олиб келишти. Тахтда ўтирган подшо болага: «Қани, кароматингни кўрсат», депти. Шунда бола: «Сиз ҳозир ҳожатталаб оддий одамсиз. Мен эса ҳожатбарорман. Шунинг учун ҳам ҳожатбарор юқорида, ҳожатталаб

пастда турмоғи керак», депти. Ноилож қолган подшо боланинг донишмандлигига қойил қолиб, тахтни унга бўшатиб бериб, ўзи пастга тушипти ва бўлган воқеани ўз оғзи билан ҳикоя қилиб берипти.

Шунда бола: «Сиз менга ўз умрингизда қилган яхши ишларингиздан ҳикоя қилиб беринг», депти. Подшо унга мамлакатга, одамларга қилган жамики яхшиликларни, хайру эҳсонларидан тортиб қурган кўприклари-ю мачитларигача айтиб берипти. Лекин бола унга: «Бу яхши ишлар савоби ўзингиз учун керакли. Сиз ўз ҳаётингизда худонинг қахру ғазабидан кўрқиб, оғир гуноҳлардан ўзингизни тийган бўлсангиз, ана шундан гапиринг», депти.

Подшо шундан кейин ўйлаб-ўйлаб, охири ўз ёшлигида рўй берган бир воқеани айтиб берипти:

— Шаҳзодалиқ ёш йигит пайтларим эди. Отамнинг хотинлари ичида энг кичиги ниҳоят даражада сулув ва шаддод, шайтон табиатли жувон эди. У мени яхши кўриб қолган ва мендаям унга мойиллик бор эди.

Кунларнинг бирида биз бир панада учрашиб қолдик. У менинг бўйнимга қаттиқ осилиб олди ва мен билан алоқа қилмоқ ниятиний айтди. Мен ҳам шунда шайтоннинг гапига кириб ечинибман. Бироқ бирдан эс-ҳушимни йиғдим. Худонинг қахру ғазабидан кўрқиб, тавба келтирдим ва кийимларимни қайтадан кийдим. Лекин мен энди ҳарчанд «Нари кет! Мен отамнинг ҳақиға хиёнат қилмайман», деб ўзимни ундан қутқармоққа уринмайин, у мени қўйиб юбормас эди. Бир амаллаб унинг чангалидан чиқиб кетдим. Бироқ жувоннинг қўлида менинг қўйлагимдан бир парча узилиб қолди.

Шундан кейин ўша аёл менинг оркамдан атрофга дод-вой солди. Отамга: «Ўғлингиз менинг номусимга тегмоқчи бўлди. Мен бунга кўнмадим. Манави бир парча латта далилдир, мен унинг қўйлагидан юлиб олдим», деди. Отам эса унинг гапига ишониб, мени ўлимга ҳукм этди. Шу вақт уламолардан бири отамга деди: «Эй подшоҳи олам, ўзингизни бир дам оғир олинг. Ақл билан иш кўриб, одил ҳукм чиқарайлик. Ўғлингиз ўша йиртиқ қўйлагини бизга кўрсатсин. Агар

заифангиз кўлидаги бир парча латта ўша кўйлакнинг олд томонидан узиб олинган бўлса, чиндан ҳам ўғлингиз гуноҳкордир. Йўқ, агар кўйлакнинг орқа томонидан узиб олинган бўлса, аёл гуноҳкор бўлиб чиқади. Ўғлингизга тухмат қилаётгани маълум бўлади».

Мен йиртиқ кўйлакни олиб келдим. Кўришди. Ўша латта кўйлагимнинг орқа томонидан узиб олинган эди. Шундан кейин тухмат фош бўлиб, мен окландим. Тухматчи аёл эса ўлимга маҳкум этилди...

Шунда донишманд бола подшога деди:

— Бировнинг ҳасму ҳаққига хиёнат қилиш, зинога бориш иймонсизнинг ишидир. Сиз ўшанда худонинг қахру ғазабидан кўркиб зино ишга бормабсиз, тавба келтирибсиз. Демак, сиз шак-шубҳасиз иймонлисиз. Инчунун маликага ўшанда: «Агар мен иймонсиз бўлсам, уч талоксан!» — дегансиз. Шунинг ўзидан аёнки, иймонли экансизми, оғзингиздан чиққан ўша «уч талок» ҳисобга ўтмайди, шоҳим.

Ана шундай қилиб, ўша донишманд бола мамлакат уламоларини ўлимдан асраб қолган экан. Подшо эса ўз суюкли хотинига қайтадан етишиб, бундан кейин ҳамиша ақл билан иш тутадиган бўлган экан. Шу бола, биласизми, ким эди? Ўн ёшидаёқ етук олим бўлиб дунёга ном чиқарган буюк донишманд Имом Аъзам — Нўъмон бин Собитдир.

Ўртага чуқур жимлик чўкди. Шаҳодат бону ҳам, жория хола ҳам, Ўктамбек ҳам бу ривоят таъсиридан бош эгганча, нақлнинг маъно ва ҳикмат мағзини чақиб, хомуш ўтиришарди.

Ҳожининг ўзи ҳам бир дам жимиб қолди. Кейин ўғлига бир қиё бокиб қўйиб, сўз қотди:

— Хўп, бўпти энди, азизларим. Менга рухсат, озмоз юмушларим бор. Дарвоқе, — у яна ўғлига юзланди. — Қассобхонага мен ўзим тушаман. Сиз гўшт-ёғ олиб ўтирманг, бек.

Ҳожининг одати шу. Рўзғор учун гўшт-ёғни ўзи харид қилиб келади. Шу боис, унинг бу гапига ўтирганлар ажабланмади. Ҳожи шундан сўнг хотинига ўтирилди, унга яна бир бор меҳр билан боқди:

— Сиз зерикмай ўтиринг, бону.

Бону ҳожига миннатдор боқди:

— Сиз хотиржам бўлинг, ҳожим. Атрофимда парвона бўлмасангиз ҳам, борлигингизга минг катла шукур қиламан.

Ҳожи шундан сўнг бонунинг орқасидаги паркуларни созлаброк қўйди-да, катдан пастга тушгач, ҳамон нима қиларини билмай жим ўтирган ўғлига яна бир пинҳона назар ташлаб олди. Лекин индамади, дилида пинҳон тутган «зарур гап»ни ичида сақлаб қолди. Бироқ Ўктамбек бу гапни ҳалиги ривоят асносида илғаб, уқиб олди. У ота олдида ер билан яксон бўлиб ўтирарди. Шу боисдан ҳам ўрнидан жилган ҳожи ортидан гуноҳкорона бош эгиб, қалтироқ овозда:

— Дада... Мен бугун ҳеч қачон бормайман, — дея олди холос.

Ҳожи унга бир дам жим боқиб турди-да, кейин сўз қотди:

— Йўқ, ўғлим. Лафз қилибсизми, энди унга риоя қилинг. Боринг... боринг-да, ипни бир йўла узиб келинг...

Шаҳодат бону гап нимадалигини англаб улгурмади. Ўктамбек ўрнидан даст туриб келиб, отасининг бўйнидан қучди. Ҳожи унинг кўзларида нам сезд.

IV

Ўктамбек икки ўт орасида қолди. Энди нима қилсин? Қандай қилиб Тахмина билан ўз ўртасидаги ипни бир йўла узиб келсин? Бу ип оддий ип эмас, узиб бўлмас кўнгил риштаси-ку ахир?

Тахмина... Аввало, ундан узоқлашиш, уни тарқ этишнинг ўзи кечириб бўлмас номардлик-ку. Ҳа, ана, Тахмина уни севмайди, унга муҳтож ҳам эмас, дейлик. Бироқ Ўктамбекнинг ўзи унинг фироқида қуйиб-ёниб, унинг оёқлари остида тиз чўкиб ялиниб-ёлворганлари, ундан раҳму шафқат, марҳамат сўраб илтижо қилганлари қаерда қолади? Тахмина ниҳоят «мойиллик кўрсатди», унга ўз оғушини очди. Ўктамбек билан ўтадиган висол онлари гул-гул очиладиган, яйраб-яшнайдиган бўлди. Уни қониб-қониб суядиган, эркалайдиган бўлди. Тўғри, гап бориб, бу учрашувларнинг пировард оқибати нима билан тугашига бориб

такалса, Ўқтамбек нима дейишини билолмай каловланиб қолар, кўпинча «Агар Мумтоз сени қўйиб юборса, мен сенга бажонидил уйланардим», деб кўярди. Шунда Тахмина: «Алвидо, Мумтоз мендан асло ажралмайди. Мабодо мен ўзим уни бошимдан соқит қилмоқчи бўлсам ҳам, у бизни барибир тинч қўймайди, унинг қўли етмайдиган жой йўқ. Бу бир. Иккинчидан, дадангиз Иброҳим ҳожининг ўзлари ҳам бунга асло йўл қўймайдилар. Уйланмаган ўғлига мени хотинликка олиб беришдан кўра, яхшиси сиздан воз кечиб қўя қолар», дерди.

Ўқтамбек буни яхши тушунади. Такводор отаси учун Ўқтамбекнинг қилиб юрган иши ўлим билан барабар. Дадаси ор-номусни, инсонлик шаънини, иймону диёнатни ҳамма нарсадан устун қўяди. Болаларини ҳам ана шу тарзда тарбиялаган. Бироқ на чора, Ўқтамбек бу дарди бедавога ўзи билмаган ҳолда чалиниб қолди. У энди нима қиларини билолмайди. Тахминани деса, ота-онасининг юзига оёқ қўйишдан, отаси таъкидлаб келганидек, иймонсизлик, бетавфиқлик йўлига киришдан, дўсту биродарлари олдида, эл олдида беобрў бўлишдан кўркади. Мабодо буларни дегудек бўлса, қалб ҳукмидан четга чиқолмайди. Мабодо ўрта йўлни тутиб, Тахмина билан шунчаки кўнгилхушлик учун ёхуд кўнгилга теккунча учрашиб юраверай деса, бу фикрни у ўз онгига сиғдиrolмайди.

Ногоҳ кўз олдида дадасининг тунов кунги телевизорда чиқиб айтган гаплари келди. Иброҳим ҳожини шаҳарнинг энг покдомон, обрўли оилалари вакили ва инчунин, ишбилармонликда ҳамда ёшларни ижтимоий ҳимоялаш борасидаги саховатпешалиги билан кенг танилган шахс ва шу билан бирга, исломий таълим-тарбиянинг фаол тарғиботчиси сифатида «Оталар сўзи— ақлнинг кўзи» кўрсатувида таклиф қилишган эди. Ана шу кўрсатувда у «Ислом ва ахлоқ» мавзусида сўз юритди. Ёшлар орасида, айниқса, ичкиликбозлик, наshawандлик ҳамда фаҳш ишлар авж олаётгани ҳақида гапирди. Ўқтамбек уни миқ этмай ўтириб тинглади. Дадаси бизнинг миллий турмуш тарзимиз учун мулақо ёт бўлган бу иллатлардан халос топмоқ учун, энг аввало, қонунчилик асосларини мустаҳамлаш за-

рур, деди. Ёшларнинг билим олишга, касб-хунар эга-си бўлиш, ҳалол меҳнат қилиш ва яхши яшашга бўлган ҳуқуқларини пойдор этиш керак. Қуруқ ваъдалар, ши-орлар, расмий тадбирлар билан иш битмайди. Ижти-мой ҳимоя ва кафолат билан бир қаторда, яна энг муҳими, ёшларга маънавий озик бериш, уларнинг та-факкур доирасини кенгайтириб бориш шарт. Темир кафас ичидаги етмиш йиллик тутқунлик давомида биз ўзимизнинг буюк аجدодларимиз дунёсидан, мул-кидан махрум бўлдик. Айниқса, ҳозирги авлод ундан бағоят узоқлашиб кетган. Ҳозир ана шу бекиёс хази-нага йўл очилди. Ундан энди барчани, айниқса, ёш-ларни кенг баҳраманд этиш керак. Шу ўринда айниқ-са, исломий маънавиятни барқарор қилиб бориш мақ-садга мувофикдир. Бу маънавият инсонни тўғри йўлга солади, уни гўзал ва намунали мақомда шаклланти-ради. Одамларни фақат яхшиликларга чорлаб, уларни ёвузликлардан, ёмон ҳулку атворлардан, разолатлар-дан асрайди. Айниқса, ёшларни одоб-ахлоқ, руҳий-маънавий поклик ва равнақ томон етаклайди. Уларни ҳалол меҳнатга, яратувчанликка, ҳаётни гўзал ҳолат-да ўтказишга даъват қилади.

Дадаси ана шу суҳбат асносида исломда ҳаром деб белгиланган нарсалардан, айниқса, зино масала-сига алоҳида тўхталди. Халқимиз ўзини танибдики, ҳамиша бу жирканч ишни гуноҳи азим деб ҳисоблаб келган. Чунки Қуръони каримда Оллоҳ мусулмонлар-га буюрибди: «Зинога яқинлашманглар, албатта у фахш иш ва ёмон йўлдир». Қуръони каримнинг Нур сураси-да ҳам айтилибди: «Албатта, мўминлар ичида фахш ишлар тарқалишини хоҳловчиларга бу дунё-ю у дунё-да аламли азоблар бордир». Пайғамбаримиз Муҳам-мад алайҳиссалом эса «Қайси қавмларда зино тарқал-са, Оллоҳ Таоло уларни ота-боболари билмаган ка-салликларга мубтало қилади», деганлар. Яна айтибди-лар: «Зинокор зино қилаётганда унинг мўминлиги қол-майди». Мўминлик — иймон, иймонсиз эса мусулмон эмас. Мусулмонлик мазҳабини йўқотдингми, бас, сен ўз халқингга, ватанингга, ота-онангга ҳам ётсан.

Мана, бугун ҳам дадаси яна шу хусусда гапирди. Имоми Аъзам ривоятини беҳуда келтирмади. Демак,

унинг қулоғига Ўқтамбек билан Тахмина ўртасидаги муносабатлар етиб келган. Дадаси уни огоҳлантириб ўтди.

Хўш, мен зинога боряпманми? Ҳа. Тахмина мен учун номахрам, унинг ўз эри бор. Мумтоз унга ишонади. Уни пок, деб ҳисоблайди, у билан не умидлар огушида яшайди, эҳтимол Тахминадан фарзанд ҳам кутаётгандир. Демак мен... зинокорман. Иймонга, му-сулмонликка, аجدодлар руҳига хиёнат қиляпман. Шундаймикин?

Йўк, йўк, мен зино иш учун бораётганим йўк. Мен фақат ўз суйганим билан, меҳру муҳаббат боғлаган Тахминам билан учрашиш, унинг висолидан жон озиғи олмоққа боряпман. Мен у билан бошқа зино ишга бормапман, Тахмина билан юз кўришиб турсам бас. Қдлган гуноҳларимни ўзинг кечиргин, тавба қилдим. Ўзинг сабру тоқат, ирода бахш эт.

Ўқтамбек бир-бирига зид ана шу ўй-хаёллар, ҳам нашъали, ҳам аччиқ ва аламли туйғулар гирдобиди тўлғаниб кириб келди Сожиданикига. Бироқ бугун у Тахмина учун ҳар галгидек арзанда султон эмаслигидан, бу сафар ҳар галгидек эҳтирос ва интиқлик билан кутилмаётганидан, ҳусну малоҳат маликаси қалбини бугун ошифта сайёҳ гулханидан нарироқ бўлган алланечук янги, бошқача, жиловсиз ва фараҳли бир хис-туйғу банд этиб турганидан беҳабар эди.

...Тахминанинг ҳар гал бу ерга ял-ял ёниб, очилиб-сочилиб, кўзлари кулиб, яшнаб кириб келишига ўрганган Сожида ҳам бугун унда бир мунча сокинлик ва паришонлик зохирлигини туйди. Албатта, у одатдагидек хушҳол ва ҳаракатчан, бироқ ўй-хаёлларини Ўқтамбек билан бўладиган бугунги учрашув шавқиғина банд этиб турмагани сезиларли эди. Тахмина қорачиройдан келган, қотмароқ, серҳаракат, гапга ва ўз ишига чечан, ҳаётида жуда кўп аччиқ-чучукларни тотганлиги кўзларидан, киёфасидан маълум бўлиб турган Сожида билан ҳар доим куюк кўришади, унга хушомад қилади. Унга тез-тез қимматбаҳо совғалар ҳам илтифот қилиб туради, ҳар ҳафта соч турмакла-тиш ва Уқтамбек билан учрашиш учун келганда, мўмай-мўмай пул ташлаб кетади. Сожида ҳам ўз ўрни-

да, унинг иззатини жойига қўяди, унга ялтокланиб, астойдил, садоқат билан хизмат қилади. Ўзини бу оилага якин олиб, уларникига тез-тез бориб туради ва шу йўл билан Мумтознинг ҳам ишончини қозониб олганди.

Бугунги кўрган туши ҳамон кўз олдидан кетмаётган бўлса-да, Тахмина бу ҳақда ҳеч кимга индамасликка аҳд қилди. Бироқ бу туш анча жиддий эканлиги ва эҳтимол, ўз ҳаётида кутилмаган ўзгаришлар рўй бериши ҳам мумкинлигини юраги сезиб тургандай эди. Шу туш учун кўнглида садақа атаб қўйгани, лекин йўлда келатуриб бу нарса ҳаёлидан кўтарилгани эсига тушиб афсуслангандек бўлди. Бироқ шу пайт кўнглига келган бир фикрдан ичида кулиб қўйди: «Ҳаммаёқ ёнса ёниб кетмайдими! Қани энди ўша оқ отда Акмал билан осмонга учиб кетсам!»

Шундан сўнг айқаш-уйқаш ҳаёлларини бир четга йиғиштирган бўлдида, Сожидага бугун вақтлари анча тиғизлиги, меҳмон келиши ва уйга биргаликда бориб, зиёфат ҳозирлашлари лозимлигини айтди. Айниқса, Мумтозбек жанобларининг «Сожданинг ўзи бориб норин қилиб берсин» дегани хонадон бекасини беҳад қувонтирди. Ўзининг чиндан ҳам маҳоратли пазанда эканлиги, айниқса, норинпазликда унинг олдига тушадигани йўқлиги кўз олдига келиб, ғурурланиб қўйди.

Одатда, ҳар дафъа, Тахмина билан Ўктамбек учрашадиган бўлса, Сожида уларни уйда ҳоли қолдириб, ўзи бир-икки соатга кўчага чиқиб кетарди. Бугун ундай бўлмади. Чунки Тахминанинг ўзи Ўктамбек ичкарига кириб келганда, Сожидага: «Ошхонада кутиб туратур, мен тезда бўшайман», деди.

Ўктамбекнинг назарида, Тахмина бугун ҳам ҳар қачонгидек хушхол, ишвали ва сертакаллуф эди. Ўйигитни одатдагидек кучоқ очиб кутиб олди, юрагининг бир четида жижиллаб турган алланимани усталик билан ундан ниҳон тутди. Ўктамбекнинг ёввойи ва эҳтиросли бўсаларидан, гупириб турган қайноқ кўксидан беозоргина бўшалиб, уни худди бола етаклагандай қўлидан тутиб келиб курсига ўтказаркан, ишвали бир киёфада:

— Бугун сал вазмин бўлинг, бек, — деди ва ўзи

ҳам унинг ёнига омонатгина жойлашаркан, яна илова қилди: — Индамасам, еб қўйгудексиз...

Ўктамбек хиёл хижолат тортди.

— Мени кечиринг. Сизга яқинлашсам, ёниб кетаман...

Тахмина чиройли жилмайиб қўйди. Олдида ийманibroқ, ўтли оғуш ва бўсалар нашидасидан ҳамон сармаст ўтирган бу латиф ва чиройли йигитга бошдан-оёқ назар ташлади. Кейин босиқроқ, синовчан оҳангда сўз котди:

— Ёниб кетмаслигингиз учун, орани сал очикроқ тутсак, қандай бўларкин...

Ўктамбек унга «ялт» этиб қаради. Тахминанинг бу гапи қулоғига гўё «Орани очиб қўяқолсак-чи?» дегандай эшитилди. Йигитнинг бирдан хушёр тортиб, ранги сезиларли даражада ўзгаргани ва унга саволомуз тикилиб қолганини кўриб, Тахмина яна қўшимча қилишга мажбур бўлди:

— Қўрқманг, ҳазиллашяпман...

Тахмина аслида ҳазиллашаётгани йўқ эди. Қалбининг аллақаерида гўё халтадек осилиб турган қопқоронғу бир бўшлик баъзан жонланиб, бутун вужудига тушуниб бўлмас аламли, изтиробли бир титроқ киритади. Бундай пайтларда у ҳарчанд ўзини қўлга олмасин, бу қоронғу бўм-бўшлик, юрагини бир дам кемириб ўтувчи ана шу хасталик унинг бутун хаёлларини, осуда ва фаровон, айшу ишратли ҳаётдан олаётган жамики лаззатларини, роҳат-фароғатини тилкапора қилиб ташлайди. Шунда у ўзини яна бир вақтлардагидек танҳо, кимсасиз ва бахтиқаро, деб ҳисоблаганча ўтириб қолади. Хўш, кемирувчан бу бўм-бўшликнинг ўзи нима? Нима учун унинг ўрнини ҳеч нима тўлдиrolмаяпти?

Ўзи беназир гўзал ва соғлом бўлгани билан, хорлик ва хўрликда, қарамлик ва тутқунликда яшаб юрган Тахмина асл инсоний бахтни мол-дунёда, бойликда бўлса керак, деб ўйларди. Мана, бу нарсаларга мушарраф ҳам бўлди. Бироқ ҳар қанча мол-дунё, бойлик юрагидаги ўша бўм-бўшлик ўрнини тўлдиrolмади. У яна ниманидир кутган, қидирган бўлди. Бу нарса, эҳтимол... у ўз ёши ва ҳуснига муносиб, соғ-

лом ва бақувват йигитни ҳам мана, топиб олди. Бу йигит билан у истаган вақтида учрашади, хоҳлаган вақтида у билан овунади. Яна нима керак?

Йўқ, бу нарса ҳам ўша бўшлиқ ўрнини тўлдиролмади. Бунни айниқса, бугун эрталабки кўрган туши эсига тушган сари, янаям чуқурроқ ҳис эътипти.

Шу тоб Тахминанинг қулоғи остида Ўқтамбекнинг ўша тушида «Мумтози билан бирга ёниб кетсин!» деган гапи жаранглади. Хозиргина унинг «Сизга яқинлашсам ёниб кетаман» дейишидан у бирдан сергак тортди. Нималар бўляпти ўзи? Наҳотки ҳаммаси тўғри бўлиб чиқса?!

Тахмина оромкурсига чўкиб қолди. Ранги оқаринқираб, пешонасига совуқлик югургандай бўлди. Ўзини қўлга олмоқ ниятида, бир дам кўзларини юмди. Унинг жимиб, жиддийроқ тусга кириб қолганини кўрган Ўқтамбек бундан ўзгача хулоса чикарди:

— Сиз ҳазиллашаётганингиз йўқ...

Тахмина бирдан ўзини ўнглаб олди. Сир бой бермасликни, суюкли кишисини беҳуда ранжитиб қўймасликни лозим топди. Сохта жилмайиб, Ўқтамбекка тасалли берган бўлди:

— Кўрқманг. Ёнсак, бирга ёниб кетармиз...

Тахмина шундай дейишга деб қўйди-ю, яна хаёлига ўша туш, Ўқтамбекнинг «Сен ўзинг ёнмайсан. Мен ҳам ёнаман. Уволим сенга» деган гапи келиб, қайтадан чўкиб қолди. Нималар бўляпти ўзи, ҳаммаси бир ипга тизилгандек...

Йўқ, йўқ, бу йигитга тушунтириш керак, ундан тезроқ узоқлашиш керак. Бирон кори^хол юз бермай туриб, ўртадаги ипни узиш шарт. Ўқтамбек яхши йигит, беғубор. Унда гуноҳ йўқ, унинг уволига қолмаслик керак.

Ўқтамбек Тахминанинг қайта жимиб, ўйга чўмиб қолганини кўрди-да, саросимада ўрнидан турди. Яна шу саросимада Тахминанинг оёқлари остида тиз чўкди, иккала қўли билан унинг оқаринқираган бетларидан тутиб ўзига қаратди:

— Сизга нима бўлди?!

Тахмина ўзини қўлга олмоқчи бўлди. Бироқ у энди

ҳолсизланган, ҳаёли паришон, шу боис ҳам овози бу гал хастароқ чиқци:

— Ўзим шундай... Бугун бир оз мазам йўқроқ.

Ўктамбек уни ўпмоқчи бўлди. Лекин Тахмина уни қўли билан беозор итариб, «Қўйинг, мени тинч қўйинг», деди. Унинг бу гапи энди Ўктамбекнинг шубҳасига жон киритиб қўйди.

— Тахмина, агар бирон гапингиз бўлса, очиқ айтаверинг...

Тахмина аста ўрнидан туриб, дераза томон[^] юриб борди. Турган жойида ҳайрон қотиб турган Ўктамбекка орқа ўгирганича, кийналиб сўз қотди:

— Бек, мени кечиринг. Ҳар хил гап-сўзлар таркамайтуриб... ўртадаги ипни узиб ташласак...

Ўктамбекнинг вужудига муз югургандек бўлди. Мана, гап қаерда экан! Демак, орада аллақандай миш-миш бор-у, бу нарса Тахминани ҳам, дадасининг ҳам қулоғига чалинган. Бугун эрталаб дадаси бежиз зино сўзига урғу бермади, бекорга «Ипни бир йўла узиб келинг», демади.

Ўктамбек беихтиёр оромкурсининг бир четига омонатгина ўтириб, пешонасини чангаллаганча хаёлга чўмиб қолди. Тахмина унга ўғирилди.

— Ўзингизни тутинг, бек. Сиз учун ҳали ҳамма нарса олдинда.

— Менинг олдимда энди фақат мусибатлар турипти, Тахмина.

— Ундай деманг. Сиз ҳеч кимда йўқ имкониятларга эга йигитсиз, — Тахмина шундай дея, унга яна ўғирилиб олди.

Ўртага чўккан бир дамлик сукунатни Ўктамбек бузди:

— Нега алдадингиз?..

— Мен сизни алдаганим йўқ, бек. Сизни бир умр яхши кўриб қоламан. Лекин бу муҳаббат дегани эмас...

— Мен буни билардим. Цироқ мен сизни севаман. Сизсиз мен учун ҳаёт йўқ.

— На илож. Сиз мени тўғри тушунинг.

— Тушунаман. Агар хўп десангиз, сизни узоқларга олиб кетаман. Сиз учун ҳамма нарсага тайёрман.

— Йўқ. Мен ўз вақтида кимнидир севиб ҳам

кўрганман, юрагимни юлиб ташлашган. Узоқларга қочиб ҳам кўрганман, оёқларимга кишан солишган...

Тахминанинг кўзларида жикқа ёш. У аста келиб, Ўктамбекнинг орқасида тик туриб қолди:

— Ўзингизни қўлга олинг, бек. Мен оилали аёлман. Йўлимизга ғов бўлманг.

Ўктамбек энди ўрнидан жудаям вазмин кўзгалди. Гўё қовоқларига, кифтларига, оёқларига зил-замбил тошлар илиб қўйилгандек эди. Тахминанинг юзига бошқа боқолмади, боқмади. Нима бўлсаям, ўзи бўлсин, лекин жондан азиз маҳбубасини энди хижолатга қўймайди, уни қийнамайди. У Тахминани авайлади, асрайди, янада ардоқлайди. Фақат билиб қўйса бас:

— Барибир, сизни... менинг қалбимдан ҳеч ким кувиб чиқаролмайди.

V

Шаҳарнинг кунботар қисмидаги чекка маҳаллалардан бири Қумқўрғон деб аталади. Сатхи анча кенг тепаликда қурилган ана шу истехкомнинг гиштин деворлари ҳам, ўрисча шамоийлдаги салобатли биноси ҳам оппоқ бўлиб, у ўз этагидаги оқланмаган уйлар, бироқ довдарахтларга кўмилган ям-яшил қишлоқдан ажралиб, хатто узоқ-узоқлардан кўзга ташланиб тураркан.

Сурайёнинг амакиваччаси, машхур ҳофиз Мумтоз бир вақтлар Қумқўрғоннинг обрў-эътиборли оксоқоли Қосим чармгарнинг кексайган чоғида худодан тилаб олган якка-ю ёлғиз ўғли эди. Ота-она дунёдан орзу-хавас кўрмай кўз юмиб кетишди. Шундан кейин ҳали ўсмир ёшидаги Мумтоз бу ерда кўп туролмади. Ўқиш баҳонасида уй-жойларни гаровга қўйиб чиқиб кетганича, она қишлоғига бошқа қайтиб келмади. Фақат узункулоқ гаплар орқали кўшни шаҳарлик бир давлатманд киши уни ўз ҳимоясига олгани ва болаликданоқ санъатга, кўшиқ айтишга иштиёқманд Мумтозни ўқитиб тарбиялаётгани ҳақидаги хабарлар келиб турарди, холос.

Орадан кўп вақт ўтмай, ана шу йигит ҳамма ёққа кимсан — номи чиққан машхур Мумтоз ҳофиз бўлиб

кетди. Қумқўрғонликлар энди у билан фахрланадиган бўлишди. Мумтознинг шу ерлик уч-тўртта болалик жўралари уни ҳатто «алдаб-сулдаб» олиб келиб, шу ердан уйлантириш ҳаракатида ҳам бўлишди. Лекин унинг иложини қилишолмади. Мумтозни тарбиялаб-ўстирган ўша давлатманд киши уни ўзининг энг чиройли бир қизига ичқуёв қилиб олган экан.

Бироқ Мумтоз бошқа жойда яшаётганлиги, бу ерда бирон каттароқ тўй-пўй бўлиб қолгудай бўлса, уни базмга олиб келиш жудаям мушкул эканлиги, бунинг учун жуда катта пул лозимлигига қарамай, унинг беназир овози ва санъатига ҳамма ошиғу шайдо бўлиб яшайвердилар.

Бир кун келиб сира кутилмаган гап чиқиб қолди. Мумтоз билан борди-келдиси бор, унинг гуруҳида чолғучилик қилувчи бир-иккита созанда йигитларнинг уйларида чикқан миш-мишлар... Мумтоз ўз оиласидан ажралиб, ҳозир Тошкентда ўзидан икки баравар ёш, бағоят гўзал бир қиз билан яшаётгани, яқин орада бу ерда ана шу қизга атаб бир қаср қурмоқчи эканлиги тўғрисида борарди.

Бу миш-мишлар тез орада ўз тасдиғини топди. Кейинги пайтларда ўзини ишбилармонлик ва тижорат ишларига уриб, саҳна ва сайлларда, тўйларда камдан-кам кўринадиган бўлиб қолган Мумтоз ниҳоят ўз она қишлоғига қайтди. Лекин бу ерга у ҳофиз Мумтоз сифатида эмас, балки ишбилармон ва йирик ^сармоядор «жаноб Мумтозбек» бўлди келди. Уни «Ўзимиздан чикқан машҳур Мумтоз ҳофиз» дея зўр қувонч билан қарши олишди, унинг бу ерда амалга оширмоқчи бўлаётган ишларини бажонидил маъқуллашди.

Мумтоз бу ерда ишни энг аввало ҳунармандларни бир жамоага қовуштиришдан бошлади. Улар учун тез орада ўз ҳисобидан бир неча ишлаб чиқариш цехларига эга бўлган фабрика қуриб берди. Ҳунармандлар энди Мумтоз етказиб бераётган хом ашёлар ҳисобига ана шу корхонада ишлайдиган ва бу билан ҳар ойи мўътадил даромад топадиган бўлишди. Албатта, фабрика маҳсулотлари билан шаҳарда савдо қилаётган нукталардан сувдай оқиб келаётган даромаднинг асо-

сий қисми, бусиз ҳам бошқа жойлардаги тижорат ва воситачилик ишларидан тез бойиб бораётган Мумтознинг давлатига келиб қўшилardi.

Ана шу ишлар қаторида у маҳаллий ҳокимият билан келишиб, бўш майдонни сотиб олди ва бу ерга ғойибдан учиб келган бахт қуши Тахминага атаб ҳашаматли бир бино қуришга киришиб кетди. Ўнлаб ишчилар ва усталарнинг кеча-ю кундузи тиним билмай ишлашлари натижасида тез орада яна Қўрғон аталмиш оппоқ бир қаср қад ростлади. Бироқ у қуриб битказилган, усталар ва ишчилар керагидан ортиқ рози қилиниб, уларга жавоб берилган бўлса-да, «сарой маликаси» бу ерга кўчиб ўтишга шошилганича йўқ. Гап шундаки, бу азим бинонинг кўпдан-кўп хоналари ҳали бўм-бўш. Улар учун керакли жиҳозлар, айникса, мебелни танлаб улгурганларича йўқ. Бу масала шунингдек, Қутбиддин жанобларининг навбатдаги автокарвони қачон кириб келишига ҳам боғлиқ бўлиб турипти.

Шуларга қарамай биринчи қаватдаги меҳмонхона, иккита оромхона, бассейн ва бошқа кўнгилхушликлар учун мўлжалланган яна уч-тўртта катта-кичик хоналар жиҳозлаб қўйилган. Тахмина бу ерга камданкам ҳоллардагина келади. Кўпинча Мумтознинг ўзи шу ерда қолиб яқин-яқин дўстлари билан «гап-гаштак» ўтказиб турарди...

Қўрғоннинг пулыт билан очиладиган баҳайбат чўян дарвозасидан кираверишда ўнг томондаям, чап томондаям алоҳида ҳужралар бўлиб, Сурайё ана шу ҳужралардан бирида яшарди.

... Ҳадислардан биридан нақл этилишича, расулulloҳ саллоллоҳу алайҳи ва саллам Яратгандан сўрайдилар: «Бу ёруғ оламдаги жамики мавжудот ўз ҳукминг билан бунёдга келипти. Улардан энг суйганингни инсон қилиб яратиб, уларни бандаи мўминларим, деб шафоат этдинг. Шундай экан, нега энди оддий бир чинорга, тошбақа ёхуд филга бир неча юз, ҳатто минглаб йил умр бахш этибсан-у, ўз суйган бандаи мўминларингга эса бағоят қисқа умр ато этдинг?»

Жавоб: «Чунки мен бандаи мўминларимни суйганим учун ҳам уларга қисқароқ умр ато этдим, токим улар менинг жамолимга тезроқ етишсинлар».

Яна сўрадилар: «Модомики шундай экан, нега энди шу киска умрга кўшиб, бандаи мўминларинг гарданига кўпдан-кўп ташвишларни ҳам юклаб кўйдинг?»

Жавоб: «Бандаи мўминларим ёруғ олам учун яратган неъматларимга ортиқча хирс кўйиб, мени эсдан чиқармасинлар учун уларнинг гарданларига ташвишларни ҳам кўшиб юклаб кўйибман».

Инсон табиати шундайки, унинг ҳаммаси ҳам, ҳаммаша ҳам шу буюк ва оддий ҳақиқатни идрок этмайди, ундан тегишли хулоса чиқариб яшамайди. Одамлар кўпинча ё.айшу ишратга, ё молу мулкка, иморатга, пулга, хотинга ёхуд фарзандга ортиқча хирс ёки мухаббат боғлаб, Оллоҳни унутиб қўядилар. Бошларига бирон мусибат ёхуд оғир ҳасталик, ночорлик, бахти-каролик тушган пайтлардагина кўзлари очилиб, худони ёдга оладилар. Худого энди тоат-ибодат бажо келтириб, ундан нажот илтижо этадилар.

Оллоҳнинг даргоҳи кенг, марҳамати чексиз. Ўз вақтида қилинган тавба-тазаррулар шояд ўзининг раҳму шафқатига мушарраф бўлса. Бироқ Оллоҳнинг қахру ғазабига, бу ёруғ оламда бошқа ўзига ўхшаганлар учун ибрат тариқасида ошкор ва оғир жафоларга элтувчи кечириб бўлмас гуноҳлар ҳам бор.

Мана, икки йилдирки, Сурайё бедаво бир дард азобини тортиб келади. Аҳён-аҳёнда, ойда бир-икки марта нимадир унинг бўғзидан қаттиқ тутиб қолади, нафас йўлини батамом тўсиб, бор вужудини жон талвасасига солади. Ажал калхати уни ўлдириб ўлдирмайди, ё қўйвориб қўйвормайди. Макор мушук ўлжасичқонни дарҳол еб қўймасдан, аввали уни кўп тимдалаб-итқитиб, қийнаб, бундан хузур топаётгандек, Сурайёнинг жони кўлида бўлган бу калхат ҳам қўккис унинг бўғзидан беаёв чангаллаб, анча маҳалгача ердан юқорига кўтариб туради. Бундан икки йилча бурун Оллоҳнинг ўзи унга лозим топган бу бедаво дард туфайли у озиб-тўзиб, қоқсуяк бўлиб қолган. Сочлари оппоқ оқариб, эрта куннинг ёруғидаёқ касалманд бир кампир киёфасига кирган Сурайё шунда янги бўғизланган молдек беамон типирчилайди, хириллайди. Кўзлари косасидан чиқиб кетгудек олайиб-бўрта-

ди, еруғ дуне деган нарса энди унинг хиссиетидан, рухиятидан батамом ғойиб бўлади. Кутилмаганда ажал калхати яна уни ўз чангалидан бўшатиб, ерга ташлаб юборади. Аёл энди нафас ола бошлайди, бир муддат ўзига келолмайди, кўзларини очолмайди. Бир вақт оз-моз хушёр тортиб, атрофни, бундай пайтлар кўпинча унга ёрдамга шошилувчи кўшни ҳамшира қиз Зилолани кўриб, тирик эканлигини англайди. Англайди-ю, ўша калхат уни тарк этиб кетмаганлиги, хув нари-рокда уни хузур билан кузатиб, навбатдаги ҳамлага шайланаётганлигини ҳис этиб туради. Ҳар гал шу ҳол такрорланганда, бандаси учун тинчгина, беозор жон бериш ҳам катта бахт эканлигини англайди.

Сурайё эндигина тушуниб етди, у содир этган гуноҳлар тоши бағоят оғир. Бу гуноҳларни ювиб ташлашга энди вақт ҳам, имкон ҳам йўқ. Оллоҳ уни ёруғ куннинг ўзидаёқ дўзах оташига ташлади. У ота-онанинг, яхшиларнинг дуосйни ололмади, уйли-жойли бўлолмади, ёлғизгина ўғлига эгалик қилолмади. Бунинг ўрнига, одамларнинг тавки лаънатиға, ўғли Акмалнинг нафратига, бахтиқароликка, чидаб бўлмас азобу уқубатларга гирифтор бўлди. Охир-оқибат, у шунча йил яшаб, атиги икки кишигагина таяниб қолди. Тирик қолса — шулар боқиши, ўлиб қолса — шулар кўмишидан умидвор. Булар Мумтоз билан Тахминадир. Бироқ уларнинг икковиям Сурайё учун омонат одамлардир. Мумтоз учун касалманд Сурайё ортиқча бир юк, ортиқча дардисар. У қанчалик тез ўлиб кетса, Мумтоз учун шунчалик яхши. Мумтознинг ҳар гал эсига тушганда юрагига ғашлик солиб қўювчи, Тахмина билан боғлиқ ўша сир шунчалик тез ерга кўмилиб кетган бўлади. Сурайё бунини яхши тушунади...

Гап Тахминага келганда эса, у ҳам Сурайёдан бе-зор. Марҳума Хуршиданинг ҳурматидан ва албатта, уни дайдилик ва фоҳишаликдан кутказиб, Мумтознинг салтанатиға малика қилиб қўйганлиги ҳурмати-дан дами ичида. Акс ҳолда, унинг жирканч ўтмишига жонли гувоҳни, Сурайёни ҳар гал кўрганда ўша иф-лос ўтмишини эсига солувчи бир муртад аёлнинг унга нима кераги бор? Сурайё бунини ҳам яхши тушунади.

Бироқ Сурайё шу ҳолда, шу ерда яшашга мажбурдир. Унинг энди борадиган жойи, ғамхўрлик кўрсатадиган қишиси ҳам йўқ. У бир ночор, кимсасиз, азобукубатли ўлимга маҳкум этилган бахтиқаро аёл. Сўққабош отаси ўлиб кетиб, Қўқон билан алоқаси батамом узилган, якка-ягона фарзанди Акмал эса, Туркияга ўқишга кетяпман деганича, мана, неча йилдирки, домдараксиз.

Укубатли ёлғизликнинг зимистон чилласидек изғиринли, изтиробли оғриғи суяк-суякларгача зирқиратиб, жонни суғуриб олар даражада аччиқ-аламли, поёнсиз тунларида унинг кўз олдида кўпроқ ана шу якка-ёлғиз нури дийдаси Акмал пайдо бўлади. Қани энди у кела қолса-ю, ўтган ишларга саловот дея, ожиз ва хаста онасини бағрига олса. Шундай пайтлар у ўз-ўзича тўлиқиб йиғлайди, ўзининг бу дунёдан бошқа одамлар қатори орзу-ҳавас кўрмай ўтиб кетаётганидан беҳад ўксинади.

Сурайё Тахминани Тошкентга олиб келиб, Мумтозга қўшқўллаб топширган кунлариёқ у шаҳарнинг бир бурчагидан икки хонали квартирага эга бўлган. Бироқ касалликка чалингандан бери Сурайё у ерда яшамайди, бетон уйнинг ҳавосидан касали хуруж қиладиган бўлиб қолган. Ана шу хонадонда унинг ҳам ўзига яраша майда-чуйдалари бор. Келин туширса туширгудек. Қайлиқ ҳам тайёр ҳисоб, Зилола шундок кафтга қўниб турипти. Бармоқларингни усталик билан юмиб олсанг бас, ҳовучингда қолаверади.

Бирам оққўнгил, бирам абжир-чаққон, ўзи ҳали ўн етти-ўн саккизларга кириб-кирмаган бўлсаям, дунёнинг ишини тахт тиндираётган ширингина қизни осонликча топиб бўлмас. Шўринг кургур нимжон онасиниям, мактаб ёшидаги иккита укасиниям, кейинги пайтларда аракхўрликка муккасидан чўкиб, одамгарчиликдан чиқиб кетган дадасиниям — ҳамма ташвишларни бўйнига илиб олган. Бунинг устига Сурайёни ҳам кўздан қочирмайди. Қўли бўшади дегунча шошиб кириб келиб, ундан ҳол-аҳвол сўрайди, лозим бўлганда унга дори-дармон бериб, укол қилиб туради. Баъзан кечалари каштасини кўтариб чиқиб, Сурайёнинг ёнида унинг ўз кизидек ҳамсуҳбат бўлиб ўтира-

ди. Кечагина тиббиёт билим юртини битирди, ҳозир «Тез ёрдам»да ҳамшира.

Ҳа, орзу-ҳавас қилиш, ширин хаёллар суриш ҳар қандай инсон табиатига хос нарсас. Фақат Оллоҳ ўзи кимларгадир марҳамат қилиб, унинг орзуларини рўёбга чиқаради. Кимларнидир ҳамма нарсадан бенасиб этиб, унинг учун бу дунё-ю у дунё фақат ночорлик ва азоб-укубатларни буюраркан.

Баҳорнинг сербулут, ёгин-сочинли кунлари ортда қолиб, ҳаволар дурустгина исий бошлаганидан бери Сурайёнинг ҳам нафас олиши бирмунча дуруст. Оёқларига оз-моз дармонга кириб, ғимирлаб қолди. Ҳовли бетини супириб-сидиради, гулларга қарайди, янги иморатнинг жиҳозланган хоналарида озодаликни сақлайди, Мумтоз мабодо меҳмон бошлаб келгудек бўлса, унинг дастурхон юмушларини бошқаради.

Мана, бугун ҳам Мумтоз унга кўшимча иш орттириб кетди. Саҳари мардондан иккита кучук олиб келиб, унга бир дунё топшириқлар берди:

— Бу кучукларни сенга ишониб топширяпман, Сурайё. Ўзинг нима есанг, булар ҳам ўшандан есин. Кўпроқ гўшт бер. Кеча-ю кундуз бўш кўясан. Фақат эҳтиёт бўл, анави ўзим олиб келиб эккан гулларимни пайҳон қилишмасин.

Мумтоз дарвоза ёнида кутиб турган «Мерседес»га эндигина ўтириб жўнамоқчи эдики, кутилмаганда қарши ҳовли эшиги олдида Зилола пайдо бўлиб қолди. Унинг қўлида иккита иссиқ нон, Сурайё учун аталгани маълум. Бу, Зилоланинг ҳар икки-уч кунда сахар туриб тандирга нон ёпганда қанда қилмайдиган ода-ти.

Мумтоз олдида ўтирган оксоч ҳайдовчининг елкасига қўлини қўйиб «тўхта» ишорасини қилди ва машина эшигини қия очиб, қизни ўзи томон имлади. Зилола қўлидаги нонни шошиб келиб сал берирокда турган Сурайёга тутказди-да, ўзи ийманибгина Мумтозга яқинлашди.

— Ассалому алайкум...

Мумтоз Зилоланинг нақшин олмадек чиройли, беғубор юзларига, хушбичим қома-тига, одмигина қўйлаг-и остидан туртиб турган дуркун кўкракларига ўғринча

назар ташлаб қўйди. Сурайё буни сезиб, ичи музлаб кетди.

— Салом, Зилола, яхшимисан?..

— Раҳмат...

Шундан кейин Мумтоз ўзини жиддийроқ тутиш учун жўрттага томоқ кириб олди.

— Даданг нима қилиб юрипти?

— Уйдалар, ётиптилар... — Зилоланинг овози қалтираб, ранги оқаргандек бўлди.

— Мендан энди хафа бўлманглар. Бошқа кутолмайман. Қарзларинг беш мингга етиб борапти. Дадангга айт, шу кунларда бирон чорасини топмаса, уёғини ўзинг биласан...

Мумтоз шундай дея жўнаб кетди. Қиз бечора музлаганча, турган жойида туриб қолди. Кейин Сурайё келиб, бир қўлини оҳиста унинг елкасига қўйганда, Зилола ўзини тутолмай йиғлаб юборди.

— Йиғлама, қизим. Ўлимдан бошқасининг чораси топилар, йиғлама, — Сурайёнинг ҳам кўзларига ёш қуйилди. — Юр, болам. Ичкарига кирамиз.

— Йўқ, холажон, — Зилола ўзини тутишга уришиб, кўз ёшларини артди. — Кейинроқ чиқарман.

Зилола шундай дея, шошилганча уйларига кириб кетди.

Гап шунда эдики, Зилоланинг дадаси Мирзамат кулол ўтган йилнинг бошларида бир номаъкул иш қилиб қўйди. Шаҳардаги уч-тўртта тижоратчи жўраларининг гапига кириб, баҳоли қудрат рўзгорни тебратиб турган кулолчилик ишларини йиғиштирди. Амалдаги фаолияти қатори судхўрликдан ҳам мўмай даромад топаётган Мумтоздан ҳар ойда ўттиз фоиз фойда бериб туриш шарти билан минг доллар қарз кўтариб, ўзини олибсотарликка урди. Лекин савдо-сотик ҳамманинг ҳам қўлидан келавермас экан...

Суннат бува деган" маҳалла оқсоқоли у қарз кўтарган ўша кунлариёқ Мирзамат кулолга деганди:

— Отага тақдид қиламан деб, қурбақанинг чатаноғи йиртилган экан. Сен ўз кулолчилигингдан қолма. Отабобонгдан ўтган касб, ризқингни худо беради.

Оқсоқолнинг гапи ўшанда Мирзаматга оғир ботган.

— Одам қилган ишни одам қилаверади, бобой, — деди у чолга заҳархандалик билан. — Биз ҳам бош кўтариб юрибмиз, одамман деб. Қачонгача лойга ботиб яшашимиз керак, биз ҳам ахир бундай ёруғликка чиқайлик-да.

— Ҳалиям ақлинг кирмапти, Мирза. Ёруғлик нималигини ҳалиям тушунмабсан. Ориятли одам учун қарздан қуюқроқ қоронғулик йўқ. Бир бурда тош қотган нонинг билан қуруқ сув бўлсаям, бировдан қарзинг бўлмаса, ана ўша — ёруғлик!

— Қарз олган бўлсам, узаман. Долларни уйда еб ётиш учун олганим йўқ-ку ахир.

— Узолмайсан, хароб бўласан. Чунки савдогарлик бели бақувват кишиларнинг иши. Бу нарса кимордай бир гап. Бой одам киморда бой берсаям, ютсаям парво қилмай кетаверади. Сен-чи? Сенинг пулинг қарзга олинган пул, бой бериб қўйсанг тамом, хонавайрон бўласан.

Мирзамат чолга қўл силтади. Лекин орадан кўп вақт ўтмай, оқсоқолнинг айтгани келди. Шаҳарлик ўша жўраларига қўшилишиб, беш-ўн марта уёқ-буёққа қатнади. Олиб келаётган нарсалари ўз вақтида ўтмай воситачи дўконларга, олибсотар чорбозорчиларга насияга беришга мажбур бўлди. Ишлар тобора майдаллашиб борарди. Бир ёқдан, қўшимча даромад йўқ, уйда болалар ейман, кияман деб туришипти. Иккинчи ёқдан, кунлар шувиллаб ўтиб, кўз очиб-юмгунча бўлмай янги ой кириб келяпти. Мирзамат дастлабки икки-уч ой ичида Мумтозга уч юз-уч юз доллардан бериб турди. Кейин тамоман ўтириб қолди.

Қарзга олинган пулнинг, ниҳоят, таги ҳам йўқолди. Мумтозга унга берган минг долларини фойда тарзида ўша дастлабки уч ойдаёқ қайтариб олган бўлса-да, Мирзаматнинг гарданига қўйилган қарз тошдек қотиб қолаверди. Бу қарз ҳар ойда уч юз доллардан қўпайиб, мана, бир йилда беш мингга яқинлашиб қолди...

Мирзамат энди кўчага чиқолмай, аламини ичкиликдан олавериб, ақлдан озай деб қолгани, бу оила бошига тушган мусибат боиси ана шунда эди. Мумтоз ўзига ҳамсоя оиланинг фожиали ахволини кўриб-

билатуриб ҳамон парвойи фалак. Аксинча, тез-тез уларникига одам киритиб ёхуд Зилолага дуч келиб қолганда, қарзни қистайди, дўк-пўписа қилади, кўрқитади. Бир марта Сурайё орага тушиб, Мумтозга: «Азбаройи кўшничилик хурмати, бунинг устига Зилола кўли бўшади дегунча хизматимизни қилиб турипти, ўша қарзни кечиб юборсангиз. Сиз ахир бу билан ҳеч нима ютқазмайсиз-ку?» — деганда, ундан балога қолган. «Менинг пулим кўчада қолгани йўқ. Топсин, қизини сотиб бўлсаям қарзини узсин!» — деб ўшқирди унга.

...Ёлғизлик ана шундай. Киши ўзи билан ўзи бўлиб қолади. Хаёлингда бошдан кечирган воқеаларни қайтадан^ жонлантисанг, хотиралар билан қайта яшайсан. Ўзинг билан ўзинг гаплашасан, тортишасан, хулоса чиқарасан.

Мана, ҳозир ҳам Сурайё танҳо ўзи деразадан ҳовли саҳнига мўлтираб бокканча хаёл оғушида ётипти. Қўрғондек дангиллама даргоҳца Сурайё ва иккита ит-ваччадан бошқа жонзот йўқ.

Қутилмаганда дарвоза қўнғироғи устма-уст жиринглаб қолди.

VI

Аэропорт томон йўл олган «Мерседес» вақт ҳали бемалол бўлгани учун серкатнов шоссенинг чекка қисмидан пастроқ шиддатда елиб борарди. Орқа ўриндикда ўтирган Мумтоз кайфияти яхшилигидан ичида ниманидир хиргойи қилади, кейин рулда мум тйшлаб бораётган Алим акага гап ташлайди:

— Магнитофонинг ҳам ўзингга ўхшаб соқов бўлиб қопти-ку? «Уялма»ни қўй.

-Хўп.

Алим ака ўзи шунақа. Ундан ҳатто оддий бир гапниям оғзига омбир солиб тортиб оласиз.

Келиб чиқиши қрим татарларидан, бироқ кўп йиллардан бери Тошкентда яшаб келаётганидан «Ўзбеклашиб» кетган новча, полвон келбат бу одамни топиб олганидан Мумтоз ҳамиша хурсанд. Мана, беш йилдирки, комфирқанинг Марказқўмида катталарни та-

шийдиган машинадан нафақага чиққан Алим ака унга садоқат билан ҳалол хизмат килиб келаётир. Ишда унинг, айниқса, «кар ва соқов»лиги, лозим келганда эса ўзини «кўр»ликка олиши, итоаткорлиги-ю, буюрилган ишни ўз вақтида кўнгилдагидек бажариши, қолаверса, беҳад нозиктаъблиги ва озодаликни ёқтириши Мумтоз учун аини муддао эди.

Алим ака Мумтознинг ўз ижросидаги кўшиқлар орасидан «Уялма»ни топиш учун бир қанча ашуларни магнит тасмасидан беомон чийиллатиб ўтказаетгани хўжайиннинг жигига тегди:

— Бас қил. Керак эмас.

— Хўп, — Алим ака энди магнитофонни ўчириб қўйди. Бироқ унинг бу иши ҳам Мумтозга маъқул тушмади.

— Бундан кейин «Уялма» доимо стартда турсин.

— Хўп.

«Уялма ёр» деб аталувчи бу кўшиқ бир вақтлар эл орасида машҳур бўлиб кетган «Индамади», «Ўхшайди-ку» сингари, шу кунларда барчанинг оғзида эди. Сўзлариям, оҳангиям анча ўйноқи ва жарангли, дилни қитикловчи бу янги ашула, айниқса, кейинги пайтларда «кўринмай» қолган Мумтозни яна диққат марказига чиқариб қўйди.

Дарҳақиқат, Мумтоз энди «давлат тўлайдиган кулгили ва ачинарли маош»га, отарчилик йўли билан ранги минг сарғайиб топадиган ғижим пулларга қўл силтаб, ўзини ишбилармонликка, аниқроғи, мол-дунё, бойлик орттиришга ургандан буён, унинг ижросидаги кўшиқлар камдан-кам эшитиладиган бўлиб қолган, фалончининг ижросида янги кўшиқ, деган гап-ку, умуман йўқолиб кетганди. У энди телевизорга чиқмаса-да, тўй-ҳашамларга бориб отарчилик қилмаса-да, ҳофизлик касбини батамом бйр четга йиғиштириб қўйгани йўқ. Йирик-йирик амалдорлар, сармоядорларнинг даб-дабали тўйларида, энг яқин дўсту улфатлари ёхуд оҳори тўқилмаган нозанинлар билан ўтадиган пинҳоний кўнгилхушлик давраларида, у ҳамон торини қўлга олиб, яна авжли пардаларда ёниб, қуйиб қуйлайди. Бу билан у эл орасида «ҳофиз қуйлашдан тўхтамаган»лигини маълум килиб қўйиш ва ал-

батта, юқори табақа кишилари орасида ҳофизликдан орттирган шон-шухрати ва мавқеини сақлаб қолишни кўзларди.

«Уялма ёр»ни эса у атайин, наврўз байрами арафасида ўтказилган фестивалга мўлжаллаб яратди. У яна биринчилар қаторида кўзга кўриниш, минг-минглаб шинавандаларнинг юрагига яна бир бор чўғ ташлаб қўйиш ниятида эди ва бунга эришди ҳам.

Мумтознинг шу пайт «Уялма»ни эслаб қолишига сабаб, ҳозиргина ишхонасидан чиқиб келаётганида уни телевизорда яна шу ашула билан кўрсатишганида эди. Айниқса, кўрсатувни олиб бораётган момақаймоқдек диктор қиз «Ҳаммамиз учун севимли, хушовоз ҳофиз Мумтоз ака» деганида бутун вужудидан ўтли ҳарорат югуриб ўтди.

Ҳалигина оз-моз ичилган коньяк тафтиданми ёки ўша диктор қизнинг ҳусни-ю ипакдек майин овози кўз олдига келибми, ҳар ҳолда яна ўша ашуланинг завқи келиб қолганда магнитофоннинг иш бермаганидан Мумтоз ранжимади. У энди паст овозда ўзи хиргойи қила бошлади:

*Ташна дилни ташла, деди ташна дили,
Ёр қуйганда яшна, деди яшнаб дили.
Ишонмайман, дил риштасин узарми ёр,
Салгинага ўз аҳдини бузарми ёр?*

*Уртанади ўшал дилга ошна дилим,
Инсоф берсин, изтиробни ташла, дилим.
Ёр жафоси ое-ир тушса, синамоққа —
Сен ҳам унинг кўзларини ёшла, дилим.*

*Худойимдан ўргилойин, офтоб чиқди,
Рухсорини кўз-кўз қилиб моҳтоб чиқди.
Пайванд дилни узолмадинг, уялма, ёр,
Хиёлатдан қизил рангга бўялма, ёр...*

Бир пайт шундоққина биқинларида оқ «Жигули»да ўтирган Иброҳим ҳожи пайдо бўлиб қолди. Рулда ўзи. У атайин тезликни сусайтириб «Мерседес»га бир сигнал берди-да, кейин яна газ босиб улардан ўзиб кетди. Гарчи буни ҳожи унга ҳурмат юзасидан қилган бўлса-да, Мумтознинг бир оз ҳамияти кўзгаб, Алим акага танбеҳ берди:

— Сениям «Жигули»га ўтказсам бўларкан...

Шундан кейин Алим ака машина тезлигини кескин ошириб, энди ўрта йўлга ўтиб олди.

Мумтоз билан Иброҳим ҳожи кўп йиллардан бери яқин таниш, ўрталарида ўзаро ҳурмат ва маълум даражада дўстона муносабатлар ҳам мавжуд эди. Ҳожи ундан ёш жиҳатдан улуғроқ бўлса-да, баъзан улар учрашиб қолганларида бир-бирларига ҳатто ҳазил-хузул, аския ҳам қилиб қўйишар ва бу нарса, ўз ўрнида улар ўртасидаги илиқликни ҳамиша мўътадил тутиб турар эди. .

Шу бугун Мумтозга ҳожи унчалик хуш келмайроқ қолди. Ҳозиргина машинаси билан ундан ўзиб кетгани учун эмас, албатта. Улар бугун эрталаб икковлари учун ҳам эски кадрдон[^] Сидиқ қассобнинг гўшт дўқонида дуч келишганди. Ўша ерда иккови оз-моз аскиялашган бўлишди. Бироқ ҳожининг бу сафар аския баҳонасидаги тагдор гаплари Мумтозга нечукдир нишли, заҳарли, уни атайин камситиш, ерга уриш ниятида айтилаётгандек туюлди.

Тўғри, аслида Мумтознинг ўзи одоб юзасидан иш тутмади. Қисқагина салом-алиқдан кейиноқ биринчи бўлиб, ёши ўзидан каттароқ ҳожига аския йўлида илмокди гап ташлади:

— Қўшмачилик ишлари яхши боряптими, ҳожим?

Иброҳим ҳожи уни тушунди, Мумтоз «қўшма корхона» сўзини пайровга олди. Бироқ бунини аниқ тушунган бўлса-да, бир лаҳза эти жунжикиб кетди. Хаёлида Мумтоз унинг кечадан бери ич-этини тирнаб турган нарсадан хабар топган-у, ҳозир ҳожига ана шуни шама қилаётгандек бўлиб туюларди.

Аммо табиатан вазмин ва зукко Иброҳим ҳожи дархол ўзини қўлга олиб, Мумтознинг даъватига мулойимлик билан жавоб қайтарди:

— Хизр назар қилган йигитсиз, бек. Бўлмаса, мол бозорига даллол бўлармидингиз...

Мумтознинг дами ичига тушиб кетди. Боплади! Уни бадбўй мол бозорида чўтал йиғиб юрган безбет даллолга ўхшатди.

Гап шунда эдики, Иброҳим ҳожининг ҳам, Мумтознинг ҳам ишбилармонлик фоалиятлари бир вақт-

нинг ўзида бошланган. Бироқ улар шуғулланаётган ишлар бир-биридан мутлақо фарқ қиларди. Иброҳим ҳожи қисқа вақт ичида хориж билан ҳамкорликда чарм пойафзал ишлаб чиқарувчи қўшма корхона қурдириб, ишга туширди. Эндиликда бу корхона етказиб бераётган олий сифатли оёқ кийимлари бевосита мамлакат эҳтиёжини қоплашга ёрдам берибгина қолмай, кўп микдорда чет эл бозорига ҳам чиқарилмоқда. Табиийки, бундан давлат хазинаси ҳам, қўшма корхона ҳам, Иброҳим ҳожининг ўзи ҳам салмоқли фойда топмоқда эди. Кўпинча катта йиғинларда, телевидение ва матбуотда ана шундай ташаббусларни, шу қаторда Иброҳим ҳожини мақтаб қолишганида, Мумтознинг унга ғайирлиги кўзғар ва ўзи-ўзига «Ҳамма қўшма корхона очиши шарт эмас», дея тасалли бериб қўярди.

Мумтознинг ишбилармонлик фаолияти эса, кўпроқ хорижий нарсаларни нақд пулга сотиб олиб келиб, уни бир амаллаб, кези келганда сифатсиз маҳсулотни ҳам мол бозорининг даллолидек оғиз кўпиртириб мақтаб, баъзан эса алдов ва кўзбўямачилик йўллари билан кимматроқ нархларда сотишдан иборат эди. Кўриб турибсизки, бундан пул айланма ҳаракатга тушмай, четга чиқиб кетаётганидан давлат ҳам, оддий бир нарсани фалон пулга сотиб олишга мажбур бўлаётган харидор ҳам жабр чекиб турипти. Асосий ютуқ бўлса товар ишлаб чиқарган хорижлик корчалон билан ўртада бўзчининг моқисидек бориб-келиб, олибсотарлик қилаётган Мумтознинг чўнтагида кетмоқда.

Иброҳим ҳожининг ҳозирги «даллол» сўзи унинг ана шу фаолиятига қочирим эди.

Бу қочирим унга оғир ботди. Унинг юрагидаги жароҳатлардан оз-моз хабардор бўлган Иброҳим ҳожи ҳозир атайин ана шу гапи билан Мумтозга «сен ўзинг кимсанки...» дегандек туюлиб кетди.

...Мумтоз Тахмина туфайли ўз оиласидан ажрашиб кетган, хотини билан учта фарзанди — бир ўғил, икки қизи қолган эди. Хотини ҳам унга ўчакишиб, тез орада бошқа одамга эрга тегиб кетди. Барча қилган яхшиликлари эвазига куёвдан топган «мукофот»-дан қахру ғазабга келган қайнота болаларни энди

Мумтозга яқин йўлатмай қўйди. Тўнғичи қиз эди, куёвга узатди, лекин навбат энди бошқаларга етганда, ана шу одам тўсатдан ўлиб қолди. Шундан кейин қаердадир «дом»да яшаётган хотини янги эри билан ўша ҳовлига кўчиб ўтишган ва бўйи етиб қолган ўғли билан кенжа қизи энди уларнинг тарбиясига ўтишган эди.

Тўғри, кимсан — «жаноб Мумтозбек» бўлиб яшаётган давлатманд дада уч фарзандини тақдир тақозосига ташлаб қўйгани йўқ. У узатиб турган маблағ ҳар қандай катта оилага етиб-ортгудек эди, лекин болалар тарбияси билан жиддийроқ шуғулланадиган киши бўлмаганидан тез орада жиддий нохушликлар рўй бера бошлади.

Ўғли Санжар кимларгадир қўшилиб, Россиянинг узоқ шаҳарларидан бирига қочиб кетиб қолди. Ўша ерда у наша сотишда айбланиб, етти йилга кесилгани ҳақидаги хабар Мумтозга орадан икки йил ўтгач етиб келди.

Мумтоз дарҳол у ётган жойни аниқлаб, ўз одамларини у ерга жуда катта пул билан жўнатди ва ўғлини қутқаздириб олиб келиб, ўз ҳимоясига олди, Санжарга алоҳида уй олиб бериб, уйлантирди. Ўз савдо дўконларидан бирини хатлаб бериб, унга каттагина сармоя ҳам ажратди. Бироқ нашавандликка, ароқхўрлик ва қиморбозликка ўрганган Санжар дадаси ажратган бор бисотни қўкка совурди. Бир гал ҳатто Тахминанинг устига бостириб келиб, уни ўлдираман дея қўрқитиб, уйдаги жамики қимматбаҳо нарсаларни супуриб олиб чиқиб ҳам кетди.

Шундай қилиб, Мумтоз энди ундан «қўлини ювиб қўлтиғига артиб қўйган». У билан қизиқмайди, уни сўраб-суриштирамайди ҳам. Санжарнинг ўзи бот-бот дадасининг ишхонасига келиб ёки бўлмаса кўча-кўйда олдини тўсиб чиқиб, ундан пул талаб қилиб қолади. Шунда Мумтоз одамгарчиликдан батамом чиқиб кетган, афт-ангори бир аҳволда тентираб юрган гиёҳханд ўғлига ич-ичидан ачинади. Бироқ начора. Яқинда эшитишча, уйниям, ёшгина хотининиям қиморга тикиб бой бериб юборипти.

Кенжа қизи Гуландом эса унданам қуйдирги бўлиб

чикди. Ўн беш ёшидаёқ ким биландир номаълум томонга қочиб кетганича бунисиям икки йил йўқолиб кетди. Ахийри қайтиб келди. У энди аввалги Гуландом эмас, ифбатсиз, ор-номуссиз, майпараст ва кашанда, юзидан юлдузи қочган саёқ бир қиз эди.

Гуландомнинг бу аҳволда пайдо бўлиши, яна тавбасига таянмай, шаҳар ва унинг атрофларида тўйма-тўй санкиб юрган отарчи бир гуруҳ таркибида раққо-салик қилаётгани Мумтозни даҳшатга солиб қўйди. У яна ўз одамларини ишга солиб, катта маблағ эвазига кимсасиз бир камбағал йигитни уни хотинликка олиб кетишга кўндирди. Шундай бўлди ҳам. Бироқ орадан ярим йил ўтмаёқ яқинда Мумтоз ўша йигитдан «Берган пулингизга рози бўлинг, менда айб йўқ. Қизингизни ўзи қочиб кетди», деган мазмунда хат олди. Шу кунларда Гуландом яна Тошкентда пайдо бўлган дейишади. Ўз обрў-эътибори, шаънини ўйлаб кўрқувга тушиб Мумтознинг одамлари уни қидириш-япти, бироқ ҳозирча жим-житлик эди... Ана шундай. Девор захкаш эди. Гап мабодо фарзандлар устида боргудек бўлса, Мумтоз ўтирган жойида тутдай тўкилиб қоладиган одам.

— Мана, гўштниям нимталаб қўйдик, энди мақсадга кўчайлик, — деб қолди шу пайт Сидиқ қас-соб. — Бугунгиси ҳисори қора кўчқор, дадилроқ бў-линглар.

Ҳожи билан Мумтоз ҳурмат юзасидан бир-бирла-рига қараб қўйишди. Ниҳоят ҳожи гап қотди:

— Бизга беш-олти кило. Сонидан, тўшидан. Бир оз чарви билан жигаридан ҳам қўшасиз.

Сидиқ қассоб Иброҳим ҳожига айтгандай қилиб гўшт-ёғ ўраб берди. Кейин Мумтозга қаради.

— Бу гўштингизни бемалол сотаверинг, тушдан кейин соат иккиларда бошқа бир кўчқор етаклаб, Қўрғонга ўтинг. Уйда одам бўлади, сўйиб бериб кета-верасиз.

Мумтоз шундай дея чўнтагидан бир боғлам пул чиқариб қассобнинг пештахтасига ташлади...

«Мерседес» аэропортга келиб тўхтаб, Мумтоз ич-карига йўл олаётган пайтда унинг қулоғига «Уялма ёр» чалинди, шошиб атрофга қаради. Хув нарироқда

музкаймоқ еб туришган бир тўп кизларнинг магнитофонидан эшитилипти. Мумтознинг яна кўнгли кўтарилди, кайфиятига оз-моз соя ташлаб ўтган ҳалиги нарсаси бир зумдаёқ ҳаёлидан кўтарилди. Соатига қараб қўйди: самолётнинг кўнишига яна ўн беш дақиқа бор.

Перрон кутиб олувчилар билан гавжум эди. Улар асосан башанг кийинган серсавлат кишилардан, оппоқ-оппоқ ойимлар ва болалардан иборат. Кулоққа ўзбекча, ўрисча, форсча, туркча ва инглизча гаплар чалинади.

Ногоҳ Мумтознинг олдида новчадан келган, яғрини кенг, икки бети кип-қизил, бошдан-оёқ янги кийинган бир қозоқ киши пайдо бўлди ва дўриллаган овозда ўрисчалаб сўради:

— Извините, вн случайно не господин Мумтозбек?

Мумтоз унга бир дам ҳайрон бокди-да: кейин нотаниш бу одамга сиполик билан жавоб қайтарди:

— Вн угадали. Чем вам могу бнтъ полезен?

— Очень рад знакомству, — у хушнуд киёфада Мумтозга қўл узатди — Давлатберди...

Шундан кейин Давлатберди ҳам жаноб Кутбиддинни кутиб олишга чиққанини айтди. Кутбиддин унга ҳам қўнғироқ қилиб, фалон куни, фалон рейс билан Тошкентга учаман, ўша ерда бўл, шундай-шундай одам бор, таништириб қўяман, деган экан.

— Агар сир бўлмаса, жаноб Давлатберди қайси иш билан шуғулланадилар? — сўради ундан Мумтоз.

— Мен ҳам худди ўзларига ўхшаш...

— Хурсандман. Сиз билан танишганимдан беҳад хурсандман, — деди Мумтоз ўзига янги шерик топиб олганидан қувониб.

Улар шундан кейин четроққа ўтишиб биттадан сигарет чекишга улгурмаёқ самолёт ерга қўнгани эълон қилинди.

Кутбиддин Салоҳийнинг бир ўзи эди. Чиройли кийинган, бир қўлида плашчи билан ихчамгина дипломат, одимлари шахдам, хуш кайфиятдан юзлари ловуллаб, кўзлари қулиб турипти. У Мумтоз билан Давлатбердини узокданоқ кўриб, улар томон кучоқ очиб

келди. Кейин улар кўп вақтлардан бери юз кўришмаган кадрдон дўстлардек кучоклашиб куюк кўришишди.

— Узбек билан қозоқнинг қони битталиги кўриниб турипти, — хаяжонини яширолмади Қутбиддин. — Мен уларни таништириб қўйгунча бўлмай ўзлари аллақачон бир-бирларини топиб олишипти-я!

Учовлон енгил кулишиб олишди. Кейин ташқарига йўл олишаркан, Қутбиддин Мумтоздан сўраб қолди:

— Тахмина хоним яхши юриптиларми?!

— Раҳмат, ҳаммаси жойида. Тахмина хоним ҳозир сизга мунтазир бўлиб турипти.

Мумтознинг бу гапидан меҳмон янаям қувониб кетди.

— Наҳот?! — у ички бир хаяжонда шундай деди-ю, кейин қандайдир андишага бориб, яна кўшиб қўйди: — Наҳотки Қўрғонга кўчиб ўтган бўлсаларинг?

— Тўла кўчиб ўтганимиз йўқ. Лекин сизни хуш-хаво жойда қабул қилишни лозим топдик, — жавоб берди Мумтоз.

— Жуда соз, жуда соз! Мен «Ўзбекистон» меҳмонхонасига жой буюриб қўйгандим. Модомики, Тахмина хоним бунчалик илтифот қилган бўлсалар, мен бу таклифни бажонидил қабул қиламан. — Кейин у Давлатбердига юзланди: — Сиз бунга нима дейсиз?

Давлатберди «менга барибир» деган маънода ишора қилувдики, Мумтоз шошиб илова қилди:

— Жаноб Давлатберди ҳам биз учун энг азиз меҳмон...

Шундан кейин улар Мумтознинг илтифоти билан «Мерседес» кутиб турган жойга боришди. Алим ака машина эшикларини очиб, меҳмонларни ўтказаркан, шу пайт Мумтоз учун сира қутилмаган бир ҳол рўй берди. Орқа томондан «Пахан, тўхтанг» деган овоз эшитилди. Мумтоз «ялт» этиб, овоз келган томонга ўтирилди. Ўн қадамларча нарида... оёқда базўр турар даражада маст, ёқавайрон ўғли Санжар турарди.

Мумтоз турган жойида музлаб қолди. Нима қиларини билолмай, ниҳоят меҳмонларга: «Узр, мен ҳозир» деганича, саросималик билан ўғли томон шошилди.

— Нима қилиб турибсан бу ерда?

— Буёғи менинг ишим, — чайқалиб жавоб берди Санжар. — Пулдан чўзинг.

— Албатта ҳозир, шу ерда сўраш керакми? Меҳмонлар борлигини кўрмайсанми?

— Кўряпман. Пулни чўзинг-да, бораверинг...

— Бўпти. Эртага сен билан бошқача гаплашиб кўяман! — у шундай дея чўнтагидан уч-тўртта юз сўмлик чиқариб ўғлининг кўлига тутказди. Аслида бу пулни у Санжарнинг юзига отмоқчи эди-ю, лекин орқасида меҳмонлар қараб туришганидан, ўзини тугиб қолди. — Аблаҳ!

Санжар унинг бу гапига эътибор бермади. Юзталикларни гижимлаганча чўнтагига соларкан, яна кўшимча қилди:

— Бу кам. Доллар беринг...

— Нима?! Долларни қаердан оламан?! — Мумтознинг хуноби.ошиб, қичқириб юборай деди.

— Бошқа чўнтагингиздан. Ойимчангизга берадиган чўнтагингиздан. Бўлмаса, меҳмонларингиздан сўрайман.

Мумтоз энди даҳшатга тушди. Бу бола уни ўлдиради-ку! У қахру ғазаб билан чиндан ҳам бошқа чўнтагидан битта элликталик доллар чиқариб, энди унинг бетига отди.

— Эртагаёқ Тошкентдан оёғингни қуритмасам, Мумтоз отимни бошқа кўяман! — Мумтоз титраб-қақшаб кескин бурилди-да, машиНага келиб ўтирди.

У хижолатдан қизариб кетган, сезиларли даражада қалтираб турарди. Меҳмонлар унга ҳеч нима дейишмади. Аксинча, Қутбиддин ўзини Давлатберди билан нима хусусадир берилиб гаплашаётганга солди. Аҳволни кўриб турган Алим ака ҳам шу заҳотиёқ «старт»даги ашулани баланд овозда кўйиб юборди.

— Кетдик! — буюрди унга Мумтоз. — Қўрғонга ҳайда!

— Хўп.

VII

Тахмина қия очиқ қолган ҳовли эшигидан ичкарига кирди-ю, яна икки қадам олдинга босмаёқ, турган

жойида туриб қолди: Акмал?! У кўзларига ишонмас-ди. Нималар бўляпти ўзи? Тушимми-ўнгимми?

Чап биқиндаги хужра эшиги олдида Акмал унга жилмайганча бокиб турар эди. Рангсиз ва сўлгин юзига кўзларидан ёш қуйилаётган Сурайё унинг елкасига осилиб олган. Гўё уни қўйиб юборса, ўғли яна кетиб қоладигандек.

Акмал ўз қаршисида мохтобдек балқиб, қувонч ва ҳаяжондан яшнаб, ял-ял ёниб, унга илиқ қараб турган Тахмина томон қадам ташлашга журъат қилолмади. Буни сезган Сурайё энди уни ўзидан бўшатиб, «Бор, кўриш» деган маънода орқасидан аста нуқиб қўйди. Бироқ Акмал онанинг турткисидан далда олгунча бўлмай, Тахминанинг ўзи қучоқ очиб, унга томон отилди.

У Акмалнинг бўйнидан кучиб, унинг юз-кўзларидан ўпиб-ўпиб олди. Тахминанинг кўзларида жикқа ёш, гўё бутун бир умр қидириб, унга етишолмай юрган энг яқин, энг кадрдон кишисини топиб олгандай ҳаяжон ичида эди.

— Акмал... Қаерларда эдинг?! Мен сени жудаям соғиндим. Бугун сени тушимда кўрувдим!

Бироқ Акмал ҳануз ўзини ўнглаб ололмаган, ўзини йўқотиб қўйган эди. Энди унинг ҳам кўзларига ёш келди:

— Тахмина, мен ҳам сени соғиндим...

Тахминанинг ортидан кирган Сожида ҳам, ташқарида турган машинасидан ичкарига картон кутиларда ул-бул таший бошлаган ҳайдовчи йигит ҳам, ҳов нарида қўй сўйиб, унинг терисини ажратаётган Сидик қассоб ҳам таажжубда қолишди: «Жаноб Мумтозбекининг еру кўкка ишонмайюрган арзанда маликасига нима бўлди? Бу нотаниш ва бечораҳол йигитнинг унга оғуш очиб югурган Тахминага қандай алоқаси бор?»

Шу тоб буни Сурайё англаб етти, икковининг ёнига аста яқинлашиб, бемажол синиқ овозда: «Бўлди, қараб туришипти», деб қўйди. Шундан кейингина Тахмина ўзини ўнглаб, Акмални ҳоли қўйди. Кўз ёшларини артиб, бошқа ҳеч нима демаёқ, қаршисида азим

чинордек савлат тўкиб турган хашаматли бино ичига югурганча кириб кетди.

Сожида унинг ортидан йўл олди. Тахмина қиммат-баҳо жиҳозлар билан яшнаб-ярқираб турган меҳмон-хона тўрисидаги оромкурсилардан бирида яна кўз ёшлари дув тўкилиб ўтирарди.

— Сенга нима бўлди, намуноча кўз ёши?

— Севинганимдан...

— Ким ўзи у? Қаердан келиб қолди?

— Сен уни билмайсан. Мен йўқотиб қўйган одам...

— Бас қил, — гап нимадалигини оз-моз англагандай бўлди Сожида, — қиз бола эмассан. Ҳозирги қилиғингни эринг кўрганда борми... Топган одамингни яна йўқотиб қўйишинг ҳеч гапмас.

Ногоҳ Тахминанинг кўз олдида бир вақтлар Оҳангарон ўрмонзорида рўй берган ўша машғум воқеа, беомон калтакланган ва қонга беланган Ато билан Акмал, кейин эса Қирғулида уни хўрлаган ва таҳқирлаган Истам гавдаланди. Наҳотки Мумтоз ўша истамлар тоифасидан бўлса, наҳотки у ҳам Акмални бу ерга сиғдирмаса?! Йўқ, мен энди бунга йўл қўймайман...

Меҳмон кутиб олиш учун тадорик ишлари бошланиб кетди. Сожида норин тайёрламоққа киришди. Сидиқ қассоб Акмалнинг кўмагида қўйни тинчитиб, уйдигилардан фотиҳа олди. «Ҳамиша чехрахандон ва меҳрибон, ёш ва чиройли Тахмина хоним» келганлиги ва уни йўқлатганидан қувониб кетган Зилола ҳам барча ишларини бир четга қўйиб, ҳатто Мумтоздан қолган эрталабки аччиқ ранжни унутиб, бир пасдаёқ пайдо бўлди. Тахмина билан қуюқ кўришиб олди-да, кейин енг шимариб ошхона ишларига киришиб кетди.

Ким нима билан шуғулланаётган, нима ҳақда ўйлаётган бўлмасин, Тахминанинг хаёлида Акмал, Акмалнинг хаёлида Тахмина чарх урарди.

— Акмал... У беш йил қаерларга йўқолиб кетди? Уйландимикин? Аҳволи не кечдийкин? Бир вақтлар Атоникида Тахмина билан бирга ўтказилган ўша ширин оқшом, ўша ширин орзулар ёдидамикин?.. Бугун тушида кўрган қанотли оқ от таъбири нима бўлиб чикаркин?

— Тахмина... Мен унинг олдида бир умр гуноҳ-корман. Мен Тахминага севги изҳор қилдим. Уни энди сарсону саргардонликлардан, таҳқирлардан, хорлигу хўрликлардан кутқазаман, сени бахтиёр қиламан, деб ишонтирган эдим. У менга ишонди, не-не ширин умидлар билан менга оғуш очди. Лекин Тахминанинг умр бўйи чеккан изтироблари, азоблари, у кўрган не-не қабихликлар, номардликлар етмаганидай, ўз ҳаётида бир марта, биринчи марта ишонч билдирган кишиси бўла туриб, мен ҳам унга хиёнат қилдим. Мен Тахминани ҳимоя қилолмадим, уни яна ифлос зўравонлар чангалига ўз қўлларим билан топширдим. Мен ҳам одамманми, мен энди эракмидим? Узокларда, номатлум гўшаларда унинг фақат ҳаёли билангина яшаб ўтсам бўлмасмиди?

Мен... азбаройи онам туфайли, онамнинг оғир бетоблигини эшитиб, уни бир кўриб қолиш илинжида келдим бу ерга. Бу она бошқа оналар каби бўлмасада, уни зиёрат қилиб қўймоқни фарзандлик қарзим, деб билдим. Бу она мениям бахтсиз қилди, бахтимга зомин бўлди...

Тахмина... Биз энди ҳеч қачон бирга бўлолмаймиз. У энди ўз уйидан тиниб-тинчиган, роҳат-фароғатда яшаётган бир аёл. Унинг оромини бузишга сираям ҳақким йўқ. Мен онамга ҳам, Тахминага ҳам шу беш йил ичида қаерларда бўлганлигимни айтмаман. Ўша ифлос ва разил Истамдан ўч олганимни, уни бир умрга майибу мажруҳ қилиб, қамалиб келганимни айтишдан не ҳожат? Бу билан мен Тахминадан мукофот кутишим керакми? Асло.

Ўз хужраси ёнидаги катда картошка-пиёз арчиб ўтирган Сурайё бир четда кабоб учун кўра ўрнатиб, ўтин-кўмир тайёрлаётган ўғлидан нигоҳини узолмайдди. Унга мўлтираб, меҳр билан тикилади, кўзларига ёш олади. Нури дийдаси ўз оёғи билан кириб келганига ишаноолмайди. Қани энди кўзининг очиклигида уни уйлантириб қўёлса, бу дунё азобларидан фориг бўлган куни ўғли уни лаҳадга ўз қўллари билан қўйса...

Шу пайт ичкаридан лаган кўтариб чиққан Зилолага меҳру хавас билан боқиб сўрайди:

— Зилола қизим, ҳеч нимадан хабаринг йўқдек...

— Вой, нима эди, холажон?! — унга хайрон боқадди Зилола.

— Бугун ахир ўғлим Акмалжон келиб қолди-ку, айтишмадими? Ҳали ўзим сендан суюнчи олай десам, Тахмина билан овора бўлиб, ошхонага ўтиб кетвординг.

— Вой, қуллуқ бўлсин, холажон! — Зилола энди уни кучиб, Сурайёнинг бетларидан ўпиб кўйди. — Ўғлингиз келгани рост бўлсин. Хув анави йигитми? Эътибор бермапман...

— Ҳа, худди ўзи. Дурустроқ карагин...

Шу пайт Акмал турган жойга яқинроқда ўйноқлашаётган кучукларни қаёққадир ҳайдамоқ билан овора Тахмина кичкириб қолди:

— Зило! Жиндак гўшт олиб кел, манави курғурлар гапга кирмаяпти.

Бироқ Зилола ошхонага кириб чиққунча бўлмай, Акмал келиб иккала кучукни қўлтиғига олди-да, ҳовли ортига ўтиб кетди.

— Вой, хушёр бўл, Акмал. Тишлаб олмасин тагин! — Тахмина шундай дея, шошиб унинг орқасидан эргашиди.

Ташки ҳовли ичига раста қилиб ниҳоллар ўтказилган экинзорлардан иборат бўлиб, чор атрофи баланд ғйштли девор эди. Акмал кучукларни бир четга ташлаб, шилдираб оқаётган ариқчада қўлларини ювди. Ўрнидан туриб ортга бурилган ҳам эдики, қаршисида унга тик бокиб турган Тахминани кўриб, юраги хап-риқиб кетди.

— Акмал, мени соғинмадингми?..

— Соғиндим, дедим-ку...

— Нега мунча йўқ бўлиб кетдинг, бўлмаса?

— Мендан буни сўрама.

— Энди шу ерда қолсанми?

— Йўқ...

— Демак соғинмабсан, — Тахмина шундай дея, иккала қўли билан юзини тўсиб йиғлаб юборди.

Акмал келиб унинг қўлларини юзидан олди, кафти билан кўз ёшларини артди. Тахминанинг интиқ ва илтижоли кўзларига, хиёл титраб турган ғунча лаб-

ларига бир дам бокиб тураркан, ўзини тутолмади, уни шашт билан ўз оғушига тортди...

...Ҳовли дарвозаси ўз-ўзидан очилиб, ичкарига «Мерседес» кириб келиб тўхтади. Тахмина меҳмонларнинг келишидан бир оз бурунроқ ясан-тусанни жойига қўйиб олган, у энди равоқ олдида товусдек ловуллаб турарди.

— Тахмина хоним, сизни кўрганимдан бошим осмонда! — машинадан тушибоқ унга томон шошилди Кутбиддин.

Тахмина ҳам унга назокатли табассум билан пешвоз чикди.

— Мени Тошкентга сизни чароғон чехрангиз ва меҳрингиз тортиб келди. — Кутбиддин такаллуф ва тавозе билан Тахминанинг қўлини олиб ўпди.

Мумтоз сезиларли саросимада Тахминага иккинчи меҳмонни таништирди:

— Бу дўстимиз Давлатберди...

Тахмина унга ҳам чиройли табассум ҳадя этиб, «Хуш келибсиз» деб қўйди.

Ҳовли сахни ўртасида катта мармар ҳовуз, унинг беш-олтита кичик-кичик, ўз жойида гир айланиб турувчи фаввораларидан отилиб тушаётган зилолдек тиниқ сувида тилларанг балиқлар ғуж сузиб юрипти. Ҳовуз ўртасида чор устун ва тоқлари нақшинкор равоқ бўлиб, унга мўъжазгина кўприкча орқали ўтилади. Меҳмонлар учун ана шу равоқда зиёфат ҳозирланган эди.

Бироқ улар дастурхонга шошилишмади. Кутбиддиннинг илтимоси билан Кўрғоннинг жиҳозлаб улгуришган ва шунингдек, пардозлов ишлари тугаган-у, бироқ ҳали жиҳозланмаган барча катта-кичик хоналарини бирма-бир айлантириб чиқишди. Айниқса, пастки қаватдаги ҳашаматли заллардан бири уларга жудаям маъкул тушди. Бу ердаги ости ва атрофларига манзарали мармар ётқизилган зилол сувли катта бассейн, барглари ажабтовур чиройли, шифт томон ўрлашиб кетган турли хил яшил-яшил ўсимликлар, рангоранг гуллар, тиним билмай жақур-жуқур сайраётган қушлар овози кишига чиндан ҳам хуш кайфият бағишларди.

— Бисёр хуб, бисёр хуб! — деди Қутбиддин бундан ҳаяжонланиб, — Бамисоли жаннат бўпти.

Шунда Мумтоз ўз гурурини босолмади:

— Нариги дунёдаги жаннат бизга насиб этадимийўкми, уёғи номаълум... Мен уни кўзим очиклигида кўрмоқ истайман.

Меҳмон унга мулойимлик билан жавоб қилди:

— Унисини ҳам, бунисини ҳам Оллоҳ наеиб этсин.

Тахмина Қутбиддинни Тошкентга ўзининг «чароғон чехраси ва меҳри тортиб» келмаганини, у албатта навбатдаги олди-сотди ишлари билан боғлиқ масалада юрганини яхши тушунади. Ҳойнаҳой, мебел гарнитурларини машинага ортиб жўнатиб, ўзи самолётда учиб келган. Фақат, Қўрғон учун ваъда қилинган мебел жиҳозлари хусусида Қутбиддин нима деркин, деган фикр уни қизиқтириб турарди. Шу боис ҳам улар ташқарига чиқишаётганида, Тахмина ҳазил тариқасида ним табассум билан Қутбиддинга шама қилди:

— Жиҳозланмаган бўш хоналар учун айбга буюрмайсиз...

Қутбиддин уни тушунди:

— Мен шу кунлардаёқ Тахмина хонимга ваъда ўз вафоси билан улуғлигини кўрсатмоқчиман...

Тахмина ҳам Қутбиддиннинг нимага шама қилаётганини хис этиб, ичида ўзича унинг устидан қулиб қўйди.

Ташқарида аёллар кўзга ташланмайди. Сурайё ҳали пиёз арчар чоғи унинг аччиғи таъсир қилдими, бир оз нафаси бўғилгандек бўлиб, ўз ҳужрасига кириб кетган. Сожида ошхонадан чиққаниям йўқ, меҳмонларнинг келишганини кўрганиям йўқ. Зилола эса унча мунча ишларни тахт тиндириб, шийпондаги дастурхонни тузаб бемор онасига укол қилиши лозимлигини айтиб, уйларига кириб кетган. Фақат Акмал билан Алим ака ҳовли четида тутун елпиб, кўмйрни чўғ олдириш, сихларга гўшт тортиш билан овора эдилар.

Мумтознинг ҳалиёқ унга назари тушган, бироқ хизматга чиққан кўни-кўшнилardan биронтасидир, деган фикрда эътибор бермаганди. Тахмина ҳам бугун ўзини яшнатиб турган қувонч ва ҳаяжоннинг бош

сабабчиси Акмал эканлиги, унга узокдан тез-тез пин-хона назар ташлаб, бундан хузур ва халоват топиб турганига карамай, эрига бу ҳақца оғиз очмади. Бунга ҳали фурсат етмаган эди. Меҳмонлар бир четда қолиб, дарровок унга «Акмал келди!» деб суюнчилаши ёш боланинг ишидек бир гап эди. Иккинчидан, Тахмина яхши билади, Мумтоз ниҳоятда сезгир ва эҳтиёткор одам...

Орадан бир оз вақт ўтиб, Акмалнинг ўзи уларнинг олдига кабоб келтириб кўяётганида ширакайф Мумтоз сўраб қолди:

— Маладес, зўр йигит экансиз. Отингиз нима эди?

Акмал Тахминага ўғринча назар ташлаб олди. Тахмина «пиқ» этиб кулиб кўйди, кейин ёрилишга мажбур бўлди:

— Танимадингиз, бегим. Бу йигит Акмал-ку... Сурайёнинг ўғли.

— Нима, нима, Сурайёнинг ўғли?! — Мумтоз чайқалиброқ ўрнидан турди-да, Акмалга оғуш очгандай бўлди. — Қачон келиб қолдинг, қаердан? — У йигитнинг иккала кифтидан тутиб, уни силтаб-силтаб кўяркан, — Яхши, яхши. Азамат йигит бўпсан, — деди. — Қани, кел, биз билан ўтир. Майли.

Бироқ Акмал ўтиришга қўнмади.

Бир вақтлар Мумтозни у ашулалари орқали ғойибона хурмат қилар, шундай катта ҳофиз ўзига қариндош эканлигидан фахрланиб, у билан учрашиш орзусида ҳам юрарди. Кейинроқ онаси Тахминани олиб келиб унга топширганини, шундай бообру, кап-катта одам ўз оиласи ва фарзандларидан воз кечиб, унга уйланганини эшитгандан буён Акмал уни ёмон кўриб қолган. Бироқ начора, дарду аламлари ичида тош қотиб турипти. Мумтознинг кибру ҳавоси, ҳозир уни худди ёш боладек билиб, Тахминанинг олдига кифтидан силкитиши, боз устига, «Биз билан ўтир, майли» дейиши Акмалнинг яна ғашига тегди. Шу боис ҳам у шунчаки, Алим ака томон ишора қилиб, «Биз ўзимиз...» деганича кескин ортига бурилди. Тахмина уни тушунди, Акмал учун ичида эзилиб қўйди. Мумтоз эса ширин кайфият оғушида ўзаро нималарнидир бе-

рилиб гапиришаётган меҳмонлар суҳбатига яна қўшилиб кетди.

Маълум бўлишича, худди хали Тахмина ўйлаганидек, Қутбиддин Тошкентга юк машиналарида ўн беш комплект мебел гарнитури ортиб жўнатиб, кейин ўзи самолётда учган экан.

— Юклар эрта-индин Тошкентга кириб келади, — деди Қутбиддин Мумтозга. — Ўнтасини савдо омборига, бештасини бу ерга олиб келиб туширасиз. Мен ўзим ажратиб бераман. Шундан тўрттаси сизларга, биттаси Давлатбердига. Қолган гапларни кейин гаплашамиз...

Қутбиддин Давлатбердини Тошкентга нима учун чакиргани энди маълум бўлди. Лекин Олмаотадан узоқ масофага битта гарнитурни юклаб олиб кетишининг ўзи фалон пул. Афтидан, бу мебел жудаям қимматбаҳо бўлиши керак. Ёки уни Қутбиддин бекорга бермоқчи ёки бўлмаса Давлатберди бу гарнитурга қўшиб, Тошкентдан яна бошқа нарсалар ҳам юклайди.

Меҳмон Тахмина хоним росаям кувонса керак, деган хаёлда унга ўғринча назар ташлаб қўйди. Бунини тушуниб турган Тахмина хушнуд қиёфада унга миннатдорчилик изҳор қилди.

— Сиз чиндан ҳам олижаноб экансиз, — деди у яна қўшимча қилиб. — Биз ҳам ўз ўрнида, сиздан қарздор бўлиб қолмаслик ҳаракатини қиламиз.

Мумтоз уни маъқуллаб, «Правильно, маладес!» деб қўйди кайф билан чайқалиб.

Аслида ҳозир Тахминанинг хаёлини банд этиб, унинг калбида ширин-ширин ҳиссиётлар уйғотаётган, рухига руҳ қўшиб турган нарса хашаматли уй ҳам, хорижий мебеллар ҳам эмасди. Унинг фикрида, кўз ўнгида энди кўпроқ Акмал гавдаланиб турипти. У Мумтоздан, меҳмонлардан пинҳона Акмал томонга тез-тез қараб қўярди. Сўйган кишиси энди ўз ёнида эканлигидан кувончи ичига сиғмай боряпти.

Тахмина бирров «Акмалнинг онаси»дан ҳол сўраб қўйиш, кейин ошхонага ўтиб, агар норин тайёр бўлган бўлса, Сожида билан бирга сузиб келтириш ниятида меҳмонлардан узр сўраб, ўрнидан турди.

Шундан кейин ҳаммалари учун кутилмаган яна бир воқеа рўй берди.

Тахмина эндигина куйдир-пиширлардан бўшаб, яна пардоз-андозини ўнглаб олган Сожидани меҳмонлар билан таништириш учун улар қошига олиб келувдики, Давлатберди сапчиб ўрнидан туриб кетди. У Сожидага тикилганча тош қотиб турар, уни кўриб Сожида ҳам ҳайратда эди.

— Давлат?!

— Сожида... Мен сени бу ерда учратаман, деб ўйламовдим.

— Мен тошкентликман, Давлат. Сен ўзинг нима қилиб юрибсан бу ерларда?

— Сени излаб келдим. Ишонасанми?..

— Йўқ...

Сожида билан Давлатберди ўртасидаги алоқанинг аччиқ бир тарихи бор эди.

Сожида Тошкент мактаб-интернатларидан бирида ўсиб-улгайди. Болалик чоғлари фақат отаси аҳён-аҳёнда келиб ундан хабар олиб турарди. Кейинчалик нима бўлди-ю, ота ҳам дом-дараксиз кетди. Энди ундан ҳам умидини узиб, батамом етимликни гарданига олган киз ўрта мактабни тугаллаётган кунлари бир қозок йигит хотини билан иккита боласини етаклаганича уни сўроқлаб келди. Сожидани топиб: «Мен ўгай аканг бўламан. Раҳматли дадамизнинг васиятига кўра сени излаб келдим. Сен биз билан Олмаотага кетишинг керак», деб қолди. Меҳру оқибатга ташна етим киз узоқ ўйлаб турмади. Ўгай аканинг этагидан маҳкам тутиб, у билан бирга жўнаб кетди.

У ерда ўгай ака Сожидани қайси бир савдо базасида мудирлик қилувчи Давлатберди номли дўстига пулламоқчи бўлди. Тўғри, Давлатберди ҳали уйланмаган лочин йигит эди ва хушрўйгина Сожидага астойдил қўнғил бериб қолди. Лекин тошкентлик Сожида бу ерга ўргана олмади, буёққа жўनावориб чакки қилганини тушунди-да, бир кечадаёқ ўгай аканинг уйини тарк этди.

Тошкентга қайтишда ҳарбий хизматдан қайтаётган Ғуломжон исмли фарғоналик бир йигитга кўнгил қўйиб, у билан Фарғонага бориб қолди.

Йигитнинг ота-онаси яхши кишилар экан. Ёлғиз ўғлининг хоҳиш-истагига қарши боришмади ва тез кунлардаёқ тўй-томоша қилишиб, уларни уйлаб қўйишди.

Бироқ тақдир яна Сожидага кулиб бокмади. Тўйдан кейиноқ қайнота машинада аварияга учраб ҳалок бўлди. Ундан кейин, армиядалиги вақтида аллақандай махфий қисмда хизмат қилиб юриб заҳарланган Ғуломжонда ҳам оқ қон касаллиги хуруж қилиб чиқди. Орадан ҳеч қанча вақт ўтмаёқ у ҳам ҳаёт билан видолашди.

Қўлида бир яшар қизчаси билан қолган Сожида энди бу даргоҳда бошқа яшолмади. «Шумқадам» келин билан энди бошқаларнинг ҳам унчалик иши бўлмай қолган эди. Ниҳоят у бир куни аччиқ қисматнинг дарду аламларидан адои тамом бўлган кекса ва афтодаҳол қайнона билан орани очиқ қилиб қўя қолди. «Мен бу ерларда бошқа яшолмайман. Олмаотага, акамникига кетаман!» — деди. Онаизор хўп йиғлади. Ғуломжонидан қолган битта-ю битта ёдгорлик — жажжи неварасидан ҳам энди жудо бўлаётгани учун қақшаб қолаверди...

Олмаотада ўғай ака уни совуқ қарши олди. «Мени гапимга кирмадинг. Ўша юртларга кетиб қолиб, мана, ортириб келганинг шу бўлди», деди.

Кунларнинг бирида Сожида билан акаси ўртасида Давлатбердидан гап очилиб қолди. Шунда акаси Давлатбердининг икки марта уйлангани, лекин ҳануз бахтини тополмаганини айтди. Ўша куниёқ Сожида унга телефон қилди. Гап орасида ўзининг «боши очик»лигини қистириб ҳам ўтди. Шундан кейин улар икки-уч марта учрашишди, бир бор Сожида ҳатто Давлатбердиниқида тунаб ҳам қолди.

Орадан яна бир оз вақт ўтиб, ўғай ака масалани очиқ қилиб қўйди:

— Бутун давлатим, қўшқу айвонларим Сожидага мунтазир. Лекин бир ўзи келсин, деяпти Давлатберди. Энди буёғи ўзингга давола...

Сожида ўшанда... бир умр юрагига ўчмас доғ ва армон бўлиб қолган қабих ишга қадам босди. У ўз тинчи ва фароғати, ҳавойи нафси йўлида қўлидаги бир яшар жигарпорасидан воз кечишга журъат этди, гўдагини фарзандсиз бир хонадонга тортиқ қилиб юборди...

У Давлатберди билан энди ғам-ташвишсиз яшай бошлади. Бироқ ҳар бир иш учун Оллоҳ ажрими муқаррар экан. Давлатберди кунларнинг бирида уйга ёшгина бир санамни етаклаб келди-да, Сожидага:

— Мендан хафа бўлма. Мен энди ўз тенгимни топдим, — деди. — Бу уйдан нимаики керак бўлса олгин-да, бизни тинч қўй.

Сожида ана шундай қилиб, яна тошкентлик бўлиб қолган эди.

* * *

Давлатберди «жаноб Мумтозбекнинг дўсти ва меҳмони» эканлиги, унинг Тошкентга ташрифи ўзи учун манфаатли бўлиб чиқиш эҳтимоли ҳам борлигидан Сожида ортиқча гаплардан ўзини тийди. Унга кўра, Давлатберди ҳам ўтирганларга Сожида билан боғлиқ ўз кечмишларидан оғиз очмади. Улар шунчаки бир вақтлар Олмаотада турмуш куриб, бир йилча бирга яшашгани ва «характерлари тўғри келмай» ажрашиб кетишганини маълум қилишди холос.

— Бу учрашув жаноб Давлатберди учун ҳам, Сожида хоним учун ҳам фақат шодлик келтиришига ишонаман, — деди Қутбиддин ўзича яйраб. — Келинлар, икковлари учун омад тилаб, қадаҳ кўтарайлик!

Ўтирганлар унинг таклифига бажонидил қўшилишди.

Ўз юртида спиртли ичимликлар истеъмол қилиш қонун йўли билан ман этилгани ва Қутбиддинга ўхшашлар ахён-ахёндагина оз-моздан хуфёна нўш этиб туриши, бу ерда ҳозир у ўзини анча «қўйиб юборгани» учун меҳмоннинг бошқалардан кўра кайфи баландроқ эди. У ҳар гал қадаҳ кўтарганда шайх Саъдийдан, Мирзо Бедил ва Умар Ҳайёмдан байтлар, рубоийлар

келтирар, инсон умри бокий эмаслиги учун ҳам у «омонат тўрт кунлик ҳаёт»ни иложи борица кайфу сафода ўтказиши лозим, деган гапга зўр берарди.

Давлатберди ҳам Умар Ҳайёмдан рубойлар ёд биларкан. Сожида билан учрашганидан ўзини янаям хурсанд қилиб кўрсатиб, энди у ҳам Қутбиддинга шерик бўлди:

*Кафтида лаълин май, ёнида санам,
Чаманда ўлтирса бахт бўлиб ҳамдам,
Май ичиб, фалакдан ҳеч емаса еам,
Ишрат майи кайфин сургай илул одам.*

Меҳмоннавозлик қизгин борар эди. Сожида сузиб келган норинни роса мақташди. Қутбиддин бу таомни биринчи марта ейиши экан, бағоят маъқул тушганидан, Сожидага ҳазил аралаш: «Агар рози бўлсангиз, биздаям сизга норинхона очиб бераман», деб қўйди.

Акмал пешма-пеш пишириб, энди Алим ака орқали узатиб турган думба-жигар ва «етимча қовурғали» кабобларнинг ҳам анча вақт кети узилмай турди. Кейин Акмал онасининг ҳужрасига ўтиб кетди. Тахмина унинг ортидан ички бир хўрсиниш билан қараб қолди.

Мумтознинг ҳам энди кайфи анча баланд эди. Эркаклар турли хил мавзудаги қизгин гап-сўз ҳамда баҳслардан, шеърхонликлардан чарчашиб, энди ашула тинглашни истаб қолишди. Бироқ Алим ака магнитофон келтириб қўйиб берган ўзбекча ашулалар меҳмонлар кўнглига ўнчалик ўтирмагани сезилгач, Мумтоз қўлига тор олиб, уч-тўртта тожикча ва битта қозоқча ашула айтиб берди. Мумтознинг ҳофизлик ҳунаридан беҳабар меҳмонлар бундан лол қолишиб, унга ҳамду санолар билдиришди.

— Худодод одам экансиз, бунчалар ёқимли овозни умримда биринчи бор эшитишим! — деди Қутбиддин ҳаяжон билан. Кейин у хиёл паришон ҳолда ўтирган Тахминага юзланди: — Бу инчунин сизнинг ҳам бахтингиз, Тахмина хоним!

Тахмина унга ясама табассум билан «маъқул» маъносида б ош қимирлатиб қўйди. Шундан кейин қутил-

маганда Мумтоз кўпдан бери тор давраларда куйлаб келувчи «Тахмина» номли ашуласини бошлаб юборди:

*Тахмина, Тахмина, эсону дилимсан,
Муҳаббат боеида танҳо ғулимсан.
Рухсоринг ўтида куйган қулингман,
Бахтимни ёритган оташ нуримсан.
Тахмина, Тахмина...*

Мумтознинг ана шу ашуласидаги «Тахмина» сўзлари ўрнида бундан йигирма йилларча бурун «Хуршида» исми бўлганлиги ҳозир уни ўз ҳужрасида эшитиб турган Сурайёгагина маълум эди, холос...

Бир вақт Мумтоз қандайдир фикрга бориб: «Меҳмонлар энди дам олишсин, биз «дом»га қайтамиз», деб қолди. Тахмина нима учун бу кеча бу ерда қолишмаганига ичида таажжубланди, лекин кайфи баланд Мумтознинг хоҳишига жавобан индамай қўя қолди. Яна Акмални кўриш мақсадида Мумтозга: «Биз Сурайё холадан бирров ҳол сўраб, жўнашга тайёр бўлиб турамиз», деган баҳонани қилиб, Сожида билан биргаликда ўринларидан қўзғалишди.

Аёллар меҳмонлар билан хайр-хўшлашиб, уларга хайрли тун тилашди. Ширакайф Қутбиддин ўрнидан туриб келиб, яна Тахминанинг қўлидан ўпди.

— Мен эртага сизнинг мағозангизга ташриф буюрмоқчиман...

— Бош устига, жаноб. Биз сизга мунтазир бўламиз, — такаллуф билдирди Тахмина.

Аёллардан холи қолишгач, Мумтоз Қутбиддинга охиста деди:

— Бассейн хонага стол тузаб қўйилган. Алим бизни ташлаб қайтиб келади.

Қутбиддин ҳам, Давлатберди ҳам уни аввалига тушунишолмади. Мумтоз энди фикрини очиқ-равшанроқ маълум қилди:

— Агар маъкул топсаларинг, иккита соҳибжамол жўнатаман.

Бу таклифни эшитиб ширакайф меҳмонларнинг юзлари ёришиб кетди.

Шундан кейин Мумтоз пешайвон стулига илиғлиқ телефондан қаергадир қўнғироқ қилди.

— Сенмисан, Чаман? Танимадингми? Ҳа, ўзимман. Бирон соатлар ичида Алим боради. Иккита касета жўнат, янгироғидан бўлсин, унчалик ейилмаганидан...

Кейин гўшакни жойига илиб: «Иш битди. Яхши дам олинглар. Эрталаб барвакт етиб келаман», деди.

Эртасига Мумтоз тонг ғира-ширасидаёқ етиб келди. Чаман жўнатган қизларни бу ердан маҳалла-қўй ғимирламай туриб гумдон қилиш лозим эди.

Ҳовли жимжит эди. Кеча келтирган кучуклари яқинда ботаника боғидан ўзи атайин кўчиртириб келиб эккан уч-тўрт туп антиқа гулини букиб-синдириб ўйноқлашаётганини кўриб, хуноби ошди. Шу тоб Сурайё кўзига ташланганида борми, уни боплаб таъзирини бериб қўйган бўларди. Гулларга хушёр бўл, деб тайинлаган эди-я!

Мумтоз Сурайёнинг ёпик турган эшигига хўмрайиб бокиб қўйди-да, Алимга «Йўқот анавиларни!» деди. Кейин меҳмонхона томон қадам ташловдики, ичкаридан чиройли спорт костюмида Қутбиддин чиқиб қолди.

— Ассалому алайкум. Яхши дам олдиларингми?

— Дам олганда қандай! — Қутбиддин бош бармоғини тик қилиб кўрсатди. — Окей!

Шу пайт ичкарида тунда уларни олиб келган «Мерседес»ни кўришиб, аллақачон бу ердан қуён бўлишга тайёр турган иккита қиз бирин-кетин чиқиб қолишди. Чиқиб келишаркан, уларга нигоҳи тушган Мумтоз даҳшат ичида қотиб қолди. Қаршисида... ичкилик ва уйқусизликдан, ишратдан ковоклари шишиб, кўзлари кизарган, юзлари ҳали очилмай туриб сўлган ғунчадек афтодаҳол Гуландом турарди...

VIII

Тахминанинг ўй-хаёли Кўрғонда эди. Телефон қилса, қўнғирокка ҳеч ким жавоб бермайди. На Сурайё, на Акмал. Мумтоз каллайи саҳарлаб «Меҳмонларни ҳалироқ олдингизга олиб ўтарман», деб чиқиб кетган Анича хануз бедарак. Соат мана, ўн бирдан ўтяпти.

Ўзи ўтиб келай деса, келди-кетдидан бўшамаяпти. Душанба кунлари шунақа, ҳаммага иш етиб ортади.

«Тахмина» тижорат-воситаси мағозаси аҳолидан қимматбаҳо заргарлик буюмларини олиб-сотиш билан шуғулланади. Айниқса, ҳозир ноёб тошлардан ишланган зеб-зийнат ашёларига тўлиб-тошиб бормокда эди. Бу ерда солиқ назоратидан пинҳона тарзда «кўлдан-кўлга» ўтказиб берилаётганлари бундан мустасно. «Тахмина»да шунингдек, хориждан нақд пулга сотиб олиб келинаётган ва унчалик қиммат бўлмаган тақинчоқлар, соатлар, ҳадялар, дегандай бежирим заргарлик буюмларининг ҳам жуда кўп турлари савдога қўйилган. Шу боис бу ерда харидорлар ҳамиша гавжум, олди-сотди ишлари қайнаб турарди.

Тахмина савдо-сотик фаолиятига бош-қош холос. У энди ўз ишига анча пухта ва тижорат йўлларини дурустгина ўзлаштириб олган бўлишига қарамай, ҳисоб-китоб ишларини асосан Мумтознинг ўзи олиб келиб қўйган ишончли одами ва кадрдони (у ҳақда бошқа гаплар ҳам кулоққа чалинган, лекин Тахмина бунга эътибор бермаган) Наталья ҳалоллик ва жонкуярлик билан олиб боради. Савдодан тушаётган пулнинг даромад қисминигина қабул қилиб олиш, ходимларни рағбатлантириш, солиқчилар ва бошқа назорат ходимлари билан муомала юритиш, харид ва савдо масалаларида фирмалар, хусусий шахслар билан мулоқот ишларигина Тахминанинг зиммасида.

Шундай қилиб, мана уч йилдирки, вақт Тахминанинг фойдаси учун ишлаб турипти. Бойлигига бойлик, шухратига шухрат келиб қўшиляпти. Худо берган беназир гўзаллик, ёшлик ва давлатмандлик қанотлари уни тобора юксакроқ чўққиларга, камрови кенгрок ҳудудларга олиб чиқмокда. У баъзан атрофга ана шу юксак чўққилардан, олис ҳудудлардан туриб қараб колганда, «ўз бахти»дан беҳад қувониб кетади. Қалби ғурур ва фараҳ билан яшнайди. Лекин баъзан ўзи танҳо қолиб, Мумтоз билан биргаликдаги оилавий ҳаёти, у билан эр-хотинлик муносабатлари ҳаёлини олиб қочса, юраги орқасига тортиб кетгудай бўлади: «мен энди ёши бир жойга

бориб қолаётгай мана шу эркак билан яшаб ўтира-
вераманми? Охири нйма билан тугайди?»¹ ТахМина-
нинг ҳам ҳар қандай аёлга хос, қалбининг туб-ту-
бида яшириниб ётган ўз орзулари бор. У ҳам фар-
занд тукқиси, бошқа аёллар каби оналик бахтига эга
бўлгиси келади. Бироқ бу фарзандлар кексалик ос-
тонасига қадам босган Мумтоздан бўлиши керакми?
Унинг болаларини айна вояга етишганда ота тирик
бўладими-йўкми? Шунга ўхшаш бир-бирига уланиб
кетувчи саволлар гирдобига кириб қолгудай бўлса,
кўзига ҳеч нима кўринмай қолади. На бу ҳашамат-
ли даргоҳлар-у на бу мол-дунё, на бу ҳаловат ва
шуҳрат оғушидаги ҳаёт. У кўпинча кўча-кўйларда
жажжи-жажжи болаларини етаклашиб юрган, бири-
бирига худди узукка кўз қўйгандек муносиб ёш-ёш
эр-хотинларни кўрганда юраги эзилиб кетади.

Мана, ҳозиргина ҳам худди шундай бўлди. Ната-
лья унинг қабулига ёшгина эр-хотинни бошлаб кир-
ди. Улар беш ёшлар чамасидаги қўғирчокдек чиройли
ўғилчаларини етаклаб олишганди.

— Тахмина хоним, булар билан бир масалани ечол-
май қолдик. — Наталья шундай дея стол устига кат-
тагина, қўнғиз шаклли аёллар тилла узугини қўйди.—
Тозаси ўн икки грамм, олти грамм нуқра. Эллик мингга
баҳоланди, лекин...

Тахмина уни тушунди ва «чикиб кетавер» ишораси-
ни қилиб ўрнидан турди. Эр-хотин билан қисқача
саломлашиб, уларни ўтиришга таклиф қиларкан, ку-
тилмаган бир ҳолга кўзи тушиб қолди. Болача коп-қора
кўзларини катта-катта очиб, унга хайрон тикилиб ту-
рарди. Тахмина беихтиёр унинг олдига чўнқайиб, бола-
чанинг пешонасидан меҳр билан ўпди. Эҳтимолки, бу
унинг ўз ҳаётида биринчи марта бола ўпиши бўлса...

— Вой, мунчаям ширинсан. Отинг нима?

— Акмал...

— Акмал? — у энди ўзини тутолмади, болачани
астойдил қучиб ўпди. Ўпди-ю, унга хайрон қараб ту-
ришган эр-хотиндан хижолат тортди. Дарров ўзини
қўлга олди. Унга ҳануз тикилиб турган болачадан
кулиб туриб сўради: — Номинг ҳам чиройли экан...

Вой, менга намунча тикилиб қолдинг? Е яхши кўриб қолдингми?

Бундай чиройли «ая»га ҳамон ҳайрат билан бокиб турган бола шунда барчалари учун кутилмаган жавобни килди:

— Ҳа...

Ҳаммалари кийкириб кулиб юборишди.

— Вой, яхши кўрганингдан айланай! — Тахмина уни беихтиёр яна кучоқлаб ўпди. Кейин ёнгинадаги шкафдан икки дона шоколад олиб, унга узатди: — Мана, яхши кўрганинг учун, Акмал...

Тахмина шу бола туфайли эр-хотиннинг битмаган ишини битириб жўнатди. Уларга нақд пул лозим бўлиб, Наталья белгиланган суммани узук сотилгандан кейин оласизлар, деб турган экан. У сейфдан эллик минг сўм чиқариб, стол устига қўйди.

— Бу узук раҳматли ойимдан қолган ёдгорлик эди, — деди жувон. — Қийналиб қолганимиздан ноилж олиб келувдик.

— Узук менда туради. Уни сотмаймиз. Қачон пул топганингизда қайтариб олиб кетишингиз мумкин.

Эр-хотин миннатдорчилик билдириб чиқиб кетишаркан, Тахмина у билан энди ширин жилмайиб хайрлашган бола ортидан ҳавас билан қараб қолди...

Мумтоз Тахминани жону дилдан яхши кўриши, уни чиндан ҳам еру кўкка ишонмай яшаётгани, у ўзининг бундан кейинги ҳаётини, тақдирини у билан боғлангани аниқ. Шунинг учун ҳам унга атаб қаср курдирди, у энди Тахминадан фарзанд кўриб, бундан кейинги орзу-ҳавасларини у билан бирга кўрмоқчи. Тахмина ҳозир жиддийроқ даволанса, оналик бахтини топишига ишонади, бироқ юкоридаги аччиқ мушоҳадалар уни асоратда тутиб турар эди.

Мана энди сира кутилмаганда, ҳаёлидан анча кўтарилиб, унут бўлаёзган Акмал ва у билан боғлиқ аллақандай сеҳрли туйғулар унинг фикру ҳаёлини янада банд этиб турипти.

Бу пайтда назардан сал четроқда, Мумтоз ширкатининг яширин ҳолда спиртли ичимликлар ишлаб чиқарувчи цехи жойлашган, атрофи баланд кўрғонли

бир хрвлида ота-бола — Мумтоз билан Гуландом ўртасида жиддий гап борарди.

Мумтознинг қаҳру ғазабдан юз-кўзлари қизариб кетган, хонанинг бир четида курсига қапишиб, тит-раб-типирчилаб ўтирипти. Гуландом ўртадаги стол ёнида, отасига орқа ўгириб олган. Йиғидан ковоқлари шишиб кетган. Ўқтин-ўқтин хўрсинади. Худди жун-жиккандай, елкалари қалтирайди.

— Сен мени шарманда қилдинг. Мени ўлдирдинг. Лаънат сенга!

— Мен қайдан билай... Шопирингизни танима-сам, уйингизни кўрмаган бўлсам...

— Яна гапиради-я! Ўз ифлослигини, ўз фоҳишалигини менга, ўз отасига тан олиб гапиради-я! — Мумтоз ўрнидан сапчиб туриб кетади. — Мен сени ўз қўлларим билан бўғиб ўлдираман!

Гуландом ҳам у билан барабар ўрнидан туриб, отасига энди ғазаб ва нафрат билан тикилади:

— Ўлдирсангиз ўлдираверинг, мен ўлимдан кўрқмайман! Лекин сиз бизга отангман, дейишга ҳақкингиз йўқ. Сиз бизни уялмасдан, ор-номус қилмасдан, бир... ни деб ташлаб чиқиб кетган одамсиз-да. Энди биз билан ишингиз бўлмасин. Биз қаерда яшасак яшайверамиз, нима иш қилсак қилаверамиз! Мени ҳатто паспортимда фамилиям ҳам бошқа!

Шунда Мумтоз қизи томон отилиши, уни чиндан ҳам бўғиб ўлдириб қўйиши ҳеч гап эмасди. Лекин шу лахза кўз олдига «лип» этиб Тахмина келди, миясига «Оқибатини ўйла!» деган фикр чақмоқдек урилди. Ғазабдан тишлари, муштлари қирсиллаб кетди, бор овозда ташқари томон кичқирди:

— Ким бор?!

Ичкарига бир йигит кирди.

— Хизмат, хўжайин?

Мумтоз ўзини босиб олишга уринди, лекин аламли овоз билан буюрди:

— Манави беҳаёни ҳозироқ эриникига олиб бориб ташланглар. Иккинчи марта мен буни Тошкентда кўрмайин!

— Бормайман. Ўша ҳезалак билан яшамайман, — Гуландом ҳам гапни чўрт кесди. — Тошкентда қоламан. Бу ер ҳамманики!

Мумтоз энди нима қиларини билмай қолганди. Қизининг ҳозирги гапидан, демак, эрига кўнгли йўқ, ўшанчун чиқиб кетган, деган фикр ҳам ўтди хаёлидан. Ахийри ён босишга мажбур бўлди:

— Тошкентда қоладиган бўлсанг, шартим шу: ўзим то бошқа одам топиб турмушга чиқармагунимча, мана шу ҳовлида коласан. Кўчага чикмайсан. — Мумтоз шундан кейин ҳалиги йигитга юзланди. — Буни шу ерда ишлатасан. Бошқалар қатори ишлаб ҳақ олсин. Яхши бўлса ошини, ёмон бўлса бошини ейди. Агар кўчага чиққанини эшитгудек бўлсам, сен калланг билан жавоб берасан.

Кимсан — жаноб Мумтозбекдек катта хўжайиннинг гулдек қизи, боз устига қўлдан дон еб ўрганган Гуландомдек ёш нозаниннинг жиловни унга тутқазиб қўйилганидан қувониб, барзанги йигитнинг боши осмонда эди. У ўз ҳаяжонини босолмади:

— Хўп бўлади, хўжайин! Айтганингиздай қиламан. Ҳозироқ хоним учун алоҳида хона ажратамиз.

Нечукки, Гуландом яна ўз жойига ўтирганича жим турарди. Мумтоз ёпиғлиқ қозонни ёпиғлиғича қолдириб, шиддат билан чиқиб кетди.

... Дераза ёнида гавжум кўча томонга тикилиб хаёл суриб турган Тахмина кўкқисдан жиринглаган телефон кўнғироғидан ўзига келди. Шошиб бориб гўшакни кўтарди.

— Тахмина опа, сизмисиз? Мен Зилоламан.

Тахмина ўзича қувониб кетди: Хайрият...

— Нима қилиб ўтирибсизлар? Эрталабдан бери кўнғироқ қиламан, ҳеч ким жавоб бермайди. — У Зилолага гап бермаёқ саволларни қаторлаштириб ташлади. — Сурайёни ўғли Акмал... Ўша ердами?

— Ҳа, шу ердалар. Ҳозир новвойхонага чиқиб кетдилар.

— Сурайё-чи?

— Сурайё ҳолани бугун кечаси билан приступи

тутиб чикди. Ярим тунда «Тез ёрдам» чақириб, поликлиникага олиб кетувдик. Реанимацияга ётқизишди. Акмал акам иккаламиз кечаси билан ухламай юриб чикдик.

Зилоланинг охириги гапи беихтиёр Тахминанинг суяк-суягидан ўтиб кетди.

— Мен сендан Акмал билан юриб чиққанингни сўраётганим йўқ. Менга Сурайёдан гапир!

Қиз бирдан ховридан тушиб қолди. Энди пастрок овозда жавоб қилди:

— Сурайё хола эрталаб ўзларига келдилар. Лекин аҳволлари ҳамон жиддий. Ўқтин-ўқтин нафаслари қисияпти. Касалхонага ётишга қўнмадилар. Уйга олиб кетинглар, деб йиғладилар. Дўхтирлар ҳам ноилож тилхат олиб жавоб беришди.

— Бўпти. Мен ўзим ўтиб бораман. Сен нима қилиб ўтирибсан у ерда, ишингга бормадингми?

— Акмал акам: «Аямга укол-пукол қилиб туришга одам керак», деб ишхонамдан бугунга жавоб олиб бердилар.

Тахмина телефон гўшагини жойига тарақлатиб қўйди: «Бир кечадаёқ бунчалик қаймоқлашиб қолишган бўлса, демак, Зилол ҳам чакки эмас!»

Тахмина аччиқ ютиниб қўйди. На чора, Акмал ҳали уйланмаган йигит. Танлаш ҳукуқи унинг ихтиёрида. Тахмина энди Акмал учун ким бўпти? Йўқ, у тезроқ етиб бориши, Сурайёни баҳона қилиб бориши, Акмал билан дурустроқ гаплашиб олиши ва ўз ўрнида Зилолага «Қадамингни ўйлаб бос», деган мазмунда ишора қилиб қўйиши керак.

У шоша-пиша ташқарига отланмоқчи эдики, кутилмаганда Наталья кириб меҳмон ташриф буюрганини айтиб қолди. Тахмина дарҳол ўзини йиғиштириб олди. Юрагига аллақандай ғулғула солиб турган туйғуларга жилов берди, ўзини мутлақо беташвиш ва хушнуд қиёфага олиб, аллақачон ичкарига кириб келган Қутбиддинга пешвоз юрди.

— Марҳамат, Қутбиддин жаноблари!

— Сизни кўришдан бахтиёрман, Тахмина хоним,— меҳмон ўз одатича тавозе билан келиб, унинг қўли-

дан ўпди. — Бугун тушимга кирибсиз. Сиз билан биргаликда гулшанларни оралаб юрибмиз...

Тахмина серсавлат, сертакаллуф меҳмоннинг бу тушига одоб юзасидан бирон муносабат билдириши лозимлигини ҳис этди.

— Бундан ғоят мамнунман, — деди у меҳмон билан рўпарама-рўпара оромкурсиларга жойлашишаркан. — Бизда яхши эркакларнинг туши ҳамиша ўнгидан келади, деган гап бор...

Бундан Қутбиддин янаям қувониб кетди:

— Яхши эркаклигимни сиздек ҳусну малоҳат маликаси эътироф этганидан бошим осмонда!

Тахмина унга яна бир табассум ҳадя этиб қўйди. Кейин ўртадаги столча устида турган шоколадли конфетлар қутчасини очди. Иккита қадахга оз-моздан коньяк қуяркан, беозоргина сўради:

— Нечук бир ўзингиз?

— Ҳа, шундай бўлиб қолди. Давлатберди Сожида-никида, ҳозир ўша ердан келяпман. Жаноб Мумтозбек зарур бир иш юзасидан эрталаб барвақт қаергадир жўнаб кетди. «Мерседес»ни бизга қолдирган, «Тахмина хонимнинг олдида ўтинлар, соат бирда «Зарафшон» ресторанига олиб борсин, мен ўша ерда кутиб оламан», деб тайинлаганлар.

«Қўрғонга ўтиб келиш зарур бўлиб турганда буёғи энди дардисар бўлди», хаёлдан кечирди Тахмина. Лекин сир бой бермади, юзидаги хушнуд киёфани сақлаганча меҳмонга жавоб қилди:

— Сизни зериктириб қўймасам, деб қўрқаман...

— Ундай деманг, Тахмина хоним. Сиз билан бирга бўлишдан улуғроқ саодат йўқ.

Тахмина қадахлардан бирини меҳмонга тутқазиб, иккинчисини ўзи олди.

— У ҳолда, сизнинг вақти чоғлигингиз учун, Қутбиддин жаноблари.

Шундан кейин улар яна ярим соатларча қизгин гурунглашиб ўтиришди. Меҳмон Тахминанинг савдосотик ишлари билан қизикди. Харидорларни кўпроқ нималар жалб этиши-ю, бир кунлик умумий савдо қанча эканлиги, ўзбек сўмининг қадр қиммати ва бу

ердаги валюта бозорига оид маълумотларни суриш-тирди. Сўнгра, агар Тахмина хоним хўп десалар, мен бу ерга бир-икки контейнер миллий заргарлик буюм-ларидан жўнатишим мумкин, деди.

— Хўп яхши бўларди, лекин заргарлик буюмлари бозори ҳамма жойда ҳам чакқон эмаслиги ўзингизга маълум, — жавоб берди Тахмина. — Шунинг учун ҳам мен бир-икки контейнерлик кимматбаҳо юк учун катта микдордаги маблағни банд қилиб туrolмайман-ку...

Қутбиддин уни дарҳол тушунди, ётиғи билан тушунтирмоқчи бўлди:

— Мен сиз билан насия тариқасида иш кўришим мумкин. Иншооллоҳ, узилишиб кетармиз... — у шундай дея бир дам тин олди, кейин қандайдир мушоҳадага бориб, яна қўшимча қилди: — Сизлар фақат, бу ерда бизнинг мебел бозоримизни кенгайтириб берсаларинг бас.

— Буёғига гап йўқ. Лекин менинг мағозамга келадиган товарлар масаласини дўстингиз Мумтозбек билан маслаҳатлашмоқ лозим.

— Бисёр хуб, бисёр хуб, — Қутбиддин Тахмина билан музокарада бундан ортиқ гап ололмаслигини тушуниб, бу масалага чек қўйди.

Бироқ меҳмоннинг бу ерга кириб келишидан асосий мақсади бошқа эди. Хусну малоҳат маликаси «дам олиш ва даволаниш» учун бориш тўғрисидаги ваъдасини унутгани йўқмикан? У ноилож ана шунга шама тариқасида яна илова қилди:

— Дарвоқе, ўз ваъдангизга мувофиқ биз томонга бафуржа борганингизда, биздаги заргарлик буюмларининг минг бир хил туридан ўзим ажратиб бераман...

Тахмина унинг ниятини тушунди. Эски шайтонлик одатини қилиб Қутбиддиннинг юрагига яна чўғ ташлаб қўйди:

— Ундай бўлса, қанот чиқариб учиб борганим бўлсин...

Қутбиддиннинг юраги гумириб кетди. Бунга сезган Тахмина ичида кулиб қўйди: «Мен нима хаёлда-ю, бу нима хаёлда...»

Унинг кўз ўнгида Акмал жонланиб турарди. Нима қилиб ўтириптикин? Хойнаҳой нонвойхонадан ис-
сиқ нон келтирган бўлса, Зилола билан чой ичишиб
ўтиргандир. Ҳа, у энди Зилолага жавоб бермайди,
ёнимда ўтиринг, дейди. Сурайё ҳам шуни хоҳлайди.

У Қўрғонга телефон қилмоқчи бўлди. Олдин На-
тальяни чақириб, меҳмонга «Ўзбек миллий заргарли-
ги» альбомини олиб келиб кўрсат, деди. Наталья «хўп»
дея ортига буриларкан, Қутбиддин унинг чиройли
оёқларига зимдан суқланиб қўйганини сезиб, Тахми-
на ичида кулиб қўйди. Кейин ундан узр сўраб, теле-
фон номерини терди.

Кутилмаганда, кўнғироққа яна Зилола жавоб бер-
ди. Бундан Тахмина бўлганича бўлди, бироқ Қутбид-
диннинг олдида ўзини вазмин тутишга уринди.

— Зилол, сен ҳалиям ўша ердამисан?

Соддадил қиз унга янаям ўхшатиб жавоб берди:

— Ҳа, шу ердаман, Акмал акам қўймаптилар. Ўн
беш минутдан кейин яна укол қилиш керак экан...

— Менга айт-чи, ҳозир нима қилиб ўтирибсиз-
лар?

— Нима қилиб ўтирардик, Сурайё холам ухляп-
тилар. Акмал акам иккаламиз уёқ-буёқдан гаплашиб
ўтирибмиз.

Тахминанинг кўзларидан тиркираб ёш чикиб кет-
ди. Яна жаҳл билан гўшакни жойига тарақлатиб қўйди.
Қўйди-ю, бир нафас ўтиб қайтадан номер терди. Яна
Зилола!

— Тахмина опа, телефон узилиб қолдимиз, дей-
ман...

— Менга Акмални чақир!

Гўшакни Акмал олди.

— Алло...

— Бормисан, Акмал? Яхшиям ёнингда Зилол бор
экан, бўлмаса тополмасмидим...

— Хабаринг бордир, аямнинг мазалари йўқ.

Тахмина энди ўзини вазминроқ олди.

— Ҳа. Ўтиб борай десам қўлим бўшамапти. Икки
хаёлим сенда... — У шундай деди-ю, кейин шошиб
қўшиб қўйди: — Мениям аянгдан кўнглим хижил.

— Хавотир олма. Зилолахон укол қилиб турипти.

Тахмина энди нима дейишини билолмай қолди.

Аччиқ ютиниб олди-да, «Бўпти, кечроқ кўришамиз», дея гўшакни жойига қўйишга мажбур бўлди.

... Ҳақиқатдан ҳам соат роппа-роса бирда Мумтознинг ўзи ҳаммаларини «Зарафшон» ресторанида кутиб олди. Тулкидек айёр, унча-мунча нарсани сиртига чиқармайдиган эрининг бугун қўнғлида аллақандай ғашлик пинҳонлигини унинг овозидан ва хатти-ҳаракатларидан Тахминанинг ўзи ҳис этди. Лекин бу ҳам сир бой бермади, ундан ҳеч нимани сўраб ўтирмади.

Тушликка ўтиришганда Тахмина Сожидадан ҳазиломуз гина қилган бўлди:

— Хўжайин меҳмонларни менинг ихтиёримга қўйиб кетган эканлар. Лекин сен мендан рухсат сўрамай, уларни уйингга олиб кочиб кетибсан.

Сожданинг ўрнига Давлатберди жавоб қайтарди:

— Унчалик эмас, хоним. Сизни ишдан қолдирмайлик, деган фикрда ўзимиз Алим акадан бизни Сожданикига олиб бориб қўйинг, деб илтимос қилдик.

Сожида гапнинг буёғи қаёққа бориб тақаларкин, дегандай жилмайганча индамай ўтирарди. Тахмина сўзида давом этди:

— Шунинг учун ҳам ўзларинг уйда танҳо қолиб, бечора Қутбиддин жанобларини менинг олдимга жўнатибсизлар-да!

Бу қочиримдан ҳаммалари ҳузур қилиб кулиб олишди.

Сожида бир оз хижолат тортгандай бўлди, Тахминадан ўпкалаб қўйди.

— Сендан ҳозир бирон киши шуни сўраётган эдими?

Давлатберди орага аниқлик киритиб қўя қолди:

— Сўрашмаган ҳолдаям, биз ўзимиз айтиб қўйсак ёмон бўлмас. Азиз дўстларимиз мен билан Сожида ўртасидаги эр-хотинлик муносабатлари қайтадан тиклангани учун қадах кўтарадилар, деган умиддаман.

Ўтирганлар бундан хурсанд бўлишиб, «Табриклай-

миз»! дея қадахларни қўлларига олишаркан, Сожида ДавлатбердиниНг таклифига тузатиш киритди:

— Ҳеч кимнинг оиласи бузилмасин. Мен Давлатбердига «Қачон Тошкентга келсанг, эшигим сен учун очик» деб қўйдим, холос. Тақ что, бу қадахни фақат дўстлик муносабатлари учунгина ичамиз!

Давлатберди билан Сожида ўртасида қайта пойдор бўлган муносабатлар қандайлигидан қатъий назар, улар бир-бирлари билан бу қадар осон тил топишганидан Мумтоз ҳам, Тахмина ҳам ичларида ажабланиб қўйишди. Улар ҳам тасодифий бу яқинлашув замирида энг аввало меҳмонларнинг жуда катта манфаатлари ва ўз ўрнида, Сожида учун ҳам анча фойдали бир иш ётганидан хабарсиз эдилар.

Бугун эрта тонгда Мумтоз меҳмонларга «Жуда зарур иш чиқиб қолди. Мен ҳозироқ машинани қайтариб юбораман. Сизлар айланиб туринглар. Соат бирда «Зарафшон»да кўришамиз» дея ўша иккита қизни миндириб чиқиб кетгач, Қўрғонда ёлғиз қолишган Қутбиддин билан Давлатберди ўртасида хуфёна бир маслаҳат бўлиб ўтди.

Уларнинг икковини ҳам жўнатилган юкнинг Тошкентга эсон-омон кириб келиши ва мебел гарнитурлари орасидан Давлатберди учун мўлжалланган махсус комплектни Олмаотага хамирдан қил суғургандек силлиққина ошириб юбориш муаммоси ташвишга солиб турарди.

Ҳамма гап шунда эди. Бу операция амалга ошган тақдирда, қўлга келиб тушадиган даромад олдида Қутбиддиннинг Мумтозга жўнатган ҳамма гарнитурларининг пули денгиздан томчидек бўлиб қолар эди. Чунки бу мебел ичига жойлаштирилган катта микдордаги корадорини шимоли-шарқий ҳудудларда муносиб баҳолашади...

Қутбиддин айна пайтда Марказий Осиёнинг айрим республикаларида ҳукм суриб турган ижтимоий-иқтисодий тартибсизликлардан, айниқса, янги оёққа турган ҳудудий божхоналар хизмати ҳали мукамал эмаслиги, боз устига, текширув пунктларида порахўрлик ҳоллари учраб туришидан яхши хабардор эди.

Анчадан бери ҳамкорлик қилиб келаётган бу икки ҳамтовоқ ана шу вазиятни қайтадан ва чуқурроқ таҳлил қилиб олишиб, кейин юқоридаги режани пиши-тишганди. Назорат пунктларида ўз одамларига эга бўлган Қутбиддин «Менинг йигитларим юкни Ўзбекистонгача олиб бориб беришларига кафолат бор. Туркман ошналар ёрдамида Тошкентга йўл очилиб қолишига ишонаман. Гап фақат, Тошкентдан уёғига боғлиқ» деди. Давлатберди ўз ўрнида «Тошкентдан уёғи»ни ўз зиммасига олишини айтди.

Шунга кўра, бу юк Қутбиддиннинг Тошкентга яқин орада жўнатилган мебел гарнитурлари каторидаги комплектга жойлаштириладиган ва Давлатберди Тошкентга келиб, ўзи учун қўшиб юборилган гарнитурни Мумтоздан олиб кетадиган бўлди. Амалга оширилаётган операциядан Мумтоз мутлақо беҳабар бўлиши лозим. Мабодо худо кўрсатмасин, Олмаота йўлида бирон гап чиқиб қолгудек бўлса, Давлатберди Тошкентда бу мебел гарнитурини яхши кўриб қолиб сотиб олганини айтади ва мағоза кассасининг чекини кўрсатади.

Бугун эрталаб иккала меҳмон ўртасидаги хуфёна маслаҳат ана шу хусусда эди. Шунда Давлатберди хаёлига бир фикр келиб қолганини айтди: «Сождани учратганим кўп яхши бўлди. Уни йўлга сололсам, мебелимни ўзи Олмаотага олиб бориб беради. Ҳар ҳолда аёл киши, ҳайдовчининг ёнига ўтқазиб қўйсак, иш кўнгилдагидек кўчади. Юк машинасини эса Мумтоздан, унинг абжирроқ ҳайдовчиларидан бирини ола-миз».

Шундай қилиб, улар Алим ака қайтиб келгач: «Бизни Сожданикига олиб бор», дейишди.

Давлатберди Сожидага: «Ўтган гапларни эсламай-лик. Бундан кейин сен менинг Тошкентдаги суюкли хотиним бўласан. Энди узоғи билан бир ойда бир марта кўришиб турамиз. Сен учун нимаики лозим бўлса, мен ўзим таъминлаб тураман», деди. Стол устига беш-олти юз доллар пул ташлади: «Бу ҳали бошланиши...» Кутилмаган таклиф Сождани гўё осмондан чалпак ёғилиб қолгандек қувонтириб юборди. Шу-

нинг учун ҳам Давлатбердининг гап орасида: «Мен энди сени оз-моз бизнесе ишларига ҳам ўргатаман. Олмаотага қатнаб тўрасан. Масалан, эрта-индин келаётган мебеллардан бир комплектини олиб бераман. Машинада Олмаотага икки-уч кун ичидаёқ ташлаб келиб, яна анча пул ишлаб оласан», деган гапига осонгина рози бўла қолди.

Ҳозир Қутбиддиннинг ҳам, Давлатберди-ю Сожиданинг ҳам кайфиятлари хуш эди. Фақат Тахмина билан Мумтоз ўзларини ҳарчанд кечагидек бамайлихотир ва хушчақчақ тутишга уринаётган бўлишса-да, ҳозир ҳар бирининг хаёлидан бошқа ўйлар ҳам кечиб турарди.

Тахминанинг кўз олдида ҳамон Акмал... У ҳозир нима қилиб ўтирипти? Тахмина ҳақида ўйлаётимикин? Ёки хаёлида фақат бемор онаси-ю, ёнида уймалашиб турган Зилоламикин? Йўқ, Сурайёнинг оғир ётганлигини айтиб, тезроқ етиб бориш керак.

Мумтоз эса, ўз хаёлидан қувиб чиқармоққа қанчалик уринмасин, барибир, бир кун ичидаёқ юз берган икки нохуш воқеа — Санжар ва Гуландом билан бўлиб ўтган тўқнашувлар ич-этини кемириб турар эди. Икковиям унинг бошига битган бало бўлишди-ю. Бири ўғри, нашаванд, алкаш, қиморбоз. Энди унга гап уқтиришнинг, уни одам қилишнинг иложи йўқ. Ҳисобдан чиқиб кетган. Икки куннинг бирида Мумтознинг олдини тўсиб чиқиб, ундан пул талаб қилаверади. Буниси камлик қилганидек, турган-ўтирган жойида «Мен фалончининг. ўғлиман» деб, унинг обрўйига путур етказаверади. Шу боис ҳам Мумтоз энди жиддийроқ чора қўллашга мажбур бўлди. Ҳалигина ўзига тобе муштумзўр йигитларга «Санжарни зудлик билан топиб, бундан кейин кўзимга кўринмайдиган қилиб қўйинглар», деб топшириқ берди. Шояд шу билан тинчиб кетса.

Иккинчи бедаво дард Гуландом бўлиб турипти. Буниси орттириб бераётган шармандалик юки янаям оғирроқ. Кимсан, фалончининг қизи қўшмачи Чаманинги фармойишидаги фоҳиша! Мумтозни кўролмай-

диган, унга адовати, ҳасади борлар камми бу шаҳарда. Гуландом унинг қизи эканлигини эшитсалар борми, уни атайин Мумтоз устидан маза қилиб кулмок учун ҳам ҳомталаш қилиб ташлашади.

Бас, етар, бу икки балодан тезроқ халос топомок керак. Тошкентда ё Мумтоз туради ёки улар.

Тушликдан сўнг, Тахмина «Сурайёдан хабар оладиган», Мумтоз билан Сожида меҳмонларни шаҳар айлантирадиган бўлишди. Мумтоз ҳаммаларига: «Кечки пайт яна Қўрғонда тўпланамиз» деди. Унинг бу таклифидан айниқса, меҳмон ўз қувончини яширолмади: «Бу оқшом ҳам худди кечагидек ўтадиган бўлса, мен Тошкентда қолиб кетаман чоғи».

Мумтоз яна бир марта пичоқсиз бўғизланди.

IX

Сурайё тушдан кейин соат учларда ўзига келиб, аста кўз очди. Ҳолсиз, жонсиз. Ажал калхати уни яна бир марта нариги дунёга олиб бориб, жаҳаннам азобларини кўрсатиб келди. Эй худо, сенинг олдингдаги гуноҳларим шунчалар оғирмиди?

Кейинги икки йил у ўз кечмишларини, ўз қилмишларини неча-неча марталаб қайта эслашга, Оллоҳ уни қайси гуноҳлари учун эрта куннинг ёруғидаёқ бу қадар даҳшатли азобларига дучор этаётганини англаб етишга уринган. Бир вақтлар ўз жуфти ҳалолига қилган хиёнатлари, ундан кейин фахшликлар, узундан-узок зино йўллари...

Бу орада у қанчадан-қанча эркагу аёллар ўртасида қўшмачилик қилмади, қанчадан-қанча оилаларнинг бузилишига, қанчадан-қанча бегуноҳ болаларнинг ачиқ кўз ёшларига, уларнинг ўз оталаридан, оналаридан тирик етим қолишларига сабабчи бўлмади, дейсиз.

Яқинда Сурайё Пошшоҳон деган бағоят билимдон, покдомон руҳоний, табиб ва таъбирчи аёл ҳақида эшитиб қолиб, унинг ҳузурига борди. Пошшоҳон Сурайёнинг юзига бир қарашдаёқ хулоса чиқариб қўя қолди:

— Касалингиз оғир. Бўғзингизни чангаллаб олган. Бу азоблар сизда кимгадир қилган оғир хиёнатингиздан кейин бошланган. Тавба-тазаррудан бошқа чорангиз йўқ...

Ўша-ўша нафас қисилди, деганча бўлмай, Сурайёнинг кўз олдига Тахмина келаверади. Ҳа, у ана шу бахтиқаро гумроҳга кечириб бўлмайдиган хиёнат қилди. Уни алдади, дугонаси Хуршиданинг арвоҳини чиркиратиб, Тахминани онаси билан ётиб турган киши никоҳига олиб келиб қўшди! Ҳа, отинбуви Пошшоҳон тўғри таъбир чиқарди, энди тавба-тазаррудан ўзга чора йўқ. Бироқ тавба билангина иш битармикин? Бу гуноҳи азим учун у каттиқ жазоланиши муқаррар. Шундай экан, у Тахминага бу сирни очиши, ундан кечирим сўраши, юрагини, энди тошдек котиб турган оғир юкдан оз-моз енгилламоғи лозим. Бироқ қачон? Қандай қилиб? Бунинг учун журъат ҳам, фурсат ҳам тополмай азобда эди.

Сурайё кўзларини хиёл очди-ю, эркин нафас олаётганини туюб, ташқаридан тушиб турган ёруғликни, олдига ўтиришган Акмал билан Зилолани кўриб, рангига сал қон югургандек бўлди. Бемажол шивирлади,

— Хайрият...

— Ҳаммаси ўтиб кетди, ая. Энди яхши бўлиб қоласиз, — Акмал ҳам енгил тортиб, Сурайёнинг совуқ тердан намиққан пешонасини, бетларини дока билан артиб қўйди.

— Бир културм илик чой берайми, холажон? — сўради Зилола.

Сурайё «ҳа» маъносида аста бош қимирлатди. Акмал тезда онаси томон сурилиб, уни оз-моз суяб турғазди, Зилола ҳам аста унга томон эгилиб, Сурайёнинг оғзига чой тутаркан, беихтиёр йигит билан қизнинг бошлари бир-бирига тегар даражада яқинлашиб қолди.

— Зилол!

Акмал ҳам, Зилола ҳам, ҳатто Сурайё ҳам эшик остонасида уларга қараб турган Тахминага ҳайрон боқиб қолишди.

— Сен мени олдимни тўсма, чойни ўзим ичкиза-

ман, — илова қилди Тахмина. — Сен оёқ томонга ўтиб ўтир, укол қилиб турганинг ҳам етар.

Тахмина энди Зилоланинг ўрнини эгаллади. Сурайёга чойни ичқизиб, у билан кискача ҳол-аҳвол сўрашган бўлди. Кейин ҳамон унга ҳайрон боқиб турган Акмалга юзланди:

— Кўзларинг қизариб кетибди.

— Кечаси ухлаганим йўқ.

— Зилол айтди, тонггача оёқда туриб чикибсизлар. Ишқилиб, кечаси совқотиб қолмадингларми?

Акмал тушуниб турипти. Тахмина уни Зилоладан рашк қияпти. Шу чоғ бир оз қувлиги тутди, жўрттага оловга яна мой сепиб қўймоқчи бўлди:

— Йўқ, унчалик эмас. Бир-биримизни пинжимизга кириб, бетўхтов юриб чикдик.

«Бир-бирининг пинжига кириш нима-ю, одамни одамдан рашк қилиш нима» — бу нарсалардан ҳали беҳабар соддадил Зилола «катталарнинг гапига» аҳамият бермай, Сурайёнинг оёқларини уқалаш билан овера эди. Бироқ унинг жим ўтириши Тахминада «Чиндан ҳам шундай бўлипти-да» деган фикрни уйғотди ва унда энди бу қизга нисбатан адоват ҳисси пайдо бўлиб қолди.

— Афсус, билганимда, битта калавот жўнатворардим, — деди Тахмина заҳархандалик билан.

Акмал ҳазилнинг таги зил бўлиб чиқишини ва бундан энг аввало, бегуноҳ Зилола жабр кўриши мумкинлигини сезиб, гап уловини Тахминанинг кўнгил кўчалари томон буриб юборди:

— Агар калавотни ўзинг олиб келганингда, синглимиз Зилолага жавоб бериб юборган бўлардик.

Йигитнинг юрагидан чикқан бу эътироф қовокдаги булутларни бир дамдаёқ тилка-пора қилиб ташлади. Балқиб кетган Тахмина ёқимтойлик билан Зилолага иш буюрди:

— Биронта қайноқроқ чой дамлаб келсанг-чи, Зилол.

— Хўп бўлади, Тахмина опа, — қиз ўрнидан сапчиб туриб, ташқарига чиқиб кетди.

Сурайё сезиб турипти, Тахминанинг ҳамон Ак-

малда кўнгли бор. Бироқ бу хом хаёл, ҳавойи бир орзу. Худо кўрсатмасин, Мумтоз бунӣ сезиб қолса борми, эндигина қўлга кириб турган нури дийдаси бу ердан ҳам қувғин бўлади. Шу боис у ўзини улар ўртасида бўлиб ўтган ҳозирги қочирикларга эътибор бермаганга солди. Беҳол бўлишига қарамай, орага қўшилишни ва гап мавзуини ўзгартириб қўйишни лозим топди:

— Тахмина, яхшиям сенинг борлигинг. Бу ёқда бунчалик дарду ситамлар бор экан, сен бўлмаганинг-да қаерларда қолиб кетардим.

— Ундай дема, Сурайё, — Тахмина уни ҳам сен-сираб, ўз оти билан аташга ўрганган эди. — Олдинг-да мана, тоғдай ўғлинг ўтирипти...

Сурайё ўзининг ўринсиз гапи билан Акмалнинг ҳамиятига билмасдан тегиб қўйганини англади-да, дарҳол яна қўшимча қилди:

— Мен Акмалжонимни илинжида ўлолмадим. Уни кутиб яшадим...

— Биз энди бир-биримизни йўқотмаймиз... — илова қилди Тахмина.

Акмал сукут сақлаб ўтирарди. У афтидан, онасининг ҳам, Тахминанинг ҳам гапларини мушоҳада элагидан ўтказиб, буёғига қандай иш тутиш йўлини қидирарди.

— Одамнинг қорни меш эмас, бир бурда нон билан ҳам коникса бўлади, — деди у ниҳоят вазминлик билан. — Бироқ хом сут эмган бандаси керагидан кўра каттароқ нон тишлайман, деб баъзан ўз умрига, ўз бахтига зомин ҳам бўларкан.

Бу билан у, ўғли яхши кўрган қизни Тошкентга олиб келиб, азбаройи нафс йўлида Мумтоздек ёши катта одамнинг қўлтиғига тикиб қўйган онасига ҳам, Мумтознинг мол-дунёсига учиб, ёш умрини ҳазон қилаётган Тахминага ҳам бирров беозор дашном бериб ўтмоқчи бўлди. Албатта, буларга асли аччиқроқ гап лозим эди, лекин у Сурайёнинг хасталиги-ю, Тахминанинг шусиз ҳам жароҳатли дилига ҳозир наштар уриш мардликдан эмаслигини ҳисобга олди.

Акмал гап бошлаганда унга ажабланиб тикилиб турган Сурайёнинг ҳам, Тахминанинг ҳам кўзлари беихтиёр ерга қадалди.

— Кейин, ёлгон ҳам гапирмаслик керак. Бу жуда оғир гуноҳ... — яна кўшиб қўйди Акмал.

Сурайёнинг кўзларига ёш қуйилди. Тахмина ўзини босолмади. Акмал ўз даъватига муносиб жавоб олиши керак эди.

г—. Гапинг тўғри, Акмал. Қорин бир бурда нон билан тўяди. Лекин бу ҳали бахт дегани эмас. Мен ҳам бунга кейинроқ тушундим. Бахтни бир умр қидириш керак экан. Бир умр курашиш керак экан. Бунга фақат журъатли, шижоатли кишиларгина чидайди...

Шу пайт ичкарига Зилола кириб келди. Қўлидаги чой билан бир ликобча конфетни хонтахта устига келтириб қўйди. Ўтирганлар олдида ийманиброқ чойни қайтарди-ю, кейин чойнак устини сочиқ билан ёпиб узр сўради: —Мен энди уйга кирсам...

— Майли, борақол, — жавоб берди Тахмина. — Ҳалироқ хабар оларсан. -Мехмонларга бугун ҳам у-бу тайёрлаш керак.

— Хўп бўлади, Тахмина опа, — Зилола шундай дея, энди Сурайёга юзланди: — Холажон, яхши ором олинг. Кечроқ яна укол қилиб қўяман.

— Раҳмат. Худо бахтингни берсин...

Зилола чикиб кетгач, ўртага бир дам сукунат чўкди. Ҳар ким ўз хаёли билан банд эди. Сурайё билан Тахминани кўпроқ ташвишлантираётган нарса Акмалнинг кайфияти кўнгилдагидек эмаслигида эди. У каердан келяпти, бундан буёғи қандай иш тутмоқчи, бошида қандай ўй-хаёллар ётипти — булар ҳақида ёрилишга шошмаяпти. Ичида бир дунё дарду алам бордек тош қотиб юрипти. Фақат мехмонликда ўтирган одамдай омонат туюлади, жилмайишлари ҳам, ҳазил-хузуллари ҳам табиий эмас. У афтидан Сурайёни ҳам, Тахминани ҳам, бу ердаги ўзаро муносабатларни ҳам ўрганияпти, ўзини булардан юқорироқ тутиб турипти.

Акмалга Тахминанинг охирги гапи таъсир қилди. Ич-ичидан эзилди. Ҳа, у ҳақ. Менда журъат, шижоат

етишмайди. Шу боис дарду аламларимни бир умр ичимга солиб ўтаман.

— Тахмина... Худо ҳар кимни ҳар хил қилиб яратиб қўйипти, — Акмал ҳар ҳолда бўйин эгиб, жим қолаверишни лозим топмади. У энди Тахминанинг ҳам жароҳатига қаттиқ туз сепиб, бу билан унга қарс ҳамиша икки қўлдан чиқади, деган ҳақиқатни ишора қилиб қўймоқчи бўлди: — Бахтни кимдир журъат ва шижоат билан, кимдир зар-у олтинлари билан қўлга киритади. Яна одамлар борки, икковидан ҳам бенасиб. Буларда соф муҳаббат ва садоқат туйғусидан бўлак ҳеч вако йўқ. Бироқ бу курук туйғунинг ўзи на худога, на ўша бахт қушига хуш келаркин...

Тахмина жимиб қолди. У Акмални тушунди. Унга ачинди. Муҳаббат, садоқат... Бу чиройли сўзлар айтишгагина осон. Лекин сен бу туйғуни кейинроқ ҳис этган бўлсанг, менда нима гуноҳ. Агар ўшанда сен орқага чекинмаганингда, ўқишни баҳона қилиб қочвормаганингда, мен ҳам жим ўтирмаган бўлардим...

Майли, ҳозир энг муҳими, агар сўзларинг рост бўлса, Тахминани унутмаганлигингда, уни ҳануз севишинг ва шу боис ҳам ундан гина-қудурат қилаётганингда!

Бироқ тақдир йўлини энди ўзгартириб бўлармикин? Мен сени севаман, бироқ сен энди ўз тақдирингни мен билан боғлашга шаймисан? Ўтган ишларга қўл силтай оласанми? Ёки яна журъатсизлик қилиб, ёки бўлмаса «Мен энди сенинг тенгинг эмасман» дея яна хайр-хўшлашиб, жўнаб қоласанми?

— Акмал... Журъату шижоат сен айтган тўйғунинг иккала қанотидир. Парвозинг ишга тушса, бахт қуши елкангда бўлади. Уни ҳеч қандай зару олтинлар ушлаб қололмайди.

Ёш боши билан ёши катталар ҳаётини кўриб улгурган Тахминанинг бу маънодор гаплари Акмалнинг кўкрагига енгил ва ёқимли шабада бўлиб урилди.

Сурайё ҳамон сукутда, кўзлари юмук, ёшларнинг ўзаро гап-сўзи атрофида мушоҳада юритиб ётипти. У энди ўзининг чорасиз хасталиги билан бир қаторда,

ўғли Акмал билан яна бир таянган одами Тахмина учун бу қадар бекадрлиги, улар ўз ёнларида Сурайё борми-йўкми, соғми-бетобми, бунга мутлақо бепарво ҳолда масалани ҳал қилишаётганидан чуқур ўкинчда эди. Демак, буларни тўхтатиб бўлмайди, демак, олдинда яна кутилмаган ғаму ташвишлар...

Эй худо, омонатингни тезроқ олсанг бўлмайдими! Бадбахт бошимга яна қандай кўргуликларни солмоқчисан!?

Сурайё касали яна хуруж қилиб қолишидан кўриб, ўзини босишга уринди. Лекин кўзларидан куйилиб келаётган шашқатор ёшни тўхтатолмас эди. Шу боис ҳам бир амаллаб Акмал билан Тахминага орқа ўғириб олди.

Худди шу пайт Зилоларникида тўс-тўполон эди. Бугун томорқасидан чиққан бир пақир қулупнайни бозорга олиб кетган Мирзамат уйга ўлар ҳолда маст қайтди. Ёқавайрон, аламзада, кўзи тўла қон. На пулдан дарак бор, на тоғорадан.

Зилоланинг кичик жуссали, нимжонгина, буйрак оғриғидан йил-ўн икки ой белини жун рўмол билан боғлаб юрадиган онаси Зебинисо бундай пайтлар оғир-босиқ бўларди. Ҳар қанча зардоб бўлса ичига ютар, эрининг «отдан тушиши»ни кутарди. Бу гал у сабр палласига тош босолмади. Чунки бугун уйда егулик учун ҳеч вақо йўқ, устига-устак ҳам бозор учун, ҳам хамир учун иш бериб турган битта-ю битта тоғорадан ҳам ажралишди.

Мирзаматнинг айқаш-уйқаш гапларига кўра, у пулни тушириб қўйганмиш, тоғора эса алақайси Эшматми, Тошматми деган шиша кўзли винофурушнинг уч оёқли шалақ стол тагида қолиб кетганмиш.

Зебинисо пешайвон зинапоясига ўтириб олиб аччиқ-аччиқ йиғлади. Ҳовлининг бирдан-бир соябони кекса шотут тагидаги катда оёғини осилтириб, сўррайиб ўтирган Мирзамат аввалига хотининг йиғисига эътибор бермади. Зебинисо «Болаларни ризкини қийиб арақ ичгандан кўра захар ичган яхшимасмиди?» дегачгина портлаб кетди. Отилиб бориб, хотинини тепмоқчи бўлди, лекин шунда иккинчи оёғи чалка-

шиб кетиб, ўзи оркасига гупиллаб йиқилди. Бир амаллаб ўрнидан турди-да, энди ёнгинасидаги ўчоқ бошида турган пақир борми, чойнагу пиёла борми, ҳаммасини эшик томонга ота бошлади. Ҳовли эшиги эса Мумтознинг дарвозаси билан рўбару эканлигидан хабарингиз бор, албатта.

Мирзамат бугун бозорда Мумтоз билан учрашиб қолмаганда, эҳтимол ичмаган, кулупнайнинг пулига нонмиди, гўшту ёғмиди олиб келган ва тоғора ҳам ўз жойида турган бўларди.

Мирзамат кулупнайни эндигина сотиб бўлиб, пулини санаб турувдики, қаршисида авзойи хиррароқ Мумтоз пайдо бўлди:

— Пулни чўғи баланд-ку, кўшни?

Мирзамат уни кўриб хижолат чекди, шоша-пиша кўлини кўксига қўйиб салом берди, нима учундир ўзи билмаган ҳолда оғзидан: «Бизга бирон хизмат йўқми, хўжайин?» деган гап ҳам чиққандек бўлди.

Мумтоз шундан кейин ёнида иккита пакет қўлтиқлаб турган Алим акага буюрди:

— Сен чикавер. Қўлингдагини кизил машинадаги болага бер, тезроқ «Зарафшон»га етказсин.

-Хўп.

Мирзамат тузокка илинган қушдек юраги пўкиллаб турарди. Ҳозир мумтоз унга доллардан гап очади! Шундай бўлди, Алим ака кетиши биланоқ, у гап билан Мирзаматнинг ёқасидан тутди:

— Мен сизга ҳайронман, кўшни. Шунча қарзи бор одам қандай қилиб хотиржам юрибсиз?

— Нима қилай, бек. Осмон узоқ, ер қаттиқ экан. Ўйлаб ўйимга етолмаяпман.

— Сиз ўй ўйлаб, ўйингизга етгунингизча қарзингиз уммон бўлади. Ипни тезроқ узиш керак.

— Яшаб турган уйимдан бошқа сотгулигим йўқ. Агар уни сотсам бола-чакам билан кўчада қоламан. Худо хайрингизни берсин, бек...

Мумтоз қаршисида кўзлари мўлтираб, аянчли бокиб турган ана шу ночор одамга беписанд кўз югуртириб олди-да, кейин:

— Билмадим, билмадим, — деди. — Уйингизни сотасизми, ё... қизингизни сотасизми, иложини қилинг. Сизга яна бир ҳафта муддат. Дарвоқе, харидор лозим бўлиб қолса, ўзимга учрайсиз. Ердмлашиб юбораман.

У орқасига шарт бурилиб кетаркан, Мирзамат турган жойида музлаб қолди. Уйингни ё қизингни... Мумтознинг шу гапи қулоғи остида яна такрорланиб, энди унинг тутуни кўкка чиқиб кетди. Кўз олди қоронғилашди, юраги сикилди, ўзини қўярга жой тополмай қолди. Тоғорани пештахта устидан олдами-йўқми ё ҳали айтганидек борган жойида қолиб кетдими, буёғини аниқ эслолмайди.

Яхшиямки, Зилола кўча эшигини очиб кирганида, Мирзамат кўзга кўринган, кўлга илинган нарсаларни аллақачон отиб бўлганди. У энди зинапоя устида ҳамон қунишиб, муштдек бўлиб, юм-юм йиғлаб ўтирган хотинига кўлини пахса қилиб дағдағ қиларди:

— Сен мени ичганимни таъна қилдинг-да! Яна бир марта шундай деб кўр-чи, онангни учкўрғондан кўрсатиб қўяман! Мени болаларим оч-яланғоч қолишгани йўқ. Қолишмайдиам! Ҳеч қачон!

Аҳволни кўриб ханг-манг бўлиб турган Зилола ўкдай отилиб бориб онасини кучоклаб олди.

— Вой, ойижон, нима бўлди сизга?! — Кейин у дадасининг аҳволига, ер билан битта бўлиб ётган идишларга назар ташлаб, ўзиям йиғлаб юборди. — Нималар қиялпсиз, дада?!

Зебинисо қизининг оғушида ёш боладек пиқиллаб йиғлаб: «Даданг эсдан оғиб қопти», деди. Яхшиям Мирзамат унинг нима деганини англамади, энди Зилолага жаврай кетди:

— Сен опанга мундоқ уктириб қўй! Кўпам мени жигимга тегавермасин. Сенларни бир умр ўзим боқиб келдимми, буёғига ҳам ўзим боқиб оламан.

Зилола онасининг юз-кўзларини силаб-сийпалаб, суяб ўрнидан турғазди-да, ичкари томон етаклади:

— Юринг ойи, уйга кирамиз. Хафа бўлманг. Ҳозир тинчиб қоладилар.

— Боқиб олар эмиш, — яна пиқиллади Зебини-со.— Ҳаммаёқни соб қилди. Охиргиси шу тоғора эди...

Мирзамат «тоғора» сўзини эшитиб қолиб, яна ўқир-ди:

:— Ҳе, ўша тоғоранга!.. Мен сенга унақа тоғора-дан эртага юзтасини опкеб бераман!

Зилола онасини ичкарига қўйиб чикди. Энди ўша турган жойида ҳамон чайқалиб турган дадасининг қўлтиғидан олиб, уни кат томонга судради.

— Юринг, ада, озгина ором олинг...

Мирзамат беихтиёр қизига бўйсунди. Унинг ёрда-мида туфлисини ечиб, ўзини кат четидаги тўшакка ташларкан, қизига мингилларди:

— Қарзимни узаман... Узолмасам, ё Мумтоз кета-ди, ё мен! Уйини сотадиган даюс йўқ!

Шу тоб Зилоланинг вужудидан муздек бир нарса югуриб ўтгандек бўлди...

Мумтознинг қўл остида хунармандчилик фабри-каси, аллақандай яширин ишлаб чиқариш цехлари, бир қанча савдо, тижорат-восита дўконлари борли-ги ва улардан тушаётган даромад анча йирик бўли-шига қарамай, у судхўрлик фаолиятини ҳам кенгай-тириб юборгани ва бу йўл билан ҳам катта фойда топаётгани Тахминага аён, албатта. Бироқ эрининг ишлари билан ҳам, оқиб келаётган бойлик билан ҳам у унчалик қизиқмайди. Мумтоз ўз пулларини, қимматбаҳо нарсаларини қаерда асрайди, нималарга харжлайди — буниси билан иши йўқ. Тахминанинг ўзи топаётган пул ва албатта Мумтознинг ўзи ҳаф-тада бир марта унинг қўлига тутқазиб турадиган даста-даста долларнинг ўзи ҳар қанча орзу-ҳавас учун етарли эди.

Мумтоз шунчалиги билан кўча-куйда қўли каттик, беҳудага пул сарфламайдиган одам. Манфаат топади-ган жойигагина аямай сочади. Бошқа ишбилармон сармоядорларга ўхшаб аллақандай хайрия, ҳомийлик деган ишларга ҳам қўшилиб кетавермайди. Ҳатто ол-дидан гадой чикиб қолса, «худо берсин» деб ўтиб кетаварадиган одатиям бор. Шундай экан, у ўзидан қарздор кишига раҳм-шафқат қилармиди.

Мумтоз билан ён қўшни Мирзамат кулол ўртасидаги олди-бердидан, кулолнинг иши юришмай инкирозга учрагани-ю, Мумтоздан олган қарзи беш минг долларга етиб қолганидан Тахминанинг хабари бор. Бу ҳақда Мумтознинг ўзи ҳам, Сурайё ҳам гапирган. Фақат Зилоланинг дарди ичида. Тахминани ҳар учратганида унга нимадир демокчи бўлади-ю, лекин киздаги ҳаё ва андиша кучлилиқ қилиб, индамай қолаверади.

Зилола гарчи унга ёришмаса ҳам, ундан кўмак сўрамаса ҳам Тахмина бу оилага зимдан ачинар ва бир йўлини қилиб, эрини уларга нисбатан инсоф ва шафқатга кўндириш пайида эди. Кеча Мумтознинг ўзи Зилолани ёрдамга чақиртиргани ва кечки пайт меҳмонлар шу ердалигида қизнинг енг шимариб хизмат қилиб юрганига кўзи тушиб, «Зилолангиз чакки эмас. Сурайёга айтинг, у-бу нарсалардан бериб турсин. Бечораларнинг аҳволи оғир...» деганидан фойдаланиб: «Шуларга бир эриб кетсангиз бўлармиди, бегим», деб кўйди. Мумтоз ширакайф бўлишига қарамай, Тахминанинг нимага шама қилаётганини дарров тушунди ва қисқа қилиб, «Мен эриганга эрийман» деб жавоб берди. Лекин бу билан нимани назарда тутганлигини Тахмина англаб улгурмай, меҳмонлардан бири орага суқилди-да, фикр чалалигича қолиб кетаверди.

Зилоланинг ўз оти билан зилоллиги, хушфеъл ва соддадиллиги, абжир-чайирлиги, чакқонлиги ва меҳнатчанлиги, яна айниқса, уни ҳар кўрганида оғзидан бол томиб «опа-чи опа» қилишидан Тахмина бу қизни ёқтиради. Фақат кечадан бери Акмални ундан кизганиб, рашк қилиб юргани беҳуда эканлигини англагач эса, унинг Зилолага бўлган меҳри ва ишончи бугун янаям ошди.

Шу боис ҳозир ҳаёлига келган бир фикрдан ўзи қувониб кетди. Шошиб ошхонага ўтди-да, кеча сўйилган қўйнинг битта сонини, тўрт-беш килоча думба-ёғ, беш-олтита патир, яна мева-чевалардан бир дастурхон қилиб тугди-да, Акмални чақириб, Зилоланикига ташлаб чиқишини илтимос қилди.

Акмал сўзсиз итоаткорлик билдириб, дастурхонни кўтариб чиқиб кетди. Лекин бу орада ярим соатча вақт ўтиб қолди. Бундан ажабланган Тахмина энди ўзи унинг ортидан кирмоқчи бўлиб турувдики, ногоҳ Мумтоз телефонга чақириб қолди.

Меҳмонлар бугун келолмайдиган бўлишипти. «Давлатбердини Сожида уйига олиб кетипти, жаноб Қутбиддин билан мен шаҳар чеккасида яшайдиган бир ўртоғимникига кетяпман. Ўша ерда ётиб қоламиз», деди. Кейин Тахминадан «Бутун сиз ўша ерда қоларсиз?» деб сўради. Тахмина унга жавобан жўрттага: «Сиз бўлмасангиз, мен бу ерда танҳо ётишдан кўрқаман», деди. Унинг бу жавоби Мумтозга маъқул тушди; «Бўпти, жоним, домга ўтаверинг», деб қўйди.

Тахмина яхши билади, Мумтоз билан Қутбиддинни шаҳар чеккасидаги бир ўртоғиникида бу кеча нималар кутиб турганини...

Бугун келиб, Қутбиддин билан Давлатберди кечаги тунни ўзлари ўтказишмаганини ҳам сезиб қолди. Бассейндан яқинда пайдо бўлган фаранги атирининг ҳиди келиб турипти.

Демак, Мумтознинг бугун уйдан бунчалик барвақт чиқиб кетгани ҳам шундан. У буюртма билан тунда келтирилган кизларни эртароқ гумдон қилиши лозим бўлган. Сурайё билан Акмал ўз ҳужраларида, бундай ҳолларда ҳатто деразадан мўралаб қўйиш мумкин эмас. Бунинг оқибати хунук чиқишини Сурайё яхши билади. Дарвоза очилдими, демак, Мумтоз келди. Уни ўзидан бошқа ҳеч ким очмайди, очолмайди.

Лекин Тахмина эрининг бу қилиқларига мутлако аҳамият бермайди. Ўзини ҳеч нимани кўрмаганга, билмаганга, сезмаганга олиб юради. Унга фақат, Мумтоз уни тинч қўйса бўлгани, билган номаъқулчилигини қилиб юравермайдими.

— Намунча? Зилола минан гапларинг қуюклашиб кетдими, дейман? — сўради у қаршисида пайдо бўлган Акмалдан.

Акмалнинг хаёлида шу тоб қўшни ҳовлида юз берган воқеалар, Мирзамат кулолнинг аҳволи-ю, Зебини-

со ая билан Зилоланинг зор-қакшаб ўтиришгани чарх уриб турарди. Шу боис ҳам у бирмунча диккинафас, авзойи тундрок эди.

— Бўпти, бўпти, хазиллашдим, — деди Тахмина кулимсираб. — Кўпам қовоғингни уйма, қишдан ўзи зўрға чикволдик...

Тахминанинг очилиб-сочилиб, ҳатто кўзларининг учкунланиб туришидан Акмалнинг рутубатли қалби ёришгандек бўлди. У энди Тахминанинг товланиб-тўлқинланиб, кўпириб турган жуссасига еб қўйгудек тикилди.

Тахмина муддаолар риштаси уланиб турганини ҳис этиб, беихтиёр Акмал томон қадам ташлади. Келиб, унинг қўлидан тутди:

— Юр...

X

Юк Тошкентга етиб келди. Контейнерлар ортилган хорижий автокарвонни ҳовлига ҳайдашди. Қутбиддин айниқса, пайтавасига курт тушган одамдек бесаранжом, питиллаб уёққа югуради, питиллаб буёққа югуради. Ҳайдовчи ҳамшахарлари билан нималарнидир ўзаро чуғурлашишади, машиналар атрофида гирдикапалак бўлади. Давлатберди эса хомуш, устма-уст сигарет тутатиб, у ёқ-бу ёққа юриб турипти.

Юк келтирганлар орасида биттаси чала-чулпа ўзбекча гаплаша оларкан. Қутбиддин автосафга сардорлик қилиб келган ана шу ҳайдовчини Мумтозга рўпара қилди. Унинг оти Беҳбуд экан. Атиги шапалокдек келган бетини қоп-қора соқол қоплаган. Икки энли пешонаси билан қийшиқроқ унган қирғий бурни бўлма-са, сизга одам боқиб турганини тасаввур қилиш қийин. Мумтоз унинг қуюқ жун қоплаган косовдек ингичка қўлларига ҳам зимдан ажабланиб боқиб, «Қийналмай етиб келдингларми?» деб сўради.

— Ташаккур, жаноб ташаккур, — куллуқ қилди Беҳбуд. — Тамом қийин бўлган юк. Ўзбекистон сарҳадда бир киши ошно бўлди. Ба Тошканд манга ҳамроҳ

келди. Яхши одам. Жаноб Мумтозбекни ман танийди, деди.

Мумтоз Беҳбуднинг бу гапларига эътибор бермади. Ахир уни танитайдиган одам борми? Кимдир Мумтозбекни танийман, деса деб қўйипти-да. Шу баҳонада мана, юк ўз манзилига адашмай кириб келди.

Фақат уларнинг «ғзига қараб турган Қутбиддин бир нарсага ажабланиб қолди: Беҳбуд нима учун хали ўзига нотаниш бўлган Мумтозга ўзбекчалаб намуноча узоқ гапириб юборди? Шу боис у Беҳбуддан форсийда сўради:

— Ту ба жаноб чи гуфти?

Беҳбуд унга ўз тилларида Мумтозга айтган гапларини такрорлаган эдики, Қутбиддиннинг ранги оқариб-киради.

Мумтоз уларнинг нималар ҳақида чуғиллашаётганини англолмай қолди. Унинг хайрон турганини кўрган Қутбиддиннинг ўзи гап нимадалигини дурустроқ тусунтирганда, Мумтоз янаям ажабланди:

— Юкинғиз қонуний бўлгач, бегона кишилардан хавфсирашга ўрин борми?

Қутбиддин Мумтознинг кўнглига шубҳа солиб қўймаслик ниятида, гапни дарҳол ўнглади:

— Ҳозир йўллар нотинчлиги ўзингизга маълум. Шу боис мен буларга сафарда ҳеч қачон бегонани машинага олманглар, деб тайинлайман.

Беҳбуд уни тушуниб, ўзини окламоқчи бўлди.

Қутбиддин энди унга қўл силтаб, Мумтоздан сўради:

— Юклар шу ерга тушириладими?

— Олдин божхона бошқармасига ўтиб келишим керак. Менга ҳужжатларни беринглар.

— У ердан бирон кишини олиб келарсиз? — бетоқатлик билан яна сўради Қутбиддин.

— Худди шундай. Муҳрларни божхона ходими ечиб бериши керак-ку, — хотиржам жавоб берди Мумтоз. — Лекин мен ишни бир йўла ҳал қилиб келсам керак.

— Омад сизга, жаноб Мумтозбек, — енгил тортди Қутбиддин. — Дарвоқе, сиз билан Давлатберди

учун белгиланган гарнитурлар Беҳбуднинг машинасида. Биз бу юкни ҳовлингизга олиб бориб қўяверсакчи?

— Бир оз сабр қиламиз, жаноб Қутбиддин. — Мумтоз энди ҳов нарироқда Давлатберди билан гаплашиб турган қозоқ башара бир йигитни ёнига чакирди. — Дўлан, ҳайдовчиларни меҳмонхонага олиб кир. То кетишгунча уч маҳал овқатлари канда бўлмасин...

— Хўп бўлади, хўжайин.

Мумтоз шундан кейин Қутбиддинга «Сизлар ҳовлига ўтиб дам олиб туринглар» дея, ўзи божхона бошкармасига жўнаб кетди.

... Қабулхона одамлар билан гавжум, ҳамманинг кўзи тўрдаги «Бошлиқ ўринбосари Омонтой Самантоев» деган ёзуви бор қора чармли эшикка мунтазир.

Мумтоз ҳеч кимга эътибор бермади. Тўғри бориб, ниманидир чоп этиш билан овора котиба киздан сўради:

— Хўжайин ўзларидами?

Қиз машинкадан бош кўтариб, олдида тик турган Мумтоз ҳофизни кўриб, ўзини йўқотиб қўяёзди. Даст ўрнидан турди:

— Вой, келинг, Мумтоз ака...

Қабулхонадаги бошқа кишилар орасида ҳам ўзаро шивир-шивир бўлиб қолди.

— Ҳайрият, таниркансиз... Лекин мен сизни назаримда биринчи кўришим, шундайми?

— Ҳа, бу ерга яқинда ишга келдим... — уялибгина жавоб берди қиз — Кейин «Мен ҳозир!» дея шошиб ичкарига кириб кетди. Мумтоз унинг майдатароқ атлас кўйлак ичида тўлғаниб бораётган дуркун жуссасига суқланиб кўйди: «Яхши нарса экан...»

Бир зумда қиз қайтиб чиқиб, Мумтозга: «Сизни кутяптилар», деди.

Тақир боши ойнадай ярқираб турган кориндор Самантоев ичкарига Мумтоз кириш биланок, олдида ўтирган хушрўйгина дўндик жувонга жавоб берди:

— Бўпти, Гуласал. Ўшатта кўришамиз.

Жувон ўрнидан туриб, эшик томон йўл оларкан, Мумтозни кўриб, унга маънодор салом бериб ўтди.

Мумтоз билан Омонтой кўп л йиллик қадрдон. Бир вақтлар, бундан йигирма йилларча бурун Омонтой созанда эди. Мумтозга дойрачилик ҳам қилган. Кейин Московга ўқишга кетди. Ўқишни битириб қайтгач мана, кўтарилиб-кўтарилиб ҳозирги даражага етди.

Иккови кучоклашиб кўришишди.

— Кўринмайсан? Телефон ҳам қилмайсан?

— Меҳмонларим бор.

— Яна юк келдими?

— Мебел... Керак бўлса ол.

— Уйда ҳаммаёқ тиқилиб кетган. Ҳатто хотин билан ётишга жой йўқ.

— Хотинни хипчасидан топ. Телевизор тагидаям ётиб кетаверасан.

— Сени билганинг билган. Хипчаси ва ёшроғи яхши экан.

— Кўлингда пулинг бўлса, чангалда шўрва.

— Ўша жонвор етишмаяпти.

— Ёлғон гапирма.

— Рост. Ўндан тўққизи хомталаш...

— Ўзимдан қолма.

— Раҳмат, сендан хурсандман.

— Мен ҳам. Шанба куни кут. Бир жойга олиб ўтаман.

— Зўрроғидан...

— Гап йўқ. '

— Қани, буёққа ол қоғозларингни. Юкинг қаерда?

— Фабрикада.

— Ичида хавфлиси йўқми?

— Одам жўнатсанг, билиб қайтар.

— Мен ўз одамларимдан кўра, сенга кўпроқ ишонман. — Самантоев котиба киздан кимнидир чақиртирди.

— Котибанг ёмон эмас.

— Одам бўлмадинг-бўлмадинг.

— Ҳозирча сен бўла тур, Омон.

Шу пайт ичкарига пак-пакана, кўзлари уккиникидай жавдираб турган, кифтида «тарвузи» бор бир одам кирди. Бели калталигидан, худди кундадай бошдан-оёқ бараварига эгилиб қўйди.

— Хизмат ҳўжайин?

— Бу кишини унутганинг йўқми?

— • Жаноб Мумтозбекни унутиб ўлибманми?

— Маладес, кеша. Худди ўтган сафаргидек, сенга ярим соат муҳлат. Манави хужжатларни хамирдан кил суғургандек қилиб тўғрилаб бер. Соққаси ўзи билан.

— Есть!

...Мумтоз божхонадан тўғри фабрикага ўтди. Ишчи йигитларга юкни туширишни буюрди. Беҳбудга эса, сен машинангни кечроқ, сал қоронғи тушгач бизникига ҳайдайсан, шопирим Алим хабарини беради, деб тайинлади. Беҳбуд аллақачон қорахондан тортиб олган шекилли, иккала кўзиям ёниб турибди.

— Хуп, хужаюн, хуб, — таржайди у қўлини кўксига қўйиб. — Сизни хонангизга боришга ман хурсанд бўлади.

Мумтоз Беҳбуднинг қоқсуяк кифтига «яхши» деган маънода кафт қоқиб қўйди. Кейин ўз меҳмонларидан хабар олиш учун ҳовли томон кетди.

...Гарнитурлар етиб келганидан хабар топган Сожида ҳам аллақачон шу ерда, Қутбиддину Давлатберди учовлари ҳовуз ўртасидаги равокда кизгин гурунглашиб ўтиришарди. Тахмина кўринмайди, Мумтоз унга телефонда юк келганини ўша захотиёқ айтган. Бирок Қутбиддин ваъда қилган мебелларни бир йилдан бери орзиқиб кутаётган Тахмина негадир бугунга келиб бу нарсага ўзини парвосиз қилиб кўрсатяпти. Ҳали телефондаям: «Келса келипти-да, ҳозироқ ўкдай учиб борайми?» деди. Мумтоз индамай қўя қолди. Тахминанинг кайфияти жойида эмаслигини ўзининг кеча тунда Қутбиддин билан бирга «бир ошнасиникида» қолиб кетганидан, деб тушунди.

Мумтоз равокдагиларга узокдан «ҳозир» деган ишорани қилиб, сўл томондаги эшиги очик турган хужра

томон бурилди. Эҳтимол, Тахмина Сурайёнинг қошидадир?

Хўжайиннинг бу ғариб кулбага кутилмаганда «ҳол сўраб» кириб келиши Сурайёни беҳад қувонтириб юборди.

Беҳол ётган аёл ўрнидан бош кўтариб ўтирди, ўзини унга бардамроқ қилиб кўрсатишга уринди. Бир четда ишдан чиқиб қолган эски дазмолни кавлаштириб ўтирган Акмал ҳам одоб юзасидан ўрнидан турди, Мумтоз билан қўл беришиб кўришди.

— Яна мазанг қочибди-да, Сурайё? — Мумтоз бемор аёлнинг ҳазин қиёфасига ачиниш билан бокди.

— Ҳа, илгари куни кечаси тутиб қолди. Хайрият, ўтиб кетгандек ҳозир.

— Ўтиб кетгани рост бўлсин, — Мумтоз қаршида негадир безовтароқ ўтирган Акмалга бир назар ташлаб қўйди. — Мана, ўғлинг ҳам келиб қолипти. Буёғига ўлимни ўйлама. Сен ҳам мундай, одамлар қатори орзу ҳавас кўр.

— Кошки эди, бек, — Сурайёнинг кўзларига дарров ёш келди. — Лекин менинг орзу-ҳавас кўришдан кўрмаслигим аниқроқ бўлиб турипти...

Сурайё бу гапи билан орзу-ҳавас кўришга энди фурсат йўқ, демокчи эмас. Мумтоз кириб келишидан бир оз олдинроқ она-бола ўртасида бу борада узил-кесил гап бўлиб ўтди. Акмал унга ниҳоят ўз дилидагини очишга мажбур бўлгач, Сурайёнинг шусиз ҳам нурсиз-умидсиз кўзларига узоқ-узоқлардан ғира-шира илашиб турган орзу-ҳавас қошонаси худди саробдек бирданига ғойиб бўлди-қолди. У энди умрининг қолган улушини ҳам хўрлик ва ғарибликда ўтказишига ақли етиб қолганди.

Тўғри, Акмал онасининг касали яна хуруж қилиб қолишидан чўчиб, ўзини аввалига вазмин-босиқ тутди. «Сиз олдин соғайиб, оёққа турволинг. Уйланиш масаласини ўшанда маслаҳатлашамиз», деди. Лекин Сурайё «Мени оёққа турғизадиган нарса бир оғиз гапинг. Хўп де. Зилолани олиб бераман», деди. Бу гапга Акмалнинг ғаши келди.

— Ая, мен эндигина бўйи етган йигит эмасманки,

«Агар хўп десанг, фалончини олиб бераман», десангиз. Иккинчидан, мен сизни топишим биланоқ аям мени биронтага уйлаб кўярмикин, деган ниятда излаб келганим йўқ.

Сурайё ўғлининг бу гапидан аччиқ ютиниб олди.

— Мени билмайди, дейсанми. Сени дарду аламларинг Тахминада...

— Билсангиз, дарду аламларимни янгилаб нима қиласиз?

— Чунки бу бефойда уриниш, болам. Уни энди тинч қўй. Бахтига зомин бўлма.

— Бахтига? Тахминанинг ҳозирги ҳаёти бадбахтлик эмасми?

Сурайё ўғлининг саволини жавобсиз қолдирди. Бахт нима-ю, бадбахтлик нима, Акмал ҳали бунинг фарқи-га етиб боролмаган, деган фикрда қолди.

— Мен Тахминани йўлдан урмоқчи эмасман. Буёғига хотиржам бўлинг, ая. — Сўзида давом этди Акмал. — Лекин мен бу ерда қололмайман. Кетишим керак.

Шундан кейин Сурайё тақдирга тан бергандек бўлди.

— Бунчалик экан, майли, — деди у йиғи ара-лаш. — Қаерда бўлсанг, омон бўлгин, болам. Мен сендан... — Сурайё шу чоғ «берган сутим учун рози-ман» демоқчи эди, бироқ ягона фарзандини гўдакли-гида бирон марта ҳам эмизмагани эсига тушди. — Мен сендан мингдан-минг розиман. Сен ҳам мендан рози бўл. Гўримда тинч ётайин...

Акмал онасини оғир аҳволга солиб қўйганини сезиб, унга шоша-пиша таскин бермоқчи бўлди:

— Розилик тилашишга шошмайлик, ая. Мен сиз-ни бу аҳволда ташлаб кетмайман.

— Ким билади, дейсан. Ҳали узоқ ётаманми...

— Барибир. Ташлаб кетмайман. Вақтинча шу ат-рофда ишлаб тураман.

— Ишламасанг ҳам... бу даргоҳда ҳеч ким оч қолмас.

— Нималар деяпсиз, ая?! Мен бу даргоҳнинг те-кин нонидан ҳазар қиламан.

— Ундай дема, болам, — кеча Тахмина Сурайёга

бир даста пул ташлаб кетган, Акмалга ўз пулингиздай қилиб беринг, уст-бошини янгилаб олсин, деб тайинлаган эди. — Мен ҳам бу ерда қоқ ўтирганим йўқдир. Қолаверса, ўртада Тахмина бор. У ҳам ўз фарзандим-ку, ахир...

«Тахминани шу қўйларга солган унинг ўз онаси Хуршида билан сен эмасмидинг? — кўнглидан ўтказди Акмал. — Яна ўз фарзанди эмиш...

Бироқ бу гапни ичига ютди.

— Гап бундай ая. Мен на Мумтознинг, на Тахминанинг, на сизнинг, ҳеч кимнинг нонига, меҳру эҳсонига муҳтож эмасман. Шунини билиб қўйинг. Бошқалар ҳам билиб қўйишсин. Мени бу ерга... юпун кириб келганим учун ҳеч ким ачинмасин ҳам. Бизга қанча пул лозим бўлса, мен ўзим топиб оламан.

— Мен бунга ишонаман, болам. Аввало, сени ўзингни кириб келишинг биз учун катта давлат, — Сурайё шундай дея, бир лаҳза тин олди-да, кейин ўғлининг кўнглини кўтариб қўйиш ниятида, қўшимча қилди: — Ўзинг билиб турибсан, сени кўриб, Тахминанинг ҳам боши сомонда...

Акмал ўзи билан Тахмина ўртасидаги бундан кейинги муносабатларга онасининг аралашувини мутлақо истамаслигидан, гапни бошқа ёққа бурди:

— Кўнглимда яна бир ният туғилган...

Сурайё ўғлига хайрон бокди.

— Мен Зилолага... Ёрдам бермоқчиман.

— Зилолага?!

— Ҳа. Уларни ифлос Мумтозингиз чангалидан қутқазмоқчиман.

— Ундай дема, болам. Мумтозга жигарсан.

— Мумтоз жигар эмас. У бир қонхўр маҳлук. Лекин сиз хавотирланманг. Мен уни ўлдирмоқчи эмасман. Олдин биз ўша беш минг долларни топамиз. Кейин бу пулни мен ўзим унинг оғзига тикаман.

— Бас... — Акмал ўша беш минг долларни топиб, Мумтоз билан юзма-юз бўлганда, у Зилолалар оиласи учунгина эмас, энг аввало Тахмина учун ундан ўч олишини сезган Сурайё ҳолсизланиб, кўзларини юмди.

Авзойи бузилган Акмал эса нима қиларини билмай, Мумтоз кириб келишидан олдинроқ ўша бузук дазмол билан ўзини овунтириб турган жойи эди.

... Мумтоз Сурайёнинг афт-ангорига, хийла чўкиб қолган кўзларига зимдан разм солди ва тугаб бўпти, деган фикрга бориб, унинг кўнглини кўтариб қўймоқчи бўлди:

— Бу гапларни қўй, Сурайё. Ундан кўра ўғлингга келин суриштир. Зўридан топ, онаси ўпмаганидан... — у энди Акмалга бокди. — Тўғрими, жиян?

Нохуш кайфиятдан юраги сиқилиб, бетлари қизариб турган Акмал индамади. Аста ўрнидан туриб, бурни остида «узр» дегандай бўлди-да, ташқарига чиқиб кетди.

Мумтознинг жаҳли кўзғамасин учун Сурайё ўғлининг бу қилиғини дарҳол андавалаб қўйди:

— Улгундай уятчан... Кўнглингизга олмайсиз, бек.

— Ўлгундай уятчан эмас, ўлгундай дангаса кўри-нади ўғлинг. Айтиб қўй, лўлининг эркагидай уйда чўзилиб ётмасин. Ишласин. Қўлида бирон хунари борми?

— Шопир. Катта мошин хайдаркан.

— Яхши. Узоққа қатнайдиған юк машиналаримиз бор. Эртага олдимга ўтсин.

— Илоҳо барака топинг, бек. Унга энди ўзингиз оталик қиласиз...

Сурайё ўғлининг бу ерда узоқ қолмаслигини, яна айниқса, Мумтоз билан у ҳеч қачон мурса қилолмаслигини яхши билса-да, бу гапни жўрттага, хўжайиннинг кўнгли учунгина айтди. Мумтоз эса аксинча, Сурайёнинг бу гапидан рўпарасида мурдадек музлаб ўтирган ана шу «кампир» бир вақтлар ўзининг ўйнаши бўлганлиги эсига тушиб, таъби хира тортди. «Тезроқ ўлмадики, қутилмадим» — кўнглидан ўтказди у. Хўжрани тарк этаркан, Сурайёнинг хаёлида йўқ гапдан оғиз очди:

— Кучукларга кўз-кулоқ бўлгин, девдим. Гулларимни пайхон қилишипти.

Сурайё индамади. Унинг хозир ортиқча гап-сўзга мажоли етмас эди.

Мумтоз равокдагиларга божхона билан боғлиқ ишлар хал бўлгани, хозир фабрикада юклар туширилаётгани, Бехбудники эса, бу ерга ҳали кечроқ келтирилиши ҳақида гапириб турувдики, кутилмаганда Тахмина ҳам келиб қолди. У одаддагидек, чиройли кийимларда ловуллаб турарди. Меҳмонлар ёнига очик чехра, хуш кайфият билан яқинлашди. Мумтоз унга дарҳол тилёғламалик қилди:

— Яхшимисиз, жоним? Мен сизни бир кечадаёқ соғиниб қолдим.

Тахмина Мумтознинг ёнидаги бўш стулга ўтираркан, унинг уйқусизлик ва айшу ишратдан кизарган кўзларига, пуфак туккан ковоклари ва тириш тортган рангсиз юзига истехзоли боқиб қўйди:

— Мени соғинишга вақт топганингиздан хурсандман, бегим.

Мумтоз ер остида илон кимирласа сезадиган ва бундай пайтлар «ичимдан топ» қабилида иш тутувчи Тахмина билан гапни бу оҳангда давом эттиришга юраги дов бермади. Мавзуни дарров бошқа ёққа бурди:

— Мана, жоним, сиз кутган мебаллар ниҳоят етиб келди. Усталар тайинланган. Шу бугуннинг ўзидаёқ, кечаси билан хоналар тўла жиҳозланади. Эртадан бошлаб кўчавериш мумкин, Башарият маликасининг бетон уйда яшашига энди ҳожат йўқ!

— Раҳмат, мени жуда қувонтирдигиз, — Тахминага Мумтознинг меҳмонлар олдида келтирган баландпарвоз ибораси ёқиб тушди. Аммо «башарият маликаси»ни бетон уйдан маҳмоннинг мебели халос этди, деган маъно келиб чиқмасин учун, илова қилиб қўйди:

— Аллақачон бу ерга кўчиб ўтишимиз мумкин эди. Лекин ҳар бир нарсага насиб қўшилганда ета-сан, деб бежиз айтишмас экан.

Кутбиддин ҳам ўз ўрнида нишонга битта ўк отди:

— Мен сизнинг қувончларингизга шерк бўлаётганимдан беҳад хурсандман, Тахмина хоним.

— Бу қувончларда сизнинг улушингиз борлигидан биз ҳам хурсандмиз, жаноб. — Тахмина унинг охурига ҳам похол ташлаб қўйди.

Шундан кейин гап асосий мавзуга кўчди. Қутбиддин Давлатберди билан биргаликда эртага Алматига учиб кетишини, у ерда ҳам тижорат масалаларига боғлиқ ишлари борлигини маълум қилди. Ўзаро келишувга кўра, Мумтоз шу ҳафта ичида мебел келтирган машиналарда мол айирбошлаш йўли билан арматура, электр лампочкалари, чинни ва сопол сервислар жўнатадиган бўлди. Гарнитурлар совға деб кўрсатилган ва расмийлаштирилган ҳужжатни Қутбиддин тантанали равишда Тахминага топшириб, бу гал энди у шиппаки қарсақлар остида унинг икки бетидан дилроқ ўпиб олди.

— Яқин кунларда ҳовли тўйи ўтказсак, иштирок этарсизлар, деган умиддамиз, — деди Тахмина Қутбиддин билан Давлатбердига.

— Агар таклиф қилсаларинг, дунёнинг нарига бурчагида бўлсак ҳам етиб келамиз, — дейишда меҳмонлар мамнунлик билан.

— Шахсан мен энди фақат Тошканд хаёли билан яшайман, — илова қилди Қутбиддин.

Тахмина ҳам унинг кўнгли учун яна илтифот билдирди:

— Биз сиздай дўстимиз борлигидан фахрланиб юрамиз.

Гап Алмати учун мўлжалланган гарнитурга келганда Қутбиддин Мумтозга қуйдагиларни уқтирди:

— Бу гарнитур аслида, бизнинг фирмамиз ишлаб чиқараётган мебелларни Алматида реклама қилиш учун жўнатилаётганини тушунгандирсиз. Лекин шунга қарамай, Давлатберди бу мебелни гўё Тошкандан, яъни сиздан сотиб олиб кетяпти, деб ҳисоблаймиз. «Наврўз» деб аталувчи бу мебел комплекти алоҳида буюртма асосида, қимматбаҳо хом ашёдан тайёрлангани учун ҳам, унинг нархи бошқаларига қараганда икки барабар қимматроқ. Ўрта ҳисобда, икки ярим минг Амиқо доллари...

— Мен бу пулни ажратиб қўйганман, — деди Давлатберди ва уни ички чўнтагидан чиқариб, стол устига қўйди.

Шу пайт кутилмаганда, Тахмина уларнинг шаштини қайтарди:

— Тўхтанглар. Агар мухтарам Давлатберди хафа бўлмасалар, «Наврўз» гарнитурини биз сотиб оламиз. Икки ярим эмас, уч минг долларга, у шундай дея энди Мумтозга юзланди. — Сиз нима дейсиз, бегим?

— Гап йўқ. Сиз нима билан хурсанд бўлсангиз, мен хизматга шайман, — унга яқдиллик билдирди Мумтоз.

Қутбиддин билан Давлатбердини, ҳатто Сожидани ҳам кутилмаган бу таклиф эсанкиратиб қўйган эди. Шунда Қутбиддин усталик қилиб қолди:

— Тахмина хоним, янглишманг. Мен «Наврўз»ни Мумтозбек жанобларининг савдо дўконлари учун келтирилган мебелларга солиштиряпман. Лекин сиз учун атайлаб тайёрланган гарнитурларнинг баҳоси йўқ...

— Ундай бўлса, Давлатбердидан узр сўрайман.

— Ҳечқиси йўқ. Мен учун Қутбиддин Салоҳий жанобларининг фирмаси ишлаб чиқараётган мебелларнинг барчаси ҳам қадрли, — ўзини жўрттага бепарқ қилиб кўрсатмоқчи бўлди Давлатберди. — «Наврўз»ни эса олиб бориб сотиб, фойдасини оладиган Сожида...

— Сожида?! — ҳайрон бўлди Тахмина...

— Ҳа. Оз-моз пул ишлаб олмоқчиман, — жавоб берди Сожида.

— Яхши, яхши. Девор ичкарига йиқиладига бўпти,— орага қўшилди Мумтоз ва Давлатбердига юзланди. — Пулингизни чўнтагингизга солиб қўйинг. Эртага магазин кассасига тўлайсиз.

— Шундайку-я, лекин агар иложи бўлса, юкни шу бугун кечасиёқ жўнатсам, дейман.

— Бугун? Бехбуднинг ўзи олиб кетадими?

— Йўқ, Бехбуднинг маршрути Тошкандгача, — саволга Қутбиддин жавоб қайтарди. — У мана шу ернинг ўзидан орқага қайтиши керак.

— Ундай бўлса, транспорт топишга улгурасизми?— Мумтоз яна Давлатбердидин сўради.

— Ҳамма гап ана шунда. Биз сизнинг ёрдамингизга мухтожмиз.

— Шундай экан, бу гапни ҳалироқ айтганларинг-да яхши бўлур эди, — Мумтоз соатига қараб қўйди. — Бўпти. Машина муаммо эмас. Лекин дурустроқ ҳайдовчи лозим. Дарвоқе... Шундай ҳайдовчи ҳам бор. Фақат, у билан ўзингиз келишиб оласиз. Майли, машина ва ёнилғи менинг ҳисобимдан.

— Келишдик, — мамнун бўлди Давлатберди. — Ким экан у ҳайдовчи, уни қачон кўрсам бўлади?

— Ҳайдовчи шу ерда. Ўзимизнинг инимиз Акмал.

— Акмал?! — ўз ҳаяжонини яширолмай сўради Тахмина.

— Ҳа, Сурайёнинг ўғли Акмал. — Мумтоз шундай дея ёнига Алим акани чақириб, унга стол устидаги пулни олиб тутқазди: — Ўнинчи дўконга бориб, мана шу пулга чек урдириб кел. Усмонга айт, эртага унинг дўконига тушадиган мебел гарнитурларидан бирининг пули бу. Алматилик меҳмон сотиб олди. Икки энли испаравка ҳам ёзиб берсин.

— Тўғрироғи, мебелни мен эмас, Сожида сотиб олди,— шошиброқ уни тузатди Давлатберди.

Биз учун бунинг аҳамияти бўлмаса-да, майли, шундай деб қўя қолайлик, — рози бўлди Мумтоз ва яна Алим акага юзланди: — Тезроқ бор, дўкон беркилиб колмасин. Дарвоқе, дўкондан қайтатуриб, гаражга ўт. Шорайимга айт, янги юк машиналаридан бирига Алматига бориб келиш учун хужжат тайёрласин. Кейин ҳов ҳалироқ шуёққа ўзи ҳайдаб келсин. Йўл варақасига ҳозирча ҳайдовчининг фамилиясини ёзмай турсин...

—Хўп.

XI

Дадаси Мумтоз билан аэропортда тасодифан учрашиб қолиб, ундан ундирган пулига Санжар анчагина ғавғолар орттириб олди.

Аввалига, уни хув нарида ютоқиб кутиб туришган иккита бетайин улфати билан ошхонага киришиб, яна

арақхўрлик қилишди. Орада нимагаям жанжал кўзга-
либ, шундан кейин хушёрхонага тушишди. Яхшиям-
ки, милисанер мактабдош ўртоғи бўлиб чикди, ше-
рикларини олиб қолиб, алламаҳаллада Санжарга жа-
воб берди. Соқчи машина уни метро бекатигача олиб
бориб қўйди. Кейин у ернинг тагидан кетдими, усти-
дан кетдими, қандай қилиб қўшмачи Чаманнинг уйи-
га бориб қолганини эслолмайди. Бироқ ёдида, Чаман
бир аҳволда бемаҳал кириб келган Санжарни энсаси
қотиброк қарши олди:

- Бирон марта соғ келганингни кўрмадим.
- Молчи. Бу ерга... соғ одам келмайди.
- Тўғри айтасан, — Чаман у билан ортиқча пача-
килашиб ўтиришни эп кўрмади. — Қани, ёрил.
- Юрагим гумиряпти.
- Белинг бақувватми, опанг қоқиндиқ?
- Бориға бозор, — Санжар чўнтагидан бир чан-
гал ғижимланган пул чиқариб унинг оёғи остига таш-
лади.

Чаман Санжарни ортидан эргаштириб, ичкари то-
мон йўл оларкан, ишвалироқ оҳангда деди:

- Ухлаб қолмагин, тагин...
- Пули тўланган, — чайқалиб бораётган Санжар
аёлнинг гапига қўл силтади. — Буёғи мани ишим.

Чаман бир дам тўхтаб, унга ўтирилди:

- Мениям унутма, деяпман.

Санжар бу хонадонга бот-бот келиб туради. Чаман
билан алоқалари яхши. «Жаноб Мумтозбекнинг як-
каю-ягона, дайди ва дарвеш ўғли»дан ҳарам бекаси ўз
меҳрибончилигини дариғ тутмайди. Санжарни пули
борида шилади, пули йўғида насияга иш тутиб, уни
қарздор ҳам қилиб туради. Бир кун келиб, тўпланиб
қолган қарзларни, ҳатто, ўз хоҳиши билан ўчириб ҳам
ташлайверади. Ахир Санжар ёши доволон ошиб қўйган-
лигига қарамай ҳануз жуссасидаи «суви қочмаган»
Чаман билан ҳам аҳён-аҳёнда дон олишиб туради-да.

Бундан ташқари, Санжар ва унинг кўчабезори
жўралари қўшмачилик орқасидан икки марта ўтириб
чикқан бўлишига қарамай, ҳамон хуфёна фаолият
юритаётган Чаманга дурустгина чойчака ёхуд бадал-

сиз айш-ишратлар эвазига балогардонлик вазифасини ҳам ўтаб туришади. Бедарвоза ҳарам бекаси ва бу ерга келиб-кетувчи суюқоёқ қизларни айрим ракобатчилардан, зўравонлардан, тасодикий жанжалкашлардан ҳимоя қилишади.

— Сен незакўнни бўлсангам, ўзимникисан, — гўлдиради Санжар. — Сеники қочиб кетмас.

— Бўпти, бас қил, — жеркинди Чаман. — Менга деса, чўкиб кет.

Бу тун Санжар «ҳарам» бекасини гарчанд ноумид қолдирган бўлса-да, ҳар қалай унинг шу ерда тунаб қолганлиги айниқса, эрталаб Чаманга жудаям асқотди.

Гап шундаки, кеча кечаси Мумтозникига жўнатилган иккита қиздан Хумор деганлари танҳо ўзи қайтиб келди. Унинг ойтовоқ бетига беаёв чапланган бўёқлар кўз ёшдан олабайроқ бўлиб кетган, пуштиранг вилюр юбкасининг ортида каттароқ ўлчамдаги эркаклар туфлисининг нам тортган сарғиш тупрокдан нақшланган изи...

Хуморнинг алам билан босган чўзиқ қўнғироғига жавобан ҳовли эшигини ўша, бу тун Санжарга қовуштирилган ўрис қиз очди. Нон шаҳрига омад излаб яқинда Красноярдан келган дўмбоқкина бу қиз билан дугоналашиб қолганига қарамай, Хумор унинг бетига қараб ҳам қўймади. Шиддат билан деразалари очик турган айвонга кириб борди. Тўридаги сўрида чалқанча ётиб олиб, қизлардан иккитасига лўмбиллаган гавдасини обдон уқалатаётган Чаманнинг қаршисида тўхтади. «Ёғлиқ жойнинг ётоғидан» чиқиб келган Хуморнинг аҳволига кўзи тушиб, бека дарҳол ҳаловатли машғулотни тўхтаттирди. Қизларни ёнидан чиқарвориб, рўпарасида ёш боладек пиқиллаб йиғлаб турган Хуморни ётган жойидаёқ сўроқ қила кетди:

— Нима бўлди?

— Нима бўларди, уришди.

— Уришди?! Ким урди?

— Ким бўларди, ўша... Мумтоз деганингиз. Оркамга тепди.

— Оркамга тепди?! Нега тепаркан?

— Нега тепарди, Гуландомни ундан айириб олмокчийдим.

— Гуландомни?! Уни нега айириб олмокчийдинг?

— Нега бўларди, дадаси уни машинада каёккаям олиб кочиб кетаётувди.

— Дадаси?! Ким экан дадаси?

— Ким бўларди,- ўша Мумтозингиз-да.

— Нима-нима? Гуландом Мумтознинг кизи эканми?! — Чаман ўз ўрнидан даст бош кўтарди.

— Ҳа, Гуландом Мумтознинг кизи экан.

Беканинг рангидан қон қочди. Э худо, бу кўргулик қаердан кела қолди? Наҳот?!

«Хуморнинг гапи чиндан ҳам рост чиққудек бўлса, демак... Мумтознинг Санжардан бўлак яна дарбадар кизи ҳам бор экан-да! Шу вақтгача лоақал Санжардан эшитмаганини қара-я, — юрагига ваҳима тушди. — Жувонмарг қиз қаттанам меникига келиб қолди? Ҳа, худой олгур Тиллақош чўталчи эргаштириб келди уларни. Ахмоқ бўлмасам, таг-тугини ағдармаёқ иккита «чуррак» учун нақд беш минг сўмни қуртдек санаб берармидим!»

Чаман энди қаршисида ҳамон қакқайиб турган Хуморга эътибор ҳам бермай асабий ҳолда иягини чимдилаганча ўй суриб қолди.

Тўхта, Гуландом чиндан ҳам унинг кизи бўлса, нечун бу кеча бирон-бир жанжалсиз ўтди? Наҳотки Мумтоз ўз кизини эрталабга келиб таниган бўлса?

Чаман яна Хуморга бокди:

— Кечаси кимнинг қўлтиғида эдинглар?

— Кимди бўларди, меҳмонларни қўлтиғида.

— Мумтознинг ўзи қаерда эди?

— Қаерда бўларди, йўқ эди. Саҳар келди.

— Кечаси ўтирганларингда, бу уй кимники эканлиги билан қизиқмадингларми?

— Қизиқишга вақт бормиди?

Чаман яна ўйга ботди: «Энди буёғи нима бўлади? Мумтоз бу ишим учун мени омон қўймайди. Жўрттага қилгансан, дейди. Ғанимларимга сотилгансан, бирон нарса эвазига мени шарманда қилмоқчисан, дейди. Ёки эҳтимол, ёпиғли қозон ёпиғлигича қолар,

Мумтоз бу вокеанинг овоза бўлишидан ҳайиқиши мумкин-кинди? Бироқ барибир, у ими-жимида иш тутиб, Чаманнинг карвонсаройига ўт қўйдириб юбориши ҳеч гапмас. Бўлар иш бўлди. Энди, ҳар ҳолда, тасодифий бахтсизликка қарши бирон чора ўйлаб қўйиш ло-

Ногоҳ унинг хаёлига ичкари хоналардан бирида кўмилиб ётган Санжар тушди. Ҳали буёғи ҳам бор. Бу воқеадан хабар топса, у қандай иш тутаркин? Наҳотки Санжар ҳам Гуландом учун Чамандан ўч олса? Йўқ, Санжар билан иш осон кўчади. Осон кўчадигина эмас, у билан Санжарнинг ўзи гаплашиб кўяди!

Ҳарам бекаси ниҳоят бир фикрга келиб, ўз мушоҳадаларига чек қўйди-да, ҳовли бетиде уймалашиб юрган ҳалиги ўрис қизга қичқирди:

— Марина, где твой мужик?

— Спит как убитьш, — жавоб қайтарди қиз. — Поднять что ли его, Чаман опа?

Чаман шу тоб аллақайси фикрга бориб, унга «қўявер» маъносида қўл силтади. Кейин Хуморга юзланди:

— Бор, бет-қўлингни юв. Битта тепки билан бирон жойинг камайиб қолмагандир. Гап энди мундай, жонингдан умидинг бўлса, бугундан бошлаб Мумтоз-ния, Гуландом-ния, борган жойинг-ния унутасан. Булар ҳаммаси тушинга кирган, тушундингми?

Хумор унга бир дам ҳайрон бокиб қолди-да, кейин «хўп» маъносида бош қимирлатди. Яна бир хўрсиниб қўйиб, ичкари томон йўл оларкан, Чаман уни тўхтатди:

— Шошма. Взносни чўзиб кет.

Хумор қўлтиғига қистириб олган сумкачасини истар-истамас очиб, ундан қадоқланган бир боғлам пул чиқарди. Кейин уни таваккалига тенг иккига ажратди-да, бир бўлагини Чаманга узатди.

— Вой, қозоқлар пули-ку?!

— Ҳа. Ҳаммаси бўлиб бизди пулимизга икки минг бўларкан.

— Яхши, яхши, — чехраси ёришган Чаман пулни ёстиқ остига қистирди. — Маладес. Бор, энди дамингни ол.

Чаман Санжарнинг ўрнидан туришига озгина ковордок тайёрлаттирди. Иккови учун дастурхон ёздириб, унга бир шиша ароғу икки банка пиво ҳам қўйдирди. Худди кутганидек, кечаги «юк»лардан кўзлари конта-лаш бўлиб, ковоклари халта тортган, боши тарс ёрил-гудек бўлиб турган Санжар кутилмаган бу мулоза-матни кўриб, бир зумдаёқ ёришиб кетди.

— Ей боғу, ўғил боласан, Чаман! — у иккала кафтини ишқалаганча шошиб келиб, пивони банкаси биланоқ кўтарди. — Ваҳ, ваҳ, ёниб кетишимга оз қолди-я!

Санжарнинг нафақат тўзгин афту ангори, усти-даги кийим-кечаги ҳам бир аҳволда эканлигини, унинг шу тобдаги ёввойи ва аянчли хулқ-атворини, жимгина, беписанд кузатиб турган Чаман бирдан сергак тортиб, ясама мулойимлик билан беозор тан-беҳ берган бўлди:

— Аввал бет-қўлингни ювиб келсанг бўлармиди.

— Молчи. Бизаникини паришталар ювиб кетади, — Санжар дастурхон четига қўполгина жойлашди-да, энди арақ шишасини тиши билан очиб, пиёлага сим-сим қуяркан, яна хушомад килди:

— Сен чинданам хотинни хўрозисан, Чаман.

Уй бекаси индамади. У кўнглидаги тугунни қай тарика ечиб олиш йўлини қидирарди.

Санжар Чаманга мутлақо бепарво ҳолда пиёлани очкўзлик билан бўшатиб, кетидан пиво тортди-да, яна кўшимча килди :

— Любой заданиянг бўлса, айтавер. Қийвораман.

Чаман ҳамон жим. Энди унинг ўзи пешонасининг бир чеккасини уқалаб қолган Санжарга арақ қуйиб узатди:

— Ма, жуфтлаб қўй.

Санжар беихтиёр пиёла томон чўзиларкан, кўнгил учун «ўзинг-чи?» деб қўйди.

— Мени кўятур, — Чаман унга товоқдан бир лукма гўшт олиб узатди.

— Сен олдин башкангни созлаб ол.
— Тўғри айтасан, Лўқиллаши қолмаяпти.
— Лўқиллаган бошдан умид. Демак, ичида нима-дир бор экан. Худо ғовак бошлардан асрасин.

Бу гап Санжарга ёқиб тушди. «Во!» деди у бир қўлини кўтариб. Кейин навбатдаги пиёлани бўша-тиб, «Бунисини сени соғлиғинг учун ичдим,» деб қўйди.

— Маладес. Сени шунинг учун ҳам яхши кўра-ман, — Чаман энди мақсадга кўчиш учун фурсат етганини англади. Ўртадаги товоққа яқинроқ су-рилиб, ковордокдан тотина бошлаган Санжарни бир дам кузатиб ўтирдида, кейин ётиғи билан гап бош-лади:— Гуландом деган синглинг ҳам бор экан-ми?

Санжар «Гуландом» сўзини эшитган замон оғзида-гини базўр ютиб олди.

— Нима эди?! — хайрат билан сўради у.

— Илгари эшитмаган эканман... — чайналди Ча-ман. Кейин ҳар эҳтимолга қарши гапни узоқроқдан бошлади: — Ўзингга ўхшаган чиройли, хушқомат экан. Овозиям, кулишлариям кўнғирокдек...

Чаман-ки синглисидан гап очдими, демак, ўртада қандайдир нохушлик борлигини юраги сезган Сан-жарнинг жаҳли кўзғади:

— Похол солмай гапир! Қаерда кўрдинг уни?!

Чаман бир зум жимиб қолди-да, кейин ёрилишга мажбур бўлди:

— Уч-тўрт кун бурун Хумор деган қиз минан бизникига келишувди. Худо ҳаққи, сени синглинг экан-лигини мен бугун билиб қолдим...

Санжар гап қаерга бориб кадалаётганини шу заҳо-тиёқ тушуниб етди. У энди Чаманнинг ҳойнаҳой бўлиб ўтган қандайдир нохуш воқеани батафсил сўзлаб бе-ришини истамади. Шу боис шошиброқ гапни чўрт кесди:

— Қани у?!

Чаман бир дам каловланиб қолди. Санжарга асосий гапни қандай қилиб тушунтиришни билолмас-ди. У фикрини йиғиб олиш ниятида дастурхондаги

шишани кўлига олди. Пиёлага шошмасдан тўлдириб арақ қуяркан, Санжар тоқатсизланиб яна сўради:

— Қани у деяпман?!

Чаман энди ўзини кўлга олволиб, хотиржам гап бошлади:

— Кеча кечкурун, сен келишингдан уч-тўрт соат бурун даданг телефон қилувди. Иккита меҳмоним бор, қизлардан жўнат, деди. — Чаман арақ тўла пиёлани Санжарнинг олдига қўйди. — Мен жинни атайин қилгандек, Гулландом билан Хуморни жўнатибман. Санжарнинг юзига қон кўпчиди.

— Кейин?

— Кейин... Қизлар ётиб қолишди.

— Нималар деяпсан? Анови ўз кизини танимапти-ми?!

Чаман энди қизларни Мумтознинг шопири олиб кетганини, Мумтоз уларни бугун сахар чоғи, меҳмонлардан хабар олгани борганда кўргани-ю, кейин Гулландомни олиб қаёққадир жўнаб қолганини айтиб берди.

— Хуморни йўлдан тушириб қолдирипти, — илова қилди у. — Гулландомни олиб қоламан деса, орқасига тепиб ҳайдапти!

Санжарнинг кўз олдида дадаси билан кеча аэропортдаги учрашув, ўша меҳмонлар ўтиришган «Мерседес» жонланди.

— Қани ўша Хуморинг? — бўғилиб сўради Санжар.

— Ичкарида. Ҳозиргина дам олгани кириб кетди... Чақирайми?

Санжар бир дам тин олди-да, кейин «йўқ» деди. Индамасдан олдидаги арақни олиб симириди. Хурушига чўнтагидан сигарет чиқариб тортди. Энди кўзлари қисилган ҳолда сўради:

— Менга бу гапларни айтишдан мақсадинг нима?

— Индамай кўяверсам ҳам бўларди, лекин... — сезилар-сезилмас титроқ овозда жавоб берди Чаман. — Кўриб турибсан, менда асти гуноҳ йўқ. Энди даданг шу ишни жўрттага қилгансан, деб мендан ўч олмас-микин? Шунисидан кўрқяпман.

Орага жимлик чўкди. Бир дам ўтиб, Санжар жойида вазмин кўзғалди. Унга қўшилишиб, хавотирли саросимада Чаман ҳам ўрнидан турди.

— Мен кетдим, — деди Санжар ва ташқари томон икки-уч қадам ташлаб, тўхтади: — Менга пул бериб турсанг...

Чаман ўз ташвишида бўлганлиги учун, гапни яна Мумтозга боғлади:

— Мен... Нима қилай? Бирон ишқал чиқиб қолгудек бўлса...

— Хавотир олма. Буёғи мани ишим.

Чаман шоша-пиша ҳали ёстиқ остига қистириб қўйилган қозоқ пулини олиб Санжарга тутқазди. — Ўзинг алмаштириб оларсан.

Санжар пулни олиб, уёқ-буёғини кўздан кечирган бўлди-да, кейин уни Чаманга қайтарди :

— Буниси ўзингга буюрсин. Менга ўзимизникидан бер. Барги қарам бўлса, янаям яхши.

— Ундақаси, қаёқда дейсан. Бозор қасод. Қулочни катта очадиганлар ин-инига кириб кетишяпти.

— Бас қил. Менга чўпчак кетмайди. Берадиган бўлсанг, бер. Бермасанг, пошла...

Чаман миқ этмай ичкарига кириб чикди-да, Санжарга бир чангал пул узатди:

— Кеча ўзинг берганларинг...

— Барибир қайтараман. Сеникини еб кетмайман.— Санжар шундай дея ён томонга «чирт» этиб тупирди-да, ташқарига шошилди.

Чамандан қайтариб олинган ана шу пул бугун Санжарни анча нари-бери олиб келди. Яна қаерлардадир санқиб юргани, кимлар билан яна қанча ичгани эсида йўқ. Бир вақт қайсидир хаёлда қиморбоз жўрабошини кидириб топди.

— Эҳа-а, Санжар ботир-ку... — олдида куюк дастурхон, парқув болишларга ёнбошлаганча суяк кемираётган жўрабоши остонада пайдо бўлган йигитга масхараомуз бокди. — Нечук, нечук? Баногох, кафтларига қарға тупириб, гарданингизга куртлаб кетган қарзлардан халос топгани кирганингиз йўқми?

Жўрабоши - бош қиморчи. Тулкидек айёр, бурганинг оёғини тақалаган одам. Ўндан етти ўйиннинг хирмонини шу кўтарди.

Санжар кўпдан бери худди шу тулки билан итмушук бўлиб келади. Қанийди, унинг чағир кўзларига дурустроқ чанг сололса. Юрагининг тубида аччиқ алами, адовати бор, Чунки бир вақтлар унинг уйини, хотинини қиморда ютиб олиб, унинг кўз ўнгиди не бедодликлар кўрсатмаган бу иблис.

Оёқда чайқалиб турган Санжар Тулкининг гап-ларига эътибор бермади. Унинг дастурхон четига осилиб турган меш қорни, бурам-бурам сурмаранг гўштдор юзига бир дам тик боқиб турди. Бошқалар қатори Санжар билан ҳам сенсираб муомала қилувчи Тулки бугун унга «сиз»лаб гапиряпти. Бу унинг Санжарни масхаралаётгани, тахкирлаб кулаётгани. Шу боис, уни бошқалар қатори сийлаб келувчи Санжар ҳам ҳозир Тулкига беписанд, сенсираб деди:

— Сен билан... тегишкани келдим.

— Тегилгани? Ниманг билан тегишасан? Ёки иштонингни орқа чўнтагида яшириб қўйган бисотинг борми?

Тулкининг бу гапидан дастурхон гирдидаги қиморбоз жўралар ҳузур билан ҳи-ҳилашиб олишди. Санжар жўрабошининг оёқ томонида ўтирган миқти гавда, бақалоқ юзли йигитга юзланди.

— Пончик, менга ўн кусок қарз бериб тур...

Тулки билан Пончик бир-бирлари билан маъноли кўз уриштириб олишди.

— Берасанми? — кинояомуз сўради Тулки Пончикдан. — Қарздор бўлмагани ўзи сен қолувдинг.

Пончик бир дам иккиланган бўлди-да, кейин:

— Санжар эски қадрдоним... — деди. — Фақат ҳозир чўнтагимда йўқ. Агар хўп десангиз... Сиздан олиб бериб туришим мумкин...

Тулки жимиб қолди. Қўлидаги суяк илигини бафуржа қоқиб, конякка газак қилди. Кейин бир қарорга келиб, қўл-оёғини артаркан: «Бўпти. Сенга йўқ деёлмайман», деди Пончикка.

Санжар шундан сўнг индамай келиб, дастурхон четига ўтираркан, Тулки яна^пичинг қилди:

— Мумтозбек жаноблари бепушт қўғирчоғи учун қоп-қоп пул сарфлаб қаср қуриб бераётган бўлса-ю, ўзининг пушти камаридан бўлган битта-ю битта ўғли қарзга ботиб яшаса, алам қилмайдими...

— Қаср қуриб битказилган, шеф. Унинг жиҳозлари хориждан келаётган эмиш, — гапга қўшилди пой-гакрокда карта шилиб ўтирган тақир бошли йигит.

— Мени эшитишимча, Тахмина хоним бугун-эрта кўчиб ўтармиш, — унга илова қилди бошқаси.

— Кўчиб ўтишса, ҳовли тўйига Санжар ботирни ҳам таклиф этишар? — киноя қилди Тулки.

Санжар бу гапларга эътибор бермади. Тақир калла йигитнинг қўлидан картани юлиб олиб, уни энди ўзи шиларкан, Пончик унга ярим пиёла арақ қўйиб узатди:

— Ол. Хафа бўлма. Довинг келиб қолса, ҳеч нима кўрмагандек бўлиб кетасан.

... Ўша кунги киморбозлик ярим кечагача давом этди. Санжарнинг дастлаб омади келгандек бўлди. Пончик хисобидан олинган ўн минг сўмни ҳам, Тулкидан бундан илгари қарздор бўлиб қолган саксон минг сўмнинг ярмини ҳам узди шекилли. Бироқ шундан кейин чув тушаверди. Жами қарзи юз эллик минг сўмга етганда, Санжар билан бошқа ўйнамай қўйишди. Тулки бу қарзни узиш учун унга атиги бир ой муддат қўйди. Ана шу муддат ичида қарз узилмаса, Санжарнинг кўксига ханжар қадалади.

Тулки бу шартни ўртага қўйиб, ўрнидан зил-замбил кўзгалаётган Санжарга тасалли ҳам берган бўлди:

— Сен қарзлардан қўркмасанг ҳам бўлади. Қўрғонга ҳовли тўйи куни бир канистр бензин тухфа қилиб борсанг, бир қоп пул билан сийлаб қайтаришади...

Бу пайтлар Санжар бир танишининг вақтинча бўш уйида ётиб турарди. Пончик уни ўз машинасида ташлаб кетди. Буёғига зинапоядан қандай кўтарилгани, эшикни қандай қилиб очиб киргани-ю, қуруқ полга уч қават қилиб тўшалган эски кўрпасига қандай ташлангани қоронғу.

Санжар бир вақт чап бикинига тушган каттик тепкидан-уйғонди. Уйғонди-ю, гап нимадалигини англаб улгурмай, ўнг бикинига ҳам тепки тушди.

У энди ғужанак бўлиб олиб, чуқур ингради. Кейин бир амаллаб ёнбошга ағдарилди, кўзларини бемалол очди. Хира парда ортида уч киши тургандек эди.

— Нега... нега... — базўр овоз чикарди Санжар.

Бу саволга жавобан энди унинг жағи аралаш тепки тушди. Санжарнинг кўзларидан ўт чиқиб кетди. Нафаси бўғзига келиб қодалди, бошқа индолмади. Қулоғига ғўнғир-ғўнғир овоз чалинди:

— Қон чиқмас жойига теп.

Устма-уст яна уч-тўрт тепки тушди.

— Бас. Улдириб қўйиб, хўжайиндан балога қолмайлик.

— Бу алкаш жон қазо қилмай туриб, омонат гапни унга укдириб қўйиш керак.

Шу пайт биттаси унинг сочидан тутамлаб тортиб, бошини кўтарди. Санжар яна хиёл кўзларини очди. Нақ пешонасида важоҳатли бир башара турарди. У Санжарнинг юз-кўзларига тупук сачратиб, дағдаға қилди:

— Бугундан бошлаб дадангнинг кўзига кўринмайсан. У сани оқ қилди. Ора очик. Мабодо яна хиралик қилгудек бўлсанг, жонингдан умидингни уз. Тушундингми?

Санжар кўзларини юмди. Томоғини нимадир куйдирарди. Ҳалиги башара унинг сочидан қўлини бўшатган эдики, боши пол устига дўқиллаб тушди.

Шу ётганича тушга яқин кўзларини очди. Оғрик азобидан чуқур-чуқур ингради, аччиқ-аччиқ йиғлади, қон тупириб йиғлади. У ўз ҳаётида жуда кўп калтакланган, кўп марта пичоқланган, не-не хўрликлар, азобу уқубатлар захрини чекмаган. Бироқ ҳеч қачон ожизлик кўрсатмаган, сабру чидамли бўлган, ўлимларга чап берган, фақат яшаб қолиш, яшаганда ҳам бошқалардан кўра яхшироқ, мазалироқ умр кечириш орзусида ҳеч нимадан қайтмаган.

Санжар бугунга келиб илк марта ўзининг бу ёруғ дунёда ғариб ва кимсасиз, ортиқча бир вужуд эканлигини ҳис этди. Дунёда бундан кўра аянчлироқ бахти қаролик бўлмаслигини англагандек бўлди. Назарида кўз олдидаги шип-шийдам хона унинг учун бир кабру, ўзи ўраниб ётган кўрпа эса кафан бўлиб туюлди. Гуё ҳозир кўз юмса, уйкуга кетса, бошқа қайтиб келмайдигандек эди.

Кўз олдида ойиси, опаси, синглиси Гуландом келди. Ҳозир Гуландом қаерда бўлсайкин? Мумтоз уни қаерга гумдон қилиб келди? Санжар шу синглисини кўп яхши кўрар эди. Уни ўзи опичлаб катта қилган. Кейинроқ... тақдир уларнинг икковини ҳам дарбадарлик ва худбинлик йўлларида бошлаб кетди.

Санжар синглисининг кечмишларидан, турмуш тарзидан оз-моз хабардор. Бироқ Гуландом билан тасодифан юз кўришиб қолган чоғларида унга дашном бера олмади. «Ўзингни эҳтиёт қил, худо бахтингни берсин», дейишдан нарига ўтолмади. Бундан беш-олти ой илгари, у билан охирги марта учрашганларида, Санжар Гуландомга бир ховуч олтин такинчоқлар ҳадя этди. «Бундан ҳазар қилма, бегонаники эмас, — деди у синглисига. - Булар имонсиз дадамизнинг кўғирчоқ ойимчаси учун йиғиб берган бисотидан...»

Санжар баъзан танҳо қолиб, ўз қисмати, инчунин суюкли Гуландомнинг ҳам бахтиқаролиги, умуман ўз оилалари бошига тушган инкироз ва мусибатлар ҳақида ўй суриб қоларкан, буларнинг барчаси дадалари Мумтоз кўрсатган номардликлар оқибатида рўй берди, деган хулосага келарди. Бу номардликлар мана, ҳанузгача давом этиб келяпти. Мумтоз энди унга ота эмас, батамом бегона бир кимса. Бегона бўлгандаям, Санжарни дафт этмоқчи бўлаётган разил ва ёвуз душман. Бас, етар, Санжар энди Мумтознинг адоғи йўқ номардликлари билан бошқа мурса қилолмайди. Унинг зардобларга тўла, қонталаш, аламзада дили фақат ҳисоб-китоблар билангина совуши мумкин.

Эзилган, топталган, калтакланган, таҳқиру хорликлардан, захару заққумлардан адойи тамом бўлаёзган Санжарни ана шу интиком кучи сергак торттирди.

Бу куч уни ўлиб қолмасликка, ташқарига чиқишга, чала қолаётган ишларни бажариб улгуришга ундаб турар эди.

ХII

Тахминанинг кўзига ҳеч нима кўринмай қолди. На ҳашаматли Қўрғон, на антиқа хорижий жиҳозлар, на саховатпеша ва муломазатли меҳмонлар. Қачонлардан бери орзиқиб кутилган, кўчиб ўтиш билан боғлиқ бугунги ширин ташвишлар ҳам ҳозир унга мутлақо алоқасиздек эди. Эри Мумтоз ҳатто унинг хаёлида гўё шу атрофда ўралашиб юрган шунчаки бир таниш қиёфа...

Акмал қоладиган бўлди! У шу ерда яшайди. Шу ерда ишлайди. Тахмина энди уни ҳар куни кўриши, у билан гаплашиши мумкин. У энди Акмалнинг олов яширинган кўксидан, вужудидан уфуриб турувчи ҳарорат билан таскин ва лаззат топиб яшайди. У энди ўзини ёлғиз ва ожиз, шўрпешона деб ҳис этмайди. Ҳаммаси ортда қолди. Ортда қолгани, илоҳо, рост бўлсин.

Тахмина ана шу эхтиросли туйғулар оғушида ловлов ёнар, бироқ ахён-ахёнда юрагининг қаеринидир куйдириб, ачиштириб, қувончли ҳаяжонларига қўланка ташлаб қўяётган бир хавотирлиги ҳам бор эди. Акмал шу ерда қолди, деб ҳисоблайлик. Орадан тўрт кун ўтмай, Тахминанинг кўз ўнгида анави Зилолагами ёки бошқа биронтасигами уйланиб олмайдими?! Ахир Акмал ҳали оила қурмаган қарчиғайдек йигит. Истаса-истамаса, у барибир уйланиши, Тахминанинг кўз ўнгида бошқа бир ёр билан қовушиши тайин. Э, худо, мен учун у кунни ўзинг ҳаром этгил.

Мумтоз истараси дилига ўтирмайроқ турган Акмалга: «Мен сенга шу бугуноқ янги юк машинаси бераман. Ўзимда ишлаб қол», дейишга ғурури йўл қўймасди. Биринчидан, Мумтоз киму, носқосокқа нон борми, деб юрган бу саёқ қаландар ким? Иккинчидан, Мумтозга шопир керак бўлса, унинг қўл остида ишлашга, айниқса, у таклиф этмоқчи бўлаётган янги

юк машинасини қўлга киритишга иштиёқманд, ўтлишудли йигитлар сон сингта. Бунинг устига, Тахминага шахсан таниш бўлган, у билан аллақандай илиқ бир қиёфада, ҳатто сенсирашиб гаплашаётган бу бўйдоқ давангирнинг узокроқ юргани яхши...

Бироқ Мумтозни ҳозир оз-моз андишага солиб, Акмалга «нон» таклиф қилишга ундаб турган айрим сабаблар ҳам бор эди. Аввало, бир вақтлар уни ҳамиша суйиб қаршилайдиган қўқонлик марҳум амакининг ва албатта, гулгун ёшлигининг энг шарбатли дамларини хофиз Мумтоз билан бирга суришган, энг муҳими, Тахминадек маликаи шакаристонни унинг қўлтиғига тиқиб қўйган ва бугунга келиб, ҳаёт билан видолашаётган бечора Сурайёнинг оз-моз бўлса-да, юз хотири бор эди ўртада. Бундан ташқари... Бир вақтлар Сурайё янгигина турмушга чиққан келинчалик пайтидаёқ Қўқонга тез-тез ташриф буюриб турувчи хофиз Мумтоз билан хуфёна тарзда дон олишиб турар эди. Ўртада бола пайдо бўлди, ана шу Акмал. Ўша вақтлар Сурайё бир гал Мумтозга бола гўё ундан бўлганлигини шипшитиб қўймоқчи эдики, Мумтоз ўша заҳотиёқ унинг дамига қилич солди: «Бу гапни бир айтдинг, иккинчи оғизга олма. Сен эринг билан яшаб қоласанми-йўқми, бола уники. Буни бир умр ёдингда тут!» Ўша-ўша, Сурайёнинг нафаси ичига тушиб кетган. Акмал бир оз гўшт олиб, оёққа турганда эса, унинг қиёфаси ва табиатида Мумтоз дунёсига хос айрим чизгилар намоён бўла бошлади. Бироқ Мумтоз бу чизгиларни ҳеч вақт тан олган эмас. Ҳозир ҳам шундай. Гарчи Акмалнинг бўй-бас-ти, қош-кўзлари, овози ва табиатидаги баъзи бир ўхшашликлар эндиликда янаям очикроқ кўриниб турган бўлса-да, бу ҳақда фикр юритишга Сурайёнинг ўзи ҳам, Мумтоз ҳам журъат этолмайдилар. Фақат бир нарсасина, бу йигит Мумтозга бозори энг чакқон бўлган шуқуҳли ёшлик йилларини, айниқса, Қўқон билан боғлиқ ширин-шакар хотираларини эсга солиб турганлиги учун, юрагининг бир четида уни ўзидан дарҳол узоклаштириб юбормаслик истагини ҳам қўзғаб турарди.

Мумтоз юкоридаги андиша ва мулоҳазалар пировардида шундай тўхтамга келди: Сурайёнинг аҳволи оғир, узокқа бормаслиги аниқ. Акмалнинг уйда чўзилиб ётишидан наф йўқ. Майли, вақтинча ишлаб турсин. Давлатберди билан бир-икки иш қилса, уёқ-буёғини саранжомлаб олади. Буёғи, Мумтоз ҳам ортикча харажатлардан халос топади. Борди-ю, ақлли чикиб, Мумтозга садоқат билан хизмат қилгудек бўлса, унинг ишончига кира олса, унда яна ўйлашиб кўрилар...

Шунда ҳам унинг ўзи Акмални чакириб, унга ўз таклифини маълум қилмади. Тахмина билан Давлатбердига тайинлади: «Сурайёнинг ўғли билан ўзларинг келишинглар. Ҳали замон машина бўлади. Агар хўп деса шу бугуноқ Алматига жўнаб кетсин. Топширикни уддалаб кайтса, машина уники. Ўзимда ишлайверади. Мабодо йўқ дегудек бўлса, тўрт томони кибла...»

Тахмина хўжақўрсин учун ҳарчанд ўзини жиддий тутмоққа уринса-да, унинг шодлиги, ҳаяжони ичига сиғмаётгани товушининг бўғилиб, қалтираб чиқаётгандан, ўз ҳаракатларини идора қилолмаётганидан кўзлари яшнаб ёниб, юзларида кизиллик кўпчиб турганидан шундоққина аён эди. Акмал буни кўриб-билиб, ҳис этиб турипти.

Юкнинг шу бугуноқ жўнаб кетишидан, уни Алматига бегона одам эмас, Мумтознинг ўз жияни олиб бориши мумкинлигидан хийла хурсанд бўлган Давлатберди Акмалга «олтин тоғлар» ваъди қилди: «Агар истасанг, бундан кейин бирга ишлаймиз. Алмати билан Тошкан орасида қатнаб турсанг бўлди, тез орада муродингга етасан», деди. Бироқ ҳозир янги машина, янги иш, Давлатберди ваъда қилаётган мол-дунёдан ҳам кўра, Тахминанинг шу тобдаги тугёнли ҳолати, унинг «Акмал, хўп де, шу ерда ишлаб қол», деб зорланиши унга кўпроқ ўз таъсирини кўрсатди. Яна бир томони, ўғлининг «хўп» дейишини интиқиб кетиб, кўзлари ялиниб-жавдйраб ётган бемор онаси, қолаверса, ғоят мушкул аҳволга тушиб қолган Зилолалар оиласи...

Акмал рози бўлди. У хонанинг бир бурчагида ётган эски жомадонини очиб, ундан ўз хужжатлирини қиди-

ришга тушаркан, хурсандликдан нима киларини билолмай қолган Тахмина ўзини ташқарига отди. Шу вақт «Иш битдими?» дея ўзига пешвоз келаётган Сожидани қаттиқ кучиб, уни устма-уст ўпиб олди. Назарида ҳозир ўзи кучиб ўпаётгани Сожида эмас, гўё Акмал бўлиб туюлмоқда эди.

— Иш битди, Сожида, иш битди! — деди у ҳаяжондан энтикиб.

— Ўзингни бос. Ёниб кетибсан, — шивирлади Сожида унинг оғушидан бўшаларкан. — Эринг сезиб қолмасин...

Шундай қилиб, кечга яқин Қўрғон бозорга айланиб кетди. Олдин Бехбуднинг автовагони кириб келди. Қушхонанинг қассобларидек енг шимариб, ишга шай туришган беш-олти нафар ишчи йигитлар ундаги контейнерларни очиб, мебелларни туширишди ва улардан ҳар бирини шахсан Мумтознинг кўрсатмаси билан бино ичидаги тегишли хоналарга олиб кўра бошладилар.

Ёзги ровокда чакчаклашиб ўтиришган меҳмонлар ҳам юк кириб келиши биланок ўринларидан сапчиб туриб боришиб, хизматкор йигитлар ёнидан жилмай қолишди. Энди уларнинг эътиборини магнитофондан таралаётган Гугушнинг жигарпора ашулалари ҳам, дастурхонга тортилган антиқа таомлари, хорижий арзанда ичимликлар ҳам жалб қилолмай қолди. Айниқса, жаноб Қутбиддин машинадан туширилаётган мебел гарнитурларидаги ҳар бир бўлакни назардан қочирмас, «Буниси буёққа, униси уёққа!» дея жиддий киёфада кўрсатма бериб турарди.

Давлатберди учун белгиланган «Наврўз» гарнитурининг химоя тўсинлари бошқаларникига нисбатан ацча пухта ишланган, зичроқ қилиб қоқилган, тахталари бакуват ва ҳеч бир ҳожат бўлмагани ҳолда, негадир алифлаб қўйилган эди. Ана шу гарнитур юкланиши лозим бўлган машина кириб келгунча жаноб Қутбиддин ҳам, Давлатберди ҳам анча безовталаниб туришганини Мумтоз ҳам, Тахмина ҳам сезишди. Бироқ улар бунини табиий бир ҳол деб қабул қилишди. Ахир Алматидек узоқ жойга, инчунин реклама тарзида жўна-

тилаётган қимматбаҳо мебелнинг навбатдаги машина-га тўла-тўқис ва беозор ўтказилиши учун қайғурмай бўлармиди.

Бошига оқ матоли кепка кийволган норғул жусса-ли Шаройим деганлари усти ёпиқ яп-янги «КамАЗ» билан кириб келганини кўриб, меҳмонлар янаям жонланиб қолишди. «Бисёр хуб, бисёр хуб!» дея жаноб Қутбиддиннинг ўзи энди шошилиш тарзда Мумтозни ҳам четлаб ўтиб, ичкарига юк ташиётган хизматкор йигитларга чала-чулпа ўрисчада у ишларни тўхтатишни ва машинага «Наврўз»ни юклай бошлашни буюрди. Мумтоз ҳам уни қувватлаб, бир оз ҳайронликда ўзига боқиб қолишган йигитларга «маъқул» маъносида бош ирғаб қўйди.

— Машина юз фойиз сафарга тайёр, хўжайин! — унга рапорт берган бўлди Шорайим. — Калит минан путевойни кимга топширай?

— Ҳов анави сариқ «спортивка»ли йигитга топшир. Олдин закунни қилиб, унинг номига ўзинг ёзиб бер. Оти Акмал, фамилиясини ўзидан сўрайсан. Хужжатларини яхшилаб кўриб қўй...

— Хўп бўлади.

Мумтозни шу пайт телефонга чакириб қолишди. Гўшақдаги одам билан у сенсирашиб, анча қуюқ гаплашди. Охирида ўртага ёқимли бирон таклиф қўшилди чоғи, Мумтознинг чехраси янаям ёришиб кетди:

— Манави ишинг бошқа, ошна! Ўзимам ўшани яна бир кўрсам, деб юрувдим. — У товушини пастлатиб, атрофга хиёл олазарак бокиб олди. — Айтиб қўй, ҳофиз аканг келади, де. Сени соғинипти, де. Лаббай? Меҳмонларми? Ўзингни таъбинг кўтарса, ошна. Лекин саҳар аэропортда бўлишимиз керак, уларни Алматига учираман. •

Шундан кейин Мумтоз меҳмонларниям, Тахмина билан Сожидани ҳам яна ровоққа чорлади.

— Келинглар, энди, ишлаётганларга ҳалакит бермайлик, — деди у хуш қайфиятда фаранги Шампан очаркан. — Мени йигитларим ҳамма ишни ўзлари тахт тиндиришади.

Бироқ жаноб Қутбиддин билан Давлатберди «хўп-хўп» дея «Наврўз»ни машинага кўнгилдагидек юклаб бўлишмагунча жойларидан жилишмади. Ахийри юк пухта жойлаштириб бўлинганига қаноат ҳосил қилишгач, бирин-кетин ровоқ томон кела бошлашди.

Шу маҳал кутилмаган бир ҳол рўй берди. Шорайим «КамАЗ» кабинасидан қоғозга ихчам қилиб ўралган, негадир устидан қизил ва қора лента тортиб боғланган бир канистр олиб, уни сал четроққа қўйди-да, кейин чўнтагидан аллақандай конверт чиқариб, Мумтоз томон шошилди.

— Хўжайин, кечирасиз. Эсимдан чиқай деб қолипти. Анавий канистр тўла нимаям бор. Бир бола ташлаб кетди. Хўжайинингизди уйини билмайман, шу омонатни шахсан ўзларига бериб қўяркансиз, тоғам беввордила, деди.

— Ким экан у бола? Тоғанг ким, бу нима демардингми?

— Дедим, хўжайин, дедим. Тоғанг ким, деб сўрасам, танимайсиз, деди. Бу нима десам, Арслонбобни кимизи, деди. Лекин хўжайин...

Шорайим гапининг давомида «Ҳидлаб кўрсам, кимизга бензиннинг хиди уриб қолипти», демоқчи эдики, яна ўзим балога қолмайин деган кўркувда дамани ичига ютди. Мумтознинг ўзи ҳам унга эътибор бермаган ҳолда, шоша-пиша конвертни очаркан, унинг ичидан икки энли хат чикди: «Бугунми эртага ё сен борсан, ё мен... Омонат қарз ўртада сарсон бўлмасин. Ярмини юборяпман*. Қолган ярмини ўзим олиб бораман. Қарздоринг».

Мумтоз ҳеч нимани тушунолмай, донг қотиб қолди. Уни кўриб, бошқалар ҳам ҳайрон. Тахмина «Тинчликми?» дея унинг қўлидаги қоғозни олиб кўз югуртираркан, уям ҳайратга тушди.

— Бор, очиб кўр! — буюрди Мумтоз қаршисида анграйиб турган Шорайимга. — Ичидагиси заҳар бўлгандаям аввал ўзинг тотиб кўрасан!

Шорайим визиллаб бориб канистрни очди-да, оғзини очиб, ичидаги нарсани оз-моз кафтига қўйди.

— Бензин экан, хўжайин, бензин!

— Тотиб кўр дедимми, тотиб кўр!

Шорайим итоаткорлик билан кафтдагидан оз-моз тотинган бўлди.

— Бензин деяпман-ку...

Ҳозиргина хуш кайфиятда бўлган Мумтоз бирва-ракайига юзлари тундлашиб, лабларини кимтиганча ўйга ботди. Ҳатто меҳмонларнинг «Ўзи нима гап?» дея сўрашларига ҳам қисқагина «Ҳозир,- ҳозир» деб қўяверди. Шунда Тахмина ҳеч нима юз бермагандек, хотиржам ҳолда, унга тасалли берди:

— Ўйланишга сираям асос йўқ, бегим.

Мумтоз унга «ялт» этиб юзланди-да, анча жонланиб сўради:

— Нега?!

Тахмина жавоб ўрнида Шорайимдан сўради:

— Шорайим ака, ишхонангизда хўжайинингиз ким?

Шорайим қамардек товланиб турган маликанинг кутилмаган саволидан эмас, унинг ипакдек майин, булбул оҳангидек ёқимли овозидан, ва боз устига, «Шорайим ака» дейишидан каловланиб қолди:

— Ишхонада... ишхонада пабрикамиз директори Ойим ака...

— Ойим ака?! — Тахмина хиёл кулимсираб сўради Мумтоздан. — Ҳеч жаҳонда эркак кишиниям оти Ойим бўладими?

— Ха, шундай, — унга жавоб берди Мумтоз. - Туғилганда оти Олим бўлган, дейишади. Метрика берадиган ўрис аёл «Л» ҳарфини тушириб қолдириб, «Оим» деб ёзгандан кейин «Ойим» бўлиб кетган экан.

Тахмина билан Сожида беихтиёр кулиб юборишди. Хонимларнинг кўтаринки руҳи ва кулкиси, ўз ўрнида, меҳмонларга ҳам, Мумтозга ҳам анча таскин бахш этди.

— Мана, кўрдингизми, — яна Мумтозга юзланди Тахмина. - Бу канистр сизга эмас, ўша Ойим акага аталган бўлиши керак. Иккинчидан, конвертда ҳам сизнинг номингиз тилга олинмаган.

Мумтоз чиндан ҳам енгил тортди.. Бетларига қон югуриб, кўзлари яшнаб қолди. Бироқ Тахминанинг ўзидан кўра ақллироқ, бўлиб чикқанлиги, ўзининг

эса «сал нарсагаёк нам тортиб» қолиши мумкинлигини андавалаш учун:

— Бунн ўзим ҳам кўриб-билиб турибман, — деди хотиржам оҳангда ва энди Шорайимга ўшқирди: — Қайси хўжайинга олиб боришингни айтдимн йўқми?

Шунда Шорайим канистрни келтирган бола «Жаноб Мумтозбекка» деганини аниқ эсласа-да, мураса учун «йўқ...» деб қўя қолди. Турган гап, бундай жавоб учун ҳам у «рахмат» ололмасди.

— Роса галварс экансан-ку!? Шу калла билан қандай яшаб юрибсан?!

— Кечиринг, хужайин. Шошиб қобман...

— Ҳозироқ йўқот бунингни! Эгасига обориб бер!

— Хўп бўлади, хўжайин! — Шорайим шоша-пиша бориб, канистрни кўтарганча дарвоза томон йўл олувдики, Мумтоз уни яна тўхтатди:

— Тўхта. Бензинни анави хужрага киритиб қўй. Мен барибир унинг эгасини кўришим лозим. Хат ҳам менда туради. Лекин Ойим акага бўлган воқеани айтиб қўй. Гап нимадалигини эртага эрталаб менга доложит қилсин.

— Есть, хўжайин! — Шорайим шундай дея, бензин тўла канистрни дарвозанинг иккинчи қанотидаги бўш хужрага олиб кириб кетди.

Шундан кейин, гарчи Мумтознинг кўнглида барибир хиралик асорати қолган бўлса-да, унинг ўзи ҳам, бошқалар ҳам яна аввалгидек хотиржам ва хуш кайфиятга қайтишди.

Бу орада «Мерседес» ҳам кириб келди. Алим ака Сожидага фирма дўконидан керакли қоғозларни келтириб берди.

— Мана энди иш пухта бўлди, — деди Давлатберди ва ўтирганлар олдида чўнтагидан намойишкорона бир нечта юз долларик чиқариб Сожидага узатди. — Йўлда ишлатасизлар. Таможнидами ёки мелиса-пелиса таъмагирлик қилиб қолса, пулни аяманглар...

Сожида ўзида йўқ хурсанд. Сира кутилмаганда ҳаётида Давлатбердининг қайтадан пайдо бўлиши, унинг ҳали-ҳануз бақувват ва келишимли эканлиги,

яна энг муҳими, бадавлат ва сахийлиги Сожидага бойиб кетиш учун имкониятлар эшигини очиб бераётганидан боши осмонда эди. У Алмати сафарига бугун эрталабданоқ тайёрланиб олган. Зарур йўл анжомлари солинган жамодонини аллақачон машина кабинасига жойлаб қўйди. Ичкарида, хайдовчининг орқасида бир кишилик бемалол ётиб кетадиган жой ҳам бор экан. Акмал аясининг ҳужрасидан якандоз билан ёстик олиб чиқиб, шу жойга ўрин тўшаб берди.

— Бу ерда сиз бемалол ухлаб кетаверасиз, — деди у Сожидага. — Қолган ишларни ўзимга қўйиб берасиз.

— Ишқилиб, тинч-омон обориб-опкелсангиз, тўйингизда беминнат хизмат қиламан.

Тахминанинг кўнглидан шу тоб «Йўлда Сожида Акмалнинг бошини айлантирмаса гўрга эди. Ундан ҳар нимани кутиш мумкин. Акмал бўлса, кўзи конга тўлиб турган бўйдоқ йигит...» деган фикр ўтди. Шу боис, гумонини ҳазилга йўйиб, Сожидага аста шипшиб қўйди:

— Жимгина бориб, жимгина кел...

Сожида уни тушунди. Ёниб турган чироқ пилигини жўрттага кўтариброк қўйди:

— Буёғи тақдир-насибга боғлиқ...

— Ўлдираман, — яна ҳазиллашган бўлди Тахмина. Иккови ўз ҳолича, бири алам билан, иккинчиси ҳузур билан аста кулишиб қўйди.

Мумтоз ниҳоят Акмални ёнига чақиртириб, унга бир оз йўл-йўриқ кўрсатган бўлди:

— Сенга ақл ўргатиб туришга ҳожат йўқдир, жиян. Машинани эҳтиёт қил. Юкни оборгач, уёқдан Давлатберди шакар юклаб беради. Боришдаям, келишдаям таможнилар билан яхши муомала бўл.

— Биз эрталаб барвақт Алматида бўламиз, — унга қўшилди Давлатберди. — Борибоқ керакли жойларга телефон қилиб қўяман. Сизларни йўлда ҳеч ким қийнамайди.

Акмал таажжубланди. «Битта мебел гарнитури учун намунача ваҳима?! Мени, афтидан, умрида биринчи марта рулга ўтириши, деб ўйлашяпти чоғи».

— Ҳозир жўнаверайликми? — босиклик билан сўрадийу Давлатбердидан.

— Йўқ. Тонг ёришмай туриб йўлга чиқасизлар, — таъкидлади Мумтоз. — Ҳар қандай иш кўпчилик ғафлат уйкусида эканлигида силлик кўчади. Шундай эмасми, азиз меҳмонлар?

Жаноб Қутбиддин билан Давлатберди уни маъқуллашди. Шундан кейин Мумтоз уларга бу кечани яқин бир дўстининг чорбоғида ўтказишларни маълум қилди. «Катта одам. Таклифини қабул қилмасликка ҳаддим сиғмади. Ҳарчанд меҳмонларим саҳар учиб кетишлари керак, десам ҳам кўнмади», деди.

Мумтоз меҳмонлар таклиф қилинган чорбоғда зиёфат қандай уюштирилишини хаспўшламоқчи бўлгани билан, «бўладиган иш» жаноб Қутбиддин билан Давлатбердига ҳам, Тахмина билан Сожидага ҳам аён эди. Меҳмонлар эса, ички мамнуният билан бир-бирларига маъноли қараб олишди.

— Кечирасиз, жаноб Мумтозбек, ўз вақтида учиб кетишга улгурамиз-ми?

Мумтоз меҳмоннинг бу ташвишига асло ўрин йўқлигини изоҳлаб, кейин Тахминага юзланди,

— Жоним, бизга узр. Акмал билан Сожидага оқ йўл тилаб, бу ердан чиқарвориш сизнинг зиммангизда қоляпти. Агар бу ишим учун дилингиз оғригудек бўлса, ҳозироқ ошнамга телефон қилиб, боролмаймиз деб кўяман.

Табиийки, Мумтознинг меҳмонлар билан бирга бу ердан тезроқ даф бўлиб чиқиб кетишлари Тахмина учун беҳад қувонарли эди. Сафар олдидан ўзлари бир оз яйраб ўтиришса, Акмал билан бемалолроқ гаплашиб олса, бундан улуғ иш бормиди? Кўнглида ўша, телефон қилиб буларни меҳмонликка чорлаган одамдан хурсанд бўлиб кетди. Бироқ ўз қувончини Мумтозга сездириб қўймаслик мақсадида, уни жўрттага «чақиб» қўйган бўлди:

— Бегим, таомилга кўра, уйингизга келган азиз меҳмонларни бировнинг чорбоғидан эмас, ўз уйингиздан қузатишингиз лозим эди...

Мумтоз бундай мушоҳадани Тахминадан кутмаган эди. У чиндан ҳам хижолат тортди. Яхшиямки меҳмонлар ўзбекчани билишмайди.

— Сиз ҳақсиз, жоним. Шунисини ҳисобга олмапман.

Тахмина яна ўз ахдидан айниб қолмасин, деган кўркувда шоша-пиша гапнинг буёғини ҳам тўғрилаб қўйди:

— Майли, энди. Меҳмонлар нима билан хурсанд бўлишса, шуни қилишга мажбурсиз. Ошнангизга ваъда берибсизми, энди ўз сўзингиздан қайтиш одобдан эмас.

Мумтоз енгил тортди. Қадахларга ичкилиб қуйиб, меҳмонлар шарафига алёр айтди. Жаноб Қутбиддин ҳам Давлатберди ҳам ўз ўрнида, қуюқ меҳмондорчиликлар ва самимий мулозаматлар учун уй эгаларига миннатдорчилик билдиришди. Учала томон ҳам ўзаро борди-келдини йўлга қўйиш, меҳру оқибат тижорат ишлари ривожини учун қадах кўтардилар. Жаноб Қутбиддин айниқса, Тахминанинг шаънига бисотидаги энг яхши таърифларни келтирди. Мумтоз икковига оилавий бахт тилаш билан бирга хонимнинг навбатдаги сафарини интизорлик билан кутишини айтди. Ўз ўрнида Тахмина ҳам, уларнинг ташрифидан беҳад хурсанд бўлганини ва насиб этса, тез орада яна юз кўришиб қолишлари мумкинлигини билдириб, жаноб Қутбиддиннинг охурига оз-моз похол ташлаб қўйди...

Меҳмонлар Мумтоз бошчилигида хайр-хўшлашиб чикиб кетар чоғида, яна кутилмаган бир-икки хижликлар содир бўлди.

Тахмина ҳовлидаги кўтар-тушир ишлари ниҳоясига етгач, Мумтозга: «Анави йигитларга жавоб берворинг. Ичкаридаги мебелларни эртага ўзингизни борингизда тиклашар. Мен бугун эркаксиз уйда ўзим ёлғиз уларга иш буюриб турмайман», деди. Бу гап Мумтозга маъкул тушди. Ҳаммага жавоб берворди. Охирида Бехбуд билан Шорайим ҳам хорижий автовагонни ҳовлидан ташқарига эндигина олиб чиқишаётган эдики, дарвоза ёнига нотаниш бир «Москвич» келиб тўхтади. Ундан ёши қирқлардан ошиб-ошма-

ган, пишиқ-пухта гавдали, бодом ковоқ ва куюқ қора қошли, кийиниш-туришидан ўрта-ҳол зиёлига ўхшаш киши тушди. Келиб, эрақлар билан бирма-бир қўл бериб кўришди, қисқача ҳол-аҳвол сўрашган ҳам бўлди-да, кейин кутилмаган бу ташрифдан ажабланиб турган Мумтозга:

— Мени кечиринг, бек ака. Бемаврид келиб қолдим чоғи, — деди. — Сиз мени танимайсиз, Мени отим Эргаш, дезинфекция истансасида начальник атдил кадир бўлиб ишлайман..

— Хўш, хизмат? — таъби хиралашган Мумтоз энди енгил тортиб сўради.

— Менга жаноб Беҳбудхожа керак эдилар...

Эргаш бу гапни айтиб улгурмай, машина кабинасидан уни кўриб қолган Беҳбуд ўзини пастга отди:

— Э-э, биродари ман, биродари ман!

Икковлари қуюқ кўришишди. Маълум бўлишича, Эргаш деганлари ўша, Беҳбуднинг машинасига чегара божхонасидан ўтириб келган киши экан. «Туркманистонга бир дўстимникига тўйга борувдим. Қайтишда Беҳбудхожанинг машинасида келдим. Танишиб қолдик, — дея Эргаш ўзича тушунтира келди Мумтозга. — Мана, бугун уни бир кўриб қўяй, деб келдим. Фабрикага ўтсам, Қўрғонда мебел тушириш-япти, дейишди. Менам қизимга битта гарнитур олмоқчи эдим...»

Мумтозга бу одам хуш келмади. Унинг гоҳ ўртада нима гап бўлаётганига ҳайрон боқиб, жим туришган хорижий меҳмонларга, гоҳ юк ортилган «КамАЗ»га синчков назар ташлаб қўяётганини сезиб турарди. Балодан ҳазар, дея ҳар эҳтимолга қарши Эргашга мулозимроқ жавоб қилди:

— Танишганимиздан хурсандман, Эргашбой. Сиз-га гарнитур керак бўлса, эртага мебел дўконимизга ўтинг. Ҳаммасини ўша ерга туширганмиз. Бу ерга келтирганимиз мен учун аталган...

— Хўп бўлади, бек ака, — куллуқ қилди Эргаш. — Агар рухсат берсангиз, Беҳбудхожани бир меҳмон қилиб қўяй, дегандим...

— Беҳбуднинг изми ўзида. Дарвоқе...

Мумтоз жаноб Қутбидцинга бу одамнинг кимлигини ва бу ерга нима мақсадда келганлигини русчалаб тушунтирган бўлувдики, у Бехбудга форсийда: «Мен сенга сафарда бегоналар билан тиллашма, деб тайинлаганман. Ҳозироқ хобгоҳга қайтиб, ҳамроҳларинг билан бирга бўл. Уч-тўрт кун ичида юк бўлиб қолади, унгача жаноб Мумтозбекнинг измидан чиқмайсанлар», деган гапларни қилди.

Бехбуд «Итоат соҳиб, итоат» дея куллуқ қилди-да, Эргашдан узр сўраб ўз машинасига бориб ўтирди. Кейин сигнал берди. Олдинда «Москвич», унинг ортидан Бехбуд билан Шорайимлар жилишди. Улар кетишга кетди-ю, бироқ Мумтознинг кўнглида яна алланечук ғашлик асорати қолди. Ҳануз Эргашнинг шубҳали ҳаракатлари жонланиб тураркан, ўзича: «Қитмирлик қияпти. Унга ҳеч қандай мебелнинг кераги йўқ. Бехбудни бекорга кидириб келмаган. Ё товламачи, ё айғоқчи...» деган хулосага келди.

Энди Алим ака ҳам «Мерседес» эшикларини очиб, меҳмонларни ўтиришга таклиф қилиб турувдики, рўпарадаги ҳовли эшиги олдида Мирзамат кулол пайдо бўлди. Оёқца чайқалиб туришидан, дурстгина ичиб олгани аён эди. У ўз ҳолича Мумтозу, унинг меҳмонлари билан кўришмоқчи бўлиб, улар томон юрувдики, бироқ булар унга эътибор бермай машинага ўтиришди. Турган гапки, бундан ширақайф Мирзамат кулолнинг ҳамияти кўзгади. Қўлини пахса қилиб кичқирди:

— Ҳов, мусулмонмисан ўзи?!

Мумтоз бу аламзада бадмаст ҳозир орқадан тошпош отиб, меҳмонлар олдида шарманда қилишиям мумкин, деган хаёлда машина эшигини қия очди-да, ўтирган жойида мулозимроқ жавоб берган бўлди:

— Шошиб турибмиз, қўшни. Хафа бўлмайсиз.

— Кетганлар қайтиб келмайди, бек. Мен бир кўришиб қолай, девдим. — Мирзамат кулол машинанинг очиқ ойнасига бош эгиб, ичкаридагилар билан кўл учида сўрашиб чикди.

— Нима бало, бугун празникми, дейман? — ундан кинояомуз сўради Мумтоз.

— Худо берса, ҳар кун празник. Нима эди, ярим-тага эринг, демоқчимисиз.

— Мабодо... лотореяга пул-мул ютган бўлсангиз, бизаниям эсдан чиқарманг, демоқчиман...

Мумтоз бу гапи билан нимага ишора қйлаётганини тушуниб қолиб, кулолнинг энди ўти чикди:

— Пул ўлсин-е, пул ўлсин! Юзингда кўзинг борми, демайсиз! Одам боласи шунчаям беандиша бўладими, бек? Қўйсангиз шу ерда яшай, бўлмаса кўчиб кетай!

Мумтознинг энди жаҳли чикди: «Бу эшак билан очикроқ гаплашмасам бўлмайди чоғи», кўнглидан ўтказди у.

— Мен сизга аммангизни ўғли эмасман. Марҳаматни бошқа жойдан кидиринг, кулол. Қарзингиз битдай болалаб ётган бўлса-ю, ор-номус килмай, яна мени олдимда ғоз турганингизга ҳайронман.

— Ор-номус?! Одам қонини зулукдек сўриб ётган ор-номусли-ю, биз беномусми?!

Очик турган дарвозанинг ички томонида уларни кузатиб туришган Тахмина, Сожида ва Акмаллар энди жанжал кучайиб, бирон нохушлик рўй беришини англаб қолишди. Тахмина Акмалга бир қараб қўювдики, у худди шу ишорани кутиб тургандай ўкдай отилиб бориб, Мирзамат кулолни даст кучоқлаб кўтарди-да, уни ўз эшиги томон олиб кета бошлади. Кулол йигитнинг бу ишига монелик кўрсатмади, бироқ Мумтоз томон ўшқиринишда давом этди:

— Мен сенга даюс эмасман! Ҳали шошмай тур! Мен сенга Мирзамат кулолнинг кимлигини кўрсатиб қўяман!

Мумтоз сира кутилмаганда чекига тушган бу кўнгилсизликдан бетларига қон кўпчиб, машина суянчиғига қапишганча қотиб ўтирарди. Меҳмонлар ҳам лол, улар гап нимадалигини тушунолмади, гоҳ Мумтозга, гоҳ кулолга ҳайрон боқиб туришар эди.

Алим ака умрида биринчи марта ўз бурчига хилоф равишда мустақил иш тутди. Хўжайиннинг буйруғини кутмаёқ машинани ўт олдириб, уни шиддат билан ҳайдаб кетди.

ХIII

Ўқтамбек Тахминанинг хузуридан чиккач, уйга шошилиши лозимлигини унутди. Унинг ўй-хаёлини, вужудини бугун ўзидан узоқлашайтган, ўз мунаввар жамолидан, балойи ЖОН оғушлардан, ўтли-ўтли бўсалар-у, мастона-мастона эркалашлардан, ҳаёт ва бахш чашмасидан уни энди маҳрум этаётган тошбағир ёр савдоси чулғаб олган эди."

Кифтига тегирмон тош бостириб қўйилгандек боши ғувиллаб, кўзлари тиниб, оғир-оғир қадам ташлаб бориб, шу орадаги сокин хиебонда узоқ вақт ўтириб қолди. Тахмина...

Мен сенсиз яшолмайман. Сенсиз бу замин устида юриш нима, умр кечириш нима, орзу-ниятлар қилиш нима — тасаввур этиш мумкинмиди? Сенсиз бу ёруғ олам ранглари ва тароватини кўролмайман, ҳис этолмайман. Одамлар юзидаги яшаш ва яратиш, бахт ва иқбол нашидаларини туёлмайман, қабул қилолмайман. Сенсиз яшагандан кўра, бу ёруғ дунё борлигидан беҳабар қолган яхши эмасми?

Мен уни нега учратдим? Уни нечун ёқтириб қолдим? Севиб қолиш, муҳаббат боғлаш деганлари шу экан-да. Муҳаббатнинг ришталари пўлатдек пишиқ экан, муҳаббатнинг эҳтироси вулқондек кучли экан, муҳаббатнинг ҳижрон жафоси олмосдек тигли экан. Ё раб, мени нечун само кўксидаги қамар баробар юксакликларга кўтариб, унинг олий марҳаматларига мушарраф этдинг-у, яна ўзинг мени ўша олис баландликлардан ҳажр ситамлари гирдоб бўлиб турган жаҳаннам қаърига ташлаб юбормоқдасан!? Бу кўргуликлар қайси гуноҳларим учун? Ё қодир Оллоҳ, наҳотки мени ҳам ушалмас ёр ишида ёниб кул бўлиб ўтган бахтиқаро ошиқлар қаторида яратган бўлсанг?!

Йўқ, йўқ, мен бунга чидолмайман. Мен Тахмина-сиз яшолмайман. Мен ўз муҳаббатимни, ўз бахтим йўлида не қурбонликлар лозим бўлса, ундан қайтмайман. Лекин... қандай қилиб? Бошимга тушган бу мушкулотни қандай қилиб ечмоғим мумкин?

Мен... ожизман. Мен ўз олдимда, ўз иймоним олдида, отам-онам олдида ожиз бир кулман. Мен инсон сифатида идрок этаётган эрким ва бахтим учун курашмоқ учун бу ожизлик қобиғидан чиқиб кетолмайман..

Йигитнинг кўзларида ғили-ғилт ёш. Томоғини, кўксини аллақандай аччиқ, захар заққумли бир нарса тўлдириб тургандай, нимадир ўзининг ўткир тирноқларини юрагига санчиб-санчиб олаётгандек эди. Унинг нафас олиши оғирлашиб пешонасини, қўлларини совуқ тер босди. У бемалол ҳолда бир амаллаб кўкрак тугмаларини ечди-да, кўзларини юмди. Шу юмганча ухлаб қолдим, ухлолмадим, азобланиб инградими — буёғини билмайди. Бир вақт кимнингдир овозидан ўзига келди.

— Болам, мазанг қочвоттими?

Ўқтамбек қаршисида турган фаррош аёлга миннатдор бокди.

— Сал-пал... юрагим санчди. Ўтиб кетди чоғи.

— Вой, юрак билан ҳазиллашма, болам. Дўхтур чақирайми?

— Йўқ, йўқ. Яхшиман. Раҳмат, холажон, — Ўқтамбек аста ўрнидан туриб, вазмин қадам ташлаганча бу ердан узоклашаркан, ортидан яна фаррош аёлнинг товуши чалинди:

— Юрак беҳудага санчимайди, болам. Санчикни каердан орттирган бўлсанг, давосини ўшатдан кидир.

...Ўша куни Иброҳим ҳожининг ҳовлиси анчагача бозор бўлиб турди. Жигарбандлар, кўни-кўшни ва бошқа қадрдонлар деганидек, кетма-кет келишиб, Шаҳодат бонуни туғилган куни билан табриклашди. Шундай хурсандчилик кунда негадир кенжа ўғилнинг кўзга ташланмаётганидан ажабланганлар бўлди, албатта. Айниқса, унинг опаси билан акаси. Улар Ўқтамбекни Қайта-қайта сўроқлашди. Бироқ хожи ҳам, бону ҳам сезиларли хижолатла «Ҳали замон келиб қолади», дейишдан нарига ўтишолмади.

Ана шу «ҳали замон» ҳам ўтиб кетди. Намоз аср бўлиб қолди ҳамки, Ўқтамбекдан дарак йўқ эди. Бонунинг бутун хаёли унда. Тўғрисўз ва хулқу одобли

Ўғилнинг «Тезда қайтиб келаман» дея чиқиб кетганича уззу кун ҳаяллаётганидан шайтон уни минг бир кўйга судрайди. Айниқса, бугун, ойисининг жону дилдан ардоқловчи ўғилнинг ногирон ва кўнгли шикаста волидаи муҳтарамаси туғилган кунда зим-зиё кетиши бежиз эмас!

Бону ҳожидаги хижолат юкини кўзгаб қўйишдан, энг муҳими, мўътабар ота дилида ўғилнинг бу қилиғи учун жиндек бўлса-да ранжиб қолишидан чўчиб, ўзини имкон қадар вазмин ва бепарво, бутунги кун учун хушнуд ва хушчақчақ тутишга уринарди.

Ҳожи ҳам ўз ўрнида, фикру зикри Ўктамбекда эканлигини, ҳали қўй оғзидан чўп олмаган кенжа ўғилнинг сира кутилмаганда «иш кўрсатиб» турганлиги ва айниқса, бугун унинг бекорга кечикмаётганидан жиддий ташвишда эканлигини Шаҳодат бонуга сездирмасликка ҳаракат қиларди.

Кечга томон ҳаво бир қадар салқинлашиб қолганидан Шаҳодат бонунини яна равоққа олиб ўтишди. Уни ҳожи беозоргина кўтариб бориб, жория хола тайёрлаган юмшоқ ўринга жойлаштирар экан, бону сезиларли хижолатла ўнғайсизланганча, майин ва ҳазин товушда «Бугун сизларни беҳуда ташвишларга қўйдим...» деди.

Иброҳим ҳожи ҳаммасини тушуниб турипти. Бону бугунги вақтичоғлиқларни Ўктамбек боис ўзига унчалик сингдира олмади. Кўнглининг бир чеккасига ғашлик чўкиб қолган. Ана шу ғашлик тугуни мажруҳ она руҳиятини сусайтириб, шикаста дил қатидаги армон ва изтироб оғриқларини оз-моз кўзгаб қўймоқда эди. Ҳозир унинг «бугун сизларни ортиқча ташвишларга қўйдим» дейишида «Менга бугун туғилган кун қилишга не ҳожат бор эди...» деган маъно ҳам ётипти.

— Маъзур тутинг, жоним, — мулоимлик билан жавоб қайтарди ҳожи. — Қани энди ҳар бир кунимиз бугунгидек ширин ташвишларда ўтса!

Шаҳодат бону эрининг донишманд ва зукколигига яна бир бор тан бериб, унга миннатдор бокди.

— Сиз ёнимда бўлган ҳар бир кун учун ўзига

беадад шукрона айтаман, — жавоб қилди у. — Бирок...

— Хўш?

Шаҳодат бону бир дам жимиб қолди. Нигоҳини ҳожидан олиб қочиб, бошини хиёл эгганча, маъносўз қотди:

— Чорасизлик ва хижолат юки беҳад оғир экан...

Ҳожи унга жавобан дим қотди. Қовоклари хиёл уюлиб, юзларига жиддийлик туси югурганлигини сезган Шаҳодат бону шу ондаёқ тушунди: беназир меҳрибон, садокатли умр йўлдоши унинг бу гапини ҳазм қилолмади. Шу боис саросималик билан ўз «хато»сини тузатмокчи бўлди:

— Кечиринг, ҳожим. Ўктамбегимиз ҳаяллаб қолганидан кўнглим ғаш тортиб турипти...

Иброҳим ҳожи ўртадаги асосий хижиллик тугунини ечиб ташлаш ниятида ўзини анча енгил ва эркин тутганча, хотинига ҳазил аралаш тасалли берди:

— Кўнглингиз ғаш тортмасин, жоним. Дарвозага бокинг, ўғлингиз ҳозироқ кириб келмаса, мен сизга катта бир шаҳар ҳадя этай.

Кутилмаган ҳол рўй берди. Орадан ҳаял ўтмай, ховлига чиндан ҳам Ўктамбек кириб келди. Эр-хотин бу ҳолдан бир-бирларига ҳайрон боқишиб, кейин ўзларича жилмайиб олишди.

— Сиз валийсиз, ҳожим, — бону қувончини яширолмади.

— Оллоҳнинг ўзи чевар, — аста жавоб қилди эр.

Ўктамбекнинг сўник ва паришон қиёфаси икковининг ҳам назаридан четда қолмади, албатта. Ҳожи аста томоқ кириб, қовокларини уйиб олди. Бону фарзандига интиқлик билан тикилиб турарди.

Деразалари ланг очиқ равон тўридан дадасининг ҳам, ойисининг ҳам унга томон жим ва хавотир қиёфада боқиб туришганини кўрган Ўктамбек дарҳол ўзини қўлга олишга тутинди. Ичкарига шошиб кириб келиб уларга салом берди-да, кейин астойдил узр сўраб, ўзини оқламокчи бўлди:

— Худо ҳаққи, мени кечиринглар. Кутилмаганда шундай бўлиб қолди... — Ўктамбек ойисининг пин-

жига сукилиб, унинг юзларидан ўпди. — Мени, кечиринг, ойижон. Ушланиб қолдим, борган жойимдан эртароқ чикиб кетиш иложи бўлмади...

Оналар кечиримли бўлади. Шаҳодат бону Ўқтамбекнинг бошини бағрига босиб, унинг тимқора куюк сочларини меҳр билан силаркан «Бошинг тошдан бўлсин, болам. Балолардан, ёмон кўзлардан Оллоҳ ўзи асрасин», деди.

Бироқ ота ҳамон қовоқ уйганча жим ўтирарди. Ўғлининг борган жойидан эртароқ чикиб кетолмаганини тасаввур этаркан, ичида ижирғаниб қўйди: «Албатта-да, тулкига айланиб кетган у бузуқи вужудидан нур ва куч ёғилиб турган бундайн соддадил, ўқтам йигитга осонлик билан жавоб берармиди?»

Шундан сўнг хожи беихтиёр «Бўлар иш бўлди...» дея ғудраниб қўйди ва энди бу гапдан ўзига хижолатомуз бокиб турган ўғлидан босиқ товушда киноя билан сўради:

— Мен сизга... уйдан чикиб кетар чоғингиз, «Боринг-да, бир йўла ундай давралардан ипни тезроқ узиб қайтинг», дегандай бўлувдим. Афтидан, у иплар хийла пишик-пухта экан чоғи?..

Ўқтамбек дадасининг ҳамма гапдан хабардор эканлигига энди тўла ишонч ҳосил қилди. Боши қуйи осилди. Бетлари ловуллаб кетди. Пешонасини тер босди.

Кутилмаган ҳолдан хайрон қотган Шаҳодат бону ўзини туюлмади.

— Дадаси, қандака давралар демоқчисиз? — У ҳожидан жавоб кутмай жим турган Ўқтамбекка ҳам савол ташлади: — Ўғлим, нима бўлди сенга? Агар сир бўлмаса, айт-чи, қаерга борувдинг?

Иброҳим хожи хато иш қилиб қўйгани ва ҳозирок бу хатоликка барҳам бермаса, шикастадил хотинига жиддий озор етказиб қўйишини дарҳол англади. Зудлик билан ўзигааям, ўғлигааям берилган саволларга бир йўла жавоб қилди:

— Бону, ўғлимизни ёмон давраларга боради, демоқчи эмасман. Бироқ бу тенгқур йигитлардан тўртта-си жам бўлдими, бас, у ерда албатта ичкиликбозлик бўлади. Мен Ўқтамбекни ана шу нарсадан сақлан-

син, деган ниятда, ҳар қандай олди-кочди ўтиришлардан ипни узиб, бунинг ўрнига фойдали ишлар билан шуғуллансин, демоқчийдим холос.

Уғли ҳам, она ҳам энди енгил тортди. Айникса, Ўктамбек дадасининг вақтинчалик <<марҳамати>>дан ичида миннатдор бўлиб қўйди[^] У; барибир, ҳали олдинда ота билан ўртада бу масадада жиддий мулоқот бўлиб ўтишини яхши тушуниб турган бўлса-да, Тахмина билан боғлиқ ишлардан онасининг ҳозирча бе-хабар туришини истарди.

Шаҳодат бону ҳам ўз ўрнида, ота билан ўғил ўртасидаги бугунги муносабатлар замирида аллақандай мавхумлик ва нохушлик зоҳирлигидан юраги бир оз ғаш тортиб турган бўлса-да, буни уларга сездирмасликка уринди. Эрига жавобан мулойимлик билан деди:

— Иншооллоҳ, фарзандларимиз ҳеч қачон сизнинг раъйингизга қарши боришмас, ҳожим.

— Айтганингиз келсин, бону, — хожи шундай дея ўрнидан қўзғалди. Равокдан чиқиб, кўшкнинг шундоққина ўнг биқинидан жой олган, тоат-ибодатлар ва мутолаалар учун мўлжалланган мўъжазгина хужраси томон ўтиб кетди.

Бироқ бу ҳали осмон шу билан батамом ёришиб кетди, деган маънони англатмас эди. Ўктамбек рухан эзилар, миясида айқаш-уйқаш, бироқ юракни кемирувчи фикрлар чарх урар эди. У ҳали қандай қилиб бу «гуноҳ йўл»га кириб қолгани учун жавоб берибгина қолмай, яна энг даҳшатлиси, Тахминани энди ўз хаёлидан, қалбидан батамом юлқиб олиб ташлаши, уни бундан сўнг умуман хаёлига келтирмаслиги ва шу билан бирга, тез кунлардаёқ бошқа биронта кизга уйланмоғи лозим. Ё раб, мени не савдоларга солиб қўйдинг! Мен Тахминадан воз кечолмаСлигимни, уни чиндан ҳам севишимни, мен фақат у билангина бахтли бўла олишимни қандай қилиб тушунтирай? Қандай қилиб бунга ишонтирай? Ёки... ойимга айтсаммикин? У билан дардлашсаммикин? Йўқ, йўқ, ойим бу юкни кўтара олмайдилар. Ҳозирча мен бунга журъат ҳам этолмайман.

Ўғлининг мулойим ва ширин мулозаматлари остида бирмунча сохталик борлиги, аслида унинг хаёлида ҳозир аллақандай ташвишли бир ўй кечиб турганлигини сезиб қолган Шаҳодат бону унга эҳтиёткорлик билан деди:

— Мен ҳали... агар сир бўлмаса, айт-чи, қаерга боровдинг, деб сўровдим.

Уктамбек ойисига жавобан нима дейишини билолмай қолди. У ёлғон гапира олмасди. Мабодо ростини айтгудек бўлса-чи, унда у энди ўзининг она олдида ҳам батамом барбод бўлишини, мунису меҳрибон, кўнгли ярим азиз онажонини келиб-келиб бугунги хурсандчилик кунда адои тамом қилиб қўйиши мумкинлигини яхши тушунади.

— Ойижон... Агар хафа бўлмасангиз... — чайналди Ўктамбек, — майлими, шу саволингизни жавобсиз қолдирсам?

Хайриятки, унинг бу жавобидан бону «Демак, ўғлимизнинг биронта севган қизи бор-у, бугун ўша қиз билан учрашувга борган», деган фикрга келиб, шоша-пиша: «Майли, майли, болам, Сен қандай хурсанд бўлсанг, менинг қувонганим шу», деб қўйди. Бирок хаёлан «Афтидан, ҳожининг ҳаммасидан хабари бор. Ўғлим танлаган қиз унга маъкул эмас шекилли. Бир йўла ипни узиб кел, дейишига сабаб ҳам шу бўлса керак», деган хулосага келди.

Иброҳим ҳожи кенжа ўғилни эртасига тонг саҳарда, бомдод намозидан сўнг ўз хужрасига ёлғиз ўтиригиб, унга сиполик билан гап қотди:

— Мен кеча эрталаб сизга... мабодо мўлжаллаган қизингиз бўлса, маълум қиларсиз, бўлмаса, шунга қараб иш тутайлик, дегандим. Шу гапни бугун яна бир қарра эслатиб қўймоқчиман...

Ўктамбек салобатли ота қошида бош эгиб, хомуш ўтириб қолди, унинг итоаткорлик қиёфаси ҳожига далда берди.

— Ўзингиздан қолар гап йўқ, ойингиз тезроқ сиздан ҳам орзу-ҳавас топсин, дейман, — босиқлик билан сўзида давом этди у. — Ўзи шусиз ҳам уйланиш пайтингиз ўтиб боряпти, ортиқча кутиш нодонлиқдир, ўғлим.

Ўқтамбек яхши тушуниб турипти. Ота гап мавзусини кечаги воқеага олиб бориб қадамочки. Ўқтамбек мабодо ўзини оқлагудек бирон фикр билдирса, шу баҳона ўртадаги ҳисоб-китобга бир йўла нукта қўйиб олмоқчи. Бироқ энди бошқа иложи йўқ. У отага жавобан нимадир дейиши лозим. Аччиқ бўлса-да, қийин бўлса-да, орани очиқ қилишга тўғри келади. Йигит минг бир азобу андишада гўнғиллади:

— Дада, мен... мени... яхши кўрганим бор.

Ота сезиларли даражада сесканиб, титраб олди. Унинг қуюқ қошлари ўртасида тугун ҳосил бўлди. Бироқ имкон қадар вазминлик билан сўради:

— Айни муддао... Биз ҳам шуни билмоқчимиз. Сир бўлмаса, айтинг, ўзим совчи бўлиб борайин...

Ўқтамбек бошқа нима деярини билмай бир дам довдираб қолди.

— Кейинроқ, дада... — тили базўр калимага келди.

Ўртага оғир сукунат чўкди. Иброҳим ҳожи титраб-қақшаб, қайта сўради:

— Мабодо Мумтоз ҳофизнинг завжасини айтма-япсизми?

Ўқтамбек тақдирга тан берди:

— Ҳа... Мен Тахминани яхши кўраман.

Ота бошқа тоқат қилолмади, аламу изтиробда ҳайкириб юборди:

— Бас қил, лаънати! Сен иймон юзига, менинг юзимга оёқ босдинг! Бор, чиқиб кет ҳузуримдан!

Бироқ ўғил ўтирган жойида ўтириб қолаверди. Кўзларидан ёш қуйилди. У отани қақшатиб чиқиб кетишни асло истамасди.

— Дадажон, мени кечиринг. Тавба қилдим...

Ота ҳам энди ўзини босиб олмоққа уринди. Кўз олдига Шаҳодат бону келди. Мабодо ота-бола ўртасидаги ҳозирги воқеадан вокиф бўлиб қолса борми, тамом.

— Сен менинг олдимда эмас, Оллоҳга тавба қил,— сенсирашда давом этди у. — Майли, мен сендан озурда бўлмайин. Бироқ сени шу ниятларда, шу мақомда тарбиялабмидим? Эсиз, эсиз...

— Кечиринг, дада. Бизда айб йўқ. Бизни боғлаган нарса муҳаббат...

Иброҳим ҳожи оғиргсукут еаклаб қолди. Ўзича неларнидир мушоҳада элагидан ўтказиб, кейин ҳамон қизарган, қакшаган ҳолда яна деди:

— Муҳаббат.. Муҳаббатга тил теккизма. У илоҳий туйғу, иймон вавиждон туйғусидир. Сенлар эса, осий, зинокор бандаларсан, шундай эмасми?!

Ўктамбек энди тош котиб қолди, отанинг сўнгги саволига жавобан гап йўқ эди. Иброҳим ҳожи гапирар гапини гапириб бўлди, энди гуноҳкор ўғлига ёрдам қўлини чўзиб юбориши лозимлиги, уни инсоф ва иймон йўлига солиб қўйишга бурчди эканлигини ҳис этди.

— Бу ёруғ дунё фақат яхшилар кифтида, иймон-эътиқод, ҳалоллик-поклик кифтида турипти, болам. Алҳамдулиллоҳ, яхшилар кўпчиликини ташкил этадилар. Мен сени ана шу яхшилар сафида яшаб ўтишингни истайман. Расулulloҳ саллоллоҳу алайҳи ва салламдан сўрадилар: «Дўзахнинг энг тубида кимлар ётадур?» Ул зот жавоб бердилар: «Дўзахнинг энг тубида биринчи бўлиб судхўр, иккинчи бўлиб зинокор ётадур!» Сен бундан тегишли хулоса чиқариб ол.

Шунда Ўктамбек нимадир демокка оғиз жуфтлади-ю, бироқ бунга журъат этолмаганини сезган Иброҳим ҳожи илова қилди:

— Албатта, бандасининг юрагига муҳаббат чўғини солувчи ҳам Оллоҳнинг ўзидир. Бироқ биз, беадад шукрлар бўлсинким, ислом фарзандларимиз, ҳалол билан ҳаром ўртасидаги сарҳадларни ҳамиша ажрата билишимиз, Оллоҳ берган муҳаббат туйғусини мукаддас билмоғимиз лозим. Бир бегонанинг никоҳида турган аёл билан шахватда бўлган эркакни-ю, ўз эрига хиёнат йўлини тутган аёлни, қани айт-чи, кечириб бўлурми?

— Гуноҳим шунда... Мен тавба қиламан, — ниҳоят жавоб қайтармоққа журъат қилди Ўктамбек. — Лекин мен ундан... барибир воз кечолмайман, дада.

— Буёғи ўзингга ҳавола, ўғлим. Оллоҳдан сен учун ҳам, ўша аёл учун ҳам инсофу тавфиқ тилаш-

дан ўзга чорам йўқ энди, — Иброҳим хожи бугунчаликка шуниси етар деган фикрда масалага босиклик билан хотима бердй: — Ҳали айтдим, мен сендан озурда эмасман, илоҳо, кўкариб яшнагин. Фақат бир нарсани асло унутма: минбаъд била туриб гуноҳ йўлига қадам босгудек бўлсанг, ўша кундан бошлаб мени ота дейиш ҳуқуқидан маҳрум бўласан!

Ўқтамбек бошқа ҳеч нйма деёлмади. Хужрадан отанинг ўзи шаҳдамлик билан чиқиб кетди.

XIV

Шундай қилиб, бу кеч уларнинг ўзларига қолди. Сафар билан боғлиқ тадорик ишлари тугагач Сурайё ётган хонага дастурхон ёздилар. Меҳмонлар учун тайёрланган, бироқ уларга насиб этмаган тансиқ таомлару шарбатлардан, мева-чевалардан шу ерга олиб киришди. Магнитофон келтиришиб, мусиқа ҳам қўйишди.

Тахмина Акмалнинг ёнидан нари жилмас, унинг хаёлида гўё бугун у яна узоқ сафарга жўнаб кетаётгандек, уни тагин йўқотиб қўяётгандек туюлди. Шу боис ҳам бугун Мумтознинг ихтиёрий равишда уларни бирга қолдириб чиқиб кетгани, Акмал бугун унинг ёнида ва измида эканлигидан юраги ҳаприқиб, шодлиги ичига сиғмай турган бўлса, Акмалнинг Сожида билан биргаликда ҳали замон уни тарк этишиб, бу ердан жўнаб қолишлари гоҳ-гоҳ кўз олдида жонланганда, бир зумда хурсандчилиги гум бўлар ва юрагининг бир чети қуйишиб, ачишиб қоларди.

Ҳалигина баҳоли кудрат тинчгина ётган Сурайёнинг эса кўнглига қил сиғмай турипти. Унинг нафас олиши оғирлашган, ажал калхати яна унинг кўксига ўзининг ўткир тирноқларини ботираётгандек эди. Бироқ у ўзини бардам тутишга, ичида юз бераётган азобли безовталикларни сездирмасликка, айниқса, ўгли Акмални сафар олдидан ташвиш ва хавотирга қўймасликка ҳаракат қиларди.

Бугун кечга томон Сурайёнинг қовжираган, қонсиз ва юпка лабларининг чап томонида мошдеккина

сийёхранг «хол» пайдо бўлиб қолди. Бунга Зилоладан бошқа ҳеч ким эътибор бергани йўқ. Қизнинг юраги бу ҳолдан ўзича шувиллаб қўйди. «Илоҳо, тинч турсин...» кўнгилдан ўтказди у.

Сурайё даставвал ётган жойида ёшлар билан очи-либроқ гаплашди. Уларнинг турли хил ҳазил-мutoйи-баларига' онда-сонда аралашиб, ўзини уларга анча те-тик ва хушҳол кўрсатиб' ётди. Дастурхондаги ноз-неъматлардан ҳам оз-моз тотинган бўлди, улар шўх-шўх мусикаларга рақс тушишганда эса, маънос жил-майганча «бор бўл, омон бўл» деб турди. Бирок ора-дан бир-икки соат ўтар-утмай ҳолдан тойди, ранги қочиб, вужудини совуқ тер ва титроқ қоплай бошла-ди.

— Энди... Сизлар равоққа чиқсанглар, — ўзининг ночор аҳволини сездирмаслик учун дадилроқ товуш-да деди Сурайё. — Мен чарчадим. Оз-моз ором ола-йин...

Зилола уни зудлик билан қўллаб-қувватлади:

— Тўғри. Мен холамга ҳозир укол ҳам қилишим лозим.

Буни оддий хол сифатида қабул қилишиб, ўти-ришни беозоргина йиғиштиришди. Зилола укол учун шприц ва дори ҳозирларкан, Сурайё хужрадан чиқиб кетаётган Акмални тўхтатди:

— Болам... Бир зум шошма...

Акмал ортига ўгирилиб, Сурайё томон юрди.

— Тинчликми, ая?

— Тинчлик... Мендан хавотир олма... — Сурайё шундай дея, бир муддат беҳол жимиб қолди. Кейин кўзларини ёнига тиз чўкиб ўтирган ўғлига тикиб, илова қилди: — Тезроқ бориб кел, демоқчиман...

— Албатта. Бораман-да, қайтаман.

— Зилолани олдида... айтиб қўяй... Тезроқ Мум-тоздан халос топинглар. Пулинг етмаса, менинг уйим-ниям сотинглар. Бир орзум бор... — Сурайё энди нарирокда қўлида «уколи» билан жим қотиб турган Зилолага мўлтираб бокди. — Жон қизим... Зилола-хон... Акмал акангизга таянинг...

Акмал уни тушунди. Онаси Зилолага «Акмал акан-

гизга тегинг» демоқчи бўлди, лекин айтолмади. Бунга негадир журъат қилолмади. Зилола ҳам тушунди, би-роқ унинг «тегинг» дея олмагани учун ҳозир ўзича хурсанд бўлди. Чунки бу сўзнинг хижолат юкини у Акмалнинг олдида кўтара олмаган бўларди.

— Вой, холажон, намунача бизни ўйлайсиз? — шоша-пиша гап қотди Зилола.-г^-. Сизга ҳозир кўп гапириш мумкин эмас. Жўйиша ётиб ухлагга ҳара-кат қилинг.

Акмал шу он Зилолага маъноли бир боқиб қўйди-да, унинг гапига илова қилди:

— Тўғри, сиз ором олиб, ухланг. Мен келгунча Зилола ёнингизда бўлади.

Шундан кейин Акмал беҳол ва бемор онани ҳали яна безовта қилмаслик ниятида, бир йўла ундан оқ йўл тилади. Сурайё қаршисида турган Акмалнинг бўй-бастига, унинг юз-кўзларига бир дам киприк қоқмас-дан, ташналик билан боқаркан, беҳол пичирлади:

— Оллоҳ сени ўз паноҳида асрасин...

Акмал билан Зилоланинг бир дамгина бўлса-да ичкарида қолиши Тахминанинг иззат-нафсига тегди. Булар билан кетма-кет чиқаётган Акмал яна нима учун ортига қайтди? Уни Сурайё чақирди чоғи. Ўлиб бораётган бу аёлда ҳали гап кўпга ўхшайди. У ўғлига зўр бериб Зилолани ёпиштирмоқчи бўляпти. Акмал-нинг мен билан яқинлашувини астиям истамайди. Ана-ви, кечагина тухумдан чиққан думбул қиз-чи?! Ак-мал, деса юраги гумириб кетаётгани шундоққина юзи-дан, кўзидан маълум бўлиб турипти. Ҳали қараб тур, сени...

— Мен оромхонада бўламан, — деди Тахмина бир дам равоқда Сожида билан ўтиргач ўрнидан кўзга-либ. — Акмалга айт, кираверсин...

— Окей, сен бафуржа дам олатур, — жавоб қил-ди Сожида бир даста магнитофон кассеталари ораси-дан ниманидир қидираркан: — Арслонингни юрагида ўти бўлса, у ҳадемай устингга бостириб қиради.

Ҳа, Тахмина ҳамон ҳаяжонда эди. Бугунгидай қулай фурсатни унга худонинг ўзи етказди: бу кеч Акмал уники. Унинг оғушидан, оловли нафасидан, тафтидан

тўйиб-тўйиб баҳра олади. Бир вақтлар кул остида қолиб кўздан ғойиб бўлган, хаттоки унут бўлаёзган лаҳча ўт қайтадан яшнайдй, ёғду сочади, ҳарорат беради. Армон тошидек совуган, яхлаган, жувонмарг қотган бокира томирларни қизитиб, унга қайта ҳаёт бағишлайди. Бу томирларда яна қайтадан умид ва нашида эҳтирослари қон бўлиб оқади...

Тахмина ҳар гал Акмал хаёлига шўнғиб, қалб ва вужудини энтиктирувчи бундайн ҳаяжонли, лаззатли туйғулардан сармаст чайқаларкан, ногоҳ бу хаёлларнинг муваққат ва алдамчи эканлигидан, бу йигит билан унинг ўртасида ўтиб бўлмас бир чоҳ ётганлиги ва Акмал энди ҳеч қачон уники бўлолмаслиги ёдига тушиб, уни кимдир ёки нимадир туби йўқ жаҳаннам қаърига итариб юборгандек, бир лаҳзадаёқ қўнишиб, шалвираб қоларди.

Ҳозир ҳам сира кутилмаганда, худди шундай бўлди. Оромкурсига чўкканича чўкиб қолди. Вужудини чулғаб турган эҳтиросли туйғулар ўрнини аллақандай ғашлик, аламли ва изтиробли бир тундлик эгаллади. Дарвоқе, мен ўзим кимман? Акмалдан муҳаббат ва мурувват, журъат ва вафодорлик кутишга ҳаққим борми? Тўғри, мен уни севаман. Бироқ нега энди менинг ғариб ва ожиз, ҳуқуқсиз муҳаббатим эвазига у ўзини, ҳар бир инсон учун бир мартагина насиб этувчи умр баҳорини ҳазон қилиши лозим? Борингки, Акмалнинг менга бўлган муҳаббати чин бўлиб, шу боис у ҳар қандай қурбонликка борган тақдирда ҳам, мен уни авайлашим, уни инкор этишга, ундан узоқлашишга ҳаракат қилишим керак-ку?

Ёки... Акмал менга шунчаки бир овунчоқлик учун, қари ва ҳиссиз Мумтоз беролмаётган оташ эҳтиёжи учунгина керакми? Эҳтимол, мен худбиндирман, ёшлик ёки нодонлик қилиб, шунинг учунгина алдамчи ҳисларга берилиб, мен унга муҳаббат даъво қилаётгандирман?

Йўқ, бундай дегудек бўлсам, Акмалдан кўра ёшроқ, гўзалроқ, кучлироқ, тотимлироқ Ўктамбекни нега рад этдим? Нега энди мен Акмални эмас, Ўктамбекни кўпроқ авайлаяпман, уни юрагимдан

юлқиб ташлаш қанчалар оғирлигини билиб- туриб, бунинг учун ич-ичимдан эзилиб, ачиниб-йиглаб туриб, у билан дадил хайрлашмоқчи бўляпман? Чин мухаббатга, балки, менинг Ўктамбекка нисбатан тутаётган муносабатларим, ҳис-туйғуларим кўпроқ алоқадор бўлса-чи? . мўймот

Йўқ, йўқ, Ўктамбек мен учун олис бир масофада ловуллаб турган гулхан бўлиб жолаверсин. У мени ўзи томон қанчалик чорламасин, мени ўз ёғдуси билан қанчалик мафтун этмасин, мен энди унга бошқа кўринмасликка, ундан тобора йироқлашишга ҳаракат қиламан. Мен... йўл қўйган хатоларим учун ўзимни ўзим жазолайман.

Назаримда, мухаббат деган нарсанинг маъносини мен эндигина тушуниб етаяпман. Одамлар ҳамиша бахт қидиришади. Лекин ҳақиқий бахт нимадалигини ҳамма ҳам тушунолмас экан. Кимдир мол-мулки, давлати билан, кимдир узоқ умри ва ували-жували ҳаёти билан, кимдир тўрт мучасининг соғлиғи билан овуниб қолавераркан. Лекин чинакам бахтнинг посангиси асл мухаббатда экан. Ҳа, ҳа, мен энди тушундим. Мухаббатсиз одам бу дунёнинг ҳисоб дафтарида четда қоларкан. Мухаббатнинг қашшоқликка ҳам, бойликка ҳам, очлик ва тўқликка ҳам алоқаси йўқ экан...

Мен ўз бадбахтлигим сабабини энди англаяпман, мен мухаббатсиз одамман. Мен севиш ва севилиш ҳуқуқидан маҳрум инсонман.

Бир вақтлар... Акмал билан илк бор қўшилганимизда, уни ўзимга узилмас ришталар билан боғлаб олганимда, бунга мен ҳақлимидим? Йўқ, ҳақли эмасдим. Мен^ Акмалнинг уволига қолдим.

Мен Ўктамбекни ўз оғушимга қабул қилиб, уни бир умрга занжирбанд этиб қўйдим. Бунга ҳақли эдимми? Йўқ, ҳақли эмасдим. Ҳар ким ўз ўрнида туриши, ўзига муносиб неъматдан баҳраманд бўлиши керак. Мен эса ўғирлик қилдим, Ўктамбекнинг ҳам уволига қолдим...

Ҳа, мен ўзимнинг кимлигимни, қаера келиб қолганимни энди англаяпман чоғи. Кимларнингдир касри

ва йўл қўйган ўз хатоларим учун худо мени жазолаб қўйипти. Тўхта, бу жазо нимада?

Мен инсон бўлиб келдим бу дунёга. Лекин одамлар ўртасида «Мен инсонман, яхши инсонман!» деб овоз чиқаришга ҳаққим йўқ.

Менга беназир хусн, қадду қомат насиб этибди. Лекин бу билан фахрланишга, менга ҳавас қилинглари, мени севинглари дейишга ҳақли эмасман.

Мен соғлом, гўзал ва ёш аёл бўлатуриб, тенгқурларим даврасида севги тўғрисида, аҳил оила, ширин фарзандлар тўғрисида гап очишга ҳақли эмасман.

Қанчалар даҳшат, қанчалар бадбахтлик бу!

...Тахминанинг кўзлари ёшга тўлди. Бу кўз ёшлари жароҳатли юракнинг қонталаш селоби эди.

Ногоҳ, унинг қаршисида жувонмарг дадаси Собир намоён бўлди. Устибоши оҳорли, бўй-басти ҳам салобатлашиб кетгандек. Фақат чехраси тунд, ташвишли ўнг қўли билан Тахминанинг бошини силайди:

— Қизим, йиғлама...

— Мен бадбахтман, дада.

— Сен ҳали бахтли бўласан, менга ишон.

— Менинг ҳеч кимим йўқ, дада.

— Сен уни кут. Унинг ўзи ҳаётингга кириб келади...

Тахмина шу зайлда ухлаб қолдими, ё ўз ёғига ўзи қовурилиб орадан қанча вақт ўтказди билмайди, бир пайт ташқаридан юк машинасининг гуриллаган овози уни ҳушига келтирди.

— Тахмина, биз жўнаяпмиз, — остонада Сожида турарди.

— Нима?! Жўнаяпмиз?! — у сергак тортиб, курси суянчигидан даст бош кўтарди. — Акмал...

— Акмалга айтувдим.... У... Майли, халақит бермайлик, дам олсин деди...

Тахмина беихтиёр жимиб қолди. Ранги оқаринкираб, лаблари хиёл қимтилди.

— Ҳозир-чи? Яна индамай кетвоттими?

— Йўқ. Тахминани айтиб чиқ, деди.

— Бораверинглари. Оқ йўл, — Тахмина яна суянчикка бош қўйиб, кўзларини юмди.

Сожида бундай пайтлар ортиқча гапга ўрин йўқлиги, акс ҳолда Тахминанинг ғазабига дуч келиши муқаррарлигини яхши тушунади. Шу боис лом-мим демай чиқиб кетди.

Тахмина ишонади, Акмал барибир унинг хузурига киради. Шундай бўлди ҳам. Йигит унинг елкасига бир қўлини қўйиб, «Тахмина...» деганидан сўнггина кўзларини очди.

— Акмал...

— Биз жўнаёпмиз, жоним... — Йигит энди унинг тирсакларидан тутиб, аста ўрнидан турғазди. — Сenga нима бўлди?

— Ўзим шундай. Сени йўқотиб қўйишдан кўрқяман... — Тахмина шундай дея йигитнинг кўксига бош қўйиб, яна йиғлаб юборди.

Акмал аччиқ ютиниб қўйди. Тахминани бағрига қаттиқ босиб, унинг сочлари ва елкаларини силаркан,

— Мен йўқолмайман, кўнглинг тўқ бўлсин, — деди. — Фақат...

Тахмина саросималик билан Акмалнинг лабларига кафтини босди:

— Бошқа гапирма. Мен ўзим ҳаммасини яхши тушунаман...

Тахмина ўзи учун узоқ вақтлардан бери чинакам байрам бўлишига умид боғлаган бу кеча унинг ҳаётига яна не даҳшатларни олиб киришини ўйлабмиди. Бир вақт у Зилоланинг ваҳимали кичқиригидан чўчиб уйғонди:

— Тахмина опа-а, тезроқ! Тезроқ чиқинг!

* * *

Тўфон олдидан маълум бир муддат сокинлик чўкиши муқаррар бўлганидек, аҳён-аҳён жон талвасасига тушиб қолаётган Сурайё ҳам ўғли сафарга жўнаб кетар чоғи қайтадан анча тинчланди. Улардан сўнг ёнгинасида ёнбошлаб ётган Зилола билан у ёқ-бу ёқдан гаплашишди ҳам. Гап орасида бир амаллаб яна кўнглидаги орзу-ниятни қистириб ўтди:

— Сенга мингдан-минг раҳмат, Зилола. Мендан қайтмаса, худодан қайтар. Акмал акангни ҳам ташла-масанг...

— Хола, тинчланинг. Бизни ўйламанг. Такдирни худонинг ўзи белгилайди.

— Ҳа, бандаси ожиз экан...

Шундан сўнг беҳол Сурайёнинг кўзлари яна хира тортиб, уни бир муддат уйку элитди. Бироқ бу ороми узокқа чўзилмади. Ажал калхати яна унинг кўксига келиб қўнди. Бу дафъа у жудаям оғир, қора-қўнғир қанотларини баралла ёйиб, уни бошдан-оёқ қамраб олган, ўткир ва заҳарли тирноқлари билан энди Су-райёнинг бутун вужудини қонталаш қилаётгандек эди.

У энди бу ситамларга, бешафқат азоб ва даҳшат-ларга бошқа дош беролмайди. Оғрикнинг зўрлигидан кўзлари косасидан отилиб чикиб кетар даражада ола-кула бўлар, ўқтин-ўқтин ҳаво ололмай хириллар, на-фас йўли очилганда эса лабларини зўр бериб кимтиб тишлаганча зор-зор инграрди. Зилола унинг бетўхтов қалтираётган қоқсуяк ўнг қўлини тиззаси остига олиб, бир амаллаб иккита укол қилди, бўлмади. У энди ахвол чатоқлигини сезиб, зудлик билан ойисини ва яна бир қўшни кампирни телефон билан чақиртириб чикди. Сурайёнинг ахволи тобора оғирлашаётганини кўриб, энг сўнггида Тахминани бедор қилди.

Энди Сурайё ёнида одам борми-йўкми, кимлар ўти-рипти — бунини мутлақо сезмайди. Унинг кўз олдида фақат ўша ажал калхати, Сурайёни зўр бериб қий-наётган, унинг қонини, жонини беармон сўраётган тигли ва заҳарли калхат.

Шу пайт унинг кўз ўнгидами ёки хаёлидами Тах-мина пайдо бўлди. Еш, гўзал, виқорли Тахмина... У Сурайёга беписанд бокқанча аста юриб келди-да, ҳали-ги ажал калхатининг бошини силай бошлади. У энди Тахминанинг овозини аниқ эшитди:

— Бу Сурайё, бу Сурайё... Хуршида ўлган, буям ўлсин.

Тахмина шундай дея ортига ўгирилиб, яна кетиб бораркан, Сурайё қўлларини унга томон чўзганча ил-тижо қилади:

— Тахмина, тўхта! Кетма! Мени ўлдириб кўяди! Мен ўлмайин, ўлмайин!

Тахмина ногоҳ тўхтайди, лекин Сурайё томон боқмай, тик туриб қолади. Шу тоб хужра шифти томондан кимнингдир овози янграйди:

— Тахмина қайтмайди. Сен уни ўлдиргансан, энди у сени ўлдиради.

— Тахмина тирик, мен уни ўлдирганим йўқ, — зўр бериб инграйди Сурайё.

— Айт, айт. Гуноҳингдан фориғ бўл, дўзахи, дўзахи...

— Тахмина, Тахмина-а! Мени кечир, гуноҳимни кечи-ир!

Тахмина чиндан ҳам Сурайёнинг иккала кўлидан тутганча, уни тинчлантирмоқчи бўлди:

— Ўзингни бос, Сурайё, ўзингни бос. Нима бўлди сенга, қандақа гуноҳ? Нимани кечирайин?

Сурайёнинг кулоғи остида яна ўша овоз:

— Сен ўласан, ўласан. Дўзах. Дўзах...

— Йўқ, йўқ, йўқ-ўқ!

— Тахмина кечирмайди, кечирмайди...

— Кечир! Кечир! Мени кечир, Тахмина-а!

Тахминанинг энди кўнглига ғулғула тушади.

Сурайёнинг кўлларини шитоб билан силкиб, сўрайди:

— Гапир, гапир! Қайси гуноҳингни кечирай?!

Шунда Сурайё жон талашаётган кўзларини Тахминага қадаганча, ёстикдан бош кўтармоқчи бўлади. Бош томонда ўтиришган аёллар уни елкасидан беозор олишиб, бир оз юқори кўтаришади.

— Тахмина, сен кет. Кет бу ердан. Мумтоз, Мумтоз... Аянг... Хуршида минан... бўлган... Мен минан ҳам. Акмал... Мумтоздан...

Тахмина шундан кейин нималар бўлганини билмайди. У Сурайёнинг хужрасидан не аҳволда чикди, Қўрғонни не аҳволда тарк этди, шаҳардаги ўз уйига қандай кириб келди — бунисини билмайди. Қанча вақт юм-юм, аччиқ-аччиқ йиғлаганча, ўз чекига яна такрор тушган шармандали ва даҳшатли тақдир оғриқларидан тўлғаниб, инграниб, ҳалокатли бу қисмат

исканжасидан энди қандай қилиб халос топиш савдо-сида ётганини ҳам билмайди.

Мана, унут бўлаёзган жароҳат қайта янгиланди. У ўз ҳаётида йўл қўйган гуноҳлар қанчалар чўнглиги энди маълум бўлди. У ўзининг Тошкентга келиб топган хузур-ҳаловатлари, тотли-нашидали дамлари алдамчи бир сароб эканлигини, уни ҳали аччиқ тақдир интиқоми тарк этмаганлигини, инсон ўйлаб-ўйламай босиб ўтган ножўя йўллари учун қисмат олдида ҳам, худо олдида ҳам жавоб бериши муқаррарлигини илк бор ҳис этди.

Демак... Онаси... Хуршида ана шу ҳақиқатни англаб етгачгина ўзини ҳам, ўша Дониқни ҳам бу ёруғ оламда яшаш ҳуқуқидан маҳрум этганлигини, бу билан у ўз гуноҳларини ювмоқчи ва якка-ю ягона, бахтиқаро қизини навбатдаги гуноҳлардан асраб қолмоқчи бўлганини у энди тушунди!

Ҳа, мен... гўллик қилдим, маккор Сурайёнинг измида қолганим учун ҳам Мумтознинг тузоғига илиндим. Унинг давлатига, сохта шуҳратига учдим. Мана, охир-оқибат етиб келган жойим...

Ногоҳ унинг кўз олдига Акмал келиб, баттар қакшадди. Тақдир уни орзу ва умидларидан ҳам жудо этди. Тахминага бу қабоҳатли, тубан ва риёкор ҳалқадан чиқиб кетиш учун илинж ҳамда мадад зиёси бўлиб турган Акмални яна ундан олис-олисларга олиб қочиб кетди.

Мен энди бу кўргуликлар эвазига нима қилишим керак? Мен учун энди бу ёруғ дунёда яшашнинг нима қизиғи қолди? Мен энди Акмал сингари, Ўктамбек сингари, Зилола сингарилар юзига қандай қарайман? Бу кунимдан ўлиб кетганим, ҳамма-ҳаммасидан бир йўла халос топганим яхши эмасми!?

Бироқ Мумтоз-чи?! У яна яшайверади. Яна бошқаларни. алдаб, ўз фароғатини давом эттираверади. Йўқ, мен ўзимдан аввал уни гумдон қиламан. Мен ундан ўч оламан. Ўзига, мол-дунёсига ўт қўяман!

Тахмина ана шу қатъият билан ўрнидан бош кўтарди.

Мумтоз меҳмонлари билан бирга тонготар маишатдан тўғри аэропортга кириб келишди. Алмати самолётининг учишига ҳали бир соатдан ортиқ вақт бор, бироқ билетлар қайд этиладиган жойда йўловчилар аллақачон тўплана бошлаганди.

Кутбиддиннинг таклифи билан телефон қилиб, юкнинг жўнаб кетган-кетмаганлигини билиш ва албатта, Тахмина хонимга яна бир бор миннатдорчилик изҳор қилиб, у билан хайр-хўшлашиб қўймоқчи бўлдилар.

Не ажабки, телефон гўшагини ҳадеганда кўтарадиган одам бўлмади. «Нима бало, ҳаммалари қотиб қолишганми!?» асабийлашди Мумтоз. Қайта-қайта уринишлардан сўнггина Зилоланинг овози келди:

— Эшитаман...

— Зилола, сенмисан? Қани бошқалар?

— Бошқалар...

— Юк жўнаб кетдими, йўқми?

— Жўнаб кетишган... Кечаси...

— Намунча чайналасан? Ёки сен ҳам ухлаб ётувдингми? Тахмина қани?

— Тахмина опам... шаҳар томонга кетдилар. Бўтда...

— Нима гап, тинчликми?

— Сурайё хола... қазо килдилар.

— Нима-нима? Сурайё! Қачон?!

— Тонготарда. Пабрикадан Ойим ака келиб, ўлик-хонага жўнатворди. Маҳалладагилар ўзимиз кўмамиз, дейишсаям, унамади. Бу ердан ўлик чиқмайди, ўғли келса, ўзи кўмволади, деди.

«Ойим ака» номини эшитиб, Мумтознинг кўз олдидан кечаги бензин тўла канистр «лип» этиб ўтди. Кўнгли хира тортди.

— Бўпти. Тўғри қилипти, — деди у тажанг оҳанг-Да. — Ҳозир сен билан ким бор у ерда?

— Қўни-қўшнилardan уч-тўрт киши...

— Одам тўпланмасин. Қўрғон карвонсарой эмас. Чиқиб кетишсин. Мумтоз акамнинг аччиқлари келади, дегин.

Зилола унга жавобан индамай гўшакни жойига Кўйди.

Мумтознинг юзи бир оз тундлашганини кўриб, меҳмонлар ундан хавотирлик билан нима гаплигини сўрашди.

— Ташвишланманглар, юк кечаси жўнаб кетипти,— жавоб берди Мумтоз.— Фақат...

У Акмалнинг узоқ вақтдан бери бемор ётган онаси қазо қилганлигини айтмоқчи бўлди-ю, яна бу фикридан қайтди.

— Тахмина хоним чикиб кетибди. Ҳозир телефон қилиб топамиз.

Мумтоз меҳмонларнинг «Ҳечқиси йўқ. Қидириб ўтирманг, хонимни безовта қилманг», дейишларига ҳам боқмай, шаҳардаги уйга ҳам, жавоҳирот мағозасига ҳам қўнғироқ қилиб кўрди. Жавоб бўлмади. Шундан сўнг у «Эҳтимол, Сурайёнинг ташвиши билан юргандир» деган фикрда ўзини тинчлантирди.

Учовлон билетларни қайд этиш бўлмаси томон бамайлихотир йўналишаркан, ногоҳ Мумтознинг рўпарасида ўзларидан ўн беш қадамча нарида улар томон қараб туришган тўрт нафар кишига кўзи тушди. Тўрттовиям қора чарм курткада, гавдали-гавдали йигитлар. Шу пайт улардан биттаси ажралиб чикиб, улар томон пешвоз чиқа бошлади. Мумтоз уни дарҳол таниди: кечаги Эргаш, шаҳар дезинфекция станциясида ишлайман, деган одам. Чакки эмас, кийиниши-ю, юришидан кеча бошқа-ю, бугун бошқача. Ёки буям ўртоқлари билан сафарга жўнапти-микан...

Ҳар ҳолда, шу одамни кўриб, Мумтознинг яна таъби хира тортди. Афтидан, меҳмонлари бу одамга унчалик эътибор беришмаётганидан, уни танишмади.

Эргаш тўғри келиб, булар билан бирма-бир «илик»-кина саломлашаркан, шунда Қутбиддин уни таниб қолиб, ясама мулоҳимлик билан деди:

— Э-э, Бехбуднинг ошнаси-ку, топдимми?

— Худди шундай, жаноб Қутбиддин, — жавоб қилди Эргаш.— Бехбуднинг ошнаси...

Шунда Эргашнинг шериклари ҳам булар томон

аста юра бошлаганини кўриб, Мумтоз ҳадик ва саросима билан сўради:

— Сизлар ҳам сафаргами дейман, Эргашбой?

— Нима десамикин, сизларни кузатгани чикдик,— ҳазил аралаш деди Эргаш.

— Кузатгани? Унда ошнангиз Бехбуд қани?

— Ошнам Бехбуд бир жойда ўтирипти. Аниқроғи, биз сизларни кузатгани эмас, кутиб олгани чикдик...

Меҳмонлар тил билмаганликларидан буларга ажабланиб боқиб туришар, Мумтоз эса нималар бўлаётганини тушунолмай ҳайрон эди.

Эргашнинг шериклари келишиб, буларнинг атрофида тик туриб қолишди. Улар нега саломлашмаганидан тегишли хулоса чиқариб, Қутбиддиннинг ҳам, Давлатбердиннинг ҳам рангидан қон қочди. Аҳвол чатокқа ўхшайди!

Мумтознинг энди жаҳли қўзғади:

— Эргашбой, сиз назаримда... Катталар билан, айниқса, хорижий меҳмонлар билан муомалада меъёрий қоидалар борлигидан беҳабарсиз чоғи?

Эргаш унга жавобан истехзоли жилмайиб деди:

— Кечирасиз, жаноб Мумтозбек. Сиз назарда тутётган меъёрий қоидалар андозасига ҳамма ҳам муносиб келавермайди. Иккинчидан... Мен ҳозир ҳазиллашаётганим йўқ. Биз органданмиз.

Эргаш ички чўнтагидан хужжат чиқариб кўрсатаркан, ўзларини танитиб, улар қўлга олинганликлари ҳақида маълум қилишди.

— Жамоатчилик жойи, беҳижолат чиқиб кетайлик, дегудек бўлсаларинг жимгина юринглар, — буюрди Эргаш, — акс ҳолда, кишанлашга тўғри келади.

— Тўхтанглар, бизнинг гуноҳимиз нимада? — янаям ҳайратланди Мумтоз. — Ё кеча гарнитур бермаганлигим учунми?

— Гапни кўпайтирманг, жаноб Мумтозбек, — энди Эргаш ковок уйиб олди. — Қани кетдик.

— Ахир... Меҳмонлар самолётга кеч қолишади-ку?

— Меҳмонларингизни керакли жойга ўзимиз элтиб қўямиз.

Қутбиддин билан Давлатбердининг ранглари докадай оқариб, қалтираб жим туришганини кўрган Мумтоз энди чиндан ҳам ўртада «бирон гап борлиги»га ишонч ҳосил қилди.

Уларни олиб боришиб, аввалига алоҳида-алоҳида камераларга қамаб қўйишди. Кейин бирма-бир сўроққа чақиртиришди. Мумтозни полковник пўримидаги сарсавлат бир кишининг ҳузурига олиб киришди. Бу одамни у қаердадир кўргандек, лекин эслолмади. Омаддан бўлиб, полковникнинг ўзи ёрилиб қолди:

— Биз ҳофиз Мумтозбекни тўйу ҳашамларда, хурсандчилик давраларида кўриб ўрганганмиз. Шу боис ҳам сизни бугун бу ерда қабул қилаётганимдан хижолатдаман...

— Мен сизни эслолмаяпман, — босиқлик билан жавоб қилди Мумтоз.

— Бунинг аҳамияти йўқ, — полковник уни ўтиришга таклиф қилди. — Энг муҳими, мен сизнинг гуноҳсиз бўлиб чиқшингизни истардим.

— Мени ҳали ҳеч ким бирон гуноҳ билан айблагани йўқ, жаноб полковник.

— Шубҳамиз бор, холос, — юқори лавозимли зобит ўрнидан туриб келиб, Мумтозга яқинроқ стулга ўтирди. — Узингиз тушунарсиз, икковимиз, унчамунча ишлар билан ўралашадиган ташкилотда ўтирганимиз йўқ, ҳофиз.

— Илтимос, тезроқ мақсадга кўчсангиз, — тоқатсизланди Мумтоз.

— Яхши, — полковник ўрнидан яна қўзғалиб, стол устида ётган иккита суратни олиб қайтди. — Меҳмонларингиз мана шу жанобларми?

— Худди шундай. Улар нима иш қилиб қўйишипти?

— Энди буёғини диққат билан тингланг.

Полковник шундан сўнг унга бу жанобларнинг катта микдорда наркотик моддалар сотиш билан шуғулланишлари ҳақида сўзлаб берганида, Мумтоз бу гапдан донг қотиб қолди.

— Мана, бу сафар энди улар сиздан фойдаланмоқчи бўлишди, — сўзида давом этди полковник. —

Улар сизнинг фирмангиз учун жўнатилган мебел орасида ичига катта микдорда қорадори қўйилган махсус гарнитурни ҳам қўшиб олиб келишди-да, кейин уни Тошкент орқали Алматига ўтказмоқчи бўлишди.

Мумтознинг кўза олдига бугун тунда Алматига жўнатилган «Наврўз» гарнитури келди. «Эҳ-а, мана гап қаерда экан!» — у беихтиёр безовталаниб, кўзга-либ олди. Полковник унинг бу ҳолатига эътибор берди.

— Энди ҳамма гап, сиз улар билан қандай қилиб танишгансиз, сизларни ўртада боғлаб турган нарсалар нима, фирмангизга келган юкни қайси йўл билан, кимлар орқали, қайси мақсадда «разтаможка» қилдирмай туширгансиз, ва ниҳоят, кеча Алматига жўнатилган мебел ичида кўп микдорда қорадори бўлганидан хабарингиз борми — ана шуларни аниқлаб олишимиз керак.

Мумтознинг бадани музлаб, пешонасида совуқ тер йилтиллади.

— Ўлимдан хабарим бор, лекин бу нарсалардан хабарим йўқ, — деди у юраги санчиб. — Мумкинми, билсам, кеча Алматига жўнатган машинам ҳозир қаерда?

— Машинангиз ҳам, бдамларингиз ҳам ишончли жойда, хавотир олманг. Сиз фақат юк учун жавоб берсангиз бас.

— Юк учун... эгалари жавоб беришсин.

— Энди, гап бундай. Ҳозиргина мен таъкидлаб ўтган саволларга бирма-бир, тўлиқ жавоб тариқасида тушунтириш хати ёзиб берсангиз, — полковник стол устидан қоғоз, ручка олиб, Мумтознинг олдига қўйди.

...Унга кечга яқин жавоб беришди. Охирида яна ўша, эрталабки полковник шаҳардан четга чикиб кетмаслик шарти билан Мумтоздан тилхат ёздириб оларкан: «Сизга ишонганим учун қонунга хилоф равишда жавоб беряпман», деди. Божхона масаласини ҳисобга олмаганда, ўзини бегуноҳ ҳисоблаб турган Мумтоз шунчаки бир «одоб юзасидан» унга «Миннатдорман, яхши кунингизда хизматда бўлайлик», деб қўйди.

— Эртага эрталаб соат тўққизда сизни кутаман,— таъқиқлади полковник. — Хижолатга қўймассиз, деб ишонаман.

Мумтоз бу даргохдан чиқиб кетиш учун рухсатнома олганидан енгил тортиб, унга жавобан:

— Йўқ, албатта. Мен ҳаммасини тушунаман, — деди.

Бугун кун давомида уни камерадан икки марта сўроққа, бир марта юзлаштириш учун олиб чиқишди. Мумтоз воқеалар қандай юз берган бўлса, шундайлигича сўзлаб берди, албатта. Бугун уни Қутбиддин ва Давлатберди билан учраштирмадилар. Божхонадаги дўсти Омонтой ва «Кеша» билан юзлаштиришди. Ишларни осонгина тўғрилаб берганликлари эвазига улар Мумтоздан нима олишгани билан қизиқишди. Мумтоз бунга жавобан: «Биз эски кадрдонлармиз. Илтимос килувдим, холос», дейишдан нарига ўтмади. Омонтой Самантоев барибир Мумтозга «Расво қилдинг!» деган маънода пинҳона нафрат билан боқиб қўйди.

Мумтоз бугун унга тушлик келтирган милиция пўримидаги сержант йигит орқали Акмал билан Сожида ҳам шу ерда эканлигини билиб олди.

— Улар билан бирга шопир ҳам бор, — деди сержант. — Маймун башара, оти нимаям...

— Бехбуд...

— Ҳа, Бехбуд. Менда гуноҳ йўқ. Очлик эълон қиламан, деб тўполол қўтарипти.

— Лаънати... Ҳамма ишқалликни илаштириб келган ҳам ана шу гиёҳванд-ку, ахир!.. — қўнгилдан ўтказди Мумтоз. — Мана энди уларнинг касрига биз ҳам ўтирибмиз бу ерда.

Мумтоз полковник хузуридан чиқиб кета туриб, беихтиёр эшик олдида бир зум тўхтаб қолганлигининг боиси ана шу ҳадик-безовталиқда эди.

— Менимча, бирон гап эсингизга тушиб қолди чоғи... — дарҳол бунга эътибор қилди полковник. — Марҳамат, қулоғим сизда...

— Йўқ, йўқ, мен ўзим... шундай... — аввалига чайналди Мумтоз. Лекин тўхташга тўхтадингми, энди

буёғига дадил бўл, шу заҳотиёк у ана шу фикрга келиб, полковника синовчан бокди: — Менинг кимлигим ўзингизга аён, бемалол ишонсангиз бўлаверарди...

— Сизга ишонганим учун қонунга хилоф иш тутиб, эртагача жавоб бераётганимни ҳозиргина айтдим-ку. — Унга далда бергандек бўлди полковник. — Так что, гапингиз бўлса, очиқ айтаверинг.

Мумтоз бундан рухланиб, ортига бир-икки қадам ташлади. Кейин ийманганроқ оҳангда паст товушда деди:

— Меҳмон отангдан улуғ, деганлар. Агар иложи бўлса... Шулар Тошкентдан эсон-омон чиқиб кетишса, қолган гаплар икковимизнинг ўртамизда ҳал бўлаверарди.

Полковник бир дам ўтирган жойида сукут сақлаб қолди. Кейин оҳиста ўрнидан туриб келиб, ўзига ҳаёсиз боқиб турган Мумтоз қаршисида тўхтади.

— Жаноб Мумтозбек, мен сиздан бу гапни кутмаган эдим, — афсуслик билдирди у. — Модомики, ўзингиз ҳаромхўр экансиз, бошқаларни ҳам шундай деб ўйлаб, ўз ит-ялоғингизга таклиф қилишга одатланманг.

Серсавлат Мумтоз доғ бўлиб турган ёғ ичидаги жизза каби бир лаҳзадаёқ буришди қолди.

— Кечиринг... — базўр гўлдиради. — Мен... кетаверайми?

Полковник унга терс ўгирилиб, ўз ўрнига қайтаркан, димоғида «жавоб» деди ва яна илова қилиб қўйди:

— Эртагача жавоб.

Мумтоз ташқарига қандай қилиб чиқиб олганини билмайди. Оёқ-қўлларида дармон қочиб, юраги ҳилвираб тургандек эди. Ногоҳ, хув нарида, рўпарада турган «Мерседес»ни кўриб, бир оз ўзига келди. Бечора Алим ака! У кун бўйи худди шу ерга қоқилган михдек кутиб ўтирипти!

Алим ака хўжайинни кўриб-қўриб шоша-пиша машинасида тушди-да, унга тавозе билан орқа эшикни очиб берди. Гўё Мумтоз бу ерда кун бўйи давом этган аллақандай йиғилишдан ҳориб-чарчаб чиққан-

дек. Алим ака ҳатто «Гинчликми, хўжайин?» деб сўраб ҳам қўймади. Мумтоз ҳам ҳозир ундан гарчанд хурсанд бўлиб кетган бўлса-да, буни сиртига чиқармади.

«Мерседес» шаҳардаги уй томон йўл олди. Мумтоз йўл-йўлакай бугунги нохушликларни бирма-бир кўз олдидан ўтказаркан, Тахмина ҳаммасидан хабар топтими-йўкми, уни ана шу қизиқтириб қолди. Мабодо меҳмонлар билан юз берган воқеани эшитган бўлса, бу масалага у қандай муносабат билдиради?

Автомашинадаги телефоннинг нима балосиям қуйиб қолиб, бир ҳафтадан бери ишламаётгани, Алим ака шуни бир амаллаб тузаттириб олишга вақт топмаётганидан Мумтоз ғашланиб қўйди. Лекин ҳозир шуни деб уния, ўзиниям диққат қилишни лозим топмади.

— Бугун Тахмина билан боғланганинг йўкми? — сўради у Алим акадан.

— Йўк.

Мумтоз ундан бошқа ҳеч нима сўрамади. Барибир бу роботдан «йўк» ёки «ҳа»дан бошқа гап ололмайди. У яна ўз хаёллари билан қуймаланди.

Минг лаънат, ишнинг расвоси чикди. Мумтоз оқлашиб чиққан тақдирда ҳам, эрта-индин бутун шаҳарга, кейинроқ ундан нарироққа ҳам гап тарқайди. Билган у дейди, билмаган бу. Худо билади, ҳали миш-мишчилар Мумтоз ҳақида нималарни тўқиб чиқаришмайди. Буниси ҳам майли, дейлик. Текшир-текширлар бошланиб кетиб, Мумтозга хуфёна бойлик келтириб турган жойлар очилиб кетса-чи!? Эй худо, шармандаликдан ўзинг асра!

У тезроқ Тахминани топиш ва бугун тонг отарга қадар қўлдан келгунча у-бу ишларини саранжомлаб олишга қарор қилди.

Мумтоз учун кутилмаган ҳол рўй берди. Тахмина уйда йўк, эшик қулф эди. Бу даргоҳ Мумтоз учун ҳамиша очиқ бўлиб келган ва шу боис у чўнтагида калит олиб юришга одатланмаган эди. Бугун биринчи марта оstonадан қуруқ қайтиб кетишга мажбур бўлаётгани шусиз ҳам кўнгли хуфтон Мумтозга алам қилди.

У рўпара эшикда яшовчи ўрис кампирдан бугун Тахминани кўрган-кўрмаганлигини суриштирди.

— Хоним тушгача уйда эдилар, — деди кампир, — Бир марта сигарет ва яна бир марта ўн сўм пул сўраб кирдим. Иккала сафар ҳам йиғлаб ётганини кўрдим. Кимдир ўлиб қолган экан, йиғлайвериб, бир ахволга тушиб қолипти. Насихат қилдим, ўзингизни қўлга олинг, дедим. Яхшиси, бир-икки юз грамма ичиб олинг, ғамни кўтаради, дедим.

— Гапни қисқароқ қил, бабуля, — тоқатсизланди Мумтоз.

— Кейин... — кампир эғнидаги халат чўнтагидан икки энли хат чиқарди.

— Мабодо хўжайин келиб суриштира, шуни бериб кўясан, деб тайинлади. Соат иккилар эди чамаси.

Мумтоз кампирнинг кўлидан хатни зарда билан тортиб олди-да, ёзувга саросимали кўз югуртирди: «Мен машинада Кўконга кетдим. Эртага қайтаман. Тахмина».

«Аҳмоқ. Сенга нима эди» — кўнгилдан ўтказди у Тахминанинг кўз ёшлари-ю, унинг Кўконга жўнаб кетишини Сурайёнинг ўлими билан боғлаб. — Ҳойна-ҳой, қариндош-уруғларидан битта-яримта бўлса, топиб, хабар қилиб келади».

У энди ҳамма нарсага қўл силтаб, машинани Кўрғонга ҳайдашга буюрди.

...Кеча бу пайтда улар шаҳарнинг бир гўшасида, пиво заводи директори Самандарнинг ҳашаматли дала ҳовлисида ҳузури жон маишатда эдилар. Буюртма билан келтирилган гулбадан нозанинларнинг энг ёши, энг гўзали Мумтозники бўлди. Эндигина балоғат ёшига етган Афсона исмли бу «паризот» билан иккинчи марта учрашишди. Ушлик бир қўшмачи аёл топиб келган лаъли бадахшонлик Афсонанинг қизлик шаъни учун у ўтган сафар минг долларни қурбон қилди. Қизгина ўзбекчани тушунмас, хуркак, лекин итоаткор чикди. У Мумтознинг ниятини дарҳол тушунди.

Бу гал энди Афсона Мумтозни ўз кадрдонидек Қаршилади. Тонготар маишат бўлди. Мумтоз уларга

ўйноқи, эҳтирослар торини китикловчи қўшиқлар ай-тиб берди. Қизларни роса ўйинга солишди.

Хайрлашар чоғи, Афсона Мумтознинг елкасидан кучиб, чала-чулпа ўзбекчада:

— Хўжайин, мени олиб кет. Мен сенга ўғил ту-ғиб бераман, — деди.

Мумтоз тушунди, буни унга қўшмачи аёл ўргат-ган. У Афсонани Мумтозга пулламоқчи. Катта пулга ўтказмоқчи. Кўзлаган нарсасини Мумтоздангина оли-Ши мумкинлигини у яхши билади.

Мумтоз шу пайт хаёлдан ўтказди: «Хар холда, Қўрғонга Тахминадан кўра буниси муносиброқ кўри-нади. Лекин бу иш осонлик билан кўчмайди, албатта».

У қўшмачи аёлни чакиртириб, унга бир даста пул тутказди:

— Афсона меники. Оғзингга сикқанини оласан. Бошқа ҳеч кимга қўшмай асрайсан!

Қўшмачи аёл завқланиб тиржайди:

— Хўп бўлади, бой ака.

Мумтоз йўл-йўлакай ана шуларни кўз олдига кел-тириб, бугунги нохушликлар асорати ва чарчоғини оз-моз унутгандай бўлди.

Бир хаёли ҳозир машинани ўша қўшмачи аёлнинг уйи томон буриш ва бу тунни Афсонанинг афсонавий дунёсида ўтказиш фикрига ҳам борди. Лекин юраги-ни куйиштириб турган бугунги нохушликлар аччиғи устун келиб, дами ичида қолаверди.

Ҳеч ким йўқ, дабдабали қўшк хувиллаган, суку-натли тун қўйнида ёлғиз ўзи сўппайиб, гўё бу атроф-да беҳуда бош кўтарган азим ва жонсиз хайкалдек котиб турарди.

Мумтоз ховлига кирибoқ, Сурайё ётган хужрага жирканч назар ташлаб қўйди. «Эртагаёқ дорилатиб ташлаш керак», хаёлидан ўтказди у. Кейин Алим ака-га буюрди:

— Сен бола-чақангни олдига қайт. Тонг саҳарда кел. Соат бешларда. Зарур иш бор.

— Хўп.

— Тўхта. Аввал орқага ўт, кучукларни қўйиб юбор. Олдиларига егулик ташла.

Шу тоб ўзининг ҳам очлигини ҳис этиб ошхона томон юрди. У ердан бир ликоб пўстдумба, бир шиша очилмаган коньяк кўтариб, оромхонага ўтди. Телевизорда Москводан аллақандай шахвоний филм кўрсатилаётган экан. Ҳузур қилиб ўтириб, пўстдумба билан коньякни охирлатиб қўйди.

Ногоҳ телефон жиринглаб қолди. Тахминанинг соувчи қизи Наталя экан. Айни бош қизиб турганда унинг қўнғироқ қилиб қолиши Мумтозга, гўшакни қачонлардан бери қорасини кўрсатмай юрган «қочқоқ» Мумтознинг шахсан ўзи кўтарганлиги эса Наталяга жудаям ёкиб тушди.

Ўрис қизнинг омади гапи Тахмина хонимнинг бугун ишга бормаганлиги, кун бўйи уни телефонда суриштириб топишолмаганидан бошланди. Кимдир Наталяга Тахмина хонимнинг ўз «Эсперо»си рулида ҳалигина Қўрғон томонга ўтиб кетганлигини айтибди.

— Ёлғон, — деди Мумтоз унинг сўзини бўлиб, — Тахмина Қўқонга кетган. Эртагаям ишда бўлмаслиги мумкин. Менга, ундан кўра, ўзингдан гапир...

Наталя бир дам жимиб қолиб, кейин эркаланди:

— Ўзим ҳақимдами? Ахир менда бек жанобларини қизиқтирадиган нимаям бўлиши мумкин?..

— Сен ҳамиша яхшисан, капалагим, — ширакайф Мумтоз энди унга ялтоқланди. — Кўпдан бери йўқламаганим учун узр, албатта. Агар истасанг, ҳозирок етиб келгин. Сени жудаям соғинганман.

— Жон деб учиб борардим-у, бироқ, мазам йўқ...

Мумтоз уни тушунди. Овозига жиддийроқ тус берди:

— Мана, кўрдингми, менга деганда мазанг қочиб қолади. Энди ўзингдан кўр.

— Эй, боғу, больна. Поверьте, ато заплачу...

— Бўпти, бўпти. Сени йиғингга жой йўқ ҳозир,— Мумтоз унга ғойибона қўл силтаб қўя қолди. Кейин ўзини Наталянинг тақдирига бефарқ эмаслигини кўрсатиб қўймоқ мақсадида, ундан энди ҳол сўраган бўлди:— Эр-пер қилай деяпсанми, йўқми? Еки шундай ўтиб кетмоқчимисан?

Наталя бир дамлик сукут саклаб, кейин босик овозда жавоб қайтарди:

— Умидим сиздан эди... Ўзингизни рухсатингиз билан топганимни эса худо менга кўп кўрди. Энди буёғига қўриқиб қолганман...

Шу тоб Мумтознинг кўз олдида Наталя бир кун унинг хузурига етаклаб келган Музаффар исмли йигит гавдаланди. Новча бўй, қотмароқ, қош-кўзлари порпираб турган латифгина ўспирин эди у. Етимликда ўсган бола экан. Аллақайси газетада ишларкан, сиртдан журналистикага ўқирган.

— Биз бир-биримизни севиб қолдик, турмуш қурмоқчимиз, — деди Наталя ўшанда Мумтозга маъноли бокиб. — Сиздан рухсат олгани келдик...

Музаффар бу гапдан ажабланиб, Наталяга савол-омуз бокди. Чунки қиз уни бу ерга: «Шефимдан фотиҳа олишим керак, бизда удум шундай», дея олиб келган эди. Энди эса, ундан фотиҳа эмас, рухсат сўрапти...

Музаффар қаршисидаги юмшоқ курсида оёқларини чалкаштирганча иккала ёшга кибру ҳаво билан ҳамда сезиларли масҳараомуз бокиб ўтирган «Мумтозбек жаноблар»ни яхши танийди. Бугун у маҳаллий журналистларнинг асосий кўпчилиги шаҳардаги бир чимдим жиноий гуруҳнинг сарвари сифатида эътироф этувчи, шу билан бирга, маиший бузуқлик ва бетавфиқликда кенг маълум бўлган бу одам билан шунчаки бир юзма-юз бўлиб қўйиш истагида, Наталянинг хоҳишига осонгина кўниб келганиди бу ерга.

Музаффарнинг юрагига ғулғула тушди: Наталя бу иблисдан беҳуда рухсат сўраётгани йўк! Буни қарангки, сира кутилмаганда, ўрис қиз ўзининг соддадиллиги ва ростгўйлигига борди. У ўзича хайрон бокиб турган Музаффарга гуноҳқорона бош эгиб деди:

— Мени тўғри тушун... Мен... Рухсат сўрашга мажбурман...

- Мумтоз шу тоб гапнинг ишкали чиқаётганини сезиб қолиб шоша-пиша томоқ қирганча юзига жиддий тус берди-да, масалага нуқта қўйган бўлди:

— Яхши, яхши. Куёв йигит ҳам менга ёқиб турипти. Мен розиман. Фақат... Мени эсдан чиқариб қўймасанг...лар бўлгани.

Музаффарнинг пешонасида совуқ тер йилтиллади. Назарида, Мумтоз шу тоб гўё унинг оғзига тупуриб қўйгандек, кўнгли беҳузур тортиб, кўз олди бир оз хира тортди. Лекин сир бой бермади. Фақат нимадандир қаттиқ жирканган киёфада, Мумтозга жавоб қайтарди:

— Кечирасиз, ювиндихўрлик итлар учун буюрилган!

У шундай дея кескин ортига бурилганча хонадан чиқиб кетди. Гап нимадалигини англолмай қолган Наталя эса бир дам аланг-жалаң бўлиб турди-да, кейин у ҳам Музаффарнинг ортидан отилди.

Мумтоз кутилмаган ҳақоратдан тош қотиб қолди, кейин курси суянчиғини қаттиқ чангаллаганча, қалтираб оёққа турмоқчи бўларкан, ғазаб билан кичқирди:

— Ким бор?! Сапар, Ринат!

— Хизмат, хўжайин?!

— Ҳозир чиқиб кетган йигитни дарҳол тутиб келтиринглар!

— Хўп бўлади, хўжайин! — Айиқ шундай дея саросимада ортига буриларкан, курсига чўкиб қолган Мумтоз уни яна тўхтатди. — Тўхта... Кейинроқ...

Шундан кейин Наталя билан ўша йигитга турмуш қуриш насиб этмади. Музаффар қайси бир ўртоғининг тўйидан кечаси ширакайф қайтаётганда, йўлда уни кимлардир тутиб олиб жуда қаттиқ дўппослаган. Жигарини эзиб қўйишган экан, касалхонада бир ойча ётиб, оламдан кўз юмди. Бироқ ёпиғлиқ қозон ёпиғлигича қолиб кетаверди, етим йигит Музаффарнинг ўлими учун жавобгарлик ҳеч кимнинг бўйнига қўйилмай қолаверди.

Ҳозир Наталянинг телефонда «Рухсатингиз билан топганимни худо менга кўп кўрди. Энди буёғига кўркиб қолганман» дейиши ана шундан эди.

— Сен энди кўркма, — деди Мумтоз унга жавобан. — Фақат... эр килгудек бўлсанг, мўмин-қобилидан топ. Унча-мунча нарсa билан иши бўлмасин...

Шундан кейин бугун Наталядан умидини узган ширакайф Мумтоз энди телефонда яна Афсонани қидириб топмоқчи бўлди. Пиво заводи директори Самандарга қўнғироқ қилди. Ошнаси уйда экан. Мумтознинг овозини эшитиб, ҳаяжон билан сўради:

— Тинчликми, Мумтоз? Сени қидириб телефон қилмаган жойим қолмади.

— Тинчлик...

— Биттаси эрталаб аэропортдан бўлмағур гап топиб келганига... Меҳмонларинг қани? Жўнаб кетишдими?

— Гапни кўпайтирма, Саман. Биласан-ку, ҳар қанча иш бўлса ўзим ҳал қилиб оламан.

— Ҳа, ҳа, албатта.

— Менга кечаги Афсонани топиб жўнатсанг бўлгани. Бир-икки соатга...

Самандар жимиб қолди. Ахир унинг ўзи бу тунни Афсона билан бирга ўтказишга келишиб қўйгани, фалон жойда яна бир соатдан сўнг Самандарни қўшмачи аёл билан ўша офатижон қиз кутиб олишлари лозимлигини Мумтозга айтиб бўлмади-ку, ахир!

— Ҳа, ошна, тилингни тишлаб қолдинг? — тоқатсизланди Мумтоз.

— Нега энди тилимни тишларканман, — дарҳол ўзини ўнглаб олди Самандар. — Кеча ўша аёлнинг адреси ёки телефонини олиб қолмаган эканмиз, шунга ўйланиб қолдим...

Мумтоз бу ердан ҳам иш унмаслигига кўзи етиб, «хе» йўқ, «бе» йўқ, телефон гўшагини тарақлатиб жойига қўйди.

— Аблахлар!

У энди асабийлаша бошлади. Нималар бўляпти ўзи?! Бугун нега энди ҳамма иш тескарисига кетяпти?! Йў-ўқ, Мумтоз бунга йўл қўймайди! Ҳамиша у истаган иш бўлиб келганми, бундан кейин ҳам шундай бўлиб қолиши керак! Мен бу пулларни, бу молу дунёни беҳудага тўплаганим йўқ. Уни беҳудага сарфламайман ҳам. Фақат ўзим учун, ҳа, ўзимнинг хузур-ҳаловатим,- майшатим учунгина сочаман. Бир марта берилган умрни ҳеч кимга насиб этмаган роҳат-фаро-

гатда ўтказаман! Шундагина мен Тахмина, Наталя, Афсонага ўхшаганлардан яна қанчадан-қанчасини қўлдан ўтказишим, узоқ ва бахтли ҳаёт кечиришим мумкин!

Бошидан кечирган бу фикрлардан у энди таскин ва ғурур топиб, яна коняк кўтарди. Шундан сўнг сира кутилмаганда ҳаёлига бир нарса келиб, телефон гўшагини кўтарди. У энди ён қўшниси кулолниқига қўнғироқ қилди. Гўшакни Зебинисо кўтарди.

— Мен Мумтозман. Эринг қани?

— Маҳаллада тўй бор. Қайтганлари йўқ.

— Тахминани кўрмадингларми?

Зебинисо Сурайёнинг ўлими олдидан айтган гапи эсига тушиб кетиб бир дам нафасини ичига ютди-да, кейин хастароқ товушда жавоб қайтарди:

— Эрталаб чиқиб кетувдила, кейин кўрмадим.

— Зилоланг уйда бўлса, айт, менга чой-пой қилиб берсин. Ўлгундек чарчаб қайтдим...

— Хўп бўлади, ҳозироқ чакираман, — розилик билдирди соддадил аёл.

Зилоланинг бу ерга чиқиб, Мумтознинг хузурига ошхонадан бир чойнак чой дамлаб олиб кириб бергунича орадан ўн беш-йигирма дақиқагина вақт ўтди, холос.

Қиз одоб билан салом бериб кириб, чойнак-пиёлани Мумтознинг олдига қўйди-да, кейин эндигина ортига қайтмоқчи бўлувдики, Мумтоз уни тўхтатди.

— Чойни қуйиб бер.

Зилола ноилож унга чой қуйиб узатди. Шунда Мумтоз чаққонлик билан бир қўлида пиёлани олиб стол устига қўйди, иккинчи қўли билан қизнинг билагидан тутди:

— Қани берироқ кел. Ўтир. Уялма.

Қиз ногоҳ қўрқиб кетди. Билагини шашт билан тортиб олди.

— Нима деяпсиз, бой дада?!

— Қўрқма. Мен сени еб қўймайман. Сенда икки оғиз гапим бор.

Зилола хайронликда ёнгинадаги креслонинг бир четига омонатгина қўнди.

— Эшитаман...

Мумтоз шишанинг тагида қолган жиндеккина кон-
якни лиёлага куйиб қизга узатди.

— Ма ич.

— Мен ичмайман.

Мумтоз унга томон қўл силтади-да конякни ўзи
қўтариб қўя қолди.

— Ичмасанг, ўзингга. Энди қулоқ сол. Мен сени
деб, дадангни қарзини кечвормоқчиман.

— Мени деб? — ҳайронликда сўради қиз. — Нега?

— Сен яхши қизсан. Менга ёқасан. Жимгина,
айтганимни қилиб юраверсанг бўлгани...

Зилола гап нимага бориб қадалаётганини сездиди-да,
даст ўрнидан турди. Энди у билан барабар бадмаст
Мумтоз ҳам қўзғалди. Қиз томон яқинлашди.

— Мен сени тиллога кўмаман, — у Зилоланинг
елкасидан тутган эдики, қиз уни зарб билан силтаб
ташлади.

— Бу гапни бир айтдингиз, бошқа гапирманг!

— Нодон қиз... ўзингни, уйдагиларингни ўйласанг-
чи. Камайиб қолмайсан-ку ахир...

Зилола титраб-қақшади:

— Сиз... ифлос одамсиз! Лекин билиб қўйинг,
хамманиям сотиб ололмайсиз! Биз фақир бўлганимиз
билан ориятни олтиндан устун қўямиз!

Қиз энди йиғлаб юборди. Шашт билан ортига бу-
рилиб чиқиб кетмоқчи бўлувдики, Мумтоз ғазаб би-
лан кичкирди:

— Ким ифлос?!

У қизнинг қўйлагидан ушлаб қолиб, шиддат билан
ўзи томон тортди-да, кейин уни маҳкам қучоқлаб олди.

Зилола унинг оғушида тузоққа илинган беданадай
потирлар, Мумтоз эса зўравонлик билан қизнинг
бўйнидан, бетларидан бетўхтов ўпа бошлади. Ногоҳ
Зилоланинг бир қўли бўшалиб, стол устида турган
бўш шишага бориб қолди!

Қиз энди не йўсинда унинг оғушидан чиқиб ке-
тиб, ғазаб ва таҳликада шиша билан унинг бошига
туширганини, уйдан ёқавайрон ҳолда ўкдай отилиб
чиққанини билмайди.

У дод солмади, ақллилик килиб қолди. Чунки бу ўзи учун, қизлик шаъни учун маҳалла-қўйда катта иснод келтиришини биларди. Эсон-омон қолганига ичида тасалли топаётган бўлса-да, Мумтозни эҳтимол «ўлдириб» қўйганидан ва умуман, юз берган бу хўрликдан даҳшат ичида юм-юм йиғлаганча уйлари томон ўтди. Кутилмаганда, ҳовлида унга ҳозиргина тўйхонадан ўлгудай маст ҳолда қайтган дадаси Мирзамат кулол рўпара келиб қолди. Қиз энди ўзини тутолмади. Дадасининг кўксига ўзини ташлаб, хўнграб йиғлаб юборди.

Кумкўрғон Кумкўрғон бўлиб, бунақа ёнғинни умрида кўрмагандир! Уша тун тонготаргача тун бўлмади. Азим гулхан шўъласи билан қўшилиб кетиб, ҳаммаёкни ёритиб юборди. Бу ерда ёнғин чиққудай бўлса, ўт ўчирувчилар келишини кутиб ўтиришмайди. Етти ёшдан етмиш ёшгача бир зумдаёқ отилиб чикишиб, қўлма-қўл пақирларда сув узатишади, ёнғинни бинойидек тинчитиб қўйишади. Бироқ бу сафар алангани ўчириб олишга ҳеч ким ботинолмади. Чунки у жуда баландда ва унинг одамлари эса анча пастда эдилар!

XVI

— Кечирасиз, фоҳиша Тахмина кимингиз бўлади?

Ранги гезарган, туксиз чўзиқ юзи бироз тўрт-ган, тепакал ва шалпангқулоқ, қўзлари чағир ва совуқ боқувчи бу одамнинг шу ерда милиция капитани пўримида терговчи бўлиб ўтирганига афсусланиб қўйдим. Тўғри, башараси кўримсиз ва муомалада табиатан совуқ бўлса-да, аслида қалби хуш ва беозор кишилар ҳам кўп. Бироқ, назаримда, бу одамнинг "бутунвужудидан чакиллаб заҳар томиб турар эди.

— Тахмина... Менинг ҳеч кимим бўлмайди, — ўзимни тутиб босикроқ жавоб бердим унга.

Терговчи иккала қўли билан стол устини аста шاپтилаб қўйди-да, кейин мендан кўз узмаганича шошмай ўрнидан турди.

— Тушунарли, тушунарли...

— Нимаси тушунарли?
— Нимаси бўларди, шунча жойдан уни бекорга кидириб келмагандирсиз ахир?

— Тахмина марҳум дўстимнинг қизи бўлади.
— Ҳм... Марҳум дўстингизни қизи шу даражага етиб боргунча индамай юраверибсиз-да? — иккала қўлини столга тираганча мен томон ингичка бўйнини чўзиброқ заҳарханда қилди у.

Жаҳлим қўзгади. Бу сўхтаси совуқни қонун тили билан бир оз ҳовуридан тушириб қўйиш лозим чоғи.

— Сиз, афтидан, ким билан гаплашиб турганингизни ҳисобга олмаяпсиз, — дедим унга жиддий тусда. — Мен бу ерга сўроққа келган айбланувчи эмас, балки шу ишни ўрганаётган журналистман. Бу, бир. Иккинчидан, Тахминани фоҳиша дейишга ҳаққингиз йўқ.

Терговчи ишшайиб қўйди. Индамай яна жойига чўкди-да, менга энди кинояли бокди:

— Биз Тахминанинг кимлигини аллақачон англаб олганмиз. Ҳатто унинг бундан илгариям ўтириб чиқканидан хабардормиз, жаноб журналист.

— Буни ўзим ҳам биламан. Бироқ Тахмина ўз қилмиши учун қонун олдида жавоб бериб бўлган.

Терговчи бир зум жимиб қолди. Кейин маллатоб сийрак қошларини тугун қилиб, ғудранди:

— Бу ерга ҳеч кимни бекордан-бекорга олиб келишмайди, биродар.

— Албатта. Лекин... ҳали маълум ҳам бўлар, Тахмина бу гал гуноҳсиз чиқишига ишончим комил, — подадан олдин чанг кўтарма, маъносида уни огоҳлантириб қўйдим. — Аёл киши ўз хонадонига, мол-мулкига...

— Эриниям қўшиб... — гап қистирди у.

— ...Ўт қўйиб юбориши эҳтимолдан анча йироқ деб ҳисоблайман.

Терговчи яна бир дам сукутга чўкди. Иягини кашиб, менга хаёлчан тикилган ҳолда ўзича қандайдир фикрга келди. Нигоҳи шубҳалироқ туюлганидан, у энди менинг ҳам «қўлтиғимга қўл солиб» кўрмоқчи бўлди:

— Кўрғонни Тахмина эмас, мен ёндирдим, деб яна икки киши ўтирибди камерада. Биттаси мархум Мумтозбекнинг ўғли Санжар, яна бири ён қўшнилари Мирзамат кулол деган одам. Хўш, бу фохишани... ихм... то есть, Тахминани ҳимоя қилиб, бунчалар оғир жиноят юкини бу эркалар нега ўз гарданига олишяпти? Дарвоқе, мен яна биттасини, Ўктамбек деганларини айтганимча йўқ. Тахминани деб, уям ўз бошини дуч келган эшикка уриб юрибди ҳозир. Эҳтимол, бу ишлардан балки хабарингиз бордир?

— Хабарим йўқ, буёғи сизнинг ишингиз, — жавоб бердим унга. — Мен фақат Тахминани кўриб кетиш учун келган одамман.

Терговчининг Ўктамбек тўғрисида «шу кунларда дуч келган эшикка бош уриб юрибди» дейишида жон бор эди...

Бу хабар ўша куннинг ўзидаёқ Тошкентга ёйилиб бўлди. Одамларнинг оғзида узун-кулоқ гаплар: «Ҳофиз Мумтозни кимгаям рашк қилиб, кенжа хотини ҳашаматли кошонаси-ю, мол-мулкига қўшиб, ёкиб юборибди!». «Гўзалликда тенги йўқ ёш хоним Тахминани Эрон шоҳи яхши кўриб қолган экан, ўша ёқдан одам юбориб, ҳофиз Мумтозни гумдон қилдирибди». «Кўрғон маликаси чет элга қочиб кетаётиб, аэропортда қўлга тушганмиш». Бу хил миш-мишларга нисбатан ҳар хил мулоҳазалар билдирилар эди: «Афсус, Мумтоздек ҳофиз ўзини авайлаб юрса бўларди». «Ҳамма айб Мумтознинг ўзида, кейинги пайтлар босартусарини билмай қолувди», «Чиройлидан хотин олманг, куйиб ўларсиз, деганлари шу-да!»

Воқеани эшитиб, Тахмина кўйида қарахт юрган Ўктамбек дабдурустан чўққа тушган одамдек потирлаб қолди. Уни ваҳимага, таҳликага солиб, юрагини ачиштираётган бирдан-бир нарсаси Тахминанинг чекига тушган аччиқ қисмат-у, энди олдинда турган ва кутилаётган азобли кунларнинг аллақачон хуруж қила бошлаган дардли титроғи эди. У Тахмина учун ҳар қанча оғир синовларга, кураш ва заҳматларга тайёр. Фақат унинг ҳаётига яна осудалик қайтганини, азиз маҳбубасининг гулгун чехрасига ўша табассумлар қай-

та инганини кўрагина бас, шунинг ўзи Ўктамбек учун энг олий бахт, шунинг ўзи унинг учун зарур бўлган бирдан-бир озиқ эди!

Бир курсдош дўстининг акаси ички ишлар бошкармасида катта амалдор. Ўктамбек ана шу одам орқали воқеа рўй берган куннинг эртасигаёқ Тахмина билан учрашишга рухсат олди. Бирок бу учрашув амалга ошмай қолаверди. Тахмина у билан учрашишни рад этди. Албатта, Ўктамбек бундан хафа бўлмади. У Тахминани тўғри тушунди. Майли, кўришмаса, кўришмай турар. Энг муҳими, Ўктамбек унинг ёнида, қанотида турганини хис этса, бас. Бунинг учун, шу кунларда вақти ғоят зиклиги — олийгоҳнинг ҳуқуқшунослик факультетини битираётганлиги ва диплом ишини ёклаш арафасида турган бўлишига қарамай, Тахминанинг ташвишида худди парвонадек ўзини дуч келган чирокка уришдан чарчамас эди. Тергов идораларими, прокуратурами, адлия ёки адвокатура кабинетларими — ишқилиб, қўли етган жойи борки, эшик қоқишдан, сим қоқишдан тинмайди.

Буларнинг барчасидан Иброҳим хожи яхши хабардор, у ҳаммасини зимдан кузатиб турибди. Лекин ўғлига лом-мим демайди, шу билан бирга, унинг ҳаракатларига монелик ҳам қилмайди.

Ўктамбек ҳам буни яхши тушунади: агар дадаси унга хайрихоҳлик билдириб, айбланувчи томон озгина ён босса, унинг учун жон куйдирса борми, Тахмининг бошига тушган кулфатлар тез орада ўз-ўзидан барҳам топган бўлурди. Аммо бундай бўлиши жуда ҳам қийин, чунки такводор ота ҳар қандай ишда адолат шайинини маҳкам тутган одам. У «енгил табиатли, суюқ оёқ бир аёл»ни деб орага бош сукмайди, ўз мавкеига путур етказмайди, албатта. Ўктамбекнинг дадасидан бирдан-бир оғринган жойи ҳам худди ана шунда эди. Ҳа, Иброҳим хожидек зукко, буюк қалб эгалари ҳатто, бундай масалаларда инсоннинг мураккаб руҳий оламига ҳамиша ҳам синга олмайдилар.

Тўғри, дадасининг бу борадаги бир гапигина Ўктамбекнинг куйишиб турган юрагига озгина бўлса-да, малҳамдек туюлади. Оила аъзолари кечки овқат маҳали

жам бўлиб ўтиришганди, Шаҳодат бону Мумтоз ҳақида «шу гаплар ростми?» дея сўраб қолди.

— Миш-мишларга ишонмаймиз... — вазмин жавоб қайтарди ҳожи қаршисида жимгина, истар-истамас лукма айлантираётган афтодаҳол Ўктамбекка зимдан нигоҳ ташлаб қўйиб. — Бандасига Аллоҳнинг амрисиз ҳатто тикан кирмас. Шу боис ҳам Мумтознинг бу қисмати учун ёш бека Тахминани рўкач этиш ножоиздир. Шояд гаплар ҳали бошқа ёқларда бўлиб чиқса-ю, бу бахтиқаро ожиза омонлиқда қолса...

...Кутилмаганда эшик очилиб, ичкарига подполковник пўримида барваста гавдали, қўзлари кулиб турган, очиқ чехрали бир киши кириб келди. Терговчи ўрнидан даст турди-да, унга ҳест бериб, нимадир демокчи эдики, подполковник «ўтиравер» маъносида ишора қилди ва келиб мен билан қўл бериб саломлашди.

— Бу киши Фарғонадан, жаноб бошлиқ. Журналист...

Подполковник унга жавобан «Хабарим бор. Айтишди» дея, мендан сўради:

— Фарғоналар жойидами, меҳмон?

— Раҳмат, ҳаммаси жойида.

— «Нефтчи» қойиллатяпти, маладес! — У шундай дея терговчига ўгирилди: — Ишни йиғиштир, икковимиз вазирликка ўтиб келамиз. Мен ташқаридаман.

Подполковник чиқиб кета туриб мендан узр сўраб қўйди. Кейин эшик ёнига борганда, нимадир ёдига тушиб, бир лаҳза тўхтади-да, терговчига қўшимча қилди:

— Шоматов, меҳмоннинг илтимоси ерда қолмасин.

Бу гап менга тааллуқли эдими ёки ўзларига алоқадорми, бунисини англаб етишга улгурмадим. Терговчи Шоматов «Хўп бўлади», дея ортиқча гап-сўзсиз Тахминани кўришим учун рухсатнома ёзиб берди.

* * *

Учрашув учун ажратилган хонада битта столу иккита курсидан бошқа ҳеч вақо йўқ. Қасмоқ боғлаб,

Ўзидан шуъла ўтказолмай қолган битта-ю битта дарчанинг одам бўйи етмайдиган баландликда, у ҳам бўлса темир панжарали эканлиги, неча йиллардан бери таъмир кўрмаган деворларда нималар биландир тирнаб ёзилган аллақандай ёзувлар борлиги бу хонанинг ҳам бир вақтлар маҳбуслар сақланадиган камера бўлганини англатиб турарди.

Узоқ куттиришмади. Бу ерга кириб беш дақиқа ўтирмасимданоқ, эшик очилиб, қаршимда ўша Тахмина, кишига виқорли ва шу билан бирга ғоят истарали боқувчи, қадди-қомати ва юзларидан' ҳамон хусну малохат ёғилиб турган Тахмина пайдо бўлди!

— Собир ака?!

— Тахмина...

У қаршимда бир дам нима қиларини, нима деярини билолмай жим туриб қолди. Кейин у ўзини зудлик билан қўлга олишга, ҳаётида гўё ҳеч қандай воқеа рўй бермаган одамдек эркин ва бепарво тутишга уриниб, сохта жилмайди. Аммо унинг вужудида аччиқ ва аламли изтироб ўти гупириб турганини сезганимдан, ўзим бориб уни бағримга олдим. Шундагина Тахмина бошини кўксимга босганича, ўкинч билан йиғлаб юборди:

— Дадамнинг йўлида ёлғиз ёдгорим...

— Тинчлан, Тахмина. Сен... яхшисан.

— Мен... ёмонман. Кўриб турибсиз-ку.

— Ундай дема. Кел, ўтирайлик, — мен дастрўмолимни чиқариб, унинг кўз ёшларини артдим.

Тахмина менга энди қайноқ меҳр билан, бироқ хижолатомуз боқарди.

— Сира кутмагандим. Лекин барибир бир кунмас-бир кун учрашишимизни билардим, — деди у мен тутган дастрўмолни ҳамон аримаётган кўз ёшларига босиб. — Фақат шу ерда учрашамиз, деб ўйламовдим.

Индамадим. Бир дамлик нокулай сукутдан сўнггина сўрашга ботиндим:

— Нега бундай килдинг, Тахмина?

У мендан нигоҳини олиб қочди.

— Сиз ҳам кўп нарсалардан беҳабарсиз, Собир ака...

— Тошкентга келганимга бир ҳафтадан ошди. Сўраб-суриштириб, унча-мунча нарсалардан хабар топганман.

— Мен у билан бирга ўлиб кетишим лозим эди,— Тахмина бир дам жимиб қолди-да, кейин илова қилди: — Сиз мени тушунасиз...

— Тушунаман. Лекин...

— Гапиринг, илтимос. Менга ачинишнинг, насиҳат қилишнинг ҳожати йўқ.

— Насиҳат қилмоқчи эмасман. Аммо ачинмасликнинг иложи йўқ.

— Шундай дейсиз-у... Яхши ниятларга ғов бўлишса, эркингни бўғишса, ўз умрингни ўз билгингча яшашга қўйишмаса, на чора?

— Ҳаётнинг оддий ҳақиқати бу, Тахмина. Одамлар борки, осмондан-да баланд. Одамлар борки, ердан-да паст. Кимдир яшнаб, гуркираб ўсган ям-яшил майсаларни, қулф очиб, тароват бериб турган ранго-ранг гулларни кўрганда, улардан завқланади, роҳатланади. Уларни ардоқлайди, кадрлайди. Аммо бошқа кимдир ана шу гўзалликка ҳайвонларча муносабатда бўлади. Уни оёқ остида беаёв эзгилаб ўтади, Фақат шуниси муқаррарки, ҳар бир одам ўз хулқига, қилмишига яраша интиҳо топади.

— Қайдам. Бирок ёмон одамлар ўз қилмишларига яраша жазосини топгунча, қанчадан-қанча бегуноҳ умрлар хазон бўларкан. Бундайлар билан ишинг бўлмасин, улар бу дунёда бўлмаса, нариги данёда ўз жазосини топади, деган гапларга ишонмайман. Мен ҳар қандай ёвузликнинг кули кўкка совурилишини ўз кўзим билан кўришни истайман.

Орага яна жимлик чўкди. Бу дам Тахминага, унинг ўзи айтганидек, насиҳат қилиш ҳам, унга ачиниш ёхуд ҳамдардлик қилиш ҳам ножоиз эди. Бугун қаршимда ёш боши билан катта бир умрнинг аччиқ сабоқларини кечиб улгурган, тақдир чиғириқларининг ситамли ўйинларидан адои тамом бўлаёзган, лекин

хамон ўша соддадил ва танти, гумроҳ ва шўрпешона, сулув Тахмина ўтирипти.

Ҳозир мен ҳам, Тахминанинг ўзи ҳам ҳаётида қоғоздаги ҳеч бир қонун жазолай олмайдиган, бу қонунларнинг таҳлил ва амр-мақомларига тушмайдиган, сиғмайдиган қабоҳатликлар ҳам кечиши ва фақат, орият, виждон ҳукми билангина даф этиш мумкинлигини билиб, ҳис этиб турибмиз.

— Мен бундан илгари ҳам бахтиқаролик нима, деган саволга кўп марталаб дуч келганман, — яна Тахминанинг ўзи сўз қотди. — Лекин мен бу нарсани ҳаётда бахти чопмаганлик, ночорлик, бошқаларга қарам бўлиб умр кечиришда, деб ҳисоблардим. Энди билсам, чинакам бахтиқаролик бошқачарок экан...

— Тушунаман. Лекин сен ўзингни, айниқса, шу кунларда бундай ҳулосалардан узоқроқ тутсанг ёмон бўлмасди, — Тахминанинг сўзини бўлишга мажбур бўлдим.

— Нега энди? Нима учун, Собир ака?

— Сен... яшашинг керак. Чунки бу ишларнинг ҳаммаси сенинг айбинг билангина юз бергани йўқ.

— Кимларнинг айби билан юз берган бўлмасин, мен чиндан ҳам бахтиқаро бўлиб туғилган эканман. Ҳа, чинакам бахтиқаролик буёқда экан. Буни қарангки, мендан ҳатто ўлим ҳам юз ўгирди. Кимдир мени олов ичидан юлқиб олиб, ташқарига улоқтириб ташлади. Одамлар мендан юз ўгирди. Қаерга бориб яшайин, ортимдан тавқи лаънат тошлари ёғилиб туради. Менга наслу насаб насиб этмади — уруғинг ким деб сўрашса, одамлар қатори дадил жавоб беришга ожизу соқовман. Жамики қилмишларим қонунлар эътиборидан четда қолиб кетди. Мана, бугун ҳам юз берган воқеалар бўйича кўрсатмаларимни сўзсиз тан олишга шошмаяптилар. Хўш, мен энди кимман, нимаман, Собир ака?

Тахминанинг кўз ёшлари аримас, у бор вужуди билан титраб-қакшаб ўтирарди.

— Сиз эса менга... яшашинг керак, дейсиз. Мен ахир одам бўлганимда, ажал мендан қочмаган бўлар-

ди. Бошқалар қатори, мен ҳам оддий бир инсон, деган номга эга бўлганимда, бугун менга жазо беришадиганидан ҳатто қувонган бўлардим. Ҳар қандай жазони ғурур билан кутиб олардим. Энди билсам, одамлар қатори яшаш, ҳатто ўлиш ҳам, жиноятга йўл қўйсанг-у, бошқалар қатори жазога тортилсанг, шунинг ўзи ҳам катта неъмат экан. Ҳа, мен энди бугун билдим, бугун тушундим: мен бу ёруғ дунёга инсон бўлиб эмас, балки разолат кашкирлари учун шунчаки бир овунчоқ, эрмак, шунчаки бир завқми ё хузур бағишловчи қўғирчоқ қишгаб яратилган эканман...

— Бас кил, — мен унинг дарду аламларига, изтироб тўлғоқларига бошқа тоқат қилолмадим. — Ўзига ўлим ҳукмини чиқарган кимса ўлиб кетиши ҳеч гапмас, Тахмина. Лекин сен ҳозир тушунмаётган, ҳис қилмаётган муқаддас бир туйғу ҳаётингга кириб келганидан беҳабарсан. Сенда... ҳамма учун насиб этавермайдиган орият, виждон туйғуси уйғонибдими, шунинг ўзи инсон учун катта мартаба.

— Яшаб қолиш... — сўзимни бўлди у. — Ниманинг илинжида яшаб қолиш керак, Собир ака?

— Сени яшаб қолишга, Оллоҳ берган умрингни энди бошқалар қатори ёруғ юз билан яшаб ўтишга чорлаётган яна бир нарса бор, Тахмина...

Тахмина бошини даст қўтариб, юзимга ҳайрат билан бокди:

— У нима, Собир ака!?

— У... муҳаббат. Сени жондан ортиқ севадиган одам бор, одамлар бор...

Тахмина беихтиёр тин олди. У энди бош эгиб, иккала қўли билан юзини чангаллаганча ўтирарди.

— Муҳаббат... Мен бунга муносиб ҳам эмасман, ҳақли ҳам эмасман. Мени тинч қўйишсин...

— Ундай дема, Тахмина. Умид ва ишонч билан яшаган инсонга яхши кунлар албатта насиб этади.

— Яхши кунлар. Келинг, мени бошқа қийнаманг, Собир ака.

Ҳа, ўз ёғига ўзи қовурилиб турган Тахминага ҳозир яна таскин бериш, насихат қилиб ўтиришга ортиқча ҳожат йўқ эди. Мен унга бугун-эрта Тошкентдан жўнаб кетишим лозимлигини, биз яна, худо хоҳласа, яхши кунларда албатта учрашишимиз мумкинлигини айтишга ботинолмадим. Унинг ўзи ҳам Тошкентда яна қанча вақт бўлишимни сўролмади.

Учрашув вақтимиз ҳам тугаб борар эди. Йўлакда осма соатнинг бемажол уёқдан-буёққа бир маромда бориб келаётган, шоп мўйловли, семизлигидан эғнидаги пўрими таранг тортилиб турган кекса старшина очиқ турган эшикдан биз томонга икки марта маъноли йўталиб ўтди. Биз ўрнимиздан вазмин кўзгалдик.

— Собир ака, эсингизда бўлса... ўтган сафар усрашганимизда, менинг бир таклифимни рад этувдингиз. Энди, йўқ, деманг, — Тахмина менга яқинлашиб, иккала кўлини кўксимга қўйганича, кўзларимга мўлтираб бокди...

— Қўрғонда Назокат деган бир дугонам бор. Ўшеттаги фабрикада тикувчи бўлиб ишлайди. Дадаси Нодир ака, мўйнадўз. Ўшаларникида менинг машинам турипти, «Эсперо». Мен шу бугуноқ бир одам орқали уларга хабар етказаман. Машинани сизга беришади. Миниб кетинг...

— Яна нима гапинг бор?.. — вазминлик билан сўрадим ундан.

— Акмалнинг Тошкентда эканлигидан хабарингиз борми?

— Хабарим бор.

— У Алматига кетган, бугун-эрта келиб қолади. Уни топиб айтинг... Зилола билан... — лабларини тишлаб олар даражада қимтиб гапираётган Тахмина бошқа чидолмайди, кўксимга бошини қўйганча яна йиғлаб юборди.

— Мени уйимга, мулкимга эгалик қилишсин...

Тахминани шу аҳволда қолдириб хайрлашиш ҳам, унинг ҳозирги илтижолари ҳам мен учун ғоят оғир эди...

Энди мен ҳам ўзимни тутолмадим. Кўзларим жикка ёшга тўлди:

— Тахмина, жигарим, ўзингни тут. Бу гапларни қўй. Машинанг ҳам, уйинг ҳам, давлатинг ҳам ўзингга насиб этсин. Мана кўрасан, сени тез орада қўйиб юборишади. — Томоғимга тиқилган аччиқ бир нарсадан нафасим бўғилиб, юзимни Тахминадан ўгирган бўлдим. Кўзларимдан қуйилиб келаётган ёшни қандай килиб тўхтатишни билмадим.

У иккала қўли билан бетларимни мулойимгина тутиб, нигоҳимни яна ўзига қаратди. Ўзининг ҳам кўз ёшлари дув-дув бўлиб тургани ҳолда, Тахмина ўзим тутқазган дастрўмол билан энди менинг юз-кўзларимни арта бошлади:

—Собир ака, кўз ёшларингизни яширинг. Эркаклар йиғламайди. Йиғини бизга чиқарган. Бахтиқаро аёллар учун...

*Фаргона,
1998 йил.*

МУНДАРИЖА

Ҳасрат кечаси	3
Қумқўрғон маликаси.....	157

СОЛИҲ ҚАҲҲОР

ДАЙДИ ҚИЗНИНГ ДАФТАРИ

(Роман)

«Шарқ» нашриёт-матбаа
акциядорлик компанияси
Бош таҳририяти
Тошкент — 2001

Мухаррир *Ш. Эргашева*
Рассом *Х Зиёхонов*
Бадий муҳаррир *М. Самойлов*
Техник муҳаррир *Д. Габдрахманова*
Мусаххих *Ю. Бизаатова, Н. Мухамедиева*

Диапозитивдан босишга 23.10.2001 рухсат этилди. Бичим 84х108¹/₃₂- Антиква гарнитураси. Офсет босма. Шартли босма табоғ 17,64. Нашриёт ҳисоб табоғи 16,0. Адади 15 000 дона. Буюртма № 2672 Баҳоси шартнома асосида.

**«Шарқ» нашриёт-матбаа акциядорлик компанияси
босмаҳонаси,
700083, Тошкент шаҳри, «Буюк Турон» қўчаси, 41**